

Majthényi Anna

levelezése

Madách Könyvtár — Új folyam x.

Szerkesztette, a bevezetőt és a kommentárokat írta:
Andor Csaba

A sorozat eddig megjelent kötetei:

1. I. Madách Szimpózium (1995)
2. II. Madách Szimpózium (1996)

Majthényi Anna

levelezése

Madách Irodalmi Társaság
Budapest
2000

Készült Budapesten, 2000-ben, felelős kiadó,
műszaki szerkesztő, borító: Andor Csaba.

ISBN 963
ISSN 1219–4042

ELŐSZÓ

Sorozatunkat Madách Imre édesanyjának levelezésével folytatjuk. E levelekre sokszor történt már utalás, s azok egy részét különböző tanulmányok részeként közzé is tették. Mindazonáltal a levelek többségével első ízben ismerkedhet meg az olvasó. Id. Madách Imréné leveleiből képet alkothatunk a család életéről, főképp a mindennapi életéről, amelyről pl. Madách Imre, de a család más férfi tagjai is (kivéve a nagyon is gyakorlatias Madách Károlyt) keveset szóltak. Ugyanakkor – a kb. 20%-os átfedés következtében – új megvilágításban láthatjuk Madách Imréné édesanyjával folytatott levelezését is. Néhány esetben Madách Imre életének valamely részletét lehet tisztázni a levelek alapján; máskor inkább arról a környezetről tudhatunk meg adatokat, amelyben Majthényi Anna – s így persze részben Madách Imre is – élt.

Természetesen a családi háttér teljesebb megértéséhez számos egyéb információra is szükség van, ill. sokszor csak szükség lenne. Éppen ezért a továbbiakban más családtagok levelezésének s másfajta dokumentumoknak a megjelentetését is tervezzük.

A fordításokat, ahol ezt nem jeleztük külön, mindenütt Rákóczi Katalin végezte el. A szerkesztő ezúton mond köszönetet mindazoknak, akik a kötet összeállítását segítették: Bódiné Czene Gizellának (Salgótarján), Freier Józsefnek (Győr), Györffy Miklósnak (Budapest), Leblancné Kelemen Máriának (Tatabánya), Radó Györgynek, Rákóczi Katalinnak, Szluha Mártonnak (Budapest).

Tartalom

Bevezetés	9
Majthényi Anna élete	9
Levelezése	
19	
Nevek, dátumok	
21	
A kötet felépítése	
22	
Rövidítések	
24	
1828	
26	
1829	
27	
1830	
30	
1831	
31	
1832	
41	
1833	
45	
1834	
48	
1835	
49	
1836	
56	
1837	
64	
1838	
96	
1839	
131	
1840	

148	
1841	
174	
1842	
200	
1843	
210	
1844	
222	
1845	
231	
1847	
234	
1848	
238	
1849	
251	
1851	
253	
1852	
256	
1853	
263	
1854	
269	
1855	
276	

1859	
278	
1861	
282	
1862	
293	
1863	
296	
1864	
304	
1865	
311	
1866	
314	
1867	
315	
1869	
320	
1870	
322	
Nem datálható levelek	
323	
Függelék	
335	
Majthényi Anna gyermekkori verse Marczibányi Istvánhoz	
337	
Majthényi Anna végrendeletföredéke	
339	
Id. Madách Imre és Majthényi Anna leszármazottai	
340	
Személynevek	
357	
Településnevek	
373	
Egyéb nevek, címek	
377	
A Majthényi Annának írt levelek sorszámai a feladók szerint	
379	

A Majthényi Anna által írt levelek sorszámai a címzettek szerint ..
380

BEVEZETÉS

MAJTHÉNYI ANNA ÉLETE

Kesseleőkeői Majthényi Anna 1789. okt. 18-án született Mezőnyáradon. Szülei, Majthényi Jónás és Zoltán Eszter korán meghaltak. Nagy Iván egy testvéréről tud, Majthényi Gáborról. Azt, hogy az árván maradt gyermek(ek)kel a későbbiekben mi történt, pontosan kideríteni ma már nem tudjuk. Az akkoriban illetékes alsóábrányi rk. plébánia anyakönyvei megsemmisültek, s azokról mikrofilmmásolat sem készült. Ugyanakkor a keresztelési anyakönyvi kivonatát ükunokája, Matzon Frigyesné Balogh Anna megőrizte. Ugyancsak tőle származik az az információ, amely szerint Zoltán Eszter 1797-ben halt meg, s akkor már özvegy volt. Mindazonáltal a csesztvei halotti anyakönyv származási helyeként Tibolddarócot jelöli meg; a család több tagja, így fivére s annak gyermekei ott éltek, s talán Majthényi Anna is ott töltötte kisgyermekkorát.

Száz évvel később unokája, Madách Aladár így számolt be Morvay Győzőnek írt levelében a gyermekkoráról fennmaradt egyetlen eseményről [OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Aladár – Morvay Győzőhöz. 7. levél. (Alsósztrégova, 1903. jún. 10.)]: „Külön érdekes tradíció saját maga által hallottam elbeszélteni sokszor, hogy midőn nagynénje a gyermektelen Marczibányiné szüleinek házában szüleivel megállapodott hogy az egyik leányt magával viszi és nevelteti Budán családjába fölvéve akkor nővére volt erre kijelölve. De mikor el kellett volna már utazniuk, korán reggel költötték a leányokat és nővére inkább álmosan húzódozott, ő gyorsan kiugrott az ágyból s mintegy pillanatnyi lelkesüléstől felkiáltott: Elmegyek én néni, vigyen engem! S így is történt.” A történet érdekes fényt vet ugyan személyiségére, de azért mégsem szabad szó szerint vennünk. Az eseményre már egészen biztosan nem a szülői házból került sor, hanem a nevelőszülőknél. Erre a feltételezésre mindenek előtt az ad alapot, hogy Majthényi Annának nem volt leánytestvére, legalábbis, ha a vérszerinti testvéreit nézzük, akkor (Nagy Iván könyvének tanúsága s a családtagok emlékeze-

te szerint) nem. Valószínűbb, hogy egy közeli rokonnál féltestvéreivel együtt nevelték, ami a történetet más megvilágításba helyezi ugyan, de az még így is elég mehökkentő. Több mint hetven évi alsósztrégovai tartózkodás után ugyanilyen viharosan távozott utolsó lakhelyére, Csesztvére is.

Valószínűleg szülei halála után is oda került, bár erről csak egyetlen egy forrás tesz futólag említést, amelynek szerzője a „csesztvei Majthényiak” gyermekének nevezi őt (Latkóczy Mihály: *Madách Imre őseiről*. Bp., 1901. 30.). Mivel a családnak ilyen előnevű ágát nem tartja számon a szakirodalom, a jelzőt a család tartózkodási helyeként kell értelmeznünk. Más kérdés, hogy Latkóczy valószínűleg összetévesztette a hölgy gyermekkori tartózkodási helyét a születési helyével. Érdekes, hogy Harsányi Zsolt regényében is, mintegy mellékesen arról esik szó, hogy Csesztvéről került Budára [*Ember küzdj!...* Bp., 1942. (IV. kiad.) I. 7.].

Gyermekkoráról tehát csak annyi állapítható meg, hogy szülei korán elveszítette, majd valószínűleg Csesztvére került, rokonokhoz, éspedig nagybátyjához, Majthényi Pálhoz, végül a gyermekkori „sztori” folyományaképpen nagynénjéhez, puchói és csókai Marczibányi Istvánné kesseleőkeői Majthényi Máriához Budára, egészen pontosan a Dísz tér 8. szám alatti házba (a századforduló táján a várbeli kaszinó volt az épületben, ma egy modern épület áll az egykori Marczibányi ház helyén). Sajnos az időpontot nem ismerjük, ámbar Nagy Iván arra enged következtetni, hogy a Marczibányi család 1800 után költözhetett Budára (*Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal VII.* Pest, 1860. 298.).

Azt, hogy miként ismerkedhetett meg leendő férjével, nem tudjuk. Latkóczy azonban tudni véli, hogy leendő apósa, Madách Sándor 1809. okt. 5-én kért engedélyt fia számára, hogy „komoly szándékkal” látogatást tehessen a Marczibányi családnál. Id. Madách Imre és Majthényi Anna házasságkötésére 1810. január 23-án került sor Budán.

A húszéves fiatalasszony tehát Alsósztrégovára került. E kijelentés tartalmát aligha ítéltjük meg mai fogalmaink szerint, mivel az életében bekövetkezett változás legalább akkora volt, mint amit ma ugyanez a költözés jelent. Nemcsak arról volt szó ugyanis, hogy a híres és

előkelő, a társadalmi életben nagy szerepet játszó családból egy csupán előkelő, mindazonáltal vidéki családba került; még Alsósztrégován is bizonyos értelemben a periférián éltek a fiatalok! Az új kastély a Révayak birtokában volt, a régiben az após, Madách Sándor lakott. Maradt a Szubszky kúria, mint ideiglenes tartózkodási hely. Később a birtokrészt s vele a kastélyokat visszavásárolta a fiatal pár, s házaseletük kezdetének helyszíne rövid idő után elnyerte későbbi formáját: katolikus templom lett (Latkóczy, 31. old.).

A szülők/nevelőszülők rövidesen meghaltak. Előbb Marczibányi István, 1810. dec. 21-én Budán, aztán a felesége 1814. okt. 4-én, majd Madách Sándor 1814. dec. 15-én Pesten, végül Madách Sándorné Rusz Anna 1815. márc. 29-én ugyancsak Pesten (a két utóbbi adatról nem Latkóczy közlését, hanem az alsósztrégovai anyakönyvet vettem alapul). A házasság első hat évének „gyorsmérlege” tehát: átköltözés egy valódi Madách kastélyba, a szülők (após, anyós) elvesztése, s négy gyermek születése, akik közül azonban csak Madách Mária (Alsósztrégova, 1813. júl. 1.–Marosszatina, 1849. aug. 15–16.) érte meg a felnőtt kort. A házaspár első gyermeke állítólag fiú volt, az 1812-ben született, s mindössze két hónapot élt ifj. Madách Sándor, erről azonban csak Harsányi emlékezik meg regényében (I. 12.). A dolog érdekessége, hogy Alsósztrégova anyakönyvében sem a megkereszteltek, sem az elhunytak között nem találjuk a nevét, ami arra enged következtetni, hogy a szóban forgó évben huzamosabban másutt tartózkodhattak a fiatalok.

A későbbiekben még öt gyermeke születik a házaspárnak, lényegesen jobb halálozási aránnyal: közülük négyen maradnak életben. Sorrendben: Madách Anna (Alsósztrégova, 1818. ápr. 18?/19.–Buda, 1866. okt. 23./Baráti okt. 26.), Madách Imre (Alsósztrégova, 1823. jan. 20?/21.–Alsósztrégova, 1864. okt. 5/7.), Madách Károly (Alsósztrégova, 1826. márc. 26.–Csesztve, 1888. szept. 8./10.) és Madách Pál (Alsósztrégova, 1827. ápr. 23.–Alsósztrégova, 1849. okt. 1.). Ez utóbbi adatoknál is az anyakönyvi bejegyzésekre ill. gyászjelentésekre támaszkodtam, amelyek azonban ekkoriban még nem tüntetik fel külön a születés és keresztelés dátumát, ilyenformán az első időpontot rendszeren az anyakönyvi bejegyzés, vagyis a keresztelés időpontjaként

kell értelmeznünk (ahol volt rá adatom, ott tört vonallal elválasztva megkülönböztettem a születés/keresztelés, halálozás/temetés időpontokat ill. helyszíneket). Ami a gyermekek halálozási arányának javulását illeti, nem árt emlékeztetni rá, hogy ezidőtájt egész Nógrád vármegyében alig volt szakképzett orvos; az anyák, feleségek szükségképpen orvosi-patikusi teendőket is elláttak, s ezirányú képzettségük, tapasztalatuk alapvető szerepet játszott családtagjaik életesélyében. Azt, hogy Majthényi Anna, ha talán orvostudománnyal nem is, de az orvoslás nagyon is gyakorlatias tudományával foglalkozott, a család levelezése ugyanúgy bizonyítja, mint unokájának, Balogh Károlynak a visszaemlékezései. Azt pedig, hogy sikeresen művelte ezt a tudományt, elsősorban ő maga tanúsítja azzal, hogy 95 és fél évet élt. De legalább ilyen csodálatos, hogy fia, Imre is relatíve magas kort ért meg, legalábbis, ha figyelembe vesszük, hogy egy gyermekkori jóslat úgy szólt: nem fogja megérni az 1840-es évet. Majthényi Anna nemcsak az orvoslás tudományához értett, más (az akkori élet szempontjából) alapvetőnek mondható ismereteket is elsajátított. Mint tragikus érdekességet említhetjük, hogy amikor 1846. aug. 31-én Madách Imrének fia születik Csesztvén, a születése napján elhunyt ifj. Madách Imre, akkor arra illetékesebb személy híján, Majthényi Anna kereszteli meg a gyermeket. Nincs okunk kételkedni abban, hogy más, az adott korban fontos ismereteket is elsajátított, és pedig nem is akármilyen színvonalon, s ha a szükség úgy kívánta, akkor alkalmazta is azokat.

1834. jan. 3-án meghalt Majthényi Anna férje. A gyermekek nevelése és a birtokügyek intézése jó időre az özvegyasszony feladata lett. Ezt a feladatot maradéktalanul és igen magas színvonalon látta el. Ha azt állítjuk, hogy ez a szigorú, idősebb korában sok szempontból rideg asszony államfőként vagy hadvezérként is megállta volna a helyét, akkor ezzel csak összefoglaljuk (igaz, egyéniségének csak egyik oldalát kidomborítva) azt a jellemzést, amit unokája, Balogh Károly adott róla emlékiratában. Ugyanakkor ma már nehéz (leginkább írásszakértőkre váró feladat) megállapítani, hogy a házasságában milyen szerepet játszhatott. Unokájának, Balogh Károlynak az emlékiratában egy áthúzott bekezdés arról tanúskodik, hogy a „zsarnok” férj mellett alá-

rendelt szerepe volt (vagyis ő maga így élte meg vagy értelmezte helyzetét, vagy egyszerűen csak ilyen szellemben utalt évtizedek múltán a házasságára), Harsányi regényében ennek homlokegyenest elmentmondva, a „papucs” férj mellett mindvégig ő volt az irányító.

Férje halálakor Madách Mária már férjhez ment baráthi Huszár József alispánhoz, akivel Keszegen élt. Jóval később, 1842-ben Madách Anna is férjhez ment baráthi Huszár Sándor földbirtokoshoz, s Barátiba költözött. A három még nőtlen fiú ekkoriban már csak kisebb-nagyobb megszakítással tartózkodott Alsósztrégován: Imre inkább Balassagyarmaton volt, Károly és Pál Pesten tanultak. 1844 végén Madách Imre átköltözik Csesztvére, majd a következő évben megnősül.

Öt gyermek: öt nagyon eltérő személyiség; érdemes bővebben is foglalkozni velük, hogy leveleiket, gondjaikat-bajaikat jobban megértsük. A két lány oly végletesen különböző, mintha nem is egy családban nőttek volna fel. Az idősebbik, Mária folyton aggódik szeretteiért, legszívesebben egész életét édesanyja mellett töltené. Három gyermekét is Alsósztrégován szüli meg, mert a helyi orvosban nem bízik. Húga sokkal önállóbb, szerelmi élete (legalábbis a házasságkötéséig) meglehetősen viharos, alkalmazkodóképessége csekély. Tragikus életútjaik ismeretében az „önmagát beteljesítő jóslat”-ot kell látnunk abban, hogy az utazások miatt (is) olyannyira aggodalmaskodó Madách Mária második férjével, Balogh Károllyal és első házasságából származó gyermekével, ifj. Huszár Józseffel együtt épp egy utazás során lesz rablógyilkosság áldozata. De bizonyos értelemben nem véletlen az sem, hogy Madách Annát le akarja löni a kedvese, végül is azonban a lány fellépése (ennek részleteit sajnos nem árulják el a levelek) elejét veszi a gyilkosságnak. Inkább az a csodálatos, hogy házassága jó ideig felhőtlennek látszik; halála előtt férjének írt leveléből azonban kitetszik (OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Anna – Huszár Sándorhoz. Baráti, 1866. jún. 30.), hogy kapcsolatuk végérvényesen megromlott, a férj inkább hetekre elkerüli Barátit, csak hogy ne kelljen a feleségét látnia.

Madách Imre számára az anya ill. a szerető helyettesítőjeként jelennek meg a nővérei. Nem véletlen, hogy 1840 télutóján éppen Máriának írja le egy hosszú levelében a Lónyay családnál rendezett bál

részleteit. De az sem véletlen, hogy szerelmi hangvételű verseit Madách Annának írja (ha a *Candida* esetében vitatható is, hogy ő lenne M. Nina – bár a kézirat története aligha teheti ezt kétséggé, hiszen Madách Anna Dél-Amerikában élő leszármazottjának ajándékként került az OSZK-ba –, egy édesanyjának írt levél végén Madách Annához intézett versikék egyértelműen árulkodnak erről). Ezzel a szembeállítással persze kétségkívül leegyszerűsítettem Madách Imre és nővérei kapcsolatát, de a jelen bevezetésben markáns különbségek megfogalmazásánál többre nem is vállalkozhat a szerkesztő. Ugyanakkor nem árt tudnunk azt, amiről az itt közölt levelek hallgatnak: a két lány kapcsolata Madách Mária második házasságkötése előtt végletesen s Madách Mária halála miatt valószínűleg végérvényesen megromlott. Sajnos a levelet, amely erről tanúskodik, nem tehetjük közzé (OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Anna – Madách Marihoz), mivel nem illeszkedik a közölt levelek sorába. Mindenesetre a levél igen pontosan rajzolja meg a két lány nagyon különböző személyiségét, bár Madách Anna föltehetően elfogultan nyilatkozik, s nővére viselkedésének szélsőséges értelmezését legalábbis aránytévesztésnek kell tartanunk. De nemcsak nénjével, hanem gyakorlatilag az egész Madách családdal évekre megromlott Madách Annának (és férjének, Huszár Sándornak) a kapcsolata, így mindenek előtt az édesanyjával.

Ha a fiúkat vesszük sorra, ők inkább egy olyan pszichológiai skála mentén helyezhetők el (ismét végletes leegyszerűsítéssel persze), amelynek középpontjában Madách Imre áll. Mert ha a skála egyik vége a józanságot, kiegyensúlyozottságot, költőietlenséget, gazdasági és politikai racionalizmust reprezentálja, másik vége pedig az érzelmi túlfűtöttséget, sebezhetőséget, költőiséget, forradalmár lelkületet, akkor ezen a skálán (legalábbis a testvéreivel összevetve) mégiscsak Madách Imre áll középpontban. Mert a családban Madách Pál az igazi forradalmár s az igazi költő. Igaz, inkább elbeszéléseket írt, leveleinek és életútjának stílusa azonban költőibb, mint fivéreié. Azt, hogy sérülékenyebb náluk, nemcsak korai halála bizonyítja. A Madách fivérek igen korán tapasztalják a túlzott, s nem egy esetben igaztalanak érzett anyai szigort. Ilyenkor az érzékenyebbek megsértődnek. Madách Imre sértettségére a jelen gyűjteményben közölt 53-dik levél a legjobb példa. Ma-

dách Pál leveleiben is találunk hasonló megnyilvánulást, mégis inkább egy itt nem közölt, nővéréhez írt levél mutatja jobban, hogy milyen végletesen élte meg helyzetét (OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Pál – Madách Marihoz). De érvényes ez a skála a fivéreik intim magánéletére is. Természetesen súlyos tévedés volna a skálára valamiféle értékskálát vetítenünk; mindhármuk magánélete (kinek-kinek persze) irigylésre méltó. Mindazonáltal Madách Károly prózai, Madách Imre élete drámai, Madách Pálé pedig költői volt.

De hogyan láthatta vajon az anya a gyermekeit? Ezt nemigen lehet megállapítani, mint ahogyan a férjével való kapcsolatát is csak csekély mértékben világítják meg a levelei. Egy biztos: az öt gyermek közül leginkább Imre és Mária állt hozzá közel, vagyis a legidősebb fiú és legidősebb lány. Máriának mindkét férjével igen jó viszonyban volt, sőt a Huszár család több más tagjával is. Mária gyermekeinek keresztelőin többnyire az anya édesanyja és az apa édesapja a két keresztszülő, vagyis Majthényi Anna és id. Huszár József. Hasonlóan bensőséges viszony többi gyermekének házastársához vagy rokonságához nem fűzte őt. De azért egyértelműen Imre a család közepe; ez a két lánynak édesanyjukhoz intézett leveleiből is kitetszik. Ő az, akinek egészségi állapota folyton visszatérő téma, neki kötnek sapkát, az ő szerelmeit tárgyalják; fivéreit inkább csak az üdvözlendők között említik. Még egy apró érdekességet meg kell azonban említenünk: Majthényi Anna személyiségének rideg vonásai bizonyára csak életének második felében váltak meghatározókká. Férjével való levelezésének hangneme közvetlen, természetes, de pl. gyermekeivel is kölcsönösen tegezik egymást. Ami az előbbi illeti, az érdekes kontrasztban áll gyermekei fennmaradt levelezésével. A férjével való levelezés közvetlen hangneme sok szempontból (de mindenek előtt természetessége, a mesterkéeltség hiánya miatt) közelebb áll a mai olvasóhoz, mint akár Fráter Erzsébetnek Madách Imréhez írott levelei, akár pedig Madách Pálnak menyasszonyához, Prónay Emmához írott levelei. Ez annál is inkább meglepő, mivel unokájának emlékirataiban, mint már volt róla szó, van egy áthúzott szövegrész, amely szerint Majthényi Anna szenvedett volna férjének zsarnoki természete miatt.

Majthényi Anna élete csak rövid időszakokra mondható kiegyensúlyozottnak, bár ez csak ritkán áll összefüggésben a személyiségével. 1849-ben elveszti Máriát és Pált, sőt, talán legkedvesebb unokáját, ifj. Huszár Józsefet is. (Állítólag Máriának és családjának a tragédiáját sohasem ismerte meg a maga valóságában: Madách Imre és Madách Károly félrevezették őt.) Az események felgyorsulnak: nem egészen három évvel később bebörtönzik Madách Imrét. Mire kiszabadul, újabb fordulatok sora következik: a család osztályegyezsége értelmében Madách Imre visszaköltözik Alsósztrégovára, Madách Károly átköltözik Csesztvére, Sztrégován pedig Majthényi Anna átköltözik a régi kastélyba. Néhány hónappal később Madách Károly feleségül veszi keőkeszi Csernyus Emmát, Madách Imre pedig elvállik Fráter Erzsébettől. Majthényi Anna visszaköltözik az új kastélyba, s itt ismét néhány év látszólagos nyugalom következik. (Azt, hogy Madách Imre magánéletéről mit tudhatott, nem tudjuk, sőt Madách Imre életének utolsó tíz évében mindmáig vannak homályos ill. vitatott pontok. Ennek megfelelően azt sem tudjuk megítélni, hogy azt az időszakot, amit az unoka, Balogh Károly, felhőtlen gyermekként élt meg, a nagymama hogyan látta.) Közben unokája, Huszár Anna Pesten van egy leánynevelő intézetben, ahonnan 1855 tavaszán tér vissza Alsósztrégovára, hogy aztán három évvel később feleségül menjen Károlyi Miksához, Pincre. Néhány évvel később, 1862 őszén azonban ismét eggyel több unoka lesz Alsósztrégován: Madách Imre ugyanis elhozza Fráter Erzsébettől leányát, Madách Jolánt.

Madách Imre 1864. okt. 5-én meghal. Majthényi Anna 75. születésnapja előtt két héttel magára marad négy unokájával Alsósztrégován. Két évvel később meghal Madách Anna is. Ekkor kilenc gyermeke közül már csak egy van életben: Madách Károly. Már a fiú unokák (Madách Aladár és Balogh Károly) nevelése is befejeződött. Néhány évvel később Madách Jolán is férjhez megy Ruttkay Györgyhez. A kastély lassan kiürül; akik maradnak, azokban sem sok öröme telik. Madách Borbála a hetvenes évek végén elmeorvóintézetbe kerül, s azt nem is hagyja el többé 1914-ben bekövetkezett haláláig. Néhány évvel később Madách Aladár Győrben feleségül veszi Fekete Máriát, gyermekét pedig örökbe fogadja. (Fekete Mária első lánya házasságon

kívül született, nem kizárt persze, hogy esetleg Madách Aladártól. Az ügy pikantériája: Fekete Mária állítólag Aladár nagybátyjánál, Huszár Sándornál állt alkalmazásban, s Aladárnak sikerült rávennie őt, hogy ismerje el sajátjának a gyermeket.) Majthényi Anna állítólag nem várta meg az ifjú pár érkezését. 1881 áprilisa van; a nagymama rövidesen 92 éves lesz. Éppen 71 évet töltött Alsósztrégován; ideje innen is útra kelni. Ekkor már a visszaemlékezők szerint évek telnek el anélkül, hogy akárcsak a kertbe kimenne. Aladár szerint órákig beszél vele a nagyanyja abban a hitben, hogy fiával, Imrével beszél. Hiába! A magas kor szellemi frissességét alaposan kikezdte, de alapjában véve nem változtatta meg a személyiségét. Pontosan úgy cselekszik, ahogyan hasonló helyzetben ötven vagy nyolcvan évvel korábban cselekedett volna. A kastély tőzomszedságában egy kilenc éves kisfiú lakik; adjuk át neki a szót.

„...Aladár egy szép napon, leugorva kocsijáról, röviden bejelentette:

– Nagymama, völegény vagyok! Egy hét múlva hozom imádott Mariskámat.

S a dolog ezzel el volt intézve. De haj! nem a méltóságos asszonyra nézve. Az akkor már 85 éves matróna lovas futárt meneszt Károly fiához Csesztvére:

– Jöjjenek értem azonnal! Én tovább Sztregován nem maradok. – Úgy is történt. 1880 október havában Madách Pálnak az akkori alispán, Imre testvére, négyes fogata, elébe fogva az üveges nagy batárnak, melyben párnák között méltóságos néhai idősebb Madách Imre özvegyét, született kesseleőkeői Majthényi Annát Sztregováról vitték, ugyancsak elakadt a sztregovai hidak előtt. Jól emlékszem rá, hogy négy ökörnek kellett iszonyú ostopattogás, láрма, biztatás, népcsődület mellett az értékes járművet kivontatni. Így ment el a költő anyja Sztregováról” (Wallentinyi Dezső: *Az élők a halottakról*. Prágai Magyar Hírlap 1923. jan. 21.).

42 év után a poltári lelkész, hrisóvényi Henriczy Béla kicsit pontatlanul emlékszik az eseményekre, inkább azok hangulata ragadta meg őt (Majthényi Anna idősebb, s az először helyesen említett Károlyhoz utazik, nem a másodjára említett, s akkor már rég nem élő Pál-

hoz; lehetséges persze, hogy Károlynak Pál nevű fiára gondolt a visszaemlékező). Talán az áprilisa oly jellemző szeszélyes időjárás maradt meg az emlékezetében, s ezért tette az esemény időpontját őszre. Ha valóban közvetlenül Aladár esküvője előtt történt az elutazás, úgy ’81 tavaszán kellett történnie, s Aladár már idézett, Morvayhoz írt levelében is ezt az évszámot írja a nagymama elköltözésének éveként. Az utolsó út motivációját mindazonáltal nem könnyű minden részleteiben megérteni. De talán nem jár messze az igazságtól, aki úgy képzei, hogy Majthényi Anna végső soron feladta az egyre kilátástalanabb harcot. Az ő szemszögéből nézve az eseményeket, végül is egy izgága, élheterlen családot próbált egész életében összetartani. Vállalkozása részben s főképp időszakosan sikerrel is járt, de végső kimenetelét tekintve mégis inkább tragikusnak mondható. Abban azonban, hogy feladta Alsósztrégovát, nem csupán személyes kudarcát kell látnunk. Nem, Majthényi Anna, mint végső pusztulásra ítélt, menthetetlen helyet hagyhatta el azt, s unokájánál, Madách Aladárnál egészen bizonyosan tisztábban látta, hogy annak az útnak, amelyet (nem csupán házastársa megválasztásával, de a dekadencia egyéb jelével együtt) ő választott – legalábbis ami a család jövőjét illeti – nincs folytatása.

Majthényi Anna tehát Csesztvére utazik Madách Károlyhoz. Életének utolsó négy évről sajnos semmit sem tudunk. Úgy látszik, már rég nem ír és nem kap levelet. Igaz, nincs is kivel leveleznie. Unokái közül időközben Károlyi Miksáné Huszár Anna is meghalt. Aladárral érthetően nincs jó viszonyban, Ára elmegyógyintézetben van. Madách Jolánnal való kapcsolatát nem ismerjük. A többiek ott élnek körülötte. Egyedül Balogh Károllyal levelezhetne még, s egykori társalkodónőjével, Ité Anna kisasszonnyal, aki 1884. febr. 20-án bekövetkezett haláláig szintén Balogh Károlyékkal élt Pesten.

1885. május 22-én halt meg Csesztvén, de Alsósztrégován, a családi sírboltba temették.

LEVELEZÉSE

Több mint kétszer annyi ideig élt, mint fia, Imre, ennek ellenére kevesebb levele maradt fenn, s ez csak félig érthető. Ha az általa írt levelek megőrzésére kisebb gondot fordított is a címzett, azért a neki szólókat válogatás nélkül megőrizhették volna gyermekei, unokái. Úgy látszik azonban, hogy mégsem ez történt; levelezése részben elkallódott, s ami megmaradt belőle, az is furcsa egyoldalúságot mutat. Legnagyobb számban lányának, Madách Máriának hozzá írt levelei maradtak fenn (66 darab), de különös módon egy sincs, amelyet ő írt volna neki. Hasonlóképpen Mária férjének, Huszár Józsefnek 19 hozzá írt levele maradt fenn, ifj. Huszár Józsefnek pedig 2, de Huszár Józsefhez írt levélből csak egy van. Ez a végletes aszimmetria persze gyanakvóvá teszi az elemzőt: miért maradt meg egyetlen egy levél? Nos, valószínűleg a Máriának és családjának szóló leveleket teljes egészében megsemmisítették (feltehetően Mária halála után). Ami megmaradt, az csak azért maradt fenn, mert már a címzettek életében új tulajdonoshoz került. Erre a feltételezésre az ad alapot, hogy Madách Imrének is mindössze két Máriához írt levele maradt fenn, s éppen Mária egyik leveléből az derül ki, hogy az egyiket elküldte édesanyjának. Ami Madách Imre másik levelét illeti, annak alkalmasint még különösebb lehetett a sorsa. Az 1840 télutóján írt hosszú levelet ugyanis Madách Imre feljegyzései között találjuk. Ez két lehetőséget rejt magában. Az egyik: Mária halála után Madách Imre mint örökös jutott hozzá a család levelezéséhez, s azt néhány levél kivételével megsemmisítette. A másik lehetőség: a fennmaradt példány valójában egy piszkozat volt, amelynek vagy nem készült el soha a tisztázata (Madách Imre tehát lehet, hogy el sem küldte a nővérének), vagy ha volt tisztázata, úgy az más levelekkel együtt ugyancsak megsemmisült. Inkább az utóbbi lehetőségek egyikét kell valószínűnek tartanunk, ugyanis a Huszár Józsefnek írt levél fennmaradására megint csak az lehet a magyarázat, hogy az viszszerült a címzethez. Hátoldalán ceruzával írt számsorokat látunk; talán valamilyen elszámolás részleteit. Úgy látszik tehát, hogy a Máriához és családjához írt levelek mind elvesztek, kivéve azokat, amelyeket esetleg el sem küldtek vagy amelyek még a címzettek életében

másokhoz kerültek. Ezt részben megerősíti a többi fennmaradt levél is. Így pl. van egy fél levélnyi töredék, amelyet Huszár Károly írt Madách Máriának (OSZK Kézirattára. Levelestár: Madách Károly [!] – Madách Marihoz). A fennmaradt levéltöredék Madách Imrére vonatkozó információkat tartalmaz, s a szélére Madách Mária írásával rá is van vezetve: „Ezt Eminek”. A levéltöredék tehát Madách Imréhez kerülhetett, valószínűleg nem sokkal a megírása (1844. febr. 11.) után. Nyilván az sem véletlen, hogy nővérétől és fivérétől éppen azok a már említett levelek maradtak fenn, amelyeket az OSZK Kézirattárában őriznek. A levelek tartalma adhatott okot arra, hogy Mária másnak is megmutassa, esetleg elküldje azokat, legvalószínűbben az édesanyjának, bár az sincs kizárva, hogy esetleg Madách Imrének. A levelek nem kerültek vissza hozzá, s ezért maradhattak fenn.

Ami a másik lányával váltott levelezést illeti, az részben korán meg is szakadt a családon belüli viszály következtében, részben Madách Anna írja egy levelében, hogy levelezésük elég egyoldalú. Végül pedig azt a lehetőséget sem zárhatjuk ki, hogy maga Madách Anna vagy az örököse semmisítette meg a neki szólókat, esetleg a levelek lappanganak. (Ez utóbbi lehetőséggel komolyan számolhatunk, hiszen Madách Imrének két olyan, mindmáig publikálatlan levele van, amelyet Madách Annának írt; az egyiket az OSZK Kézirattárában találjuk, a másiknak csak a másolata van meg a Nógrád Megyei Levéltárban. Fennmaradhattak tehát más neki szóló levelek is.)

Sokkal kiegyensúlyozottabb a fiúkkal való levelezés, bár nem mentes bizonyos egyoldalúságoktól az sem. Ehhez azonban tudnunk kell, hogy pl. Madách Imre nem ügyelt különösebben a levelek megőrzésére.

Végül teljesen érthetetlennek kell tartanunk az unokájával, Huszár Annával folytatott levelezést. Mivel tudomásunk szerint sohasem romlott meg vele a kapcsolata, ezért érthetetlen, hogy a nyilván nagyszámú Majthényi Annának küldött levélnek mi lett a sorsa; tény, hogy a 41 db levéllel szemben egyetlen válaszlevelet sem találunk.

NEVEK, DÁTUMOK

Majthényi Anna leveleit időrendben közöljük. Nem mintha ez volna az egyetlen lehetséges rendezőelv, de mert más szempontoknál mégiscsak alapvetőbbnek bizonyult. A levelekben ugyanis különböző személyekre történik utalás, s ezek az utalások nem csupán a feladó és címzett személyétől, de legalább ilyen mértékben az időponttól is függnék; a halottakról pl. már csak ritkán esik szó, de nem eshet szó azokról sem, akik csak a későbbiekben fognak megszületni. Ahhoz, hogy tisztán lássuk: ki kicsoda a levelekben, azok időrendbe állítása adja a legjobb kulcsot. A magyarázathoz szükséges utalások is áttekinthetetlené válnának, ha nem ezt az elvet követnénk. Hiszen pl. előfordul, hogy férj és feleség ugyanazon a napon küld levelet Majthényi Annának, s ennek megfelelően nagyjából hasonló eseményekről számolnak be. A két levél fizikai eltávolítása ismét csak megnehezítené a hivatkozásokat. Így is előfordul, hogy külső, gyűjteményünkben nem szereplő levélre kell utalni egy-egy levél tartalmának megvilágításánál; a belső utalások áttekinthetősége érdekében célszerű volt azok bonyolultságát minimalizálni, s ehhez az időrendben való közlés adja a legcélszerűbb keretet.

A magyarázatoknál a levélben szereplő információk megértésén túl két szempontot tartottam szem előtt. Az egyik: amennyire csak lehetséges, minden nevet megfejtteni. A másik: a levelek keletkezését megállapítani. A kettő részben össze is függ egymással. Ha pl. tudjuk, hogy kicsoda „Almásy Carol”, akkor könnyű helyzetben vagyunk egy olyan levél datálásánál, amely a haláláról, mint a napokban bekövetkezett eseményről tudósítja a címzettet. Olykor fordítva is igaz: ha ismerjük egy levél keletkezését, az támpontot nyújthat mondjuk annak eldöntéséhez, hogy melyik Gyurcsányinéra gondolhat a levélíró (ha többen vannak, s közülük bizonyosak a levél írásakor már nincsenek életben). De más szempontok is a nevek és időpontok tisztázása mellett szólnak. Így pl. Madách Imre életének alaposabb megértése. Ezzel együtt az ilyen kérdések tisztázásának megvannak a (remélhetőleg csak időszakos) korlátai. Nem vállalkozhattam pl. Madách Imre leveleinek pontos és maradéktalan datálására sem. Azt az

utalást

például,

amely Majthényi Gábor fiának és a (tibold)daróci molnár lányának a házasságáról tudósított, a vonatkozó anyakönyv mikrofilmmásolata alapján sikerült feloldani. De nem minden esetben állt rendelkezésemre az az anyakönyv, amelyben a vonatkozó adatot meg lehetett volna találni. Hasonlóképpen ki lehetne deríteni (s a későbbiekben valóban ki is kellene deríteni), hogy melyik újságban olvasható az „őreg úr” (id. Huszár József) a Páhiban eladó birtokról. Ez azonban önmagában is hónapokat vehet igénybe, s még jónéhány kérdés van, amely csak a korabeli napilapok tüzetesebb vizsgálatával válaszolható meg.

A KÖTET FELÉPÍTÉSE

A leveleket tehát, amennyire csak lehetséges, időrendben közlöm. Ahol az utalások nem adnak támpontot ehhez, ott a későbbiekben írásszakértő véleményét kell majd kikérni, esetleg további adatokat kell gyűjteni; addig is az ilyen levelek a datálatlan levelek közé kerültek. A sorszám utáni sor a levél lelőhelyét vagy a közlés forrását írja le, majd újabb sor a levélírás helyét és dátumát. Itt a kikövetkeztetett adatokat szögletes zárójelbe tettem. Ahol pontos dátum van, ott azt is megadom, hogy az a hét mely napjára esett; ez pl. a levélbeli utalások jobb megértéséhez is szükséges, amelyekben nemcsak „tegnap”-ról és „holnap”-ról van szó, de „kedd”-ről, „szombat”-ról stb. ugyanúgy. Olykor épp a kétféle információ együttese adja a kulcsot a levél keletkezési évének megállapításához.

Ezután következik a levél keletkezési körülményeinek, az előforduló neveknek a magyarázata, majd pedig a levél szövege, és pedig betűhíven. Az idegen nyelvű szavaknál, szövegrészeknél, leveleknél lábjegyzetekben közöljük azok fordítását, ha pedig a teljes levél idegen nyelven íródott, úgy az eredeti szöveg közlése után következik a levél fordítása. Az áthúzott szövegrészeket „v” formájú zárójelek közé tettem. A levél szövege után a címzés szövege áll. A postabélyegzőt nem tüntettem fel külön, ha azonban szükséges, hivatkozom rá.

A kötet végén függelékben szerepel Majthényi Anna két fennmaradt „műve”: gyermekkori verse és végrendelet-törredéke. Mivel azon-

ban a szerkesztő feltételezése szerint Majthényi Anna leginkább a családját tarthatta életművének, ezért a függelék végén megadtam id. Madách Imre és Majthényi Anna leszármazottjainak a családfáját. Ezt követik a névmutatók. Itt a neveket különválasztottam: előbb a személynevek állnak, mindegyik után felsorolva, hogy milyen sorszámu levelekben fordulnak elő, majd a településnevek mutatója következik, végül az egyéb neveké, címeké. Ez utóbbi szerfölött sokféle, de mert összességében is rövid, indokolatlan volt a további szétbontás. Itt tehát országrészek, állat- és fogadónevek éppúgy előfordulnak, mint pl. művek, újságok címei. (A településnevek azonban nem azonosak a helységnevekkel; a fogalom bővebb, magában foglalja ugyanis pl. a népes pusztákat, s általában az önálló névvel rendelkező lakóhelyeket, amelyek azonban közigazgatásilag nem feltétlenül önállóak.)

Ami a személyneveket illeti, a mutatóban általában nem abban a formában szerepelnek, ahogyan a levélíró éppen írta. Igyekeztem a családnévnel a genealógiai munkákban, lexikonokban található változatot felvenni, bár nem egy esetben azok ellentmondásossága így is esetlegessé tette az éppen kiválasztott változatot (nem ismert, hogy pl. Tersztyánszky Mária így vagy esetleg Trsztyánszky, Terstyánszky stb. alakban használta-e a nevét). Hasonlóképpen sok esetben kideríthetetlen volt, hogy a keresztnév mely változatát használta egy-egy hivatkozott személy; ilyenkor a magyar változatot választottam (pl. Nádasdy Lipótót Nádasdy Leopold helyett). Ha a levélbeli utalás jelentősen eltér a névtől, akkor a mutatóban zárójelben találjuk, hogy milyen formá(k)ban fordul elő. Sokszor éppen az utalás elnagyoltsága miatt nem sikerült kideríteni, hogy kiről van szó; ilyenkor, ha egyértelmű a „hivatalos” névváltozat, azt tüntettem fel, ha nem, akkor meghagytam a levélíró által használt alakot. Tehát „Carol” helyett „Károly” van a mutatóban, de pl. a „Hanni” alak megmaradt, mivel nem egyértelmű, hogy „Hanna” vagy inkább „Johanna”-e az igazi név. Hasonlóképpen a földrajzi neveket sem egyértelműsítettem, ha nem volt megfelelő támpontom. Így pl. meghagytam Kelecsényt, mivel még Nógrád megyében is több ilyen nevű település található (Tótkécsény, Fülekkécsény, Kelecsény-pusztá). Még így is félreértésre adhat okot a névmutató, hiszen nincs okunk feltételezni, hogy pl. a Kovács nevű sze-

mélyek, akiknek rendszeren nem említik a keresztnéveiket, azonosak lennének egymással.

A születés és halálozás esetén olykor a dátumnál vagy a helyszínnél törtvonallal elválasztva egy másik dátumot vagy helyszínt találunk. Ilyenkor születésnél a törtvonal utáni információk a keresztesítés időpontjára vagy helyszínére vonatkoznak, halálozásnál pedig a temetés helyére ill. időpontjára. Természetesen az esetek többségében nem állnak rendelkezésre ilyen pontosságú adatok.

Az évszámok fölhúzásait nem jelöltem, mássalhangzók esetén pedig azok megkettőzésére fordítottam le a jelölést. Az idéző és elválasztó jeleknél sem őriztem meg az eredeti tipográfiát, s eltekintettem az őrszavak használatától is. Egységesen bekezdésekbe tagoltam a leveleket, középre szedve a megszólítást (kivételt csak azok az esetek képeznek, ahol a megszólítás után folytatólagosan következik a szöveg), jóllehet a levélkezdeklet leggyakrabban kikezdések.

RÖVIDÍTÉSEK

A hivatkozások mindenütt a szöveg közben, zárójelben szerepelnek. A ritkábban hivatkozott művek teljes címükkel, míg a gyakrabban hivatkozottak csak rövidítve. Nincsenek külön feltüntetve az alsósztrégovai anyakönyvekre való utalások, amelyek jelenleg a Besztercebányai Levéltárban találhatók.

A	Magyar Országos Levéltár mikrofilmjei (anyakönyvek)
GJ	Gudenus János József: <i>A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája</i> . Bp. 1990–1999.
GP	Gulyás Pál: <i>Magyar írók élete és munkái</i> . Bp., 1942–1944.,
1991– (A rövidítést követő első szám a kötet sorszáma, a második a hasábszám)
GY	OSZK Kisnyomtatványtára. Gyászjelentések XIX. század
Györffy	Györffy Miklós: <i>Madách kiadatlan levelei</i> . Irodalomtörténet 1959. 68–103.

KB	Kempelen Béla: <i>Magyar nemesi családok</i> . Bp. 1911–1932. (A rövidítést követő első szám a kötet sorszáma, a második az oldalszám)
Kt.	Kézirattár
Lt.	Levelestár
NI	Nagy Iván: <i>Magyarország családai nemzékrendi táblákkal</i> . Pest, 1858–1868. (A rövidítést követő első szám a kötet sorszáma, ill. P. a pótlék kötet, az ezt követő szám az oldalszám)
NÉ	<i>Nemesi Évkönyvek</i> . (A rövidítést követő első szám az évet, a második az oldalszámot jelöli)
MN 1.	<i>Magyar nemzetségi zsebkönyv. I. Főrangú családok</i> (Szerk.: Schönherr Gyula). Bp. 1895.
MN 2.	<i>Magyar nemzetségi zsebkönyv. II. Nemes családok</i> (Szerk.: Fejérfpataky László). Bp. 1905.
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
Palágyi	Palágyi Menyhért: <i>Madách Imre élete és költészete</i> . Bp. 1900. [1899.]
Radó	Radó György: <i>Madách Imre életrajzi krónika</i> . Salgótarján, 1987.
SZ	Szinnyei József: <i>Magyar írók élete és munkái</i> . Bp., 1896–1914. (A rövidítést követő első szám a kötet sorszáma, a második a hasábszám.)
Szluha	Szluha Márton genealógus (Budapest) közlése
T	Temetői sírfelirat

1828

1.

OSZK Kt. Analekta 3856. 1.
[1828?]

Gyermekkori üdvözlő, amelyet hagyományosan 1828-ra datálnak a kutatók. Meg kell azonban jegyezni, hogy az ugyanezen borítékban található 5. levél, amely Madách Imrének édesapjához írt névnapi üdvözlő sorait tartalmazza, eltérő (kezdetlegesebb) írásképet mutat. A levél alján a fivéreknek nővéreikhez intézett üdvözlő sorai olvashatók.

Ma chčre Mčre.
Si le cours de nouvel an
Prenait sa source dans nos cœurs,
Vous jours tout doucement
S écouleraient dans le bonheur

Imre
Károly
Pali

Drága Anyám. Ha az új esztendő folyama a mi szívünkől fakadna, napjaid lassan telnének el a boldogságban. Imre, Károly, Pali. (Staud Géza fordítása.)

2.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 1.
[1828?]

Hagyományosan ezt a levelet is 1828 körülre teszi a Madách kutatás. Bár egy írásszakértő nyilván mindkét esetben határozott választ tudna

adni arra a kérdésre, hogy pontosan mikor íródott, ilyen elemzés hiányában csak annyit állíthatunk, hogy létezik Madách Imrének dátumot is tartalmazó 1828-ban írt levele (édesapja névnapjára írta 1828 nov. 5-én); nem kizárt tehát, hogy 6. életének betöltése előtt már másoknak is (elsősorban édesanyjának) írt levelet. Mindenesetre e levél még sorvezető vonalakkal lett ellátva, ami valószínűsíti, hogy korai levélről lehet szó. Fanni nyilván a más levelekben is előforduló Szojka Fanni, akinek azonban csak a nevét ismerjük, életrajzi adatait nem. Az itt és más korai levelekben előforduló „néni” Madách Imre keresztanyja, br. Czetvicz Antalné Simonchich Antónia.

Édes jó Mamikám!

Csókolom kezdet a' sok ajándékokért. Nagyon örülök azon napra, mikor Budán fogom kezdet tsókolhatni. Nénit, Marit, Nintsit és Fánit is tsókolom, és mindég leszek szófogadó és szerető fiad

Imre.

1829

3.

OL P 481. Fasc. LXX. N° 1–20. 26. cs.
[Buda,] 1829. aug. 7. péntek

Az „új traktus” 3-as számú „lakosztályára” való utalás azt jelenti, hogy Majthényi Anna Budán írja levelét, a Császár-fürdőben (a két-szobás lakrésze majd egyértelműbben utal férje 1832-ben írt levelében). A szövegkörnyezet alapján azt kell gondolnunk, hogy Pupi, valamint Putzi a levélíró férje, id. Madách Imre lehet. Majthényi Anna egyébként a gyermekeivel tartózkodik a Császár-fürdőben, akik közül azonban név szerint csak Madách Máriát említi. Valószínűleg Madách Imre is vele van, máskülönben otthon maradt fiai említésénél aligha feledkezett volna meg éppen róla.

27

A Karácsonyi család meglehetősen népes volt, míg a Kandel név éppen ellenkezőleg, gyakorlatilag ismeretlen a családtörténeti irodalomban; keresztnév híján az előbbi esetben nem tudjuk, kikről lehet szó, míg az utóbbiban talán nem alaptalan az a feltevés, hogy Kandel Andrásról, akinek egyhelyütt a keresztnévét is közli majd Madách Mária. Valamelyest jobb helyzetben vagyunk Hamza esetében; egy saját levele elárulja a keresztnévét (Ágoston), bár ezzel együtt ez a név sem szerepel a genealógiai munkákban. Az biztos, hogy Hamza Ágoston huzamosabban intézte a Madách család birtokügyeit, neve többször is visszatér, főképp a pilisvörösvári birtokrészrel kapcsolatban.

Úgy látszik, az ekkor már 16. életévét betöltő Madách Máriát nem sorolja a „leánykák” közé édesanyja; nem világos azonban, hogy akkor kikről beszél többes számban? Madách Imre korai leveleiben nővérei neve mellett olykor a Fanni névvel is találkozunk; a lánykák tehát legvalószínűbben Madách Annát és a már korábban említett Szojka Fannit jelölik. (Majthényi Anna Fanni nevű gyermeke már rég nem élt ekkor.) A Czetvicz családról sincsenek információink, mindazonáltal bizonyos, hogy a levélben Madách Imre keresztanyjáról, br. Czetvicz Antalné Simonchich Antóniáról van szó (?–Alsósztrégova, 1839. jan. 4.). A Dacsó-per háttérét nem ismerjük, s azt sem tudjuk, hogy az ekkoriban fiágon már csak két tagot számláló család – Dacsó Ádám és Dacsó Pál (NI P. 185., GY) – melyik tagja s kivel állhat perben.

Kedves Drága Lelkem!

Az utunkat idáig a' kotsistul már tudni fogod, azért tsak az itt létemről tudositalak; a' szobánk az úgy nevezett új Traktusban N° 3, helyes tsinos két szoba, az ételek alkalmasint olyanok mint tavall voltak, az ára valo nézve is. A kávé pört akart vélem kezdeni, hogy magam főzetem különös konyhán a' kávé, de még se mert belém kapni. – A Pupim reám már talán egészen el felejtet, de én minden szecundumban reá gondolok – Károly Paltsi távol létemet talán észre se veszik. A Gyermekek kezdet tsokolják a' Marit kívánságod könyekre indította. A Mari minden nap fürdik, és szorgalmatosan vizet iszik; a' Leánykával is vizet itattok, de a' fürdőér restelnék anyit fizetni, tsak el érke-

28

zéssemkor és el menetelemkor fürösztettem. – Itt létem olta még csak egyszer fürödtem egésésem meg változása véget. Azért csak 7^{dik}ben kezdem a' kúrárt, ha harmintz fürdővel akarok élni <azért> gondolom hogy huszadikba este itt legyen az alkalmatosság, melyet huszadikban este bizonyossan el várok. – Hamza el jövelelem után harmad napra itt volt, Igritzi Kovátsot minden nap várom de még el nem érkezet; barátságos beszédben úgy maradtunk, hogy írásba fel teszed a plánumot hogy menyiben egyezek véle, és minő fel tételletk allat, a' Karátsonyi adoságát néki kel é által adni vagy pedig mink egyezünk Karátsonyival? ha az alku szerentséssen el sül, a' Karátsonyit kizárta az Atya, aval egyezni lehetne, azért kérlek küld el gondolatodott. – Már ma véletlenül meg lepett a' Kandel, új Contractus véget fordolodik, 12 narantsot hozot, és hogy egy törpe Lovat vett fiaim számára mely szekélyen az istáloban ál, de mon-dottam hogy már nekik az vagyon, hanem hogy ne talán abban a gon-dolatban legyen, hogy még ebből az arendából is engetődik nékie, meg monddtam hogy még ött száz forintal többet kel neki fizetni és a' kender Len helyet alkugy tiz, vagy tizen ött aranyat pengve számomra ki, mivel az át szálítása igen nehéz, holnapra ismét ígérkezet, meg látja ha a' dolga engedi, vasárnap Sztregovára utnak indul. – A Hamza általam is igen igen kéret, a' Datso pörében tegyél néki Édes Lelkem. Czetvitzné tisztel, örül hogy Putziáról jo hírt halott. – Reménylem hogy minyájan egéségessek vagytok, a mit tisztá szivéből kíván, és holtig meg nem szün lenni igaz szivü és

Szerető Feleség Anna

7^{dik} Aug 829

P. S. kérlek édes Lelkem ha még már ma felelhetnél öllelek és tsokol-lak.

1830

4.

**OSZK Kt. Levelestár: id. Madách Imre – feleségéhez. 1.
Csesztve, 1830. aug. 30. hétfő**

Majthényi Lászlóné a számos ilyen nevű hölgy közül az 1825. okt. 13-án elhunyt honti alispánnak a felesége, disznósi Horváthy Johanna (Szluha); fia, Majthényi András honvéd huszár ezredes 1849. nov. 17-én halt meg (Szluha). Daróc nem a közeli Panyidaróc, inkább Tibolddaróc lehet, ahol a Majthényi családnak több tagja élt. Tihanyiné nyilván Tihanyi Ferencné Hodossy Mária (?–1832. márc. 9., NI 11. 220–221.), akinek otthona föltehetően Kiscsalomján volt (férjét legalábbis ott temették el). A milánói alkirály: Rainer József János főherceg (1783–1853.; Rákóczi Katalin szíves közlése).

Édes Drága Lelketském!

Gyarmatra érkezvén estve, más nap Majthényi Lászlóné éppen midőn írtam a' szobába bé lépett, azt kiáltván, itt van é a' kamarás, én nagy tisztelettel fogadtam, 's az Ágyra minden betsülettel le ültettem, ott Házi Asszony helyet foglalván, szokása szerént sokat beszélt, a' fíja Andris ellen – Darótzra akar menni, mert nem fizeti – Téged 2^{dik} Septemberre Szalatnyára Bálra invitált, és hogy az után Sztregovára jön – de mivel meg monddtam, hogy útba vagyok Vörösvárra, tuda-kozódott mikor jövök vissza, hogy adván tudtára, én csak 10^{ik} September felé ígértem ezt, ne hogy előbb meg jelennyen, erre ő azt kívánta, hogy vagy személyessen, vagy Level által tudósítsam el jövelelemről, hogy mingyárt el jön Stregovára – Erről tehát vissza jövet szólunk – Tihanyiné otthon lesz 8^{dik} Septemberbe, 's el vár a' mint az Urával a' ki igen tisztel beszéltem – Há nem jönnék addig haza, jöjj el Lelketském Marikával 8dika reggel valami 10 vagy 11 óráig, én ott leszek, de há csak a' Physicus időm engedi, elébb haza jövök – A' gazdának mindeneket meg hagytam, gyarmaton minden bajaimat el végzettem,

most pedig estve 9 órakor ezt írom a' paptúl a' ki tisztel – hónap 4 órakor el indulok adja a' feleséges Úr Isten, hogy utazásom sikeres és kívánatos ki menetelű legyen! Ujság az, hogy a' magyar Regementek olasz ország felé erőltetett hét het napi marsokkal mennek, a' gyalogság Szolnokra küldetik, azt mongyák, hogy Majlandba ki ütött a' Revolúció, hogy a' Sasokat le szaggatták, és hogy a' vice királyt nem tudják hová lett – Veszthalia is el szakította magát a' Burkustól – mi lesz ebből!

Ezerszer tsókollak öllelek, édes Lelketském, gyermekeimet tsókólom és holtomig változhatatlan szívvel maradok:

Igaz szivemből szerető férjed
Imre

Csesztve 30. Aug 830

1831

5.

**OSZK Kt. Levelestár: Tihany Mari – id. Madách Imrénéhez
Ebeck, 1831. máj. 1. vasárnap**

A levélíró a Tihanyi család tagja, közelebbről Tihanyi Ferenc nővére (Tihanyi Ferencnéről a korábbiakban már volt szó), nevét azonban i nélkül írta alá (NI 11. 221.), férje Zmeskál VI. Jób (NI 12. 406–7.).

Liebe Theure Freundin!

Mit jedem anbegin des Tages wahr mein fester Entschluss, Euch zu besuchen, es wurde aber Täglich verhindert durch die Krankheit meines Mannes, die schon mehrere Wochen deuert, selbst in B.Gyarmath konte Er nur einige Tage zu bringen, wurde gleich übel gegenwertig ist Er doch so weit besser, dass Er dass Bett nicht mehr hüttet, doch

31

unendlich schwach. – Auch du hattest einen Kranken, wie wir hörten, nehmlieh Deinen lieben Sohn Imre, dero wegen nahm ich die Feder zu Hülfe, um Dich zu bitten uns von Euren aller seitigen Wohlsein in erkenntniss zu setzen, und dich nebst bey zu ersuchen, wen uns auch das Geschick hindert uns persönlich zu sehn, wenigstens, auf Eure Verehrer zu denken. Sollte mein gutter Mann besser werden, so ist unser Vorhaben die künftigen Wochen, nach Unter–Ungarn, für drey Wochen zu reisen, nach unserer rückunft wird mein erstes sein nach Stregova fahren zu können.

Mein gutter Mann lässt dir Achtungsvoll die Händre küssen, wie wir beide deinem wehrten Gemahl uns empfehlen wie auch allen deinen lieben Angehängen. Da ich dich Herzlich umarme, mich deiner wehrten Freundschaft empfehle vebleibe mit wahrer Achtung Deine

Ebeck, den 1 May 1831

aufrichtige Freundin
Mari Tihany

Kedves, drága Barátnőm!

Minden nap reggelén az volt a szilárd elhatározásom, hogy meglátogatlak Titeket, de ebben megakadályozott a férjem betegsége, ami már több hete tart, és B.Gyarmathon is csak néhány napot tudott eltölteni, azonnal rosszul lett, jelenleg mégis annyira jól van, hogy már nem nyomja az ágyat, de végtelenül gyöngé. – Neked is volt egy beteged, ahogy hallottuk, kedves Imre fiad, aki miatt tollat ragadtam, hogy megkérjelek, mindannyiotok hogylétéről tájékoztassál, téged személyesen pedig arra kérlek, ha a sors meg is akadályoz abban, hogy személyesen lássuk egymást, legalább gondolj a tisztelőitekre. Ha jó uram jobban lenne, úgy az a szándékunk, hogy a következő hetekben Alsó-Magyarországra utazzunk három hétre, visszaérkezésünk után első dolgom lesz, hogy Sztregovára utazzak.

Jó uram tisztelettel csókolja kezeidet, mindketten tisztelettel ajánljuk magunkat kedves férjednek, valamint a kedves Hozzáértőknak.

32

Szívbeli öleléssel ajánlom drága barátságodba magam és maradok tisztelettel a Te

Ebeck, 1831. máj. 1.

öszinte barátnő
Tihany Mari

6.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Anna – id. Madách Imrénéhez. 1.
Alsósztrégova, 1831. júl. 23. szombat**

A levélíró Madách Imre nénye, aki a későbbiekben baráthi Huszár Sándorhoz fog feleségül menni (Alsósztrégova, 1818. ápr. 18?/19. – Buda, 1866. okt. 23./Baráti, okt. 26. [NÉ 1935. 67., A 340, GY]). Édesanyja – mint a későbbiekben látni fogjuk – Budán, a Fortuna fogadóban tartózkodott a levél írásakor, s a közbejött kolerajárvány miatt nem tudott hazautazni Sztrégovára.

Theuerste Mutter!

Bey jeder Wiederkehr des Deinem Namen geweihten Tages werde ich auch an eine immer grössere Fülle von mir durch Deine Güte erwiesenen Wohlthaten erinnert. Mit dem Gefühle kindlicher Dankbarkeit erhebe ich daher mein inbrünstiges Gebet zum Geber alles Guten, dass er meiner Theuren Mutter, die sich dem Wohle Ihrer Sie innigst verehrenden Kinder so ganz opfert, alles jene gewähren möge, was Ihre, auch gegenwärtig mit so vielen und manchley Sorgen und drückenden Kummer verbundenen Erdentage, nicht nur fristen, sondern stets froh und angenehm machen vermag. Die gütige Vorsehung wird hoffentlich die flehentlichen Bitten Deiner dankbaren Tochter gewähren, und indem sie Dir ihren Segen zutheilt, zugleich auch Deine Kinder beglücken. Es sind diess nicht leere Worte, sondern Ausdrücke jener Gefühle, die aus der lautersten Quelle kindlicher Liebe und Dankbarkeit

entquillen. Zu schwach sind sie indess immer noch, um alles das, was ich bey der gehörigen Erwägung Deiner mütterlichen Liebe und Sorgfalt so ganz empfinde, vollkommen auszudrücken. Lasse mich übrigens Theuerste Mutter Deiner fernen Liebe empfohlen seyn; sey aber auch versichert, dass ich mich stets bestreben will, dieselbe zu verdienen, und dass ich bis an das Ende meiner Tage mit kindlicher Ehrfurcht seyn werde Deine

Alsó-Sztrégova den 23 Juli 1831.

dankbare Tochter
Nina Madách

Legdrágább Anya!

A nevednek szentelt nap minden egyes visszatérése egyben jószágodtól táplált egyre nagyobb mértékű jótéteményeidre emlékeztet. Ezért a gyermeki hála érzésével emelem bensőséges imámat a minden jókat Adójához, hogy drága Anyámnak, aki őt a legmélyebben tisztelő gyermekeinek javáért olyannyira feláldozza magát, megadja mindazt, ami jelenleg is oly sok és sokféle gond és nyomasztó bánattal teli földi napjait nem csak elviselhetővé, hanem állandóan vidámmá és kelle-messé képes tenni. A kegyes Gondviselés remélhetőleg meghallgatja lányod fohászkodó kérését, és amikor áldását adja rád, egyben gyer-mekeidet is boldogítja. Ezek nem üres szavak, hanem azon érzelmek kifejezései, amelyek a gyermeki szeretet és hála legmélyebb forrásá-ból fakadnak. Ám túl gyengék még mindig mindannak tökéletes kife-jezésére, ami anyai szereteted és gondoskodásod illendő mérlegelése-kor teljesen eltölt. Engedd meg, legdrágább Anya, hogy továbbra is ajánlhassam magam távoli szeretetedbe; biztosítalak is egyben, állan-dóan azon fáradozom, hogy azt megérdemeljem, és napjaim végeztéig gyermeki tisztelettel maradhassak a Te

Alsó-Sztrégova, 1831. júl. 23.

hálás leányod
Madách Nina

**OSZK Kt. Levelestár: Ostermann József – id. Madách Imrénéhez
Alsósztrégova, 1831. júl. 23. szombat**

A levélíró Madách Imre első házitanítója, evangélikus segédlelkész, aki tanítványának is írt egy levelet Nagylámról. Levele alapján azt kell gondolnunk, hogy már 1824 óta Majthényi Anna közelében tartózkodott, föltehetően Alsósztrégován. Később (a negyvenes évek végének egyházi sematizmusai szerint) Nagylámon volt lelkész. Aggodalmának, levele kimondottan gyászos hangvételének okát annak keltezése árulja el: kolerajárvány van, s mint a későbbi levelekből kitűnik, Majthényi Anna gyermekeivel a vesztegvár miatt nem tud hazatérni. Különös aktualitást ad a levélírásnak a közlegő Anna nap, júl. 26-a, amelyet jó félszázadon át rendszerint megünnepelet a család, csakúgy, mint az egymás utáni Károly és Imre napokat (nov. 4. és 5.).

Hochgeborne, Gnädige Frau!

Ob ich schon in dieser verhänglissvollen Zeit jeden Tag sehr oft an Ew. Gnaden und die mitgenommenen Theuern Angehörigen denke und erinnert werde, so biethet mir doch besonders der herannahende 26te dieses Monats jene Gelegenheit dar, wo ich mir Ew. Gnadens hohe Tugenden, von denen ich seit sieben Jahren Zeuge bin, mit jener seltenen Herzensgüte, die ich so oft bewundert habe, ganz vorzüglich vergegenwärtige. Dieser Tag war sonst, wo ich Ew. Gnaden im Kreise der Lieben Angehörigen, die es nach Verhältniss ihres Alters zwar auf verschiene Art, doch alle insgesamt wirklich fühlen, wie sie Gott durch eine so treffliche und gute Mutter segnen und beglücken wollte, gesund, froh und heiter doch, auch für mich stets ein Freudenfest. Warum konnte es wohl diessmahl nicht so seyn! warum musste gerade jetzt dieser Tag, schon auch wegen der besondere Lage, in der sich Ew. Gnaden gegenwärtig befinden zum Tage traurigen Andenkens werden! So dachte ich oft schon, und so spricht mein Herz, das Ew. Gnaden jedes Glück zusagen und nie ein Missgeschinck

zukommen

lassen möchte. Indess finde ich doch in der Hoffnung Trost und Beruhigung, dass der da betrübet, vielleicht früher, als wir es vermuthen, auch wieder erheitern wird, und diess zwar dadurch, dass er Ew. Gnaden mit jenen Angehörigen, die sich gegenwärtig nach Hause sehnen, alle insgesamt bald wieder gesund und wohl erhalten zurückgeleitet werde. Gott gebe nur, dass es recht bald geschehe und somit Ew. Gnaden aus der jetzigen peinlichen Lage befreye.

Diesen Wunsch, zwar der allgemeine Wunsch aller zurückgeliebenen Angehörigen, die Ew. Gnaden stets zufrieden und glücklich sehen wollen, theilet ganz besonders, Ew. Gnaden ehrfurchtsvoll die Hände küssend und sich der fernern Gnade und Wohlgelegenheit empfehlend Ew. Gnaden

Alsó-Sztrégova den 23ten Jul. 831

unterthänigster Diener
Joseph Ostermann mp.

Méltóságos, Nagyságos Asszony!

Ha már e végzetes időben naponta igen gyakran Kegyelmedre és a megviselt drága Hozzá tartozókra gondolok, e hónap közelgő 26^{dika} mégis arra az alkalomra emlékeztet, amikor Kegyelmed tiszta erényeit, aminek 7 éve tanúja vagyok, azzal a ritka szívjósággal párosulva, amit oly sokszor megcsodáltam, amit ma maradéktalanul felidézek. E nap máskor, amikor Kegyelmed a szeretett Hozzá tartozók körében volt, akik koruknak megfelelően különböző módon, de mindannyian igaz érzelmekkel voltak Kegyelmed iránt, ahogy Isten őket egy ilyen kiváló és jó anyával megáldotta és boldogította, egészségben, vidámságban és örvendezve – nekem is mindig örömnép volt. Miért nem lehetett most is az! miért kellett ennek a mai napnak éppen most, márcsak a különös helyzet miatt is, amelyben Kegyelmed jelenleg van, szomorú emlékké válnia! Így gondolkozáim gyakran, és így szól a szívem, hogy Kegyelmedet minden boldogság megtalálja, és a bal szerencse ne érje el. Abban a reményben lelek vigaszt és megnyugvást,

hogy

az, aki szomorít, talán hamarabb mintsem gondolnánk, ismét felvidít, és pedig azért, hogy Kegyelmed azokat a hozzátartozókat, akik jelenleg hazavágyódnak, együttesen egészségben és épségben hamarosan visszavezérli. Adj a Isten, hogy ez igen hamar megtörténjen, hogy Kegyelmedet a mostani kínos helyzettől megszabadítsa.

Ebben a kívánságban, bár ez minden visszamaradott hozzátartozó állandó kívánsága, aki Kegyelmedet állandóan megelégedettnek és boldognak szeretné látni, különösen osztózik, Kegyelmed kezeit tisztelettel csókolva és további kegyelmébe és jóindulatába ajánlva Kegyelmed

Alsó-Sztregova, 1831. júl. 23^{dik}

legalázatosabb szolgája
Osztermann József sk.

8.

OSZK Kt. Levelestár: Ismeretlen – id. Madách Imrénéhez
Alsósztrégova, 1831. júl. 23. szombat

Úgy látszik, a kolerajárvány idején ritka alkalom nyílt levelek továbbítására; ez a harmadik levél, amelyet júl. 23-án Sztregován kelteztek. A levélíró aláírását sajnos nem sikerült megfejtenünk. Lehet, hogy csak alkalmilag tartózkodott Alsósztrégován, de éppígy elképzelhető az is, hogy a gyermekek által „néni”-nek nevezett rokon (vagyis Czetvicz Antalné Simonchich Antónia) a feladója. A levélíró közlése elárulja (amit egyébként más forrásból is tudunk), hogy Madách Mária mellett Madách Imre is édesanyjával van.

Theure Geliebte Freundin!

Gott der Allmächtige wohle behüten dass wir nimals in den Fahl kommen, uns auf fernen Ort getrendt zu wissen und mir das vergnügen

entsagt ist dir das persönlich sagen zu können, was ich dir aus der tiefsten Tiefe meines Herzens wünsche, dass es dir so wohlll ergehe, wie du es verdinst, Gott erhalte dich in bestem wohlsein, zum Wohl und Glück deiner dich so liebenden und guten Kinder, Gott lasse dir jeden deiner wünsche in erföhlung gehen, und dein gefühlfohles Herz Segen und Treue freun unzählige deiner Namensfeste überleben, das wünscht dir deine aufrichtige dich ster liebende Freundin

[?]

Mari und Emi küsse ich ächtvoll
Sztregova den 23ten Juli 1831.

Drága szeretett Barátnóm!

A mindenható Isten őrizzen meg bennünket, hogy sohase kerüljünk olyan helyzetbe, hogy távoli helyekre kelljen mennünk, és megfosztana attól az élvezettől, hogy személyesen mondjam el azt, amit szívem legmélyéből kívánok neked, hogy jól menjen sorod, ahogy azt megérdemled, Isten tartson meg a legjobb erőben, a téged oly nagyon szerető, jó gyermekeid öröme és boldogságára, isten teljesítse minden kívánságodat és szerető szíved áldásának és hűségének örvendezhessen, hogy számtalan nénapot érhesz meg, ezt kívánja a Téged állandóan, őszintén szerető barátnőd

[?]

Marit és Emit tisztelettel csókolom
Sztregova, 1831. júl. 23.

OL P 481. Fasc. LXX. N° 1–20. 26. cs., k.
[Buda,] 1831. júl. 25. hétfő

Július vége van, az utolsó remények időszaka. A megye vezetői még reménykednek abban, hogy a vármegye határain felállított vesztegzárral megállíthatják a kolera terjedését, Majthényi Anna pedig abban reménykedik, hogy férje mégis csak ki tudja játszani azt. Ami az előbbit illeti, augusztus elejére a helyzet válságosról katasztrofálisra fordul: a betegség terjedését nem sikerül megakadályozni, s az ilymódon értelmét veszített vesztegzárat 1831. aug. 11-én feloldják, bár még jóideig szigorúan őrzik az utakat, s csak orvosi bizonyítvány ellenében engedélyezik a belépést a településekre.

Egy júl. 21-én, Pesten kiállított bizonyáglevél (OL P 481. Fasc. LXXIV. N° 1–78. 28. cs.) szerint, amely éppen az utazók tünetmentességét igazolja, Majthényi Anna mellett Madách Imre, Madách Mária, továbbá a személyzet három tagja tartózkodik, s azt az a Reisinger János írja alá, aki majd Madách Imrének is az orvosa lesz a pesti tanulóévek alatt. A férj igen gyorsan lépéseket tesz annak érdekében, hogy családjához siethessen: júl. 27-én Patvarcon állítják ki számára azt az orvosi igazolást, amellyel Pestre utazhat (OL P 481. Fasc. LXXIV. N° 1–78. 28. cs.), s 28-án Érsekvadkerten, Rétságon, Szendehelyen, Katalinpusztán, Vácon, Dunakeszin át valóban Pestre érkezik.

Érdekes a levél hangvétele: Majthényi Anna a szerepek fölcserélődésére hívja fel férje figyelmét. Talán először kerül élete során válságosnak mondható helyzetbe, amelyben végső soron magára van utalva. Mindazonáltal viselkedésének férfias és nőies vonásai itt még egyaránt megtalálhatók: a kétségbe eső anya, és a sorsának (és családjának) irányítását egyre inkább kénytelen-kelletlen magára vállaló, s ennek megfelelően egyre több férfias vonást mutató nő mintha nemcsak férjével, de egymással is kibékíthetetlen ellentétben állna.

A V. ispány nyilván Nógrád vármegye vice ispánja (alispánja), Tihanyi Ferenc. A Fortuna Budán, a várnegyedben volt a Vörös Sün mellett az egyik legrégebb és legelegánsabb fogadó.

Az Istenre kérek gyere értünk de azonnal a' mint ezt a levelet meg kapod, ne pedig halaszd napról napra, a V. Ispánytul kérjél paszust, Én Aszony létemre mertem utnak adni magamat, jöttem! egész Vátzig öszve jövőn Gróf Vartinszlebennel, a ki is ugyan Ludanba akart menni, de halván Vátzon, hogy Szende helybe bé nem eresztenek Lovas embert küldött meg tudatni hogy igaz <és> e? és tsak ugyan vissza írták hogy Nógrádba bé nem eresztenek azon az uton, azért én vissza fordultam ismét a Fortunához, de te Te mint Férfi akár minő uton próbálhatnál, vagy Hontnak, vagy Esztergombnak, vagy Pentznek, már az szörnyü hogy anyi soká hagyol minket ebe a veszedelemben, minden ember csudálja hogy nem jösz értünk, mert gondold meg azt a szörnyüt betegedjen meg valaki közülünk azonnal az Ispitálba viszik olyan parantsolat vagyon, ez háromnak a halála volna! Gyere a Krisztusra kérek én már olyan roszul nézek ki, a ki az előtt ösmért alig ösmér, öszve tett kézel kérnek hogy ne busuljak. Azon nap amint ezt a levelet meg kapod induly el várván sohajtás és reszketés közt maradok

25dik Juli 1831
 Fortunánál

Anna

Még azon nap meg tudhatnád Gróf Vartenszleben el érkezet é Ludanba és melyik uton?

Címzés: „a Monsieur / Monsieur Emeric de Madách / pr Szakali / a Sztregova”.

A címmel átellenes oldalra jegyezve: „A Szakali posta mester kéretettik, ha Szregováruul nem küldenek a' Postára, ezt a' levelet sietve külgye Sztregovára”.

1832

10.

**OSZK Kt. Levelestár: Szojka Fanny – id. Madách Imrénéhez
Szécsény, 1832. júl. 17. kedd**

A levél tartalma ugyan nem ad semmi fogódzót, mégis azt kell gondolnunk, hogy a más levelekben említett Fáni a levélíró, hiszen a levél hangneme alapján szoros, de alárendelt kapcsolatban áll a címzettel, csakúgy, mint a gyermekekkel vélhetően egyidős Fáni. A „gyermeki hála” kifejezés is arra vall, hogy talán a gyermekekkel együtt nevelt személyről van szó.

Euer Gnaden

pfl egte ich nie aus Gewohnheit Glück zu wünschen, sondern immer mit dem gerührtesten Herzen der kindlichen Dankbarkeit. Erlauben Euer Gnaden, dass ich auch jetzt, diese mir so heilige Pflicht erfüllte, und für Euer Gnaden, als meine tief verehrte und ewig unvergessliche Wohlthäterin, alle Segenspendungen vom Allmächtigen erbitte. Möge doch der Himmel meine heissen Wünsche erhören! denn nur Thränen, nicht Worte vermögen, alle Gefühle der Dankbarkeit, die gegenwärtig mein Herz umschliessen, auszudrücken. Es soll auch daher meine vorzüglichste Pflicht seyn, das, was mein kindliches Herz empfindet, durch eine, dem Wunsche Euer Gnaden entsprechende Aufführung, an den Tag zu legen.

Möge die gerechte Vorsehung eine so uneigennützig e Wohlthätigkeit, die Euer Gnaden stets an mir ausübten, reichlich segnen! Diess wünscht, tausendmal Euer Gnaden Hände küssend, und sich der fernern Gnade und Gewogenheit empfehlend, wie auch das Theure Fräulein vielmal grüssend und umarmend

Euer Gnaden
Szécsény am 17 July 1832.

dankbarste Dienerin
Fanny Szojka

Kegyelmességednek

sohasem megszokásból kívántam boldogságot, hanem mindig a gyermeki hála legmeghatottabb szívéből. Engedje meg Kegyelmed, hogy most is e nekem oly szent kötelességemnek eleget tegyek, és Kegyelmedre, mint mélyen tisztelt és örökké felejtethetlen jóakarómra a Mindenhatónak minden áldásáért könyörögjek. Bárcsak meghallgatná az Ég forró kívánságaimat! mert csak könnyek és nem szavak alkalmasak arra, hogy a hála érzéseit, amelyek szívemet körülölelik, kifejezzék. Éppen ezért a legszentebb kötelességem az, amit gyermeki szívem érez, hogy Kegyelmed kívánsága szerint azt kifejezhessem és bemutassam.

Adja az igazságos Gondviselés, hogy az oly önzetlen jótétemény, amivel Kegyelmed állandóan elhalmoz, gazdagon megáldassék. Ezt kívánja, kezeit ezerszer csókolva és a további kegyeibe és jóindulatába ajánlva, ahogy a drága Kisasszonyt is, sokszor üdvözölve és

ölelve Kegyelmed

Szécsény, 1832. július 17.

leghálasabb szolgálója
Szojka Fanny

11.

**OSZK Kt. Levelestár: id. Madách Imre – feleségéhez. 2.
Buda, 1832. aug. 9. csütörtök**

Madách Imre magánúton végezte tanulmányait, s Vácon, a piaristáknál tette le a vizsgáit. 1832-ben ez a vizsga aug. 6-án hétfőn volt (Palágyi 380.), a direktor Nagy Lipót (Bőnyréta lap, 1773. márc. 9.–Vác, 1861. okt. 27.; SZ 9. 712.), a professzor pedig (legalábbis a levélben említett professzorok közül az a valaki, akinek aláírását a bizonyítványon megtaláljuk) Kóczányi Ferenc (Gyalóka, 1801. aug. 1.–Pest,

42

1867. aug. 23.; SZ 6. 667–669.). Kováts neve többször is előfordul a család levelezésében; keresztnévét ugyan nem ismerjük, de az utalások arra vallanak, hogy a Madách család szolgálatában állt (talán kocsis lehetett).

Madách Imre táplálkozási szokásairól csak elenyésző ismeretekkel rendelkezünk. Azt azonban, hogy általában véve jó étvágya lehetett, egy gyermekkori tusrajza is elárulja, amelyen serpenyőben egy egész (csontozatlan) sertéscombos sütnék, továbbá egy húsz éves korában Szontagh Pálnak írt levele, amelynek egy versbetétje hat tojás elfogyasztásáról tudósít. A korabeli gasztronómia még árnyalt; az állatnak nemcsak a fajtája, de a neme is számít; a túlzottan általánosító „marha” kifejezést a gasztronómiában (is) kerülik.

Sajnos nem tudjuk, hogy Dvorzsák ki lehet, pedig a levélből kitetszik, hogy ő is közelebbi kapcsolatban állhat a családdal, s konkrétan Madách Imrével is.

Id. Madách Imre és fia a Császár fürdőben, az új traktus 3-as „lakosztályában” tartózkodnak, vagyis ugyanabban a két szobában, ahol Majthényi Anna egy korábbi levele értelmében tartózkodott. Úgy tűnik, id. Madách Imre társaságában csak egy gyermek van: Madách Imre. A többiek otthon maradhattak Alsósztrégován.

Édes Drága Lelkem!

Reményem, Kováts megmondotta, mind jól és valamennyi Professorok megelégedésekre 's nagy ditsirettekkel végzette Emi az Examentját, mert nem csak a' Director és Professor, de addig még az elsőre várakoztunk, egy Professor szobájában mulatván, négy Professorok által examináltatott, 's igen bátran és jól felelt – Mink hajón mentünk Vátról és Szerentséssén kiss csónakon a' Budai oldalról ide egyenesen a' Császár fürdőhez szállítattunk, az új tractusba Nr 3^{dik} dupla szobáskáink vannak – Emi napjában egyszer fürdik, és vizet is iszik, nagy appetitussa van, és igen egészséges, húst sokat eszik, és mondhatom, hogy egész portió tehén hús nem sok neki, mindennap a' város majorjába viszem sétálni delután, az olly pusztá hely, a' hol egy pár embert is ritkán látni, itt semmi ösmerős nintsen, kivéven Dvorsákokat, a' ki

már Emivel vólt, de én nem lehettem vele 's nem köszönhettem még meg hozzá való szivességét – Ezerszer tsókollak Emivel együtt. Kedves gyermekeinket ölelem, 's holtig maradok

hív szerető férjed
Madách

Budán, 9. Aug 832.

12.

OL P 481. Fasc. LXX. N° 1–20. 26. cs.

Alsósztrégova, 1832. aug. 15. szerda

Majthényi Anna levele válasz férjének aug. 9-i levelére; id. Madách Imre és Madách Imre úgy látszik, még mindig a Császár fürdőben vannak.

Édes kedves Lelkem!

Kelemetessen meg lepet leveled melyben mind magad, mind az én Eminens Emim egészségéről tudositottál, a' ki az examentját oly igen jól végzette, a' miért én Őtet számtalanszor tsokolom. – A Cholera még most is búsit, mivel az ujsagban is volt, hogy Pesten egy tanátsbéli Ur abban halt meg, azért az Istenre kérlek vigyáz mind magadra Edes Lelkem, mind kedves Emikémre. – A Pictor oda haza nintsen, két hét után jön haza. – Itten semmi ujság, csak a' szárazság nagy :/a' mi ugyan egész nyáron nagy óság/: de azért a szántás igen jó, a' mit már ma végeznek el. – Gyermekeink a kik kezeidet tsokolják Isten kegyelméből egészségessek. – Ezerszer tsokollak Emikével együtt s holtig maradok

Sztrégova 15^{dik} Aug
1832

igazán szerető feleséged
Anna

44

1833

13.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 2. Keszeg, 1833. szept. 14. szombat

Madách Imre nővére, Madách Mária (Alsósztrégova, 1813. júl. 1.–Marosszatina, 1849. aug. 15–16.) az alsósztrégovai katolikus anyakönyv szerint 1833. aug. 1-én ment férjhez baráthi Huszár József kecségi földbirtokoshoz. Ez az első fennmaradt levele, amelyet már Keszegről küldött édesanyjának. „Pepi” itt és a továbbiakban Huszár József (gyermeküket, ifj. Huszár Józsefet „kis Pepi”-nek nevezi majd a levélíró). Érdekes, hogy Madách Mária még mindig német nyelven írja a levelét. Bár ennek háttere nem világos, tény, hogy a család fő halála után (1834. jan. 3.) már csak egyetlen egy esetben találunk német nyelvű levelet Majthényi Anna levelezésében: Balogh Károlyét, aki föltehetően nem, vagy csak szerény mértékben tudott magyarul.

Theuerste geliebte Mutter!

Mit welchem Dankgefühle und tiefgerührtem Herzen, empfang ich Deine Liebevoller Erinnerung an mich in dem Briefe der guten Nintsi. O glaube mir beste Mutter, nicht unwürdig Deiner Liebe sollest Du mich finden! Dein Beyspiel ist mein Leitfaden, und sollte ich auf dem Pfade meiner Pflicht zu schwanken anfangen; o dann stützet mich der Gedanke an Dich, an Deine Tugenden! – Ich weiss dass die Grösse und die Dauer Deiner Liebe, im genauen Massstabe mit meinen Handlungen steht; wie könnte ich böse handeln wo ein so schöner Preis mir zum Lohn liegt. – Klein ist zwar der Kreis meines Wirkens, jedoch ich glaube, wenn ich selbst wenige Pflichten, die mir obliegen genau erfüllte, und alles zu thun mich bestrebe um den Mann an den mich innige Liebe fesselt glücklich zu machen, dass dann erreiche ich auch mein Ziel nicht immer, der Allmächtige, der nicht wie Menschen nach falschen Schein richtet, sondern das inneres der Herzen kenne mich

nicht verlassen wird, und dass Du einzig geliebte Mutter, Deinen weisen mütterlichen Rath nicht an eine Undankbare gespendet zu haben sehen wirst! – Beste Mutter nicht nur allein ich liebe Dich mit dieser Innigkeit, flösse der Name Mutter seit Kindheit von Pepi's Lippen könnte er nicht mit mehr Liebe an Dir hangen. O wie viel Reitz für mich verleiht oft dieser Einklang unsrer Gefühle dem Gespräche, oft wähnen wir uns in Deine Nähe, doch schnell entreisst uns dieser Täuschung die grausame Wirklichkeit! – Aber nicht lange – und der süsse Wahn wird zur Wirklichkeit! denn in kurzem werden Pepi, der die unendliche Mahle die Hände küsst, und ich in Deinen Armen seyn. –

Indem ich mit Thränen von diesem Blatte trenne, küsst Dir unzählige mahl die Hände und empfiehlt sich Deiner Mütterlichen Gnade Deine

Keszegh den 14ten Sep. 833.

dankbarste Tochter
Marie

Címzés: „A Madame / Madame Anna de Madách née de Maj- / thényi / p. B. Gyarmath / a / Sztrégova”.

Legdrágább szeretett Anya!

Milyen hálával és mélyen megindított szívvel ismertem fel a Te szeretetteljes figyelmeztetésedet a jó Nincsi leveléből. Ó hidd el, legjobb Anya, nem fogsz méltatlannak találni a szeretetedre! A Te példád az én útmutatóm, és ha a kötelességem útján lankadni találnék, ó akkor a Rád és erényeidre való emlékezőm erőt ad! – Tudom, hogy a Te szereteted nagysága és állandósága egyenes arányban áll az én cselekedeteimmel; hogy tudnék gonoszul eljárni, ha ilyen szép díjat nyerek jutalmul. – Bár kicsi a tevékenységem köre, mégis úgy hiszem, ha kevés is a rám rótt kötelesség, ellátom pontosan, és igyekszem mindazt megtenni, hogy azt az embert, akihez bensőséges szeretet fűz, boldoggá tegyem, hogy ha nem is érem el mindig a célokat, a Mindenható, aki nem a hamis látszat alapján ítélkezik, mint az emberek, hanem aki

ismeri a szívem bensejét, nem fog elhagyni, és Te egyetlen szeretett Anya, látni fogod, bölcs anyai tanácsodat nem pazaroltad hálátlanra! – Legjobb Anya, nem egyedül én szeretlek ilyen bensőségesen, e név: anya, nem hangozhatna igazabban Pepi ajkairól akkor sem, ha gyermekkor óta ismerne Téged, és nem ragaszkodhatna nagyobb szeretettel hozzád. Milyen sok varázst rejt érzelmeink összecsengése beszélgetéseink során, gyakran képzeljük magunkat a közeledbe, ám a valóság gyorsan elszakítja e képzelgést! – De már nem sokáig – és ez édes ábránd valósággá válik! mivel hamarosan Pepi, aki végtelenül sokszor a kezeidet csókolja, és én a karjaidban leszünk. –

Miközben könnyezve búcsúzom e laptól, végtelenül sokszor csókolom kezeidet és anyai kegyeidbe ajánlja magát a Te

Keszeg 1833. szept. 14.

legihálásabb leányod
Mari

14.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 3.
Keszeg, 1833. dec. 7. szombat**

Az apa egészsége miatti aggodalom jogos: néhány héttel később, 1834. jan. 3-án id. Madách Imre cs. kir. kamarás meghal. „Neni” személye bizonytalan. Sokáig úgy látszott, hogy a Madách Imre korai leveleiben is előforduló „Néni” Majthényi Anna társalkodónője, Ité Nina. Balogh Károly emlékiratai szerint azonban Ité Nina szüleinél, vagyis a levélíró és férje házában szolgált, s csak később, 1849-ben került Alsósztrégovára. Mivel utoljára 1838. decemberében történik rá utalás, így nyilván Madách Imre keresztanyjáról, br. Czervicz Antalné Simonchich Antóniáról van szó, aki az alsósztrégovai anyakönyv szerint 1839. január 4-én hunyt el.

Édes jó Mamám!

Pénteken érkezünk Keszegre, mivel az út igen rossz volt tehát egy nappal későbbben mindsem gondottuk. Én az itten való fogadással igen várakozásom felül meg voltam elégedve, csak szeretet jó Atyám egészsége eránt való szomorúság igen zavarja napjaimat, kérlek az istenre édes jó mamám ne háldgyál engemet tudósítás nélkül, mert ezen bizontalanságnál nincsen kinossabb érzes –. Te is édes jó mamám keménld meg magadat, ’s gondold meg milly szerencsétlené tennéd leányodat valamely betegséged által. Oh Istenem milly nehéz sorsom – hogy kéntelenítetek azoktól kiket anyira szeretek elválva élni. Ha a jó atyuskámnak egészsége meg engedi hogy meg tudhatja hogy írtam, tehát ezer de ezerszer csokolom kezeit, mint tenéked is édes jó Mamám, ’s kérlek ne felejtsd el tégedet anyira szerető leányodat

Marie Madách

Keszeg 7^{dik} Dec 1833.

Pepi mind néked édes Mamam mind pedig az Atyusnak kezet csókol – én a’ jó Nenit és Nintsikét Emit Carolt és Palit csokolom –.

1834

15.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 2.
1834. dec. 28. vasárnap**

A Hofmester ekkoriban még valószínűleg Osztermann József evangélikus segédlelkész. Madách Imre föltehetően Sztregován tartózkodik testvéreivel; édesanyjuk holléte nehezen kideríthető. A három legvalószínűbb helyszín: Csesztve, Buda (a Császár fürdő) és Keszeg.

Édes mamám!

Fogadd el ezen könyörgő leveletem, kit Károlyér írok, mivel csak első; a hofmester adot Palinak, Karolynak egy egy fertály árkus papírost, kire festettek új esztendőre de Karoly a magajet el rontotta, a Hofmester nem akar adni néki mást könyörűly meg rajta egy egy fertál árkus papírost néki. evel maradok

téged szerető – Madách Imréd
1834/28 De

1835

16.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 4.
Keszeg, 1835. febr. 28. szombat**

A levélben említett „Fehér” és „Julie” szajoli Fejér Lajos (Szajol, 1810–Szajol, 1873. júl. 26.) és Huszár Júlia (1814. szept. 5.–Szajol, 1875. szept. 5.); utóbbi a levélíró férjének, Huszár Józsefnek a húga. A későbbiekben, 1836. jún. 14-én valóban házasságot fognak kötni Keszegen (NI 5. 202., NÉ 1935. 67., A 5347). Nincsi Madách Anna, kis Pepi itt és a továbbiakban mindenütt Madách Mária fia, ifj. Huszár József (Alsósztrégova, 1834. okt. 3./5.–Maroszlátina, 1849. aug. 15–16.). A jeszeniczei Jankovich családnak több tagja is élt Nógrádban, hogy a levélben említett „Jankovicsné” kicsoda, nem tudjuk, bár valószínűleg Jankovich Lászlóné Kovács Laura, akinek férje a későbbi levelekben s a Nógrádi képcsarnokban is szerepel (NI 5. 305.). „Battané” vattai Battha Józsefné gr. Almásy Zsófia (1802–Vác, 1887. febr. 11./13., NI 1. 236., MN 1. 17., GY), férje Battha József (1797. k. – Vác, 1857. dec. 27.; GY) legalábbis egy későbbi levélben említett gyermeknevek alapján ezt kell a legvalószínűbbnek tartanunk. Nincs adatunk Mensdorffról, jóllehet a család neve azért ismert (NÉ 1953.

129.). *A (vác)hartyáni Gosztonyi Bori és Szerdahelyi Flóri házasságáról nincs adatunk; Nagy Iván csak egy Gosztonyi Boráról tud (NI P. 257.), s ugyancsak egy Zerdahelyi Flóriánról (NI 12. 358.), előbbinek azonban Nozdoviczky István a férje, utóbbinak pedig nincs felesége. „Feszteticsné” Festetich Agostonné gr. Almásy Adél (1807. jan. 24.– Pest, 1870. márc. 28.; NI 4. 165., MN 1. 17.; utóbbiban Etelka), erre éppen abból következtethetünk, hogy „Battané testvére”; Nagy Iván egyébként három gyermekéről tud (1838, 1840, 1843 születési évekkkel). Ság itt is, akárcsak más levelekben: Ipolyság.*

Édes drága jó Mamám!

Én még eddig tudósítást kedves mamámtól nem kaphatván, már is nagyon nyughatatlan vagyok. Istenem egyebb gondolat nem is jön előmbé csak hogy mit csinál most a' jó Mama a' kis Pepi és így rendre mindnyájan. Én szinte elhültem meg gondolván már ma hogy még csak hétfőn lesz egy hete hogy itt vagyok, és már hónapoknak látszik. – Mikor ide érkeztünk már is Pepit egy hívás Gyarmatra várta, úgy hogy szerdán ismét elment, és tegnap, az az pénteken este jött meg. Egy parta levél Jankovicsnéul reád szóló édes Mamám is itt van. – Egy külsocskát találtam tegnap itten a' melly nem az enyím, talán a' Cabinete szeglet almáriomból való. – Julie szinte felyebb tartya magát hogy Fehérben bizik, csak az istenre kérlek édes Mamám valaki előtt nehozódjon elő. – Bár csak az Isten a' mi Nincsinknek is adna valami fényes szerencsét, de bődög vólnék. – Csak annak a' Nincsinek bátrabb és hajlékonyabb modja vólna sokal szebb vólna, ugy távolról veszem is észre hogy ezt leg inkább critizalják benne. Talán jó vólna hogy soha ott magát nem egednéd ülni és talán hogy ha erővel is az uzsonnánál részt venne, mert ha ezt a Juliet nézem millyen degagirte, hát mindég Nincsi jön az eszembe. Csak kérlek édes jó Mamám valahogy ne mond meg neki, mert majd reám haragudna, pedig igazán nem lenne oka rá, mert csak azt ohajtanám, hogy mennél kellemetesebb vólna, mert szépségben nincs híja. Hólnap bál készül Vácson, kis híja vólt hogy nem mentünk csak látni hogy ugyan millyen lehet Battané is oda ment. Pepi Gyarmaton halotta Mensdorftól hogy az a' hí-

res Sági bál igen szép volt csak hogy nem volt több valami 18 táncosnénál. Ugyan szeretném tudni milyen lesz a' Losonczy bál lesznek é sokan csak jönne valaki Sztregovara hogy mindent el mondana. – Csak te egiséges volnál édes kedves jó Mamám milly boldog volnék, jönnek é többször azok a' görcsök még? Jó volna magadat valahogy mulatni édes Mamám talán valahová menni, mert az az egyszerűség sem egiséges néked. – Az én kis kedves Pepikémre csötörtökön mindég gondoltam hogy talán most vagy most ojtják, ugyan meg fogant é a' himlőcskéje. Penczen szörnyű sokan halnak a' himlőben <egy> én olly nyoghatatlanságban élek kis Pepim véget. Ujságot nem halottam csak hogy Gosztonyi Bori Hartyanból férjhez megy, Szerdahelyi Florihoz. – Feszteticsné Battané testvére most először van más állapotban, a' mit már senki sem gondolt. Már csengetnek, hát kéntelen vagyok leg kedvesebb mulatsagomat, veled kedves, való társalkodásomat felhagy[ni]. Ezer meg ezerszer kegyes kezeidet csókolva kis Pepimet Nincsit Emit Carolt Palit és Nénit csókolva naradok holtig leg

Keszeg 28^{dik} Feb. 835

háládatósb
Leanyod Marie

17.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 29.

Keszeg, [1835.] ápr. 4. szombat

A keltezés évszámot nem tartalmaz. Mivel Máriának már van gyermeke, így 1835 a legkorábbi dátum. Teljesen egyértelművé teszi a levél keltezését a prognosztizált házasság: Nádasdy II. Lipót (1802. júl. 8.– Bp., 1873. júl. 18.) és Forray Júlia (Korompa, 1812.–Pest, 1863. aug. 22.) ugyanis 1835. máj. 17-én kötöttek házasságot (MN 1. 166.). Orczy Eleonóra (1811. máj. 16.–Pádua, 1865. dec. 20.) és Sternberg János (1809. febr. 12.–Prága, 1874. júl. 18.) 1835. ápr. 28-án kötöttek házasságot (MN 1. 385.). A tót-prónai és blatniczai Prónay Kálmánról (1778–Acsa, 1845. ápr. 2.) és feleségéről, Posch Karolináról

(1779–Pest, 1859. nov. 19.) nem sokat tudunk; a levélben említett Idának is csak a halálozási dátumát ismerjük (Bp., 1875. jan. 16.; MN 1. 402.). Prónay János nógrádi követ volt, felesége Kubinyi Ludovika (NI 9. 491.). Gyurcsányiné ebben a levélben valószínűleg Gyurcsányi Józsefné Radics Janka (NI P. 264.); Madách Mária következő levelében ugyanis Antal és Nina (Anna) nevű gyermekeiről tesz említést. Ugyanakkor, mivel a hölgy 63 éves korában, 1839. ápr. 8-án halt meg Keszegen (A 5348), így egészen biztos, hogy legalább még egy másik Gyurcsányiné van, akit Mária leveleiben említ, hiszen pl. egy 1843-as levele szerint Gyurcsányiné meglátogatja őt. Az e levélben szereplő Gyurcsányiné Radics Janka, mint az a következő levél alapján nyilvánvaló lesz, a lányát, Almásy Károlyné Gyurcsányi Máriát látogatta meg Pozsonyban.

A nevelőnőt nem ismerjük, de nyilván Battha Józsefnek szolgálatában állhat, hiszen az említett gyermekek: Rózsi, Gyuri és Mária az ő gyermekei (NI 1. 236.). Az „Öreg Úr” itt is és a család levelezésében mindvégig: a levélíró apósa, id. Huszár József (Baráti, 1774. ápr. 1.–Pest, 1855. szept. 18. NÉ 1935. 63.). A váci püspök: Nádasdy Ferenc (Bécs, 1785. márc. 3.–Kalocsa, 1851. júl. 22.; SZ 9. 492–493.).

Édes kedves jó Mamácskám!

Ismét írhatok szeretet Mamámnak, és csak mindég ez marad egyetlen vigasztalásom, mert az édes remény hogy tégedet kedves Gyermekeimet és minden hozám tartozókat ölelhessem igen igen távolra haladt. Az ünepeket itt köll töltenem – nem tudom hogyan és mikép – ! szomorúvan én minden esetre. Pepi még mindég oda és négy ött nap előtt nem is várom. Tegnap a' rég várt svitte itt vott, az az Prónay Kálmáné Ida leanyával és Battané, ezek délre, és pedig böti nap, aber früher vorgesagt* délután pedig a' Gouvernante, Rozsi és Gyuri meg a' kis Maria. Mindnyájok között leg jobban tetszett Prónayné, ő igen kellemetesnek látszott lenni. –

Gondold csak meg édes Mamám mi bajom van nekem, egy szörnyű nagy kilis van az álamon, sokkal mérgessebb mint az a' ki az oro-

*de előre bejelentve

don volt. Orczy Lory csak ugyan férhez megy Sternberghez Majusba lesz a' lakadalom. Isten segícsen annak is ha egyszer az ura elhisz a' mit mint jegyesse nem hihet. – Forray Julia is férhez megy Nadasdy Leopold fijához, ki szinte Leopold, és hogy Forrayék nagyon örülnek. –

Gyurcsányiné Pozsonyban volt Mirnánál de igen rövid üdeig mulathatott mert mar itthon van. – A Vaczy Puspök is tegnap érkezett váczra az ünepekre. – Pronay Janosné is haza jön az ünepekre. – Isten minden haza ügyeszk, mindegyik úgy fogja tölteni az ünepeket a' mint csak leg kellemetesebben lehet, Csak én nem, nekem semmi célom, semmi örömöm – én csak a' napokat ölöm, márma a' holnapit várom hogy holnap ismét allig várjam az éstet és így mindeg. Tegnap Prónayné mondta hogy úgye nehezem kis Pepikém nélkül lenni, én nekem szemmem tele jött könyűvel mikor bizonyítottam, és az Öreg Úr az mondta Pronaynének, des glaub ich dass Ihr schwer ist es fliessen auch genug Thränen so im stillen, aber es ist nicht zu wundern.* – Mostan egéséges é az a' kis Angyal, a' fogacsájja nem tesz semmi bajt neki. Csak már egyszer láthatnam. Szép rozsa színű englischeinwanddom** van számára, hanem meg nem varatom, majd csak othon, mert nem tudom hogy millyenre. Nincsit csokolom, mint a' többit is ezerszer Nenivel együtt. Néged pedig édes kedves jó Mamám ezer meg ezerszer kezeidet csokolván, maradok holtig leg

Keszeg 4^{dik} Apri.

háladatósbb Leányod
Marie

*Elhizsem, hogy nehéz neki, hullatja is könnyeit titokban, de ezen nem is lehet csodálkozni.

**angolvásznam

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
30.**

[1835?] ápr. 10. péntek [!]

A levélíró házasságkötése után, férjének életében csak 1841-ben esett szombatra ápr. 10-e, így ha keltezése pontos lett volna, úgy csakis 1841. ápr. 10-e jöhetett volna szóba. Akkor azonban már rég nem élt Gyurcsányiné, legalábbis az a Gyurcsányiné, akinek Antal és Nina (Anna) nevű gyermekei voltak, vagyis Radics Janka. Mivel harmadik gyermekét Máriának hívták (előbb Almásy Károlyné, majd Timáryné, végül Madách Imre unokatestvérének, Madách Sándornak a felesége), ezért az előző levélben is említett, Pozsonyban élő Mirna nyilván Gyurcsányi Mária (NI P. 264.), aki Almásy Károllyal 1833. jún. 10-én kötött házasságot (A 5347). Somogyi Ferenc neve itt tűnik fel először; előbb Bethlen Rozáliát vette feleségül, utóbb Madách Karolinát (NI 10. 291.), aki a levélírónak, s ilyenformán Madách Imrénének is unokatestvére volt (id. Madách Imre fivérének, Madách Jánosnak a lánya). Bár a második házasság időpontját nem ismerjük, itt még (s a továbbiakban legalább 1839 tavaszáig) első feleségéről van szó.

A levélben említett Julie bizonyára Huszár Júlia, aki rövidesen férjhez megy majd, s Recsken fog élni: esküvőjének s távozásának időpontja csakúgy, mint Gyurcsányiné látogatása Pozsonyban élő lányánál, az 1835-ös évszámot valószínűsíti, így vagy még péntek este íródott a levél, vagy ha már szombaton, akkor ápr. 11-én. Mindenesetre az eredeti keltezés semmiképp sem lehet pontos. Kacskovics leginkább Kacskovics Károly (Mohora, 1799. ápr. 11.–Balassagyarmat, 1880. ápr. 3.; SZ 5. 764.) táblabíró lehet, aki a Nógrádi képcsarnokban is szerepel, Fráter Pál (Csécse, 1808–Bp., 1877. dec. 26.) Sréter János halála után Nógrád megye alispánja, Madách Imre feleségének nagybátyja.

Madách Imre életében hivatali elődje, Sréter János, talán még nagyobb szerepet játszott (1806. jan. 12.–Balassagyarmat, 1842. márc. 27.; SZ 12. 377–378.).

Édes kedves jó Mamácskám!

Én egy pósta napot kéntelen voltam elmulatni mit is nagyon bántam, de annak okaji meg kívánták kiket is sijetek elő adni. Nekem egy igen nagyon sijetős munkám lévén mi, mostan is csak lopva engedé hogy massal foglalatoskodjak, hetfő az Öreg úr igen szívessen meghít hogy véle menjünk a' Váczi vásárra, tehát el is mentünk Julie meg én, Pepi még nem léven itthon. Mivel sokat elmulasztok varrassomon tehát azt kedden akartam pótolni, és úgy csak délután Mamámnak írni, de ki érkezik akor, Sréter Johan! evel igen sok tréfánk volt mert ha lehetséges meg nevetségesebb mint volt, ő klavirózott leg alabb 3 óraig de csak egy pauza nélkül, már én fentszóval nevettem. Este midőn épen le akarunk feküdni tehát érkezik Pepi, ki is kegyes kezeidet számtalanszor csokolya. – Szerdán délután csak ki érkezik ismet? Gyurcsanyiné Antal fijával és Nina leányával, en plain parade. Az aszon igen meg fogyott, és ugyan mindeniből ki tetszik hogy Ninát kinem álhatja, hanem Mirnárul Pozsonyban való nagy urásagarúl nem szűnt beszélni kinél három nap mulatott. – Csötötökön délután volt itt Ferri Somogyi. – És pénteken reggel jött kiis csak márma ment el Fráter Pali, és Kacs Kovics. Hát ez az egész hét csupa vendég még ezt itt soha se éltem. – Közelebrül azt mint reményilem hogy az ünepek után majd elmondok szeretet Mamámnak midőn egyetlen kis angyalomat is fogom ölelni. Csak szerencsem hogy most anyi változás adta magát elő, mert hid meg édes Mamám hogy néha már majd ketségbe esek. Kis Pepimet ezerszer csokolom, kinek mostan csak kalapkája öröké való nevése által vigasztalom, de inkább keserítem magamat. Jó Mamámnak kezeit számtalanszor csokolván magamat pedig tovább is anyai kegyelmében ajánlván maradok holtig leg

Sombat 10 Aprilis.

háladatossabb
Leanyod Marie

1836

19.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
31.**

[1836.] ápr. 21. csütörtök

Ez a legkorábbi levél, amelyben Reisinger doktor neve előfordul, aki Reisinger Jánossal azonos (Győr, 1784. máj. 24.–Pest, 1852. febr. 12.; SZ 11. 726–727.). Mivel 1838 nyarán már egészen biztosan kezeli Madách Imrét, ez határt szab a levél keletkezési dátumának, hiszen itt még a doktor figyelmébe kell ajánlani őt. Az 1836-os évszám mellett több érv is szól. Mindenek előtt az előző postával Eminek küldött levél a két fennmaradt levél közül csak az 1836. márc. 15-i lehet; annak keletkezése azonban nagyon is megfelel a „múlt postán” hivatkozásnak. Az sem lehet véletlen, hogy éppen ekkor fordul Reisinger doktorhoz Madách Mária; Madách Imréhez írt márc. 15-i leveléből ugyanis kitűnik, hogy öccse súlyos beteg, s ez alkalmat adhatott arra, hogy orvos, ill. másik orvos után nézzen a levlíró, aki különben is erősen kötődött testvéréhez. A levél első mondata eszerint úgy értelmezendő, hogy a posta Emi gyógyulásáról vagy legalábbis állapota javulásáról hozhatott hírt. A levélben említett Károly nyilván Huszár Károllyal azonos. Ő Huszár József testvére, aki Tereskén él, s aki gazdasági kérdésekben gyakran segít a családnak (Hidaskürt, 1803. jan. 22.–Bp. 1889. febr. 3.; NÉ 1935. 63.).

Tusek bizonyítással Tucsek János urasági hajdú. Bár Palágyi (családnevének említése nélkül) ír róla, előbb „Jancsi huszár”-nak nevezve (Palágyi 228.), majd megemlítve, hogy urasági hajdú volt Alsósztrégován (Palágyi 231.), valójában csak a szügyi evangélikus anyakönyv (A 2717) árulja el családnevét. A házasulandók anyakönyvéből kitűnik, hogy Tucsek János alsósztrégovai urasági hajdú, 30 éves özvegy ember 1840. aug. 2-án feleségül vette Bagyinszky Borbála 22 éves ribai (ipolyszögi) lakost. Bagyinszky Borbála egyes feltevések szerint Madách kései szerelmével (Borka, Borbála) azonos. E feltevés azonban, ha nem is feltétlenül hamis, de alaptalan:

Bagyinszky

Borbála

neve mindössze egy Madách által írt leszármazási táblában fordul elő (OSZK Kt. Fol. Hung. 1397. 99. f.ólió.), de ezen túl semmilyen hagyomány nem tud kapcsolatukról.

Édes szeretet jó Mamám!

Ebben a pillanatban erkezik a posta és mivel jó hírt hoz csak egy két szót írok néked egyetlen jó Mamám és mindjárt utnak indítom a haznagyt. – Légy tökéletesen nyugott kedves lelkem jó Mamám, és vigasztald mentől előbb gyermekeidet jövedelleddel. A múlt postán Emikének is írtam mindent amit mondtál, Karoly gazdanak is és Reisingernek is kinek Emikét igen nagyon ajánlottam. Csak te légy nyugott egyetlen jó Mamám. Karolyt is kérem hogy látogassa meg Emit. De már be fogott a haznagy és még Tuseknek írok hogy még ma ha lehet szálítsa tovább leveleinket. – Ezerszer csokolunk mindnyajan édes jó Mamám én különösen ezer meg ezerszer kegyes kezeidet és vagyok hottig

leg háladatosabb
leányod Marie

21^{dik} Apri 12 órakor délben.

20.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 33.

[Keszeg, 1836.] jún. 27. hétfő

Első házasságának első éveiben írhatta Mária ezt a levelét, legalábbis az első két mondat erre vall (s persze a falusi életre való utalás is). Gyermekei közül még csak Pepit említi meg. Ami éppen az 1836-os év mellett szól, az egy látszatra jelentéktelen közlés: „az újam úgy gyűlik már masodszor”. Hacsak nem fordult elő életében többször, hogy rövid időn belül kétszer is meggyűlt az ujja (ami azért nem is olyan való-

színűtlen lehetőség!), akkor azt mondhatjuk, hogy az első eset bizonyára az lehetett, amelyről Madách Imrénének számolt be 1836. márc. 15-i levelében. A levél elején az egyedüllétre s a gazdaság ellátására vonatkozó utalás nem valószínű, hogy csak a férj távollétével függ össze, hiszen Huszár József mint alispán sűrűn kényszerült magára hagyni feleségét. Most azonban, ha az 1836-os évszám helyes, Huszár Júlia is elhagyhatta Keszeget, hiszen jún. 14-én férjhez ment.

Édes kedves egyetlen jó Mamám!

Én mostan egyedül magam vagyok itthon, és folytatom a gazdaságot. Csak most látom hogy nem olly nagy mesterség. A Hanni sürög forog velem. Csak gondold meg édes Mamám, de kérlek ne mond senkinek, mert nagyon kért a Hanni, új esztendőre csak ugyan férjhez megy az Andrásához, és én hozám mostani füzetesivel kínákozott Kulcsarnénak, Andrast pedig szinte mostani füzetése mellett mint nőtelen Kulcsár, vagy is ollyan mindenre felvigyázónak. Iszen én ezt igen jónak találnám ream nezve, mert két hív embere bízhatnánk a házat, és mostan gyakorlatlan is léven vendégek jövedelekor, mind cselédre mind lovakra gondom nem vólna hogy szégyent vallok, de mikor még azon kívül Inast is kentelenek lennénk tartani tehát ezt sokallyuk új gazdák létünkre, még ugyan Pepivel e' felül nem is értekezünk igazán, mert epen kevésse elmenetele előtt nyilatkoztatták magokat. –

Meg szoktad é már Édes Mamám a falusi életet, én nem ollyan szomorú minden körülettem és akár mör[r]e megyek csak jó Mamámra sehol sem akadok. A hazhoz is kötve va[gyok] mert a kocsist a hideg lelte de én ki kuráltam aval a lugval, de még igen gyenge. –

Szegény Somogyinének a' fija van nagyon roszul. –

Én alig írhatok az újam úgy gyűlik már masodszor. – Édes jó Mamám ezerszer csokolom jó szép kezeidet a' Nincsikét Emiket és mindnyájokat szívemből ölelem kis Pepimvel együtt és vagyok holtig leg

Keszegen 27^{dik} Junius

haladatosabb
leányod Marie

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née / de Majthényi / p. Szakal / a' / Sztregova”.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
35.**

Keszeg, [1836.] aug. 16. kedd

Madách Mária gyermeket vár, s úgy tervezi, hogy Alsósztrégován fogja megszülni szeptember végén vagy október elején. Mivel ifj. Huszár József már megszületett, a levél „ma kedden” utalását is tekintetbe véve, 1836 lehet az egyetlen szóba jöhető évszám. Ebben az évben saját feljegyzése szerint (a könyv, amelynek előzéklapján található, Matzon Frigyesné tulajdonában) szept. 23-án Alsósztrégován született Etelka, Tekla nevekre keresztelt gyermeke, aki szept. 27-én meg is halt. A levélíró nincs könnyű helyzetben, hiszen aug. 20-a után férje Gyarmaton lesz, s a Fejér család látogatását várja. Mindezek ellenére az anyakönyv szerint mégiscsak idejében érkezik vissza szülőfalujába.

A levélíró húga, Madách Anna Bory István tisztartó fiába, Bory Lászlóba szerelmes. Bory István Boriban született (ükunokájának, Gracza Albinné Bory Ilonának szíves közlése [Pozsony]), és Diósjenőn vette feleségül Kemény Krisztinát 1817. máj. 12-én. László tehát (Diósjenő, 1818. máj. 31.–1861.; A 645; halálára Majthényi Anna utal majd 1861. dec. 8-i levelében) első gyermekük, s mivel ekkor még alig múlt 18 éves, így a hasonló korú Madách Anna szerelmeként gyakorlatilag csak ő jöhet szóba. Úgy látszik, Muzslay is udvarolt Madách Annának; ő talán azonos azzal a Muzslay Sándorral, aki (mint Nógrád vármegye főjegyzője) bekerült Madách Imre és szerzőtársai: Nógrádi képcsarnok c. tréfás versgyűjteményébe is (Mocsáry Etelkát vette nőül). A levél szerint az öreg úr, vagyis id. Huszár József megjött Recskről: nyilván nem sokkal leánya házasságkötése után látogatott el az ifjú pár otthonába.

Majthényi Pál felesége Beniczky Mária volt (1776. ápr. 13.–1866. febr. 24.; Matzon Frigyesné szíves közlése); lehetséges azonban, hogy nem róla, hanem az eggyel fiatalabb nemzedékről van szó, vagyis Majthényi Pálné Veres Johannáról (Szluha).

Leveleden igen nagyon meg örültem, de annál inkább szomorít szegény Nincsi felől való tudósítás, én ugyan allig foghatom meg, ezt az
egyéb
eránt olly okos leánykát, hogy hogy nem tudja atál látni hogy Bory épen de épen nem neki való. Én azt tartom hogy Muzslayról való hírek most leg főb oka szomorúságának, gondolja maganak, az egyet mink ellenzettük, és a' másikból meg semmi sem lesz, hat így ő most igen bajos helyheztetésben van. Én csak azt tartom hogy amint Muzslay okos ember, eszre vévén hogy meg akarják fogni, épen abba hagyja. – Ami valami vígasztalást illet Nincsinek, bizon én sem tudok semi félét. Ha csak az a' Majthenyi Pálné othon volna hogy nevenapjára oda mennél édes Mamám, és a' történetet néki elmondván meglehet hogy egynehány hétre magánál meg is tartaná, hol lehet szerencséje is akadna neki. Én csak azon tűnődök, most egészen meg fogy színeit elveszti, és így elhervad. Minek is hozta az Isten Borit házunkhoz – ! Az öreg Úr is meg jött Recskről, ahol igen tetszet neki, Fehéréket sz. István után való hétre várjuk, bajomra akkor Pepi epen Gyarmaton lesz. – Én Battanénál voltam még felvan szegény és igen igen vastag. Palacskané nagyon örült hogy engem meg látot, és a' lebetegedésemet szeptember 17^{dik} vagy egész october eleig gondolja ötöt pedig 13 vagy 14^{dik} rendelttem. – Én pedig ha az Isten bajt nem ad September 5^{dik} vagy 6^{dik} körül jövök jó Mamamhoz, és pedig perepútyostól, csak attól félek hogy ha talán bajra talállok lenni jó Mamamnak. Dajkát Palácskané nem kereshet mert hogy Nezsán soká lesz hát így ideje nem lesz, hát igen nagyon kérnélek édes kedves jó Mamám hogy ha commissiót adnál egyre, nekem mind egy akár hova való vagy akár ki csak hogy gyermeke kövér és egészséges legyen, és bizonyosan az övé. Mert csak gondold meg édes Mamám mi történt itten, minap el jön egy aszon ide hozám dajkának kínálkozni de gyermekét elnem hozta, kérdezik hogy gyermeke menyit idős, azt mondja 1/2 esztendő de nem költetett az aszony hát elküldik, más nap Szabó orvossal össze jövök és ő el kezdi beszélni hogy készül hozam egy dajka, de hogy ő le beszélte mivel már gyermek[e] közel 2 esztendő, de az aszony neki azt felelte könnyen segíték én magamon ki keresek magamnak valahol

egy kis ép kövér gyereket és majd azt hozom hogy ha kívanyák látni.
– Te édes jó Mamácskám kérdezel hogy mivel segíthetnél Gyarmaton, én igazán már alig merek anyit kódolni. Hogy ha nagy bajod nélkül meg történhet édes jó Mamám hát ha egynehany baromfit küldenél, helyet majd találna nekik Pepi ahol gondjokat viselnék meg le ölnék. Mert a' peccsenyék leg többbe jönnek és innen azt nem kap semmit. Azután hogy ha ugy lehetséges volna egyszer valami tortát, vagy ha éppen az alat az üdő alatt ugy valaki menne Gyarmatra vagy itt írók vaját, mert ez is elkelne néha de csak úgy hogy ha éppen alkalmatosság akad. –

Pepi Tereskén volt a' Búcsún vasárnap ment oda és csak ma kedden jött vissza. Nem sok vendégek voltak ottan. – Én és kis Pepim hála Istennek igen egészségesek vagyunk, nekem szerencsémre nem igen nagy apatitusom van mostan és a' gyomrom többször émeleg, marma reggel hánytam is. – Palácskáné mondta hogy leg alabb minden héten jó volna 2szer vagy 3szor fürdenem hogy nagyon könnyíti a' szülést. – Itten nem fogok mert még nagyon meg előzné a' lebetegedést, de majd Sztregovára jövet, és csak lágy meleg vízbe. – Edes jó Mamámnak számtalanszor kegyes jó kezeit csokolván a' többieket pedig ölelvén vagyok hottig leg háládatósabb

leanyod Marie

Keszegh 16^{dik} Aug.

22.

OSZK Kt. Levelestár: Huszár József – id. Madách Imrénéhez. 1. Balassagyarmat, 1836. nov. 26. szombat

Gellén József Madách Anna udvarlóinak egyike; a levélíró megjegyzéséből, de más levelekből ítélve is a vonzalom elég egyoldalú lehetett Gellén részéről, aki különben a Madách családdal szoros kapcsolatban állt. Mégsem valószínű, hogy arról az emberről lenne szó, aki az alsósztrégovai anyakönyv adatai szerint 1818. ápr. 19-én,

Madách

Anna keresztelőjén mint keresztapa lett bejegyezve. Igaz, az anyakönyvben „Gelin József” áll; ez azonban valószínűleg elírás. A szakirodalom tud ugyan a Huszár alias Gelin családról (KB 5. 151.), mégis valószínűbb, hogy a keresztapa és az udvarló között apa–fiú kapcsolat állt fenn, s ilyenformán mindketten a gellénfalvi Gellén család tagjai (NI 4. 360.). Érdekes, hogy néhány évvel később, Madách Anna és Huszár Sándor esküvőjén is Gellén Józsefnek hívják a tanút. Ő már talán azonos azzal a főszolgabíróval, aki a Nógrádi képcsarnokban is szerepel (1809–Bp., 1890.). A levélben nyilván róla, vagyis ifj. Gellén Józsefről van szó.

Édes jó Anyám!

Márma valahára Gyarmattól, – de nem a munkától, – megszabadulván, haza sietek ölelni Marim és Kis Pepimet. – A Balok 15, és 16^{án} lesznek a vármegye házába' szokott tortúrával egybenkötve, erről több felvilágosítást adhat Gellény Józsi mint a Bal elrendezésére kiküldött Deputatio tagja. Sajnálom szegény Nintsit hogy illy kedvetlen hírrel kell ötöt meglepnem! de azért ne sirjon – örömben. Egy hét múlva esmét kéntelen leszek vissza jönni Gyarmatra, és akkor C[s]es[z]tvetis meg nézem, tudositván édes anyámat állapotunkról. Ezzel minynyajokat ölelve, fiuji mély tisztelettel vagyok

Gyarmat nov 26. 836.

Édes jó anyánk fia
Pepi

Címzés: „Madame / Madame Anne de Madach / née de Majthényi a / Szakal / A Sztregova”.

OSZK Kt. Levelestár: Huszár József – id. Madách Imrénéhez. 2. Keszeg, 1836. dec. 21. szerda

Huszár József levelének első félmondata talányos. Mivel mérvadó orvostörténeti interpretációt a kötet szerkesztője minden igyekezete ellenére sem kapott, így találgatásokra kénytelen hagyatkozni. Eszerint az „Alteratioim” szó itt is, csakúgy mint pl. Madách Imre leveleiben, lázat jelent (természetesen a szónak nem a „magas testhőmérséklet”, hanem a „váltakozó testhőmérséklet” értelmében, inkább tehát alternálásról, a testhőmérséklet szélsőséges ingadozásáról van szó). Talán nem járunk messze a levélíró elgondolásától, ha a kifejezést, amelynek első tagjával kapcsolatban semmilyen orvosi értelmezést nem ismerünk, de amely a klasszikus jóshelyre, Clarosra utal, „jósló láz”-nak fordítjuk. Sajnos ezzel együtt sem sikerült értelmezni, bár így felfogott értelme világos: olyan lázról lehet tehát szó, amely a betegség más tünetét (pl. valamilyen „roham”) előre jelzi. Lehetséges azonban, hogy az alteráció szót a „beteges elváltozás, egy állapot rosszabbra fordulása” értelemben használja a levélíró (Rákóczi Katalin értelmezése), bár a többes szám használata miatt ez kétséges.

Keszegen Decz 21^{én} 836.

Édes jó Anyám!

Gyarmatrol haza jövet egy hétig Clataralis Alteratioim voltak, ez hátrált Gyarmatra vissza menni kívánó szándékomba. – Gyengébb egészségem mellett, hivatalos öszve tódult munkaim lassabban tellyesíthetődek, úgy, hogy még mostis azok bévégzésével foglalatoskodok. – Ezek okozzák hogy hazúról csak uj Esztendő nap után indulhatok, és pedig 2^{ikba} szandekozok C[s]es[z]tvére, ott egy nap mulatvan, egyenessen Édes jó anyám kéz csokolására sietni fogok, mert 8^{án} északára ismét Gyarmaton kell lennem.

A’ Maskarád eránt Katskovics által miis felszolitattunk, de több oldalról tekintvén a’ gondolat mivoltát, és annak létesítésebe való nehézségeket is aszt jó moddal elmellőzni kívántuk, mitőlis Katskovicsot azonnal tudositottam. – Mert minden nemzeteket egy Francia tánczba egyesíteni, – nem a leg talpra esettebb gondolat, és így amint többek iteletítés e részben hallottam, vagy nem létesül – amit én is gondolok – vagy tréfás észreveteleknek tárgya lesz.

Marim és Pepim egészessek amiért az Istennek elég halát sem adhatok, – Ö gondolom Pesti utunk és mulatásunkrol édes jó Anyámat bővebben tudositotta, úgy szinte Sztregovára való meneteléről is. – Azért a leg őszintébb, tiszta, és igaz indulatbol a lehetőségig boldog és szerentses Uj Esztendőt kívánva, arra kérve édes jó Anyamat hogy tartsa meg kegyelmébe, és szeresse

mélyen tisztelő fiát
Pepit

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách / née de Majthényi / a / A Sztregova”.

A levél utolsó, üresen hagyott oldalán, az újévi kívánságokkal nagyjából egyvonalban, Majthényi Anna írásával: „legy viszont rolam meg győződve szeretett Pepim hogy Isten áldásával boldog és szerentsés új esztendőt”.

1837

24.

OSZK Kt. Levelestár: Huszár József – id. Madách Imrénéhez. 3. Keszeg, 1837. márc. 6. hétfő

Bár Madách Imre föltehetően a korábbi években is járt Keszegen, nővére és sógora házában, ez a legkorábbi egyértelmű utalás arra, hogy Keszegen tartózkodik.

Édes jó Anyám!

Megbatsájt hogy Emit egy kevéssé tovább, – ha még tovább *lehet* lehet mondani – Keszeghen tartoztattuk, de e részben az útnak rendkívüli rossz voltais mentségünkül szolgálhat, melly ma, és tegnap nevezetesen megjavulván holnap nyugottan butszunk a jó egészségbe tőlünk elváló, és édes jó Anyám karjai közé siető vendégüinktől, kit tovább nekünk lenni kívántunk volna.

Kedves Kis Pepink köhögött, és egyébbként is a gyomrát megterhelte, mert hántis, úgy hogy már Doctorér küldeni szándékoztam, – de márma a betegség minden jelei elmulván, igenis vidám, sőt már pajkos is, és így kétszeres örömmre szolgál hogy erről édes jó anyamatis tudósíthatom.

Minek előtte edes jó anyám kéz csokolására indulunk egy napra Pestre szándékozok némelly dolgaim miatt – Ki is tapasztalt anyám kegyelmébe és szeretetébe ajánlott mély tisztelettel vagyok Keszeghen Martius 6^{án} 837

Edes jó anyámnak

mélyen tisztelő
fia
Pepi

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madach née / Dame de Majthényi / a / A Sztregova”.

25.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
34.**

Keszeg, [1837.] júl. 4. kedd

A levélíró Recskre készül, és július negyedike van. Alighanem ugyanarra az útra készülődhet, amelyről majd férje mint másnapra tervezett

utazásról tesz említést 1837. júl. 11-i levelében. Ezt erősíti meg az is, hogy ékszer is kér édesanyjától Madách Mária, tehát az utazásig még több nap lehet hátra. „Staly” ismert pesti orvos, bár sajnos ezzel együtt sem egyértelmű, hogy kiről van szó. Mindazonáltal valószínűbb, hogy az apáról, vagyis Stáhly Ignácról (Pest, 1787. júl. 31.–Pest, 1849. ápr. 28.), mintsem a fiáról, Stáhly Györgyről, bár ezt inkább csak azzal támaszthatjuk alá, hogy a levélíró, majd a későbbiekben férje is nyilván az idősebb, s ezzel együtt ismertebb, tapasztaltabb Stáhlyhoz fordult bajának orvoslása érdekében (SZ 12. 1386–1388.). A férj egy későbbi, keserű hangú levele (1838. dec. 17.) is megerősíti, hogy nagytekintélyű orvosokkal kezeltette magát, s a két tekintélyes név egyike Stáhly. Fodor Madách Anna egyik udvarlója; keresztnévét sajnos nem ismerjük. Madách Mária sokallja Kubinyi szakácsának (akit felfogadni tervez) a fizetését, akiről szintén nem tudjuk, hogy kicsoda, a levélben említett több más személyhez hasonlóan. Végül ami a recski utazást illeti, ott a korábbiak értelmében sógornője, Huszár Júlia és férje, Fejér Lajos élnek.

Valószínű, hogy az e levélben említett Rézi egy szobalány, s nem Somogyi Ferencné.

Édes egyetlen jó Mamám!

Öromel halottam Fodornak nyilatkozását, már csak ugyan beteltyesedet a mit gyanítottunk. Nincsi ötlet szereti, hát talán csak mar házasság lesz a' vége. Hogyan köszönyem kis Pepimvel együtt azt a' sok küldött holmit édes jó Mamám, már az csak sok amit mindig mi nekünk adsz, az überakom* igen nagyon jól al úgy hogy leg kisebbet sem köll rajta változtatni. Én Staly receptit meg találtam és szorgalmatosan veszek be. – Én Hanni által tudakozódtam Kubinyi szakácsa felül, ő írt is, hanem én hozám igen sokallom a' fűzetést, de ha te neked tetszene édes jó Mamám hát ő elmenne és ezt kéri, én azt tartom hogy ő alkudtatna magaval. 400 ft. 6 akó bor, 12 kötetny 6 rekli minden héten két fehér kenyér és minden héten két tiszta törülköző. Ez igen sok, en ha

*felöltöm

66

hazast kapok 200 for. és deputát ha pedig nótelen leg felyebb 300 fo. de semmi egyebet nem adok. Ha te sem fogadod ötet édes jó Mamám hat kérlek üzend meg neki Gellének által hogy azon a' helyen a' hová a' Hanni ajánlotta sokalyák a' füzetését. – Egy gazdaszony véget is kérlek édes Mamám tudakozódjál, mert a' Dadára ezentúl mint Dada még nagyobb szükségem lesz. Talán hogy Maszáne is tudna vagy Gellenné valakit, új esztendőre lesz ra szükségem. A' füzetése 50 leg felebb 60 forint. Szobaleányt azt Mihaly napra fogadok mert akkor megy el a' Rézi, hat a' Hanit fogom kívül használni, és szobaleány is 2 kel. Én márma Redernek írok Budára hogy ha a' felesége tudna valami szobaleányt ajánlani.

Édes jó Mamám nekem egy igen nagy kérésem volna, mink ezekben a' napokban Recskre készülünk hát ha nekem valami ember által a' brilliant csattodat elküldened, mert hogy már oda fel szeretném venni, de csakúgy küld édes jó Mamám, hogy ha nem válik nagy bajodra. A Nincsit is igen kérem adja kölcsön a' hochrot* bajoderjít. Majthényi Adrien meg nem halt. – A' szegény Neni baja nagyon szomorított, de Pepi azt mondja hogy már jobban van nagyon örülök a' kis bigzikéket is igen köszönöm. Bár csak már mentől előbb repülhetnék karjaidba édes Mamám hogy ismét szívemet előted kiönthetném. – Kérlek édes jó Mamám ha nékem egy kevés roza mezet befőzetnél, mert meg itt edig nem akarok semmit kezdeni. – Mostan ezer és ezerszer csokolom Pepim és kis Pepimvel együtt jó kezeidet és vagyok holtig leg háladatósabb

Keszeg 4^{dik} Juli.

Leanyod Marie

Pepinek eszébe jött hogy ha Jankovics Laczi a' határok véget ismét eljön tehát meg köll ötet valamivel kínálni és kevesebbet 50 for. nem lehet neki adni. Talán Kovács által leg jobb volna ötet megszálni, meg lehet hogy elsem fogagya.

*vérvörös

OSZK Kt. Levelestár: Huszár József – id. Madách Imrénéhez. 4. Keszeg, 1837. júl. 11. kedd

Mint az előző levélben a levélíró felesége utal rá, Huszár József családjával együtt meglátogatni készül hűgát, Fejér Lajosné Huszár Júliát, aki férjével együtt Recskén él [azt, hogy a férjnek ott van a lakása s nem Szajolon, ahol született, s ahol majd meg fog halni, a házasságkötésük anyakönyvi bejegyzése is megerősíti (A 5347)]. A levél végén említett Boriné legvalószínűbben a tisztartó felesége: Bory Istvánné Kemény Krisztina.

Édes jó Anyám!

Mink holnap készülünk Recskre, és bizonyos lehet abba édes Mamám hogy minden módon igyekezni fogok a kívántakról értesítést nyerni. Mari egészsége eránt nyugott lehet édes jó mamám, és hidgye el hogy legnagyobb gondom van rá, de mondhatom hogy jó.

Ma étzaka ugyan egy keves gyomor görtsöt érzett, melyet azonba tegnap evett több epernek tulajdonithatni. Pestről haza jövén ha mindketten nem jöhetnének, Mari mindenesetre készül Édes jó Mamámnak ölelésen, és kez csokolásán lenni. Kis Pepink is hála Istennek fris és egészséges.

A Gyapjúra nézve nehéz az elhatározás, – arra azonban kérném édes anyámat hogy az enyimre valo figyelem nélkül a Sztregovairól szükségéhez képest rendelkezzen, mert aszt látom hogy az enyimnek a mosása alább való, és így az arában külömbséget fog tenni. Én részemről még augustusig várni kívánok mert az enyimre tett ár éppen csekély.

Most még némely hivatalos dolgaim elkészítésével sietvén anyai indulatiba ajánlott kez csokolással maradok Keszeghen Julius 11^{én} 837

mélyen tisztelo fia
Pepi

Nincsit, Emit, Károlyt, Palit csokolom, a Borinét tisztelem.

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madach née / Dame de Majthényi / a / Sztregova”.

27.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 58.

[Csesztve, 1837. júl. 12. után]

A levél ugyan egyáltalán nem tartalmaz kelteztést, mégis valószínű, hogy ugyanarról a recski útról van benne szó, amelyre a korábbi levelek is utalnak. Az út egyébként nem tarthatott sokáig: a levélben latolgatott lehetőség, hogy Sztregován még nincs érett meggy, minden esetre a levél júliusi eleji keletkezése mellett szól.

Édes kedves szeretet Mamám!

A' Recski útat szerencsésen el végezettük, a' hol igen nagyon szívessen láttak. Csesztvére érvén ezt a' kevés meggyett találtam a' kerbe, és gondolván hogy talán Sztregován nincsen még jó érett, édes jó Mamámnak kóstolóra ezt a' kevesett küldöm. En mostan Keszegre sijektek, kis Pepimhez, onnan pedig véle együtt a' jó Mamánkhoz. Addig is kegyes kezeidet számtalanszor csokolván mindnyájokat ölelvén vagyok holtig

legháladatosabb
Leanyod.

Címzés: „A' Madame / Madame Anna de Madách née / de Majthényi / a' / Sztregova”.

28.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 44.

[Tereske? 1837. aug. 12. előtt?] szombat

A tereskei búcsú adja a támpontot a datáláshoz. Ebben a levélben ugyanis Madách Mária jelzi, hogy azon nem kíván részt venni, míg a következő levélben megköszöni, hogy édesanyja (előre) kimentette őt az aug. 15-i tereskei búcsúból. Nem világos, hogy a levélíró hol tartózkodik éppen. Első mondata arra enged következtetni, hogy otthona, Keszeg célállomás tartózkodási helyéhez mérten. De a kézenfekvő lehetőségek (Alsósztrégova, Balassagyarmat, Tereske, Petény, Csesztve stb.) mind kiesnek, mivel Lőrinci egyik esetben sem esik útba. A „nem köllene itt lennem” kifejezés Tereskét valószínűsíti, annál is inkább, mivel Madách Mária következő levele választ ad arra a kérdésre, miért irtózik éppen Tereskétől? A Fejér család gyermekéről, Fejér Miklósról a későbbiekben még lesz szó.

Ami Beniczkyt illeti, az igen népes család egyik Lajos keresztnévű tagjáról van szó, s minthogy a számozás itt csődöt mond, az utalás archaikusabb formájához kell nyúlnunk. Nem az ismertebb „I. Lajos fia II. Lajos”-ról van tehát szó, aki Zólyom vármegye alispánja volt egy időben, majd a szabadságharc alatt több haditettrel, pl. Losonc felszabadításával hívta fel magára a figyelmet (NI 1. 297., SZ 1. 842–843.), hanem „Pál fia Lajos”-ról, aki Nógrádban volt másodalispán az e levélben jelzett lemondásáig (NI 1. 300.). Lemondásának évszáma azonban a nyomtatott munkákban rendre pontatlanul szerepel. Mint az a gyűlések jegyzőkönyveiből megállapítható, egészségi okokra hivatkozva előbb 1837. aug. 21-én mondott le, lemondását azonban nem fogadták el, majd okt. 7-én megismételte a lemondását, s ekkor már elfogadták (Nógrád Megyei Levéltár. IV. 2. a. 1837/1551., 1965., 2412.).

Édes Kedves jó Mamám!

Én kedden innen indulván Lörinczibe ebédeltem és ött órakor már Keszegen voltam, Fehérék pedig fél órával később érkeztek a' kis Mik-

lóssal. Pepinek pénteken el köllöt menni Tariánba kis Gyűlés lévén, Almásiék is Petényben vannak tegnap az az az nap hogy Pepi el indult ott vóltunk Julie Lajos és én. Csak ebből a' páczból ki szabadúlhatnék nem adnám sokért. Csak te Édes Mamám ki gondolhatnál valamit hogy leg alabb 15 Aug. nem köllene itt lennem, mert akor van Tereskén búcsú, és mindnyájan elmennek, de én nem akarok. Ha szegény Emi, amit az Isten Menczen még beteg találna lenni hát üzend meg édes Mamám hogy jöjek, és én repülve jövök. Már bizonyossan hallottad édes Mamám hogy Benyiczki rezignált, most nem tudom mi fog történni. – Anyi most a' mi gondunk bajunk hogy temérdek, ki vált ha most hamarjába restauráció talál lenni, amint hiszik. – En mostan hála istennek egészséges vagyok, kis Pepimvel együtt ki igen sokat emlegeti a' jó Nagy Mamát és mindnyájokat, de a' Lilust is. Most édes jó Mamám ezerszer kezeidet csokolván vagyok holtig

leghaladato-
sabb leányod
Marie

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née de / Majthényi / pr. Szakal / a' / Sztregova”.

29.

OSZK Kt. Levelestár: Huszár József – id. Madách Imrénéhez. 5. Keszeg, 1837. aug. 12. szombat

Különösen Tisztelt
Édes jó Anyám!

Amitől halmozott foglalatosságaim és környülményeim több üdeig gátolt, hiszem hogy az augustusi gyűlések alatt C[s]es[z]tvén némüképpen kipotolhatom, hol Mama is akkoron mulatni fog. De reménylem hogy Emiis közöttünk és velünk lészen.

Örültem édes jó Anyám leveléből érthetni hogy a Jobbagyokkal való Dezsmbeli kérdés minden baj nélkül elintéződött – ugy szinte jelenthetem hogy a Harmstar egy 4 szobabol álló szakászt kibérlelt de csak rövidesen tudositott iránta. – September elején enis bérandulok a keletsényi pör és más előadásokat végzendő. Nincsit, Emit, Karolyt, Palit csokolom. Azon örömmel hogy egynehány nap mulva édes jó Anyamatis ölelhetem eltelve, és addigis kezeit csokolva vagyok Keszeghen aug. 12^{én} 837.

mélyen tisztelo fia
Pepi

Kis Pepi egésseges a Nagy Mamának kezeit csokolja.

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madach née / Dame de Majthényi / a / A Sztregova”.

30.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 1. Keszeg, [1837.] aug. 12. szombat

Madách Mária levelének végén a dátum megtévesztő: 1832-ben még Alsósztrelován tartózkodott, csak házasságkötése (1833. aug. 1.) után költözött Keszegre. A dátum helyesbítésére támpontot nyújt az az elejtett közlés, amely szerint a levélíró már kétszer volt gyermekágyban. Ismereteink szerint második gyermeke 1836. szeptemberben született, a harmadik 1837. novemberében. Így tehát 1837 látszik a levélírás legvalószínűbb évének. Ezt erősíti az az információ is, hogy aug. 21-én Csesztvére készül a levélíró, s olyan várakozással tekint az út elébe, ami aligha teheti kétségessé, hogy édesanyja is ott lesz majd. Mivel férjének ugyanezen napon írt levele ugyancsak augusztusra tervezett csesztvei találkozást helyez kilátásba, ez megerősíti, hogy 1837-ről van szó. Mindenesetre korábbi év azért nem jöhet szóba, mivel 1836 nyaráig a nézsai (keszegi) és alsósztrelovai anyakönyvet is figyelembe

véve csak egy gyermeke született a levélírónak (a Fejér–Huszár házaspárnak pedig még egyáltalán nem született gyermeke), 1838 pedig már nem jöhet szóba, mivel az Almásy házaspárból a férj, Almásy Károly akkor már nem élt. A Fejér házaspár keszei tartózkodása is alátámasztja ezt az időpontot, akik úgy látszik, néhány hónapos gyermekükkel, Fejér Miklóssal (Recsk, 1837. márc. 11.–1909. okt. 16.; MN 2. 21., KB 4. 68.) együtt érkeztek. Nincsi aktuális udvarlója még mindig Fodor. A levélíró óckodását a tereskei búcsútól jobban megérthetjük, ha számításba vesszük, hogy ott él sógora, Huszár Károly. Ámbár minden jel szerint nem ő az oka a levélíró húzódozásának, hanem természetesen a felesége, Tersztyánszky Mária (Pusztaberki, 1805. dec. 29.–Keszeg, 1860. aug. 15.; NÉ 1935. 62–63.). Keresztneve elé jelen esetben sorszámot illenék írunk, ha ez az eljárás nem lenne a genealógiai irodalomban a férfiak részére fenntartva. Hiszen a tágabban vett Madách családban lesz még egy másik Tersztyánszky Mária is, akire szintén utal majd egy levélíró, s aki Madách Imre unokatestvérének, Gyürky Antalnak lesz az első felesége. Nos, a két hölgy (elsőfokú, párhuzamos) unokatestvére egymásnak (NI 11. 113.). Huszár Károlyné tehát, vagy ahogy a levélíró itt és a többi levelében is nevezi, Miczi igen kellemetlen, már-már elviselhetetlen társaságot jelent Madách Máriának. Ez egyébként a többi utalásból is kiderül, bár az ellenszenv a későbbiekben talán mérséklődött. Mindazonáltal alapvetően ez az oka annak, hogy a levélíró, ha csak lehet, elkerüli Tereskét. De a levélbeli utalásból kitetszik, hogy Huszár Károlyék még egyáltalán nem voltak Keszegen: nyilván azóta, hogy a levélíró oda költözött. [Huszár Károly és Tersztyánszky Mária 1823. jún. 24-én, Tereskén kötöttek házasságot (A 5364).]

Érdekes, hogy a levél szerint Madách Imre Füreden találkozott Almásy Károllyal. Ez, bármelyik Füredről legyen is szó, új adat az életével kapcsolatban. Mindazonáltal gyakorlatilag csak Balatonfüred jöhet szóba a találkozás helyszínéként, amely gyógyüdülőhelyként is ismert volt ekkortájt, szemben az ezidőtájt még gyakorlatilag megközelíthetetlen Ótátrafüreddel, illetve az idegenforgalmi-gyógyüdülési szempontból jelentéktelen Tiszafüreddel.

Gyura bizonyára azonos azzal a családi nevén ugyan nem ismert Gyurkával, aki a későbbiekben is leveleket visz Keszeg és Sztregova között. A főispán: buzini gróf Keglevich Gábor.

Édes szeretet jó Mamám!

Tegnap este 8 órakor érkezett Gyura leveledel, szegény jó Eminek betegségén igen elszomorodtam, és milly örömmel repülnék jó Mamámhoz kivált mostan, hogy talán némüképen vígasztalást nyerhetne általam szegény Emi, mert kis Pepim az alatt hogy a' Losonczy Gyűlés volt szinte abban a bajban volt. Én csak petrezselemvel gyógyítottam és friss írós vajal kentük. – Én nem győzőm köszönni egyetlen jó Mamámnak hogy kérésemet olly hamar tellyesítetted, hogy engem a' Tereskei búcsúból ki mentsél, de mit ér hogy ha még is hátráltatok a' mostani haza meneteltől, és Isten tudja, nem leszek é kéntelen megtenni azt amitől minden ember első szóval fel mentene, az ujabbr környülálásokat csak egy keveset tudván. Minap neked írván édes jó Mamám még csak anyit halottam, hogy Károlék aprehendálnak rám azért hogy keveset járok oda. Én nem látom hogy miért legyek én köteles utánok járni ahol ők még különösen nálam soha sem voltak; és nem csak azt hanem még arra sem tudtak üdöt találni hogy neked 4 esztendőttől óta a' visitet vissza adták volna vagy pedig én kétszer feküdtem gyermek ágyban még csak egy szóval sem tudakozódtak felülem, és én tölem ezer a' pretenziójok. Eljönnek minap ide, a' helyheztetesemet leírni lehetetlen, egy sem néz ram nem szól hozám az öreg Urnál ülven este Miczi egész este hátal ült felém, a' vacsorához menven ő nem akart felül ülni nekem mondván hogy ülyek oda és az ő kellemetes hangjával „ez a' hiszi azzony hely” ámbár tudja hogy én itt semi hazi azzony nem vagyok én egész étszaka sirtam, mert az egész vacsora alatt integetés és nevetés volt, úgy hogy már Julie is aprehendálta, az én helyheztetésem kimagyarázhatatlan volt. Csak az Isten tudja hogy mit szenvedek én, anyira elvan az én szívem szomorodva hogy ezt ki mondani lehetetlen, de meg vagyok győződve hogy te édes jó szeretet Mamám szinte úgy érzed a bajomat mint én, és csak te is vagy az egyetlen egy a' ki vélem érzel. –

Ha úgy lesz minden a' mint most van elhatározva, és ha a' sorsnak nem fog ismét tetszeni örömet akadályozni hát én valamikor 21^{dik} táján Csesztvére jövök. – A Fő Ispánról való hír igen furcsa, ugyan hogy tudnak az emberek olyast kigondolni. Itten küldöm legg nagyobb köszonettel a' kosarakat de fájdalom csak *üressen*.

Igen csudálkoztam hogy Fodor ismét ottvölt. Kis Pepim igen egés-séges minap magától két giliszta ment ki belőle és az egyik $\frac{1}{2}$ rőfös vólt. Ő azt gondolja hogy kutyka ment ki belőle, mert azt mondja hogy meg harapta. Tegnap előtt vólt az Öreg Úr Pesten Julievel és tegnap ki jöttek. Julie vett magának két kamvévót talszástol ezüsből igen sép 108 ft w. Én a' kis Pepimnek kalapkát hozattam mást nem ambár nagy szükségem lett volna 1 vagy 2 csinos negligée főkötőre, mivel most mindig hordok hát már mind oda van. Minap Gyurcsá-nyinénel ebédeltünk Almasiek is ott vannak szerdán meg Almasiék vóltak itten de csak dél után, szegény Emit nagyon sajnálták hogy beteg mivel Almásy Füredről ösméri. Az egész világ vígad jár kel csak [én] élek örökös spannungban, és kelemetlenségben. Minden vígaztálásom csak jó Mamámtól ered, ugy mint minden bajom csak innen! Most látom csak hogy milly hosszú levelem, de ki tehet róla, hogy olly jól esik egyszer már egy bizodalmás szót valakivel beszélhetni. A jó Emikét különösen szívemből ölelem és csak ara kérem ne busúljon. Nincsikét is ezerszer csokolom Károly Pali és Nénivel együtt, neked pedig egyetlen jó Mamám kezeidet számtalanszor csókolván magamat pedig további anyai kegyelmedben ajánlván vagyok holtig

Keszegh 12^{dik} Aug. 832.

leg háladatósabb
leányod Marie

31.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
45.

[1837. szept. 7. előtt?]

A pesti út előkészületei, amit a következő levelében szept. 8-ra fog előre jelezni Madách Mária, már folynak. Azt, hogy valóban a pesti

van szó, megerősíti a 13-i dátumra való utalás, amely a következő levélben is vissza fog térni. Nem tudjuk, hogy ekkortájt Nincsi „szereetője” kicsoda, bár ha az 1837-es datálás helyes, úgy minden bizonnyal a korábbi és későbbi levelekben is említett Fodor akarja őt lelőni. Mária testvérei talán édesanyjukkal közösen utaznak el Keszeg közelében. Ámbár lehetséges, hogy a helyszín Csesztve, s ott folyik a pakolás (a Fejér családra való utalás miatt ez egyáltalán nem elképzelhetetlen). Az bizonyos, hogy 1838 után nem íródhatott a levél, mivel akkor Huszár Annára is lenne utalás. De 1837-nél korábban sem íródhatott, mivel 1836 szeptemberében ifj. Huszár József még két éves sincs, így aligha töprenghet azon, hogy lelövik-e a nagynénjét. A szóba jöhető két évszám közül 1838 kevésbé valószínű, mivel akkor már szeptember elsején Alsósztrégován tartózkodik Madách Imre, s onnan ír levelet Lónyay Menyhértnek, ráadásul levelében szó van róla, hogy 9-én meglátogatja majd Keszegen nővérét. Másfelől a „Keszegh ezentúl mint saját házad fog tekintetni” kifejezés minden bizonnyal úgy értelmezendő, hogy az Alsósztrégova és Pest között sűrűn utazó Majthényi Anna gyakran megáll majd a helyel-közzel útbaeső Keszegen, így ez az utalás is 1837 őszét valószínűsíti, amikor Madách Imre fivéreivel megkezdte pesti tanulmányait. Végül a Fejér család látogatására is 1837-es levelekben van utalás. Mindenesetre a postai jelzés egyértelmű: szeptember 10-én továbbítják (vagy kézbesítik) a levelet.

Édes szeretet jó Mamám!

En szerencsésen érkeztem ide és Fehéréket már nem találtam ott amint ohajtottam. – Itt mindég erősen pakolnak, de most semmi olly különösnek híját nem látom. Még a’ Preciozok mint Aufsatz Porcelán, és Palatinusról semmi bizonyosat sem tudok. A’ napját sem tudom még az elmenetelnek. – Csak ne indúltál volna kedden édes jó Mamám, mert igen zenget délután, az én félelmem dupla volt, mert mindég szeretet Mamámnak a’ félelme volt előttem. Istenem de kívánám a’ fíjúkat latni, egésznap sírtam mikor gondoltam hogy most olly közel mennek hozzám, hogy jó testvéreimet nem láthatom, de mind máskép lesz ez. Reményleni merem hogy té is édes szeretet Mamám meg nem

fogsz bennünket vetni és Keszegh ezentúl mint saját házad fog tekinteni, csak akkor lesz én igazán boldog és elégedet. Borzadva gondolkodom a’ 13^{dik}ra szegény Nincsit valóban nagyon sajnálom. Kis Pepi nagyon töprenkedik hogy meg lövi a’ szeretője szegény Nincsit. Én hála istennek egészséges vagyok kis Pepikémel együtt. Most nem is olly gonosz mint volt, és nagyon sokat beszél a’ jó Nagymamarúl. –

Pepit lesem csak már jönne, talán tőle halok valamit felőled édes Mamám. – Mostan ezerszer kezeidet csókolván vagyok holtig leg haladatosabb

leanyod
Marie

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née de / Majthényi / pr. Szakal / a’ / Sztregova”. A címzéshez jegyezve: „10 Sept”.

32.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 36.

[1837.] szept. 7. csütörtök

Az évszámba abból következtethetünk, hogy ebben a levélben is, csak úgy mint az előzőben, a 13-ától való félelem jelenik meg. Nem világos, miért tartott ilyen sokáig a levél továbbítása; a „13 Sept” a postától származó jelzés (utólag Pesten nem adhatta fel a levelet a levélíró, hiszen ebben az esetben a címzésben pontosítania kellett volna az útvonalat). Lajos talán a már eltávozott Fejér Lajos.

Édes jó Mamám

Mink holnap az az 8^{dik} Pestre megyünk, tehát meg elmenetelünk előtt kívántam írni. Lajos tudósított hogy az a’ jó szakács Sósénál van és így hát nem igen reménylem hogy meg kapjam. Az Istenre kérek édes jó Mamám csak te is tudakozodjal egy szakács felül mert más

kép kéntelen leszek esztet meg tartani, és magamat egész esztendőbe boszantatni szörnyű volna. Gazdaszonyom sincs. Kínnálkozik egy de annak orra nincsen, hát nem akarom. Olyan bajban vagyok hogy már nem segíthetek magamon, az idő múlik és még senkim sincsen. Engem csak a' szakács leg inkább szomorít, mert már ennek is meg köl-lene mondani itt marad é vagy sem. A 13^{dik} is mind inkább közelít már alig várom meg tudni hogy ment végbe. – Kezeidet édes jó Mamám ezerszer csókolván mindnyájotokat ölelvén vagyok holtig

7^{dik} Sep.

leg háladatosabb
Leanyod Marie

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née de / Majthenyi / a' Szakal / Sztregova”. A címzéshez jegyezve: „13 Sept”.

33.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
37.**

Keszeg, [1837.] szept. 16. szombat

Az évszámot nem tartalmazó keltezés pontosításához az egyetlen támpontot az utóiratban említett haláleset jelenti. A zsadányi és török-szentmiklósi gróf Almásy család igen kiterjedt volt; a levélben említett, s korán elhunyt Károlyt [1810–1837. szept. 9. (!)] csupán egy helyen találjuk meg nyomtatott munkában (NÉ 1925–26., a 8–18. lapokhoz tartozó táblázatban II. Károly). Igaz, a levélíró szerint szept. 2-án halt meg, s meglehet, neki van igaza; miként a születés időpontja helyett sok esetben a keresztelés időpontját adják meg a genealógiai munkák, hasonlóképpen sűrűn előfordul, hogy a halál kevésbé publikus időpontja helyett a temetés időpontját közlik. A személyek azonosságához azonban nem férhet kétség, mivel az egész genealógiai táblázatban csupán két Almásy Károly szerepel; I. Károly azonban, az édesapa, már előbb meghalt, mintsem a levélíró férjhez ment volna.

A levélben említett inas nyilván István, akit a férj, Huszár József ugyanezen napon írt levelében részletesebben jellemez. Azt, hogy ki az a Johan, aki Pestre nem volna jó inasnak, sajnos nem tudjuk. Meglehet, a levélíró kocsisa, Magyar János, akinek keresztnevére azonban egy másik levelében (1837 ősze) a „János” névalakkal utal a levélíró. Mimi Almásy Károly felesége, moysfalvi Gyurcsányi Mária.

A levélíró úgy látszik szakács nélkül maradt, így ismét Kubinyi szakácsának megnyerésére, ill. közvetítésre kéri édesanyját, jóllehet júl. 4-i levelében a szakács fizetését még sokallta. Mivel független információk szolgáltak ennek s a levélíró júl. 4-i levelének a datálására, ezért vagy kétszeresen tévedünk, vagy kétszeresen megerősítjük a datálást azzal, hogy a Kubinyi szakácsára való utalás azonosságát megemlítjük. Az mindenestre csaknem bizonyos, hogy azonos évben íródott a júl. 4-i és a szept. 16-i levél, s Almásy Károly halála miatt ez az év csak 1837 lehetett.

Édes jó egyetlen szeretet Mamám!

Itten kügyük az inast a' ki mindjárt kész ottan maradni, amit is igen jónak gondolnék, mivel a' Johan nem gondolom hogy Pestre jó volna. Egy kis fület küldök édes jó Mamám bárcsak többet küldhetnék, a' kosarka úgy látszik hogy Csesztvei. –

Az Öreg Úr 25^{diken} megy el amint mesziről halottam. Még nekünk se gazdaszonyunk sem szakácsunk nincsen. Igen nagyon kérnélek édes Mamám hogy ha még egyszer harmadik kéz által Kubinyi szakácsának meg üzenéd hogy 250 forintra ha raálna tehát be fogadom. Ki nem mondhatom milly nagy meg nyugvásomra szolgálna ha én egy jó embert kaphatnék. Én igen sietet írok mivel az Inas varni már nem akar. Nincsit Emit Carolt Palit és a' Nenit csókolom, neked pedig édes jó Mamám ezerszer kezeidet és vagyok holtig

Keszeg 16 Sep.

leg háladatosab
leanyod Marie

A' kosarkát a' te zsacskodval vartam be. – Szegény Almásy Carol meg holt 2^{dik} Sep. nerfenieberben* már Mimi az anyanál van, Istennem de szerencsétlen. Pa édes Mamám Kis Pepikénk is egészséges csokolja Nagy Mamának kezeit

Címzés: „A. Madame Madame / Anne de Madách née de / Majthenyi / a' / Sztregova”.

34.

OSZK Kt. Levelestár: Huszár József – id. Madách Imrénéhez. 6. Keszeg, 1837. szept. 16. szombat

A levélíró egy inast küld Majthényi Annának; egy későbbi levelében a nevét is közli: ő „Pista”, vagy ahogy a Madách fivérek hívják: István(y), aki majd a fiúkkal, Spányik Antal nevelővel valamint a szakácsnéval együtt a Széna téri (ma Kálvin tér) Szakal ház első emeletén fog lakni. Azt, hogy valóban róla van szó, a levelekben szereplő összegek valószínűsítik; itt 40 Ft évi fizetést és ruhát ajánl a levélíró. Ezt az inas nyilván meg is kapta, de később elégedetlen lehetett az összeggel; Huszár József 1838. dec. 17-i leveléből ugyanis kiderül, hogy 20 Ft „fizetésemelést” kér, s a levélíró úgy ítéli meg, hogy még 60 Ft évi fizetés és ruházat mellett sem lehet igazán megbízható, feladatát jól ellátó inast találni, ezért az inas megtartása mellett érvel. A jövedelem és a természetbeni juttatás egyezése arra vall tehát, hogy István szolgáról van szó a levélben. Majthényi Annának nyilván sürgős lehetett, hogy megfelelő személyt találjon fiai mellé. Ha az érintettek valóban közösen utaztak Pestre, a fiúk tanulmányainak megkezdésére, mint ahogy azt több forrásmunka is állítja, akkor ez azt jelenti, hogy az utazásra csak szeptember 16. után került sor. Mint a levélből kitűnik, István szolga egy szerencsétlen sorsú ember, aki többek között a Brunswick családnál szolgált Martonvásáron, vagyis nyilván korompai

*idegláz

Brunswick Ferencnél (Pozsony, 1776–1852. okt.) és feleségénél, neczpáli Justh Szidónia csillagkeresztes hölgnél (NI 2. 242.). A kapcsolat távolinak tűnik, pedig csak földrajzilag az. Valójában Brunswick Ferenc testvére, Brunswick József Majthényi Mária Annát (1763 k. – Korompa, 1851. márc. 16. [GY]) vette feleségül.

A szerkesztő feltevése szerint István valójában Juhász István, aki 1828. jan. 9-én kötött házasságot Márton Katával Martonvásáron (az anyakönyvi bejegyzés szerint szolgál), s akinek 1836-ban három gyermeke is meghalt (mindhárom gyermeknek Kiss Katalin az édesanyja); az ő sorsa, neve, foglalkozása megfelel a levélbeli utalásoknak, s más alkalmas személy, legalábbis Martonvásár katolikus anyakönyveiben nem található (A 441).

Különösen Tisztelt
Édes jó Anyám!

Itt küldöm az említett Inast, és reményilem hogy a fenforgó körülményekhez igen alkalmas lesz. Én néki, ha édes anyám helyben hagyja ruhát és esztendónként 40 f p ígértem, és ő megelégedett mert igen szűkölködő alapotba vagyok, ötlet több szerencsetlenség érvén. Ide rekesztem Korsz Fiscalis levelétis kinél a felesége Szakátsné. – Ő mint Huszár a Katonáságnál 12 esztendeig szolgált, és az üdötöl Gróf Brunswiknél marton vasáron, és több más helyeken amint ő bővebben előadhatja.

Pesten lévén Marival, voltam Zalay Prefectus Assessornál és ígérte a keletsényi pör felvételét a novemberi Terminusokba Sztrokayval értekezvén, minthogy ő Kovacsoczt is már meg szolitotta jobbnak lattuk a jövő Terminusokba a midőn a per Itélet alá fog terjesztettni néki adni mind két részről 50 aranyat, mert Sztrokay ennyit gondol adni. – Kendelényivel a Computust végre nem hajthattam nemü hijányok véget anyi azonban bizonyos hogy édes anyám néki csak mint egy 80 ftal tartozik, és ő maga elhallasztani kérte. – Robicsektől, ki az arendából mintegy 400 p forintot kér elengedtettni, valahára egy részt az

irományoknak által vettem. Kiis ezennel anyai kegyelmébe ajánlott kéz csokolással vagyok Keszeghen Sep. 16^{án} 837.

Édes jó Anyámnak

mélyen tisztelő fia
Pepi

35.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
42.**

[1837. szept. 16. után]

A levélbeli utalás a kocsisra elég zavaros, ha azonban „a mi Jánosunk” jól ismeri az illetőt, akkor nagyon valószínű, hogy János olyasvalaki, aki szintén kocsis és Keszegen él. Talán azonos azzal a Magyar Jánossal, akinek 14 évvel később Sándor Máriától születik majd egy István nevű gyermeke (1851. okt. 28-án fogják István névre keresztelni [A 5346]), s aki az anyakönyvi bejegyzés szerint Keszegen kocsis (az újszülött keresztanyja, Cserni Mária, nem kizárt, hogy azonos Madách Imre ifjúkori szerelmével). A datáláshoz az nyújt támpontot, hogy nem sokkal a levél írása előtt egy inast küldtek Majthényi Annának; ő bizonyára az az István, akiről férj és feleség egyaránt említést tesz 1837. szept. 16-i levelében. Még mindig nincs szakács és gazdasszony; csakúgy mint a levélíró szept. 16-i levelében, s ez gyakorlatilag egyértelművé teszi, hogy 1837. szept. 16. után nem sokkal íródhatott a levél.

Ha még kocsisod nincsen édes Mamám, hát üzenjél Ebeczkre Tiha-nyinak a' hintós kocsissának, eztet Pepi magának fogadta föl és előpenzt is adot neki, de mivel a' mostanít megínt meg tartya, tehát annak meg üzenhetnéd hogy Pepi helyett te fogadod föl ötöt, gondolom hogy neki mint egy lesz. Nagyon dicsérik hogy józan csendes jó ember, a' mi Jánosunk jól ösméri. Pá édes jó Mamám, ha az a' Losonczy szakács valahogy el jön kérlek üzend meg mindjárt édes Mamám, mert már én egészen oda vagyok, épen mostan vólt itt Frateré kínálkozni de bizon nekünk nem köll, és a' János azt mondja hogy semmit

sem tud. Gazdasszonyom sincsen még. Hát az Inas hogy tetszik édes Mamám a' külseitől félt Pepi hogy majd el ijedsz, szegény de igen jó embernek mondják.

36.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
38.**

Keszeg, [1837.] szept. 19. kedd

A levél keltezésére több utalás ad együttesen támpontot. Így a Madách Anna és Fodor közti kapcsolat megszakadása, a levélíró „lebetegedése” (novemberben születik meg Albertina nevű gyermeke), végül a gyászlevélre való utalás, amely nyilván Almásy Károly 1837. szeptember elejei haláláról tudósította Majthényi Annát.

Az itt szóba hozott Lanczinger doktorra még más levelekben is lesz utalás; úgy látszik, a levélíró őbenne bízna meg leginkább. Valószínűleg arról a Lanczinger Lászlóról van szó, aki legalábbis 1850-ben járási seborvos volt Losoncon [Habonyi Zoltán: A Palócföld egészségének történetéből (1826–1969) Salgótarján é. n. 6.], s aki 1853-ban ott is halt meg (Böszörményi István szíves közlése a református halotti anyakönyv indexregisztere alapján). Görög szintűgy több levélben szerepel majd, ő Görög János seborvos, s Vácon él (Dr. Bugát–Dr. Flór: Magyarországi orvosrend névsora 1840re. Pest é. n. 70.).

Az e levélben említett Rézi (szemben egy korábbi utalással) Somogyi Ferencné Bethlen Rozália lehet, legalábbis a levélíró környezetében élő kevés számú Rézik közül ő az, akiről tudjuk, hogy időnként Pesten tartózkodik.

Édes jó Mamám!

Leveled mellyben Fodoról írsz egész napomat elsomorította, anyira sajnáltam mint őt mint pedig Nincsit, akinek bátorságát igazán csudálom. De hála Istennek hogy így történt. Nem gondolom hogy Nincsinek valaha oka legyen meg bani lemondását. –

Az öreg Ur tegnap adta által az Inventariomat. Abban minden leg kisebb is meg van, a' Palatinus is, de még tőrőszacsakó fazekak és serpenyők is, a' mi minden nap törik és kopik. A' napja elmenetelének még nincs általunk tudva. Én most anyira törődök hogy mit fogok én csinálni, allig veszem átal a' gazdaságott hát itt köllene hagyni. Már azon is gondolkoztam hogy hogyan vólna az ha itten betegednék le, iszen talán terád is édes egyetlen jó Mamám nem vólna kedvetlen egy időt leányodnál, a' ki téged anyira szeret tölteni, a' fíjúk is közelebb volnának ide Nincsinek is vígabb vólna egy szóval talán minden jó esne ki a' mi Lanczingert illeti az vólna az egy baj, de Görög nagyon dicsekszik hogy szinte jó a coucheur. Reményilem hogy 1^{ső} vagy 2^{dik} Oct. a' ház ki ürül és úgy talán hogy ha a fíjúkval azon időbe métsz édes Mamám bennünket el nem kerülsz, akkor majd mindenről fogunk értekezni. Márma is mondtam Pepinek leg kedvesebb foglalatoságom gondolatban arra gondolni ha az én jó Mamám itt lesz mit fogun[k] együtt csinálni, beszélni és dolgozni. Kis Pepim is már nagyon bízik a' Jó nagy Mama jóvetelében. Az öreg Urnak mondtam hogy ma írok haza tehát különös tiszteletét kérte meg írni. Almasiék ide küldötték a' neked szóló gyászlevelet is én azt a' Postán küldöm. A' nagy Pepi a' jó Mamánknak fíjával együt kezeit csókolja, én is számtalanszor és vagyok holtig leg

Keszeg 19^{dik} Sep.

háladatosabb
leányod Marie

A' többieket mind csókolom Nincsi bocsása meg hogy nem írok de tudja mily rest vagyok de igen csokolom. Kovácsnak kérlek az Öreg Úr felül ne mondjál semmit édes Mamám, mért még Pesten a' Rézi-nek el mondaná.

Címzés: „A. Madame / Madame Anne de Madách née de Majthé- / nyi / pr Szakal / a' / Sztregova”.

37.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 43.

[1837. szept. 25. körül?]

A levélíró 1837. szept. 16-i levelében 25-ére jelzi az „öreg úr” (apósa, id. Huszár József) elmenetelét; ez az egyetlen támpont a datáláshoz. A címzett, föltehetően fiaival együtt, már Pesten tartózkodik.

Kedves szeretet jó Mamám!

Csak a' legg nagyobb sijetségbe írok, mivel csak márma tudtuk meg hogy el megy az Öreg Úr. – Ő igen jó kedvű és szíves vólt hozzánk, már úgy hozá szoktam vólt hogy majd nem nehezem lesz tőle elszokni. Pá édes jó Mamám már lehetetlen többet írni. A Nincsike ha lehet küldje el a' holmimat. –

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née de / Majthenyi / Pest”.

38.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 3.
Pest, 1837. okt. 15. vasárnap

Úgy látszik, sikerült végre gazdasszonyt találni, de nincs benne sok köszönet. Madách Imre föltehetően évfolyamtársait sorolja édesanyjának, ezt azonban talán soha nem fogjuk biztosan tudni, mivel a vonatkozó levéltári anyagokat 1956-ban elégették, így a bölcséletet tanulókról nincsenek adataink. Más forrásokból azonban tudjuk, hogy Balassa azonos báró Balassa Antallal [Kékkő, 1822–Coppet (Svájc), 1877. márc. 17.; KB 1. 267., GY], aki a későbbiekben is kapcsolatban áll majd Madách Imrével. Mikszáth Kálmán nyomán elterjed az a legenda, hogy Balassa Antal apja, báró Balassa Sándor Jókai

regényé-

nek, az Egy magyar nábobnak a főhőse; Mikszáth azonban Jókai élet-rajzában téved a feleség nevét illetően. Később maga Nagy Iván cáfolja az állítást. Tény, hogy Balassa Antal születésekor édesapja 77 éves volt, édesanyja, Kiss Anna pedig 17 (1856. jan. 8-án halt meg Kékkőn, 51 éves korában [GY]). „Benyiczky” valójában Beniczky Ödön; Madáchcsal egyidős birtokos, később Pest megyei képviselő, aki a szabadságharc után néhány hetet börtönben tölt majd Pesten, 1850. júl. 20-i szabadulásáig (Hadtörténelmi Levéltár, 75. Az 1848/49. évi szabadságharc után haditörvényszéktől elítélt egyének névsora). Kalai Kállay Gusztáv (Tiszaeszlár, 1821. márc. 11.–1876. márc. 11.; MN 2. 312.), Lubi pedig Luby István (1824–1870. jún. 6.; MN 2. 408.), legalábbis Madách évfolyamtársa így emlékszik vissza a nevekre (Gróf Lónyay Menyhért önéletrajzi töredéke. Budapesti Szemle 1885. 337–356.). Majthényi László (1820. dec. 22.–Lukanénye, 1908. okt. 7./Leszenye; SZ 8. 404–405., Szluha) közeli rokon anyai ágon. Madách Imre még nyilván úgy tudja, hogy nővére otthon, Keszegen fogja megszülni gyermekét, s hogy édesanyja is Keszegre megy majd. Mint látni fogjuk, nem ez történik; Mária inkább hazamegy, és Alsósztrégován szüli meg gyermekét. Az is kiderül (Madách Imre következő leveléből), hogy a levélben említett lornyettet majd megvásárolja a levélíró (mint más források is utalnak rá: rövidlátó volt).

Édes Mamám!

Mily hosszúnak látszik azon idő, mely el meneteled óta le foly. És még is, mily kevés ez ahhoz képest, melynek még Novemberig folyni kel, pedig már most is mily nehezen váratatik! – Tsak még most jövének végre rendbe, es így tapasztalnunk kellett, hogy: amit leg jobbnak véltél, leg rosszabb. Mert a' gazdasszony ládájába egy nagy darab szalonna, és két darab nád méz találatott. Tizen egy óráig éjel kima-rad, és ha mink új esztendőre Keszegre mennénk, mint hallom ő Nagy Orosziba menne! magának hagyva a' házat. Ird meg kérlek hogy frankoval irjak é Keszegre, és küldj egy franczia szótárt, és olvasó könyvet, máskép venni kel. Mostanáig Balassa, Kalai, Benyiczky és Lubi-

val vagyok ösmérős, Majtényi Laczi azon útszába van szálva, mellyen minden nap járnok kel. Ha Novemberbe be jössz, hozd el kérlek pénzemet, mellyen egy valami dolgot, és egy, a matyézi értésére okvetlen szükséges lorgniette-et akarok venni. Nintsit, Nénit, tsokolom, tisztelem, és néked kegyessédbbe magam ajánlva maradok

hóltig háláadatos fiad

15 Oktober Madách Imre 1837

Címzés: „Pesth / A Madame / Madame Anna de Madách née de Majtenyi / Vác / per Sakal / a / Sztregova”.

39.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 4.
Pest, 1837. nov. 5. vasárnap**

Nem nyilvánvaló, hová küldte ezt a levelét Madách Imre, jóllehet az a körülmény, hogy nincs címzés, s hogy a levél (az utóirat tanúsága szerint) egy nagyobb küldemény része, amellel szól, hogy nem postai úton történhetett a továbbítás. Az üdvözlét alapján arra kell következtetnünk, hogy Keszegre, hiszen Madách Máriának és gyermekének üdvözlétét küldi, de Madách Annának nem (előző levelében éppen fordítva!), a „Néni” pedig (Madách Imre keresztanyja) úgy látszik folyamatosan Majthényi Anna közelében tartózkodik. Ugyanakkor Huszár József nincs az üdvözlendők között, aminek persze az is lehet az oka, hogy másutt (pl. Balassagyarmaton) tartózkodik.

Édes Mamám!

Ismét egy jelét adád anyai szeretetednek, hogyne inditana, e számtalan kegyesség, ugysis köteles szivembe édes, 's örök tisztelő szeretetet. Mingyárt gondolám, hogy: anyai szereteted soraim félre értendi. Háláadatlan pazarás volna tölem az, ha azon öt ezüst forintot is el fogad-

nam, 's ezen kívül minden hólnapra annyit. El fogadom igen, forró köszönettel, de úgy, ha ezeket is be számolod hónaponkénti ajánlásodba. Hiszen ki adta nékem azon úgy nevezet „tulajdon kasszámat”, én szerzem e azt? nem, az is te jószágodból van. Tehát avval illik is pótlani szükségimet. Hogy abban is meg erősítselek, amit anyai szíved fel tesz felőlem, t. i. hogy jól gazdálkodok it küldöm számadásomat.

Hazúról hosztam egy huszast, vettem petsét viaszt, és papirost rajta.

Te édes jó Mamám! adtál gyümölsre egy huszast, el ment egy szubskribcióra melyet az egész iskola alá írt, 's így én is, egy professor képére.

Két ezüst forintot adtál édes mamám octóberre, ebből vettem 3 f 20 xon egy sipkát, mert a' kalapom el szakadt, sipkám igen tsúnya volt.

Egy huszast egy meg rabolt Logicusnak, szinte kéntelenség, és sajnálkozásból.

Egy petsét nyomot 2 f. 30 xon.

Egy Lorgniettet, mert e' nélkül a' Mathézisbe előforduló számokat, oly messzire meg nem látom 10 flm.

Innen látod, hogy mind ezek szükségesek voltak, de nem is minden nap elő fordulandnak. Ezen kívül 2 ezüst forintot igazán az ablakon vettem ki, de ezért botsánatot remélek, mert mindennek meg kel fizetni az árát, még meg tanuljuk. A spajz most pompás, tsak kérlek hozz rizkását. Óh be nehezen várom a tizen ötödikét. Evvel maradok, magam számtalanszor tapasztalt kegyedbe ajánlva, holtig háládatos fia

Madách Imre.

Pesten 1837 Nov. 5.

Marit, Nenit Kis-pepit ezerszer tsokolom, az ostyákért ezer köszönet mindnyájunktól, úgy mint a sok kalás e. c-et c.-ért is. 500 fln az óra skatulába, ez a nagy skatulába, és ez a' magadzinba van.

40.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 5.
[Pest], 1837. nov. 11. szombat

A levélíró egy ismeretlen korábbi levelére utal, s ugyancsak ismeretlen édesanyja hivatkozott válaszlevele is. Verner (később Verney) József (Besztercebánya, 1785. nov. 15.–1849 után [SZ 14. 1136–1137.]) Madách Imre filozófia tanára, aki úgy látszik Christoph Martin Wieland (1733–1813) műveit ajánlja tanítványainak elolvasásra. A fiúk értesülhettek már róla, hogy mindenki Sztregován van, erre utal, hogy mindkét nővérének üdvözlét küldi Madách, s hogy édesanyját otthon lévőnek feltételezi a levélírás pillanatában. Ugyanakkor meglepő, hogy mégis feltételezi, édesanyja rövidesen útra kel. Hiszen Madách Mária gyermekének, Albertinának másnap, nov. 12-én lesz a keresztelője!

Edes Mamám!

Tsak most, többször át olvasva kedves soraidat, vettem észre, hogy te azon írásomon haragszol, t. i. hogy „a' napirendbe minden, a spaizba semmi sints”, pedig igen is jól tudom, hogy rajtunk, érdemünk felet gondoskodom, és ezt tsak illyes dolgokról mondtam, mint sunka, füstölt hús, é. u. t. mellyek ottan be iktatva vannak, és nintsenek, de nem is lehetnek; a' többiekről ezt nem értem, 's távol legyen, hogy akartalak volna is megbántani, midön minden vagy van, ami szükséges, és még több is, vagy legalább akaratod megvan, 's tsak távolléted ólta fogyott el. – Kérlek hozd el Viland munkait, ezeket Verner (Philosophia professora és decan) az iscolaba javasolta. Reménlem, hogy már e levél othon nem talál, ha még ott – úgy reménlem hamar el indulsz. Candel Cain is itten vár. Tsókolom Nenit Marit Nintsit K. Pepit, és néked kezéd tsokolva maradok holtig

haladatos fiad Imre,

1837 Nov: 11

41.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 6.
Pest, 1837. nov. 18. szombat

A címzett unokájának, a rövid életű Huszár Albertinának a születése késleltethette a pesti utazást.

Édes Mamám!

Már azon régen óhajtván várt nap el múlt, mely téged hozzánk hozni de hasztalan ígért. Mink szörnyű kétségbe itten, semmit sem hallunk rólad, 's setét okokat keres mindég az ember kétségbe, jöj, vagy irj, kérünk mindnyájan, 's ne haggy a félelembe el veszni. Evvel maradok holtig leg hálaadobb fiad

Nenit Marit Nintsit K. Pepit tsókolom. Madách Imre
1837 Nov. 18.

Címzés: „Pesth / Madame / Madame Anne de Madách né de Majthényi / per Vaicen / Szakal / a / Sztregova”.

42.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 7.
Pest, 1837. nov. 21. kedd

Ismét egy ismeretlen levélre való utalás, amelyet a levélíró kaphatott édesanyjától, aki nyilván beszámolt benne unokája, Huszár Albertina születéséről, akinek az alsósztrigovai katolikus anyakönyv szerint a keresztanyja is lett (a keresztapa a gyermek nagyapja, id. Huszár József, a keresztelést Bódi Ferenc plébános végezte nov. 12-én). Nyilván komplikációk léptek fel a szülés alatt vagy után, s ezért nem tud még mindig Pestre utazni a címzett. Édesanyja feljegyzése szerint egyéb-

ként nov. 11-én született a gyermek, s 1838. febr. 2-án halt meg (a könyv, amelynek előzéklapján a feljegyzés áll, Matzon Frigyesné tulajdonában). A palatinus: József nádor főherceg (1776. márc. 9.–?), akinek azonban nem a kisebbik, hanem a középső fiúgyermek halt meg, a harmadik feleségétől, Mária Dorothea würtembergi hercegnőtől (1797. nov. 1.–?) született Sándor (1825. júl. 6.–1837. nov. 12.; Magyarország és a hozzákapcsolt részek tiszti névtára 1846^{dik} évre. Buda é. n. IX–XI.). Majthényi Antal nevével többször találkozunk még a család levelezésében (1794. nov. 24.–Baden bei Wien, 1866. febr. 21./Leszenye; Szluha).

Édes Mamám! Minden nap reménytől dobogó szívvvel jöttem az Universitásból haza, gondolván, hogy téged már itten találalak, 's ezen remény egyszerre el tépve, 's kitudja mily sokára! ird kérlek mikor jössz be bizonyosan, itt oly nehezen várunk, 's oly szükséges vagy, hogy kisem mondható. Már bizonyosan tudod, hogy Majthenyi Antal is báró, és a Palatinus kisebb fija meg halt. – A kis Bertának tsak Kettőt kívánok, legyen hasonló annyához, és szerentsés. Ha bejössz kérlek hozd be a rajzoló formáimat, kótákat, mellyeket még nem tanultam, bepetsélt írásaim, és ha akarod Kisfaludy Sándor munkáit, mellyek hiányát meg kaphatni. A' szakátsnét is édes Mamám jó lesz el küldened, és mint előbi levelemben könyörgöttem Vilandot. Tsak kérlek ird meg eljöveteled bizonyos határát hogy azokat, mik tán még addig el nem maradhatnak levélbe beszéljem el. Nintsi talán szerelmes hogy rólam el is felejtkezik. Mindnyájokat tsókolom, és Néked kezded ezerszer tsókolva maradok holtig

1837 Nov. 21

háláadatos fiad Madách Imre

Címzés: „Pesth / A' Madame / Madame Anne de Madach né de Majthenyi / per Vaiczen / Szakal / a / Sztregova”.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 8.
Pest, 1837. dec. 17. vasárnap

Majthényi Anna időközben meglátogatta Pesten a gyermekeit, s úgy látszik, már otthonról is írt egy levelet. A készülő mellényre szüksége is lesz a levélírónak, hiszen mint emlékezetes, a '37/'38-as tél igen korán, erős fagyokkal köszönt be, majd december második felében, átmeneti enyhülés után az évszázad egyik legkeményebb tele következik. Az épülendő híd a Lánchíd. A palatinus, József nádor főherceg nem mondott le. A „bolha productió” arra utal, hogy a levélíró bolhacirkuszban járt, amely azonban nem nyerte meg a tetszését.

Édes Mamám!

Örömmel olvastam szerentsés haza érkezésedet, és köszönöm azon magyar laiblit, mely már készül. – A hidat 14^{be} ki vették, bár még jég nem megy. – Az épülendő hídhoz igen nagy készülétek vannak. – A' Palatinus, ki ezekbe a' napokba tsaládostul bétsbe megy resignál, miért is marcziusba ország gyűlés lessz. – A' bolha productióval, bizonyosan tele az újság, mely itt van, és az újságba gyakran vólt róla; én láttam, és tsak azt mondhatom, hogy nem egy huszast, de egy kraiczárt sem ér; és az egész tsalás. A budai antiquárius bóltot is láttuk, mely többet ér nála, bár igen kis körű. De végeznem kel, mert hólnap bizonyosan felelek. – Evvel maradok hóltig háládatos fiad

1837 Dec 17.

M. Imre

A Mari még Sztregován van? Mikor megy Keseghre.

Címzés: „Pesth / A Madame / Madame Anne de Madach née de / Majthenyi / Sztregova”.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 9.
[Pest], 1837. dec. 29. péntek

Madách Imre ifjúkori családi levelezésének nagy része elveszhetett, máskülönben érthetetlen, miért nem tartja magát elég szorgalmas levélírónak. Szokásától eltérően pénteken ír (korábbi levelei vagy vasárnap vagy szombaton íródtak), utal is rá, hogy másnap korán kell kelnie. Úgy látszik, legszívesebben szombatonként írt levelet, hiszen már előző (vasárnap írt) levelét is azért fejezi be, mert másnap felelnie kell. Nem világos, hogy közelebbről az Ambrózy család mely tagjainál volt Madách Imre; a család bizonyos tagjai Nógrádban éltek. Úgy látszik, Madách Mária még mindig Alsósztrégován van, de mint a következő napi levélből kitűnik, Pestre várja őt Madách Imre. A „defenzió” általában védekezést, védelmet jelent, itt konkrétan az alapvizsgát jelenti (Rákóczi Katalin szíves közlése).

Édes Mamám!

Most nem igen szorgalmas író voltam, de ennek tsak sok dolgom vólt oka, ezen túl szorgosbb leszek. Néninek nem is irok, mert nem sokára ölelni reménylem, és Marit, és Nintsit, véled édes Mamám. Ambrozyaknál vóltam, és nálók később ebédeltunk hólnap már kel jelenteni magam a' defenzióra Kispepit Bertát és mind tsókolom. evvel maradok hóltig háládatos fiad

1837 Dec 29

Imre, kinek hólnap korán
kel fel pillantani.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 10.
[Pest], 1837. dec. 30. szombat**

Majthényi Anna helyett csak az élelmet szállító szekér („alkalmatosság”) érkezett Pestre. Hamza nyilván a későbbi levelekben is előforduló Hamza Ágoston fiskális, aki úgy látszik Pesten él, s az ottani ill. Pesthez közeli (különösen a pilisvörösvári birtokkal kapcsolatban fordul elő a neve) ügyeket intézi. Huszár József szept. 16-i levelében azt írta, hogy Istvánnak a 40 Ft fizetség mellett ruhát is ígért; ezt nyilván nem kapta még meg, ezért csalódott. A gazdasszonyra való utalás azt jelenti, hogy új gazdasszony van a régi helyett, akivel kapcsolatban Madách Imre korábbi levelében súlyos kifogások merültek fel. Nem világos, hogy a boltok miért vannak zárva; ennek leginkább az lehet az oka, hogy csak szombaton este fogott a levélíráshoz Madách (napközben nyilván az egyetemen volt), így aztán sorsjegyet (a levélíró szóhasználatában csak „sorsot”) sem tudott vásárolni édesanyjának. Annak, hogy Mari még nem érkezett meg Pestre, gyermeke, Berta lehet az oka. Nem tudjuk, hogy pontosan mi okozta Huszár Berta (Albertina) halálát, de meglehet, hogy egészségi állapota kezdettől fogva akadályozta édesanyja utazását.

A levél hátoldalán másik nényének, Madách Annának szóló levelet találunk, amely elméletileg nem is illeszkedik a jelen kötet anyagába. Mivel azonban Madách olyan eljárást alkalmazott, amelynek révén édesanyja is akarva, nem akarva beleolvas(hat)ott a lányának szóló levélbe, ezért ezt a levelet is közöljük. Mint arra Radó György felhívja a figyelmet (Radó 32.), ezidőtájt nincs semmiféle politikai értelemben vett revolúció a megyében; talán Nincsi viharos magánéletének valamely részletére történik utalás.

Az „alkalmatosság” úgy látszik nemcsak hozott Sztregováról küldeményt, de szállított is oda. Ez az oka, hogy a részletesebb címzés elmaradt, s hogy a levélhez mellékelt, számunkra sajnos ismeretlen tárgyakra történik hivatkozás a szövegben.

Édes Mamám!

Mily nagy volt örömünk, azt irni felesleges, az alkalmatosság meg érkezésével. De bűnk is, hogy helyette nem te jövel. – Istvánról Hamza hamissan írt, mert ő csak kedves felesége látogatására egy két napra ment, és pontossan meg jött; azért is kérlek ruháit hozd el magaddal, mert másképp kétségbe esik, mert egyetlen öröme már másod' ízbe tsalva van. A gazdasszony nem leg jobban főz, de azért meg lehetőszen, és betsületes. Minden kegyességédért különösen köszönni levelem nem volna elég, mely szívünk még sem tárna ki egészen, mellyet te annélkül is tán értesz. A be kötött Spiegelt itt küldöm minden ide küldött iskátulákkal, tsak a' kis kosarat tartjuk meg, a' hús kosár helyébe. A boltok zártak, és azért a' sorsot el nem küldhetem. Nénit és Nintsit kiket kérek nem írásomért nem haragudni tsókolok. És Nintsi ne bosszúlja nem írássával. Evvel maradok holtig háladatos fiad

1837 Dec. 30

Imre

Tormát nem kaptunk. Mari még el nem érkeze
Más oldalán

Édes Nintsikém!

A Neográdi revolúciót tudálva hallom! – és félek, hogy téged is magával ránt, ruhád meg lessz. Azon gyönyörű óra vánkust köszönöm. Épen most jövök a kasyno concertról, minek jeléül ezt küldöm. A jurista bál felől leg közelebbkor tudósitlak. Evvel maradok holtig szerető

Imréd.

Ezen bizonyítványt, talán tévedésből küldöttétek és talán szükséges.

Címzés: „A Madame Anne de / Madách née de Majthényi / A Made-moiselle Nina de Madách”.

1838

46.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 5. Balassagyarmat, 1838. jan. 17. szerda

Madách Mária elhagyta Alsósztregovát; az újszülött, Albertnia, ott maradt, hiszen a levél végén többes számban utal ott hagyott gyermekeire a levélíró. Mint már volt róla szó, az évszázad egyik kemény tele kezdődött (amelyet a Dunán, de másutt is jeges ár fog majd követni). Nem csoda, ha a levélíró útja viszontagságos. A több levélben is előforduló, Balassagyarmaton élő, s az utalások tanúsága szerint közeli rokonnak számító „Öreg Aszony”-ról nem tudjuk, ki lehet. Tény, hogy az „öregúr”-nak, vagyis id. Huszár Józsefnek a felesége rég nem él már (Somogyi Mária, Sipostarcsa, 1781. okt. 29.–Keszeg, 1825. szept. 18., NÉ 1935. 63.), Huszár Boldizsár felesége, Sámson Kata elvileg még szóba jöhet. Ugyanígy egyéb támpontok híján nem tudjuk, ki lehet pl. Lotti. Treitlerné nyilván Trajtlerné (NI 11. 325–326.), ezzel együtt nem tudjuk, kinek a feleségére gondolhat a levélíró.

Balasa Gyarmat Jan. 17^{dik} Szerdán 1838

Kedves szeretet jó Mamám!

Levelemet szükségesnek találom aval kezdeni, hogy ép testel ülök író asztalomnál, midőn útamnak viszontagságait írom, mert ennek előre bocsajtása nélkül, ösmérvén egyetlen jó Mamám szeretettedet és agó-dásaidat gyermekeidért rettegve olvasnad úti kalandomat. De mostan nyugottan és nevetve teheted eztet engem jó meleg szobában nyugodalomban tudván. Én Sztregovarúl elindulván útam Rárosig nem csak jónak hanem valóban kellemetesnek találtam mert a' leg csendesebb, és Januariusra valóban leg melegebb nap is volt. Onnan Luda-nyig is jó follyt minden, de oda érvén még a' lovakat atfogtak kezdődött egy iszonyú szél, a' korcsmáros intet ne induljak útnak de én azt

föl nem vévén mentem alig indulok jön hó fuvat, a' lovak meg kötik magokat se előre se hátra, a' szél ordít 3 lépésre tovább nem latunk az út oda van elfújta a' hó, utat keresven le megyünk a' soszérul, azt észre vévén föl igazitya a' kocsis más ódalon le visz, eztet látván majd kétségbe esek a' kocsis lármazik káronkodik, én hol sírok ismét nevetek, így sok viszontagság után setétbe érek Huguagra onnan tovább menni nincs mód. Itt tehát meg szálunk, engem mint vice Ispánét körül vesz a' Huguagi Tiszti kar bíró kis bíró törvény bíró és kiki leg jobb lovát kínálja Gyarmatig hogy ha még máma útnak indulok és az életemet koczkára tenni akarom, én kész is voltam indulni hanem épen akkor tért egy Mézeskalácsosné vissza ki Gyarmatig 2szer fölfordult. Eztet hallván ara tökélttem el magamat, hogy már csak inkább itt halok, és így a' pusztas asztal lett nyugvó helyem annélkül hogy azon a' fél findzsa chocoladén kívül mit jó Mamámnál reggel ittam csak egy harapás egész nap lett volna szamba. Itt egy keserves etszaka eltöltése után nagy sokára viratt. Egy szekért fogadtam negy lóval aki nyomot csináljon ennek Gyarmatig jönni köllött, ez kiindul a' kapun mink utána és el akadunk. Szegény lovaimat meg sirattam hátok girinczek egészen meg görbült de se előre se hátra indítani nem volt mód, a fél falu ki alatt huzták, emelték kocsimat de hasztalan, mostan az előtem lévő szekérből kifognak 2 lovat az enyém eleibe, ez sem bir indítani, be fogják, mind a 4 és így 8 ló vontat még ez sem elég, én ki akarok a' kocsiból ugrani de nem lehet mert a hó kézig ért volna, hanem a' bíró kinalta magát hogy át visz a' havon most mit van mit tenni kocsinkal, lapatokat hozatok és ki lapátolyak a' hót kocsim alól, de most sem indul, hát ökrököt hoznak, kifogjak a' 4 parasztlót, és az en 2 lovamat, és a' mas kettő eleibe fognak 2 ökröt, most lovaim elkezdenek félteni és én még mindig a' kocsiban, ezt leírni majd nem lehet. Nagy láрма csatogás kocsi emelés után nagy hosszú baj után hála a' Mindenhatónak ki húztak. És így bajokkal küzdve 7 órától reggel 12 értem Gyarmatra az Öreg Aszonyhoz ott ebédeltem és este a varmegye-hazába mentem. Márma Pepi itt tartóztat és hólnap szánkón fog útam follytatodni. Az Istére kérek egyetlen jó Mamám adig ne indulj útnak míg bizonyosan nemtudod hogy meg javult, azt mondják hogy ez pedig hamar meg fog történni. Az Öreg Aszonynál fogok márma ebédelni, és este megint eljön értem a' szánko. –

Már csak ugyan vissza jöttem az ebédűl, kepzelted édes jó Mamám hogy ismét semmit sem ettem mert a' sok macska velem az elsőségért a' táiban, mind vetélkedő társá lett. – Ő szegény rám parancsolt hogy írjam meg haza, hogy mi lehetett annak oka hogy Nincsi Lottinak egy levelére sem felelt. És azt is hogy Pestre menet ötöt el ne kerüld édes Mamám, harmadszor pedig hogy Sztregovarúl meny el lakni. – A' bölcs Treitlerné is ottan vólt, és engem Frau Vice Gespanin,* és még ami legg szebb Euer Gnaden** is titulazott, már igazán nem tudtam nevessek é vagy haragugyak, ugy anyira, hogy végtére kénytelen vóltam meg szólítani, ambár nem rajtam vólt a' sor, Tucketzen sie sich mit mir, und schreiben sie sich in mein Stammgebuch!*** – El ijetttem a mint meg pillantotam hogy menyit írtam bocsasd meg jó Mamám, de olly bódogság véled beszélhetni, hogy igazán ha a' papíros nem tiltaná még folytatnám. Szeretet Gyermekeim mit csinálnak? Istenem csak bajok ne legyen, mert szívem Sztregovarúl kiérvén valami különössen meg vólt szorúlva. Ezerszer jó Mamám tégedet öelve kis szép Pepimvel és mindnyájokkal együtt, vagyok hóltig legg háladatosabb

leányod Marie

47.

**OSZK Kézirattára. Madách Pál – id. Madách Imrénéhez. 1.
Pest, 1838. jan. 26. péntek**

A levélben említett szerző Jos. Sigmund Ebersberg (Steinabrunn, 1799. márc. 22.–Hernals bei Wien, 1854. okt. 27.; Dr. Constant von Wurzbach: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich III. Wien 1858. 412–413.).

*alispánné

**kegyelmed

***Tegeződjünk, és írja be magát az emlékkönyvembe!

Édes Mamám!

Midőn irtad volna, hogy a' Gazda irassa meg, hogy mi hibazik itt iratja T. i. Mák márma az utólsót esszük: Méz talán még egy iccze van: Griz talán egy fél itcze. De jó volna ha száraz tésztát is küldenél mert úgy nagyon fogy a' tojás. Tormát vettünk szamodra. Most én egy német historiát Éberszbergűl magyarra fordítottam, de még nem kész. Azt mondjak, hogy a' Jurista bál nagyon pompás volt és sokan voltak ott. Emi nem volt ott. Minnyajan egésségessek vagyunk a' Tonkét és minyájakokat Csokolunk.

M. Pál

Pesten 1838 26 Január

Címzés: „Pest / A' Madame Madame Anne de Madách / née de Majthenyi / per Vaitzen / Szakál / a / Sztregova”. A címmel átellenes oldalra jegyezve: „28 Januar”.

48.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 11.
Pest, 1838. jan. 27. szombat**

Madách Imrének ezt a levelét hagyományosan jan. 21-i keltezésűnek tartják; kétségtelen, hogy az 1-es és 7-es számjegyek között olykor nagy a hasonlóság. A levél hátoldalán azonban a továbbítására utaló „28 Januar” jelzet egyértelműsíti a dátumot. A postai jelzetek azonossága alapján azt mondhatjuk, hogy Madách Pál pénteken s Madách Imre szombaton írt levelét végülis együtt, valószínűleg jan. 28-án vasárnap adták postára. Ha ugyanis, mint a levélben írja, minden nap 6 után érkezik haza a levélíró, úgy hétköznapokon, s így szombatonként is csak este nyílik lehetősége a levélírára, amelyet aztán a hét egyetlen szabadnapján: vasárnap tud csak postázni. A jogászbábra tehát nem érkezett meg Majthényi Anna, s azon, mint ahogy

Madách

Pál

le-

vele is megerősíti, Madách Imre sem vett részt. A „hofmester” ekkoriban, egészen 1840 őszéig Spányik Antal. A levélíró nyilván értesült róla, hogy Mari már elhagyta Sztregovát, ezért nem üdvözlötte őt levele végén. Az utóirat a levél (talán gyertyaláng fölötti) szárítására vonatkozik. A tentámen: vizsga.

Édes Mamám!

Hiába vartalak a' hies Jurista-bálra, melybe való bemeneterért gondoskodtam már. Még minek előtte leveled vettem, bilétemet oda aján-dékoztam, de ha bár minő kedvem lett volna rá, nem leveled, de egy szavad is elég lett volna attól vissza tartani. Irtad édes Mamám, hogy estve ki ne járjak, de ezt meg nem tarthatom, mert minden nap 6 óra után járok haza egy Professortól. A' tentámenig látni reménylek. És penzemet is tőled Édes jó Mamám venni reménylem, így a hofmestert érte meg nem szólítva. Nénit Nintsit tsókolom, és néked kezded tsókol-va maradok holtig

1838 Jan 27

háládatos fiad Imre.

(Szárítani akartam és, meg füstölődött)

Címzés: „Pesth / A' Madame Madame Anne de Madách née de / Majthényi / per Vaiczen / Szakal / a / Sztregova”.

49.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.

48.

[1838 eleje?]

A levélíró szerint F. udvarol Madách Annának, s ezzel kapcsolatban igen jó előérzetei vannak. Valószínűleg nem arról a Fodorról van szó, akivel a levélíró húgának minden jel szerint még ősszel megszakadt a kapcsolata, inkább arról a Forgách Antaltól, aki a következő levélben

mint Tóni fog szerepelni. Ez, pontosabban szólva Madách Imre 1838 máj. 26-i levele adja a támpontot a datáláshoz. Hogy a másik két udvarló, L. és Boronkay kicsoda, azt nem tudjuk. A levél értelmében a címzett Vácon tartózkodik.

Édes kedves jó Mamám!

Jó Pepim szombaton délután szerencsessen meg érkezett. Örömöm ki mondhatatlan volt a' szép nagy kendővel mellyet nekem köldöttél egyetlen jó Mamám, nem is tudom hogy köszönöm meg azt a' te-mérdek sok erántam való kegyességedet. Valóban egészen érdemetlen vagyok mind ezekre. – A' fehér nagy kendő ugyan nagyon szép ha-nem nékem nem lett volna való, ugyan csak Istenem tudtam volna mellyik tetszik neked jobban édes kedves Mamácskám. – A' Losonczy bálra való menetelen igen-igen szívemből meg örültem, a' mit ugyan sejdítettem is egy keveset. – Pepinek elbeszéléseiből erttettem hogy F. Nincsinék nagyon csinálta a' court, és nem L. én nem tudom de ne-kem efelül a' dolog felől legg kedvezőbb elől érzéseim vannak, adja az Isten hogy tellyesedjenek – ! Ara a szemtelen Boronkayra már nem tudok eleget haragudni. Nincsi Gyarmaton olly okosan viselte magát eránta, amint csak lehetet, hogy lehet az ember anyira vak. – Milly szívessen mennék én magam levelem helyett Vácra hanem az igen röges útól félek, és így bár nem szívessen, itthon jobbnak találom maradni. – Bárcsak már vissza felé jönnél édes jó Mamám hogy itten ölelhetnélek. – A főkötőim igen szépen vannak meg csinálva és képhez nagyon jól alnak. Számtalanszor köszönöm kedves jó Mamám. –

Ezerszer kegyes kezeidet csokolván édes jó Mamám vagyok holtig

leg háládatósabb
leanyod Marie

Címzés: „A Madame Anne / de Madách ma chère / mére. –”

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
50.**

[Keszeg, 1838. eleje]

*A megfagyott szőlő annyit elárul ugyan, hogy tél van (még hozzá ké-
mény tél, hiszen a télre eltett szőlő csökkenő víztartalma, s ezzel
együtt relatíve növekvő cukortartalma miatt csak jóval nulla Celsius
fok alatt fagy meg), de azon túl nem sok a fogódzó a datáláshoz. Ha
csak azt nem vesszük, hogy Pesten az a hír járja: Madách Anna
menyasszonya Tóninak. Mivel Madách Imre is egy ízben éppen
Pesten hasonló eseményről értesül, ő azonban keresztnév említése
nélkül csak Forgáchot említi, kézenfekvő a megoldás: Forgách Antal
a vőlegény. De bármennyire is biztosnak látszik ez a két forrásból
összeollózott információ, a helyzet még így is kétértelmű. A ghymes
és gácsi gróf Forgách családnak történetesen a ghymes főágazata
gombai ágán is van egy Forgách Antal [Gomba (Pozsony
vármegye?), 1818. nov. 16.–Gomba, 1899. júl. 20.; NÉ 1923. 51.], és
a gácsi főágazatán is (Pozsony, 1819. ápr. 16.–Gács, 1885. ápr. 2.;
NÉ 1923. 55.). Mivel születési dátumaik között mindössze öt hónap az
eltérés, mindketten cs. kir. kamarások (lesznek) stb., nem
nyilvánvaló, hogy melyikükről van szó. Valószínűleg nem a ghymes
főágazat tagjáról, aki végülis Madách Anna édesanyjának
névrokonát, báró Majthényi Annát fogja nőül venni. Inkább az a gróf
Forgách Antal jöhet szóba, aki gróf Forgách Jenőnek [1822–Gács,
1866. máj. 23.; T (születési dátuma mindenütt 1823, kivéve a
sírfeliratát, amelyen 1990-ben még jól olvasható volt az 1822-es év-
szám] és gróf Forgách Józsefnek (1829. aug. 30.–Bécs, 1876. dec. 9.)
a bátyja volt, vagyis a gácsi főágazat tagja. Ezt azonban csupán an-
nak alapján valószínűsíthetjük, hogy az utóbbiakkal Madách Imre
közeli kapcsolatban állt, s az is biztosnak látszik, hogy a gácsi For-
gách kastélyban is sokszor megfordult. Mindenesetre a nőülést
mindkét Forgách Antal jóidőre elhalasztja; a gácsi főágazaton talál-
ható valószínűsíthető vőlegény sok évvel később Éderer Florentinát
fogja nőül venni. Mindazonáltal Madách Imre levélbeli megjegyzése
adja a kulcsot nővére vőlegénye nevének megállapításához csakis úgy,
mint ennek a levélnek a datálásához.*

*Vattai Battha József és felesége, gróf Almásy Zsófia gyermekéről,
Battha Rózáról a későbbiekben még lesz szó (? – Vác, 1870. máj. 5.;
NI P. 108., GY). „Almasiné” Almásy Károlyné Gyurcsányi Mária,
aki férje halála után (második házasságkötéséig) édesanyjához
költözik vissza, ezek szerint Pestre.*

„Karolyék” föltehetően Huszár Károlyékat jelenti.

Édes szeretet jó Mamám!

Pepim betegeskedése mellett is, még is útnak indult, adja Isten hogy
ne árcson neki. Reménylem hogy már Emikét jó egészségben találja,
mit is forrón ohajtok. Nálunk a' torok fájás igen uralkodik a' cselédek
már mind keresztül mentek rajta. Tegnap ismét berohant váratlanul
Battháné Rozival 's tele szájal ujságolta hogy férje tegnap érkezvén
Pestről Almasinétől halotta hogy Nina menyasszonya Tóninak. Hát
csak ugyan jó láttam én már régóta. A' Gyarmati bálók már
vasárnap kezdődnek Pepim mondta hogy jó lesz ha én is be megyek,
nem tudom hogy hogy lesz dolgunk nekem nem igen van kedvem. Ez
a' szakács is olly ostoba hogy nem lehet rea bizakodni hanem
Karolyék az övéket ide ígérték. Az asztalunk is nem lesz olly szép
mint szokot lenni a' Sztregovai Aufsatz fog igen hibázni, de hijába ki
tehet róla. – Az általad édes jó Mamám küldött poszto csak két nap
előtt került kezemhez, a' gazdaszony beteg léven senkinek sem vólt
ollyasra gondja, igen nagyon köszönöm kedves Mamám igen sok
hideget visza tart. – Igen örömet küldenék egy kis szőlőt de mind
meg fagyot 's az úton még jobban meg fagyna. – Ezerszer csokolom
kegyes kezeidet kedves jó Mamám 's maradok holtig leg
Haladatosabb leanyod

Marie

Címzés: „A' Madame / Madame Anne de / Majthényi”.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 13.
Pest, 1838. [máj.] 5. szombat

A levél keltezésében márc. 5-e áll, ez a dátum azonban egészen biztosan téves. Bizonyítja ezt egyrészt a posta által a címzéssel átellenes oldalra vezetett „6 maj” jelzés, másrészt a címzett által írt és máj. 3-án megkapott levelére való utalás. Nem világos, kire gondol Madách Balassa nevének említésekor. Minden esetre két, egymással rokoni kapcsolatban nem álló személyre is gondolhat: évfolyamtársára, báró Balassa Antalra, valamint Balassa János orvosdoktorra (Szentlőrinc, 1814. máj. 5.–Pest, 1868. dec. 9.; SZ 1. 394–396.). Igaz, Szinnyi szerint ekkor még Bécsben tanul Balassa János, csak hogy Balassa Antal személye kevésbé érdekelheti Majthényi Annát, s vele kapcsolatban az „ideben” szó értelme sem világos (Balassa János esetében praxisának helyszínére vonatkozhat).

Kovacsóczyék és Sztrókait nem ismerjük, hasonlóképpen nem tudjuk, ki lehet Robicsek. Tény, hogy neveik együtt fordultak elő Huszár József egy korábbi levelében is, s mivel neveik kapcsán az „árenda” szó gyakorta fordul elő, így legvalószínűbben a család tulajdonában lévő birtokok bérlői, közelebbről a Pesthez közeli Pilisvörösváron és Solymáron lévő birtokok bérlői lehetnek. A „mesterek”, akiknél a levélíró édesanyja megelégedését elnyerni igyekszik, különórát adnak Madách Imrének és fivéreinek. Egyelőre még nem a faeszterga használatára oktatják Madáchot; egy későbbi (jún. 24-e előtt írt) leveléből ugyanis ki fog tűnni, hogy júniusban még hiába kerestek faesztergát és mestereket. Madách Imre úszni, vívni, zongorázni, később festeni tanult, s ifjú korában valamelyest megtanult angolul is. Nem tudjuk azonban, hogy ekkoriban pontosan milyen különórát vett.

Édes Mamám!

Mily hosszú már azon idő, mely hazameneteled óta le folyt, de ismét közeleb' az, mely hozzánk vissza vezet. Már Nintsi írt Robitsek iránt, és én minden igyekezésem meg szerzésére fordítam a pénznek. De 2^{ik} Májusba mégis nehezen ér Gyarmatra. Te leveledet Édes Mamam csak 3^{ik} Májusba kaptam meg. Balassa nintsen ideben. Itt hagytad magad kés- és villádat és még egy pár régi ezüstöt, ez e az el veszett? Kovatsótzíék aminap el hívtak és kéretnek Édes Mamám! hogy személyesen gyere be, ha Sztrókai írja. Három vagy négy napja, hogy az aranyas kávéház le dült. Azt beszélnek, hogy a király le jön. Már a mesterek is rendesen járnak. Kiknél meg elégedésed el nyerni igyekszem. Igen búsított leveled, melybe kételkedsz iparkodásomon, midőn mégis egy tzelom néked megelégedésedre lenni. És valóban a pénzt nem <haszat> hasztalan köteni. Kimondhatatlanul szomorít, hogy néked enyibe kerülök. De inkább' még keveseb' szükségekre szoríts be kiseb' lakás, és mindenre, mint sem hogy Téged evvel költségekre hoznánk. Mostanáig is hidd el mennyire lehetett el vontam magam magam minden kötségtől, de végső kép fogom ezt tenni, ha a te akaratod. Evel maradok holtig leg háládatósb' fiad

Imre

Címzés: „Pesth / A Madame Madame Anne de Madách née de Majthé- / nyi / per Vaizen / Szakal / a / Sztregova”.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 14.
Pest, 1838. máj. 26. szombat

A nagy árvíz után nemcsak a töltéseket erősítették meg, de döntés született a mélyebben fekvő pesti utcák, terek feltöltéséről is; Madách Im-

re lakóhelye, a Széna tér (ma: Kálvin tér) is ezek közé tartozott. Friderik, akinek egy korabeli portréjáról készült másolat Csesztvén, a kiállításon is látható, s aki vívni tanítja majd Madách Imrét és fivéreit, az ottani adat szerint Friderich Ferenc. Forgách, mint arról Madách Mária 1838 eleji levelénél már volt szó, gróf Forgách Antal. Nem tudjuk, hogy Tersztyánszky közelebből kicsoda, de föltehetően közeli rokona annak a két Tersztyánszky Máriának, akikről más levelekben esik szó [egyikük Huszár Károlyné, másikuk Gyürky Antalné (lesz)]. Ság természetesen itt is Ipolyság.

Madách Imre leveleiben az elvétések feltűnően szaporodnak. Míg előző levelében a dátummal volt baj, addig itt a címzés nem stimmel. Igaz ugyan, hogy a címzett neve olykor férjének családneve és saját keresztnéve alapján Madách Anna alakban is előfordul, de a „mademoiselle” a legnagyobb jóindulattal sem fogadható el.

26 Maj 1838

Édes Mamám!

Azon örömdetes hírt hallottam, hogy mégis Július végével haza megyünk. Óh csak valósúlna. Itten a tötéseken igen dolgoznak; a széna-piartzot egy öltre fel töltötték. Minden szerentsétlen házi úrnak a város ingyen építet két szobát, konyhával. A mesterek szorgalmatosan járnak, és mink is iparkodunk, hogy meg elégedésed meg szerezhessük. A szakátsné azt hallom, meg nem akar maradni, mivel beteges. – Frideriket Édes Mamám csak a te jószágodtól függ fel gogadni, vagy nem. Melyet mégis mindig oly nagynak tapasztalván, most is fel találom. Itt az a hír szárnyal, hogy Nintsit Forgách veszi el... Trstyánszki beszélé, hogy Nintsit ságon tántzával szerencsétleté... vólt e szükség rá? – Mivel a házi urak úgy fel verték a szálásokat, a kaszárnnyakat ki ürítik, és nekik kel katonákat tartani büntetésül. Evel maradok leg háládatósab' fiad

Imre

Címzés: „Pest / A mademoiselle Nina de madách / Vaizen / Sakal / a / Sztregova”.

Palágyi Menyhért: Madách Imre élete és költészete. Bp. 1900. [Pest, 1838. május?]

A dátum Palágyi hasonmás közlésének (a 46. és 47. oldalak közti számozatlan lapon) végén található, kérdőjel nélkül. Lélektanilag fontos levél. Madách Imrének egy Lónyay Menyhérthez írt leveléből tudjuk, gyermekkorában azt jósolták neki, hogy nem éri meg 1840-et. Életkorát, egészségi állapotát és édesanyja szigorát is figyelembe véve érthető igazán, miért éli meg oly végletesen szabadságának a korlátozását. Majthényi Anna egyébként fiai távolléte idején, más-más időpontban ugyan, de mindegyikükkel összevész, legtöbbször pénzügyi okok miatt, de – mint ez a levél is mutatja – az anyai szigor más területeken is megnyilvánul.

Ami a dátumot illeti, lehetséges, hogy a levél jóval később, 1839 tavaszán keletkezett. Lélektanilag is jobban magyarázható Madách végletes elkeseredettsége, hiszen 1839-ben ismerkedik meg Lónyay Etelkával. A levélíró indulatainak elfojtásáról, a meg nem értettség szélsőséges megéléséről tanúskodnak a gondolatjelek, amelyeknek száma kirívóan nagy. Majthényi Anna a „sarokbaszorítás” néven ismert játszmat játssza fiaival szemben (Eric Berne: Emberi játszmák. Bp. 1983. 116–121.).

Édes Mamám!

Ha szívemre téve kezemet az égre tekintek, kérdve lelkiismeretemet <?> mit tevek hogy meg erdemlém az egész világ megvetését, mert ha egy szerető anya teszi azt, minél inkább' az érdekteleneb' tsapat. Nem lelek semmit, épen semmit tán néhány gyöngeség[en] kívül, mi vádolhasson. – Én egész éltemet egy szent célra áldozám, a legszentebre, melyet ember csak el érni vágyhat, 's ez vólt: azon anyai fáradaalmak, agódások, 's gondviselesnek bár mi kis részét leróhatni, 's ha ezernyi kellemetlenségnek ki téve magam, v. ezernyi örömtől elvonúlva kérdezém magam: mi ezért a díj, szívembe egy szózat emelkedet

mely sügta anyád meg elégedesse, 's én ezután folytattam a nehéz utat, mert oly ditső vezérem volt – a remény. – – Ülő életre szentelém magam, olvastam, megnyit lehetet, 's erköltsöm ellen tán sehol senki ki nem álhat. – Óh! mi fájdalmas ezen öntudattal a bizodalmatlanság, nem mondva mit érzek mindég ily alkalommal, mint kimondhatatlan az, nem mondom a szégyen pirúlást magam, és társaim előtt, de azt hogy egy anya ötet úgy szerető fiára gyanakszik ha hat órákkor othon nintsen – – Óh Édes mamám! 's ha még az mondatik hogy kóbor vagyok, hogy hon sosem vagyok. – – 8^{től} 11^{ig} az iskolába lévén délután ismét 2^{től} 4^{ig} 's haza jövök, mestereimnek is eleget tenni, 's ha este nem látok majd dolgozni, akkor is tilos nékem barátim körökbe mulatni néhány percet. – – de hagyán, te kívánod – 's ha vissza jövök a templomból, v. másunnan, ismét azon ölü gyanús szavak, „talán nem is vóltál a templomba[?]”, és u. t. – Mindenkor inkább' egy tördőfést érzénék mellembe. – Valóba gyakran gondolám ilyenkor nem lenne e job' nem lennem, – 's az ég hatalma ellen vétkezék. – – Mind meg legyen, sosem megyek hazúrul el ezentúl, mint hova kell, hogy essen életem mentül hamaráb' áldozatául, meg menekedve a földi szenvedésektől. – Mutatja úgy is mellem, 's egészségem, hogy nem oly igen hosszú lessz a földi pálya, – lelegy [!] az bár mi rövid is szentelve neked – – téged holtig szerető fiad

Imre

többet nem írhatok védségemre, de avval a vég ítéleten is birám elébe álhatok mondva: ilyen valék. Tán nevetni fogod zavarodásomat, óh mert engemet csak az ért, ki ér[e]zte keservemet.

54.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 15.
Pest, [1838. jún. 24. előtt]

Az évszámra abból következtethetünk, hogy Madáchék még nem találtak esztergályost, a hónap és a nap a levél címzéssel átellenes oldalára jegyzett postai továbbítás időpontja. A „strinflí” nyilván strimfli, vagyis harisnya.

Édes Mamám!

Engedd meg hogy ily sokáig nem írtam, de azt csak sok dolgom akadályoztathatta, hogy téged édes Mamám leg aláb' <szóval> írásban tudósíthassalak. Az examenek 18^{ik} Júliusban kezdődnek, és 8^{ik} vagy 9^{ik} Augusztusban végződnek csak, nem képzelheted édes mamám hogy számlálok minden napot, mely lefolytával is közeleb' vagyok viszonzlátásodra. Rossier felesége meg halt, és ő Stubenbergnével Julius elein falura megy. Nintsinek itt van Maritúl egy levele, mit tegyek vele? – Már ezen kevés időre talán <nap> nem vólna <már> érdemes a klavirmestert fel fogadni, de csak az iskolai esztendő eleén, hol meg elégedésedre nagyob' szorgalmat is fordíthatok rea. Mert csak az egy tzélom, egy kíváнатom. – Már a Károly, és Pali is el kezdtek Fridericnél. – Mindég keresünk még Esztergályost, de még nem találtunk, mind igen drágák. És a szerszámok is 125 forintra jönnének. – Jóságaidat köszönni kezdeni hasztalan vólna, mert száma is kimondhatatlan, 's így csak érzésem kel, 's <?> kívánni legaláb' háládatos iparkodással tetszeni neked

Imre

A nyári ruhák még nem készek, a gyűrű sem, kérlek küldjél bé feje ruhát azólta mindég egy pár strinflit hordok. – Tsókolom Nénit, Nintsit e. c.

Címzés: „A / Madame Madame Anne Madách / née de Májthényi / Waitzen / Szakál / Sztregova”.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 16.
Pest, [1838. júl. 25. előtt]**

Madách Imre nővérének, Máriának a javaslatára, Reisinger János orvosdoktorhoz fordul bajának orvoslására, akit nagybátyjával, Huszár Józseffel együtt keresnek fel. Gellén Józsefről, a Madách családdal közeli kapcsolatban álló személyről a korábbiakban már volt szó, a könyvének, amelyre a levélíró utal, a tulajdonosa, de nem a szerzője lehetett (Szinyeyi nem ismeri őt). A hofmester Spányik Antal. A „25 Juli” postai jelzet, valamint Madách betegsége, a Reisinger doktorra való hivatkozás együttesen valószínűsítik a levélírás időpontját. Az „alterátio” föltehetően itt is (váltó)lázat jelent.

Édes Mamám!

Pepi idebent lévén Raizingerhez mentünk; ki is prescribált valami orvosságot, és egy kenőtsőt, a mellemre, mely rettenetes hólyagokat szít. Már jobban is vagyok, a mellem nem fáj, az alterátio kisebb, és kevesebbet is köhögök. Épen márma végzém a második exament el. Bár már az utolsó volna, de fájdalom, soká kel még e szabadító szem pillanatig várni, mely csak valami 10^{ik} Augusztusban virad. Nenit, Nintsit, kitől már az ígért Gellén Józsi könyvit pretendálom, tsókolom. A madráz kés 10 frtot fizetett érte a hofmester. Édes mamám utolsó leveledben kegyessen meg engedéd, az említet Magyar könyvek vételét, mely engedelemel, én még is nem élek, én inkább jelenlétedben, novemberre hagyom evel maradok téged holtig szerető fiad

Imre

Címzés: „Pesth / a Madame / Madame Anne Madach / née de Majthenyi / per Vaizen / Szakál / a / Sztregova”.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 35.
[Pest, 1838. júl. 26. és aug. 10. között]**

Madách Imre édesanyjához írott leveleinek sorában az OSZK az utolsó helyre tette, Halász Gábor pl. a korai levelek közé sorolta. A betegségre s Reisinger doktorra való utalás alapján 1838 nyarára tehetjük a levélírást, az elmúlt Anna nap miatt júl. 26-a utánra, de mert az előző levélben aug. 10-re jelzett „szabadulás”-ra, vagyis a vizsgák végeztére nincs benne utalás, így vélhetően azok előtt íródott a levél. A gyerekesnek tetsző írás többeket megtévesztett már; magyarázatát maga a levél adja: Madách (betegsége miatt, amelyből Reisinger János doktor még nem tudta kigyógyítani) ágyban fekvé ír.

Édes Mamám!

Név napod már el hanyatla, és én nem valhatám, szívem érzelmeit. Messze tőled, ez örömtől meg fosztva. <Ne sz> Tsak kívánnom, 's túrnöm kellett. De holis találnék rá szavat, hol, mely festné szívem érzetét; nem érez aki <érez> érez szóval kifejthetőt. Tudod te azt mi mellembe lobog, ösmerned e láng óltárait, ha nem ismernéd, hasztalan festném azt, nem ösmernél ra, mit fiad néked kivan, <?> érez, és nevel.

Édes mamám engedd meg tsúnya írásom, de az ágyból még ki nem szabadulék. Épen itt <vagyom> vólt raiznger, óh tsak téged láthátnálak már ölelve. nénit nintsit kinek azt kívánom mit ő magának tsókolom, néked kezéd tsókolva maradok háládatos fiad

Imre

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
60.
[1838. szept. 29. körül?]

Huszár József szent Mihály napi jövedelméért Pestre készül, s az utóirat szerint a „deákok”, vagyis a Madách-fivérek is Pestre készülnek édesanyjukkal együtt. Ezért 1837, 1838, 1839 szeptember vége egyaránt szóba jöhet a levél keletkezési dátumaként. 1837 azért nem valószínű, mert akkor a közelgő szülésre, s az azzal összefüggő sztrigovai útra nyilván lenne utalás a levélben, annál is inkább, mivel Albertina születését októberre várta a levélíró. 1839 is kevésbé valószínű, hiszen akkor az éppen fél éves Huszár Annára föltehetően utalna a levélíró, s egyébként sem valószínű, hogy akkortájt sűrűn távol lett volna otthonától, de ha át is rándult Csesztvére, kis Pepi mellett utalnia kellett volna a kis Pankára is. A legvalószínűbb évszám tehát 1838.

Édes szeretet jó Mamám!

Már egy örökség hogy te rúlad kedves jó Mamám egy szót sem halottam. Igen nyughatatlan vagyok már, és így Jánosnak házassági útját meg halván, örömel ültem írásomhoz. Pepim a' Gyarmati kis Gyűlésről hála Istennek jó egészségben tért vissza, és már itthon mindent a' legg nagyobb rendben 's nyugalomban talált. – Kedden Pepivel én és Kis Pepi Csesztvére at rándúltunk, és más nap halottam hogy ugyan azon éjel a' Komornýk is ot hált, de mink egy szót sem tudtunk felüle. –

Csötörtökön délre haza jöttünk 's most én már folyvást itthon leszek, mert temérdek a' dolgom. Pepim vasárnap Pestre megy. A sz. Mihálnapi jövedelmit néki zsebből fel venni. Öröm Ünep mi reánk való nézve. Mit csinálnak a' deákok, és Nincsi hogy van már én ream meg is felejtkezett, de mind a' mellett csokolom szívemből. – Mikor lesz az a' boldog idő édes kedves jó Mamám hogy ölelhetlek. Istenem olyan nehezem, hogy én nem sijethetek a' többi gyermekeid sorában, de éngem már a' sors el ragadot melőled, de bár mesze vagyok jó Ma-

mámtól még is tudja ő azt menyire szereti, de kimondhatatlanul szereti őtet

legg haladatosabb leanya
 Marie

Pepi épen most jött a' szérőrül és ezerszer csókolja a' jó Mama kezeit 's kéri vélem együt hogy ha Pestre menet erre vennéd útadat hogy a' deákok is jó lakjanak jó édes szőlővel. –

Címzés: „A Madame / Madame Anna de Madách née de Majthényi / a / Sztregova”.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
47.
[1838. dec. eleje?]

A fülfájással járó huzamosabb betegség ad egy nem túl meggyőző támpontot a keltezéshez, s a kezdődő baromfivészre való utalás. Igaz, a levélíró férjének is a következő (dec. 15-i) levél értelmében láza van és rekedt, ez azonban az ő esetében oly sűrűn fordul elő, hogy tünetei a levelek datálására sajnos nem alkalmasak. Ugyanakkor a levélből az derül ki, hogy Majthényi Anna elkallódott evőeszközöket keres; Madách Imre márc. 5-i levelében is történik utalás Pesten felejtett evőeszközökre, s az ottani utalásból kitűnik, hogy Majthényi Anna megkeresésére válaszol ill. kérdez vissza a fia. A levél írásának másik lehetséges időszaka tehát: 1838. márc. 5. körül. Ha azonban azt is figyelembe vesszük, hogy az a másik levél, amely kis Pepi kezének gyógyulásáról tudósít, évszám nélküli ugyan, de dec. 15-i keltezésű, akkor mégiscsak decemberinek kell tartanunk ezt a levelet is.

Édes kedves jó Mamám!

Mink hetfőn 3 óra tájban értünk Csesztvére hol igen jó szobára akadunk, onnan más nap el indulván szinte olly forma időbe jöttünk szerencsésen ide. – Szegény Pepi még mindég igen nagyon gyenge és ami leg inkább szomorít rekedt. Leg nagyobb bajra én is három naptúl ólta a' szobabúl nem mehetek ki mivel olly irtóztató fül szagatásom vólt hogy majd kétségbe éstem. Ez már igazi nyomorúság egy is beteg más is, és így már csak én sem segíthetek amint kívánék jó Pepimnek a bajain. Istenem csak már ötet segítené meg az Isten! Kis Pepim hála Istennek egességes és a' keze már egészen tiszta. –

Somogyiné márma küldöt Pestről Pepinek egy igen szép sipkát. – A szakács leánya tegnap szerencsésen meg szaporodot fija van. Itten mindent rendbe találtam semi egyéb károm nem vólt csak hogy a' kedves szelíd tyúkocskam 18 kappanval megdöglött. Kérlek édes Mamám csak kerestessd a' szenf kanalat az ezüst közt mert itten sehol nincsen és engem igen búsít a' csésze itt van, kit első alkalomval elküldünk. Pepim ezerszer csokolya kezeidet édes szeretet jó Mamám vélem együtt és vagyok hotig leg haladatosabb

leanyod
Marie

Címzés: „Madame / Madame Anne de Madách / née de Majthényi / a' / Sztregova”.

59.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 17.
Pest, 1838. dec. 11.**

„Bori” talán Bory István tisztartó, de nem kizárt, hogy a fia, Bory László. „Lónyai” Lónyay Menyhért, „Schvind” Schwindt Károly, aki a következő év júniusában olajfestésre tanítja majd Madách Imrét;

talán már ekkor megkezdődtek az előtanulmányok (rajz, akvarell). „Hamza” a család fiskálisa, Hamza Ágoston. Nem tudjuk, melyik Boronkayról van szó a levélben, Madách évfolyamtársáról vagy másról, Pista nyilván az inas, Bódi Alsósztrégova plébánosa, Bódi Ferenc, akinek 1837 és 1850 között találkozunk a nevével az anyakönyvekben. A „defensio” itt is alapvizsga.

Édes Mamám!

Bori minap haza ment, 's én igen sajnáltam hogy nem irhattam általa, legaláb' gondolat által is véled beszélve. De tsak dél előtt jött, midőn Lónyai nálam vólt, mindjárt Schvind jött, 's így lehetetlen vólt. A ketskemétiiek még most sem fizették le, 's Hamza pörbe akarja őket idézni. Spányik pedig mondja, hogy a kasszába még 40 forintot felül van. A hús kifizetés után – Az idén nem lessz oly szép jurista bál mint másszor, mert harmadik esztendei, tsak 2° accionárius. – Ambróziak már it bent vannak. – Horony minap itt vólt, 's szegény egy hosszú beszédet tartva, nagy iedve, 25 forintot kért, és vett tőlem költsön Martiusig, a te ígéretedre provocálva, 's addig interes gyanánt, mindenfélüket kíván le írni, könyveket hoz költsön és. u. t. Hólnap bizonyos jóslat teszént Pestnek le kellene süllelni, az útszák szögleteken hirdetményeket ragasztatott a varos, hogy e vélekedést terjesztetni nem szabad, 's töb' Tzimborák be is fogattak – Hogy még a defensióról nem írtam, az oka, hogy még semmi bizonyossat sem tudok, 's meg vagyok győződve jószágodról, mely erántam oly mértékfeletti – Kováts itt van – Barátiról a 3^{ik} Gregektus is el ment. A szakátsné meg javúlt, Pistáról kérlek rendelkez – Bódit tisztelem, Nenit, Nintsit tsókolom, Boronkai vólt-e ott? – 'S néked, édes Mamám megelégedésed meg szerezni akarva, tsokolom ezerszer kezedet, 's maradok holtig

szerető fiad Imre

Az újságokra prenumerált a hofmester, de most a kis órára nints penz.

1838 11 Dec.

Spányik a belatristicai társaság tagja, egy parodiát ír, neve a tátosok, v. a drótos tót.

Címzés: „Pesth / A Madame, Madame Anne de Madách / née de Majthény / Rétság / Szakál / Sztregova”.

60.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
39.
Keszeg, [1838.] dec. 15. szombat**

A levélírás időpontjára a pusztuló baromfiudvar alapján következtethetünk. 1838. dec. 26-i levelében ugyanis visszatér a témára a levélíró, mint ahogy arra is, hogy várakozása ellenére édesanyja nem látogatta meg karácsonykor. További támpontot jelent a datálásnál, hogy itt még különélésre készül a Somogyi házaspár, míg a dec. 26-i levél szerint Somogyi visszaveszi a feleségét.

Édes kedves szeretet jó Mamám!

Én igen rosszúl voltam a' fül és fő szaggatással, úgy anyira hogy 2 szer kéntelenek voltunk Vácra Doctorért bé küldeni. Ez a' máji volt az első etsyaka 10 nap óta hogy aludtam és ma az első szabad napom, csak az Isten adná hogy már tartós lenne. Semmi után nem nézhetek ki mert még a' szobaból sem mozdulhatok. – Szegény Pepi is még mindig egyformán van, csak hogy az alterátioi kisebbek de a' reketség még mindig tart. – Jó Pepim kezeidet csókoltatja édes jó Mamám és igen nagyon kér hogy ha valami nagy alkalmatlansagodval nem volna össze kötve hát ha Karácsonyra el jönne Nincsi és Nenivel együtt. Menyire tenél boldogá édes jó Mamám nem is képzelheted. – Itt semmit sem hallani se nem látni, mert még én egy lelket sem láttam. Csak anyit tudok hogy Somogyiné ott nap volt Petényben a' hátra maradt holmijaért. Az alat az ura Pesten volt hogy az össze jövetelnek a' veszedelmeit el kerüljék. Gyurcsanyiné is meg erkezet Peténybe, amint

halom Almásiné is vele. – Itt igen nagy baj van már a' baromfi majd nem mind ki dögölt a' faluba és az enyím is. A kedves katkának is már vége van. Néha regel 7 de 8 darabot is találunk dögölve. – 60 kappanból már alig van egypár. Azoknál a' könyveknél édes Mamám melyeket velem adtal kevés szebbet olvastam, bár még mindig tartottak volna. –

Kis Pepimnek a' keze már szépen be gyógyult. – Ezerszer csokolom édes jó Mamam kegyes kezeidet Pepivel együtt és vagyok holtig legg

Dec 15^{dikén}

haladatosabb
leanyod Marie

A bornyút 15 for. eladtuk. –

Címzés: „A. Madame / Madame Anne de Madách née / de Majthenyi / pr Szakal. / a' / Sztregova”.

61.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
40.
[Keszeg, 1838.] dec. 17. hétfő**

1838. dec. 11-én Madách Imre tréfás hangvétellű levelet írt nővérének, Madách Máriának; bizonyára ezt kapta meg a dec. 17. előtti utolsó postával a levélíró, s úgy látszik, hogy továbbküldte azt édesanyjának Sztregovára. Ez az utalás egyúttal a keltezés pontosításának támpontja is. A tojáshiány ugyancsak erre vall, hiszen háttérben az előző s a következő levelekben említett baromfivész állhat. A pesti inas, István, anyagi okok miatt távozni készül a Szakal-házból, de nem Pestről! Az úgy érdekessége, hogy történetesen a levélíró apósához készül elszegődni, de erről – úgy mond – nem szabad tudnia senkinek, pontosabban nem szabad tudnia id. Huszár Józsefnek arról, hogy mások is tudnak arról, hogy István – ha a kérdéses + 20 forint évi fizetésemelést

nem kapja meg – hozzá szegődik el. Károly a Tereskén élő Huszár Károly.

Édes Kedves jó Mamám!

Kusányi Csesztvérül itt volt és az által küldöm én is leveletem és egy kevés szőlőt. Ugyan nem tudom hogy ér haza. – Én még mostan sem vagyok tökéletes ment a' bajomtúl úgy anyira hogy még a' szobábúl ki nem járok. – Szegény Pepi még mindég igen reket, min ő is de kivált én igen búsúlok. – Marma volt itt Battané és igen sokat beszélt a' regi dolgokról de nem füzetet de még elő sem hozta. – Emi az utolsó postán írt nekem a' mely levelet ide csatolom. Karoly épen nalunk volt, vele együt sokat neveltünk rajta. – Gyere ha lehet édes jó Mamám hozank az Ünepekre, vagy ha már az épen lehetetlen volna hat leg aláb Gyarmathra. Pepi az Ünepek után Pestre készül ha valahogy meg nem betegszik, hát hogy ha az Ünepekre ide nem jönne édes jó Mamám hát vagy valami üzenni vagy küldeni való van hat Gyurka még addig ide el hozhatya. Pista inas felül Pepi nem adhat semi tanácsot, mert az Öreg Úrnak még csak azt sem szabad meg tudni hogy Pepi tud arról valamit hogy ő hozá szegődöt. Ha épen meg akarod ötet tartani édes Mamám a' 20 fr nagyobbítot füzetéssel is, hát leg jobb volna e' reszbe Spanyikot tudósitanod. Jó volna ha meg lehetne ötet tartani mert most itt már leg aláb mast nem igen lehet kapni. De ki gondolta volna ezt atól a' öreg Lumptól. Gyarmatra fogok megint egynehány holmit kérni édes jó Mamám mivel meg engedtet. Most csak azt ami hamarjába eszembe jut. De csak mindent már a' balokra nem pedig az első hétbe. Ha volna egy kevés írós vaját. Ha lehet valami vadat. Tojást de az tálan ott sem igen van. A zsirandókat 6 gyertyatartót, és a' Thémasinát de semmit ami hozza való, még eszzeigot nem tudom, mert a' János azt mondja hogy a' mijénket el horgyak Jankovicshoz hát mink is kívánhatjuk, viszont. – Ez már igazán erkölcstelen levél, mert anyi kérés már szemtelenség, de ha nem vólnek meg győződve édes jó Mamám hogy bizonyosan szívessen adod mind ezt hát nem is mertem volna anyival terhedre lenni. Most már a' hely parancsol hogy ve-

gezem leveletem. Kezeidet ezerszer csókolván édes kedves jó Mamám vagyok holtig

Dec 17^{dik}

leg háladatosabb leányod
Marie

62.

OSZK Kt. Levelestár: Huszár József – id. Madách Imrénéhez. 7. Keszeg, 1838. dec. 17. hétfő

István inassal kapcsolatban a levélíró nagyjából ugyanazt ajánlja, mint neje ugyanezen a napon írt levelében. Többek között éppen ez az egyezés bizonyítja, hogy a feleség évszámot nem tartalmazó levele is ekkor íródott. Stáhly doktorról a korábbiakban már volt szó; sajnos kollégája, Bene esetében sem teljesen egyértelmű, hogy az orvosi dinasztia mely tagjáról lehet szó. Igaz, ifjabb Bene Ferenc állítólag nem folytatott orvosi praxist (SZJ 1. 822.), Bene Rudolf pedig talán kisebb ismertsége miatt kevésbé valószínű, mindazonáltal csupán mint legvalószínűbb lehetőséget említhetjük Bene Ferenc [Mindszent (Csongrád), 1775. okt. 10.–Pest, 1858. júl. 2.] nevét, aki életkorát, elismertségét tekintve nagyjából megfelelhetett Stáhly Ignácnak, akivel nevét a levélíró együtt említi.

Keszeghen Dec 17^{én} 838.

Édes jó Anyám!

A' Rakovsky féle Citatioval ne agódjon, és ne füzessen hamarjába semmit. A kötelezés való, és így ki elégíteni kell, de a summának mennyisége felszámítástól függ, és az interestek is kérdés alá vonhatók. Reménylem hogy Januariusbba Rakovskyval kedvező egyességet eszközölhetünk, amidőn a megálapítandó summának lefűzetés üdejétis meghatározzuk.

Pista inasra nézve oda vélekedek: hogy azon esetbe, ha a fiúk, a mint értem, meg vannak véle elégedve, a kívánt 20 ft megadásavalis meg kell tartani, mert 60 forint és ruha mellettis alig lehetne hamarjába biztos inast helyébe fogadni – értem, kiről a lopás, megszőkés, csavargás és más rossz tettekre nézve nyugottan lehetnénk. – De ha üdő közbe jutalmasabb, és jobb, vagy leg alább olyan akad, mindenkor el lehet botsájtani. – Nékem nehéz egyenesen a dologba avatkozni, ha már az atyámhoz kínálkozott, és az, elmenetele esetében bé fogadni kívánná. Leg jobb volna Spányiknak azonnal tudtára adni, hogy a kívánt 20 for. néki igerje meg. Annak üdejébe majd szőllok énis véle.

Egességem még gyengélkedő, ha érezhető alteratioim nincsenek. Köhögésem ritkább, de a rekedtség folyvást tart. – Pestre csak az Ünnepek után szandékozok, hol bajamat Benével, vagy Stahlival közleni fogom. – Igen sajnáljuk hogy reményünkis elenyészett az Ünnepekbe Édes Mamánkat Nincsivel együtt Keszeghen ölelve tisztelhetni. – Kussányi hozván ezen leveleket, töle értem Édes Anyának isméti erántunk való <[?]> kegyességet és gondoskodását, mellyeknek elle- nébe csak halás köszönetünket nyilváníthatom. – Csokolom Édes Anyám kezeit, és mindenkor mély tisztelettel maradok fia

Pepi

Nincsit csokolom.

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madach née Dame / de Maj- thényi / ASztregova”.

63.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 12.
[Pest, 1838. dec. 25. előtt]

A levélben szereplő nagyszámú utalás ellenére ma sem tudjuk, hogy pontosan mikor íródott, csak az látszik bizonyosnak, hogy 1838 végén.

A levélben szereplő Daróc: Tibolddaróc, Majthényi Gábor (Madách nagybátyja, 1785–Tibolddaróc, 1833. aug. 7.; Szluha) szóbanforgó fia Majthényi József (Tibolddaróc, 1819. dec. 12.–?), a daróci molnár Turtsoky András, lánya Turtsoky Teréz (Tibolddaróc, 1820. jan. 29.–?), az esküvő időpontja pedig 1838. nov. 27. (A 1022, 1023). Mivel azonban a Dunán már megindult a jégzajlás és a pulyka az úton megfagyott, talán a jelenidejű fogalmazás ellenére az esküvő után vagyunk, valamikor december közepe táján. Ezt valószínűsíti, hogy nővérének, sógorának és unokaöccsének is üdvözlétét küldi a levélíró; nyilván úgy tudja, hogy ők is találkoznak majd édesanyjával. Valóban, mint Madách Mária korábbi leveléből kitűnik, az „ünnepekre” (karácsony) várja édesanyja érkezését, de mint látni fogjuk, Majthényi Anna a várakozás ellenére nem utazik Keszegre. A levél keltezésének későbbi pontosítása a lóvásártéri gyilkosság alapján lehetséges. Az üdvözlendők között szerepel Bukva György evangélikus lelkész, Madách Imre keresztapja; Bory föltehetően Bory István tisztartó. „Babnik” minden jel szerint azonos egy későbbi levélben helyesen Babniggként említett személlyel, aki majd kottákat fog vásárolni; mivel Madách zongorázni tanult (s zenei ismereteivel kapcsolatos minden információnk e hang- szerhez kötődik), így Babnigg nyilván a zongoratanár.

A küldött „fej”, amennyiben Madách ismert rajzainak valamelyi- kéről van szó, úgy csakis a Sixtus pápát ábrázoló rajz lehet, amely azonban 1839-es keltezésű. Calliope (az ebeszélő költészet műzsája) újabban előkerült rajza Madáchnak 1838-ból. 52. rajzként utólag ke- rrült más Madách rajzok közé (Madách Imre: Rajzai. OSZK Kézirattá- ra. An. lit. 3847.)

Édes Mamam!

Kelemetes azon emlékezet, mely vissza visz itt mulatásodra, de za- varja azon örömet, egy szomorú vissza emlékezés, mely mutatja, hogy bár hogyan iparkodom meg elégedéset ki vívni, te még is elégedetlen vagy vele[m]. Hogy fájt az nekem, ki mondani nem lehet, midőn reményem közepén, ily kínosan jelentéd meg nem <eml> elégedéset, ’s azon erősítő reményt mint sújtá el, hogy te szereteted jutalma. Bab-

nik még most sem határozott bizonyos órát, de mindnyájan szorgalmatosan járnak, az esztergályos machina még elnem érkezett, min igen haragszok, mert munkáimat néked nem küldhetem. A ketskemétiiek, csak két hét múlva fogják le tenni a pénzt. A Nintsi órája még nem kész 4 nap múlva lesz csak kész. Már a hidat ki vették, és sok jég megy a dunán. Majthenyi Gábor (nem tudom melyik) fia (aki katona is volt), a Darótzai mólnár lányát veszi el aprehenzióból. Itt két embert találtak meg ölve, a lóvására és a deszkásoknál. Egy fejet is küldök édes Mamám rajzolatimból, most *Caliopet* festem.

Spányik még mostanig jó viseli magát, csak hogy a színházi kedvelés, nagy <keg> kedélye, melynek csak az vet gátsot, hogy pénze nincs. —

Mivel te oly jó voltál, édes Mamám, 's valami tudományos könyv vételére pénzt adál, leg job'nak véltem az Athéneumra prenumerálni, melyből a magyar literatúrát meg tanulhatom, 's mivel igen szép történeteket foglal magába, néhány számot Nintsinek küldök. Ő be nehezen várom, hogy a jég meg áljon, 's ismét olvadjon, ha csak akkor jössz hozzánk édes Mamám. — Néni Marit Nintsit Pepit kis Pepit tsókolom, Bukvát Bódit Borit is köszöntöm. 'S evel néked maradok holtig

haladatos fiad Imre

két pulyka az uton meg fagyott.

A sajt is egy keveset savanyú.

A süteményer mindnyájunk köszönete, mely szereteted új tanúja — Káposztát parantsolál venni 50 fött, De mivel nekünk 100 fönk van, 's már már romlik, aból küldünk ötvenet.

Imre

Az összehajtott levél címezéssel átellenes oldalán (Madách Imre kézírásával): „sok baj után”, majd ugyanabban a sorban, távolabb: „sült ki”. Címzés: „Pesth / A Madame Madame / Anne de Madách, née / de Majthényi / a / Sztregova”.

64.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 18.
[Pest], 1838. dec. 25.**

Úgy látszik, megkapta végre Madách Imre az áhított esztergagépet. Pista nyilván István szolga, akivel ezek szerint sikerült megállapodni, s így a család szolgálatában maradt. Az öreg úr: sógorának apja, id Huszár József. A levél végén említett „Ötvös” és „Cziráky” talán azonos a következő levélben is említett Eötvös Ignáccal és Cziráky Antallal, Lónyay valószínűleg Menyhért édesapja, Lónyay János.

25 December 1838

Edes Mamám!

Szemre hányásokat teszel, kevés írásmér — mit kételkedhet[te]sz azon, hogy véled beszélhetni nekem a leg édesebb foglalatosság! — de mit is írjak mint azt mit úgyis tudsz, reményilem, hogy én, mint foglak mindég, tiszt[te]lve szeretni — Mind azon által, én már három levelet írtam, mit ha nem hiszel, kérdezd meg Spányiktól, az első Misával, s azolta kettőt — 's ezen túl is ez leendő leg édesebb foglalatosságom. — Nemis képzelem mint lehetne az, hogy ne vettél volna az én leveleimet, a hofmesterét igen. — Horony (nem tudom ezen levelet meg kaptad e edes Mamám) minap itt volt, 's a te ígéretedre hivatkozva 10 pengő forintot vett tőlem költsön, mi nagy zavarodásba hoz, Mivel 1^{ör} ez nekem nem kitsínység, Martiusig nem akarva vissza adni — 2^{or} Mivel mindenfelét visz le írni tőlünk, alkalmasint le róvására, — s már vitt is — azért kérlek adjál tanácsot, mint tsínáljak Edes mamam, mert e tanács bizonyosan a leg jobb leendő. A ketskemétiiek még most sem fizettek, 's ez oka, hogy a közönséges kassza is a leg nagyobb *Hecticába* sínlődik. 'S mi nagyobb hogy az ehés farkasok mindenfelől várnak már — A szálás pénz, 's az el érkezett Esztergályos masina meg fizetése. Pista sok könyörgése után, meg tartatott. Minap az öreg úr hívására páholyában voltunk új kegyességgeddel, hogy a muzsika egyesületre prenu-

123

meráltál nekem sok kelemes estét szerzettél melyeket Lónyay társaságában, kit napról napra jobban szeretek töltök. 'S ha még e mulatságra is marad időm, véled beszélhetni ne volna? – Nintsit néni tsókolom – és néked kezeidet tsókolva maradok

hóltig háládatos fiad Imre

Ötvös rezignált – Lonyai Excellentiás lett Cziráky resignál e. c. mit jövőkorig jobban meg tudok, 's tudósítlak

Címzés: „'A Madame, Madame Anne de / Madách née Majthény. / par Vác / Retság / Szakál / Sztregova”. A címzéshez jegyezve: „27 xbris”.

65.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 19.
[Pest, 1838. dec. 25. után]**

Talán életkori sajátossággént is magyarázható, tény, hogy Madách Imre ismét „elvéti” levelét, amennyiben a címzésben csak a címzett neve szerepel, a helységnév azonban (nem is szólva az ekkortájt még – részint az azonos nevű települések nagy száma miatt is – kötelezően feltüntetett útvonalról) már nem.

Krazsalkovits valójában gyaraki Grassalkovich III. Antalt jelentheti (1771. szept. 12.–1841. szept. 21., NI 4. 448.), akivel a család hercegi ága valóban ki fog halni, ekkor azonban még életben van. Cziráky nyilván cziráki és dienesfalvai Cziráky Antal (1772. szept. 8.–1852. febr. 22., NI 3. 200–201.), ő azonban (grófi s más címei mellé) ismereteink szerint végülis nem kapta meg a hercegi címet. A levélben „bedekovits” néven szereplő személy br. Bedekovich Lajos. „Ötvös”, aki gubernátor (kormányzó) lett, talán báró vásárosnaményi Eötvös II. Ignác alkancellár (megh. 1851. aug. 21., NI 4. 52.), a későbbi írónak és közoktatási miniszternek, Józsefnek az apja.

Édes Mamám!

E máj nap kettős örömet hozott, az alkalmatosságot Sztregováról, mely annyi bizonyosságát adá ismét szeretetednek, mennyit jóságod irántam tsak adhata, és Pepit, ki igen rekedt. A lózokat, melyeket már régen meg vettem, a szám adások között küldi Spányik. Ötvös valami gubernátor lett,* bedekovits vice cantzellár. Cziráky Krazsalkovits helyett hertzeg lessz. Kérlek küld, az első alkalommal be Alis, es Pompeji utolsó napjait. Kérlek édes Mamám ne haragudj, hogy Horonynak, azon penzt adám, de ígéretedre hivatkoza, 's ha ezt nem is tette volna, ámbár nékem is vólt szükségem pénzre, utolsó pénzemet oda attam volna, én nem tehetek róla, de könnyeb' nekem, ha én szenvedek szükséget, mint ha mást latok szenvedni. És képén is mint látszot, a betsület érzés meggyőzése, le róni lehetlen. – Ha nekem egy köpönyeg, és nagy kaputom van, s látok mást fázni, ha meg szólítana, nem álok érte nem adnám e oda neki. Minap az úri útszába, egy siró gyermeket ki sírt, mivel egy forint helypénzt kellett volna szüléinek fizetni, e forinthez, még egy tizes hibázott, 's így ki fogják vetni szegényeket, hidd néhány napig minden kedvem oda vótt, éjel is ez járt fejembe, mert nem adhattam neki. – Itt édes mamam egy rajzolatot küldök. Az esztergálos machinát, hólnap fel állítják. – Mivel irtad leveledbe, mely oly kedves vala nékem! hogy innen, oly iszonyú, borzasztó, szörnyű, félelmes, ijesztő, mord, véres, rettenetes, hírek szárnyalnak, kötelességemnek tartom gondos szerető szívedet meg nyugtatni, mivel mind az nem igaz. De azért Lónyaival sem megyünk mink magunk az útszán, mert az ilyenkor tele van. Kérlek azért ne agodj, hisz én a leg kiszeb' veszedelmet is kerülöm, ha értem nem is tenném leg aláb' érted. Tudva kegyes jóságodat erántunk, mely szerént szereteted, nekünk kívánod („a munka után édes a nyugalom” (ha emlékszel azon képre) hogy munka után mulassuk neha magunk, neha, ha épen valami nevezetes darabot játszanak el megyünk a tánc házba annal is inkább' mivel a hofmester irtalmatlan kedvét, mord képekkel észre veteti, ki külömben igen jó világra való iparkodó, e. c. Ezért tehát, bizva örökös szeretetednek ér-[d]jemplésébe, maradok hóltig háládatos Imréd

*most jut eszembe, hogy Gallicziai., [a levélíró jegyzete]

Új esztendei kívánsatomat, minek is nyilvánítsam, úgyis tudod, hogy fia, ily jó anyának neki mit kíván.

Nénit nintsit tsókolom, neki is küldök egy képet, t. i. néninek. Bódinak irok, Bukvát Borit. e. c. e. c. e. c. tisztelem mi afféle és úgy tovább' punktum.

Címzés: „'A Madame Madame Anne de Madách / née Majthényi'”. A címmel átellenes oldalra jegyezve: „Szükségből elegant”.

66.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 20.
[Pest, 1838. dec. 25. után]**

Az előző, címzés nélküli levélre való utalás, valamint más rokon motívumok (a Kecskemétiak, az esztergagép) teszik egyértelművé, hogy ez a levél is 1838. dec. 25. után nem sokkal született. Itt sem derül ki azonban, hogy a „ketskeméti” név vagy jelző; ugyanabban a mondatban „károly”, aki föltehetően Madách Károly, szintén kis kezdőbetűvel szerepel, az írásmód tehát nem ad biztos támpontot.

Édes Mamám!

Minden alkalom szeretettednek új példáit adja, és én! mit tsinálhatok? Legy meg győződve édes Mamám hogy mindent el követek, hogy legalább' megelégedésed szerezzem meg. Tsodálom hogy utolsó levelem meg kaptad, mivel adresse nélkül vitte Istványa a postára, és sok tzeremóniát kellett vele tsinálni. A ketskemétiak még le nem fizették a komisiókat el végzettük károlyal, ki is szegény leg rosszabbul járt mellette, mert két húszast, egy tízest, és öt garast el vesztett, melyeket maga pénziből pótolta. Az esztergályos szerszámok összesen 50 ezüst forintra mennének. – Ambrózínának is itt küldünk némely bútorokat. Néked Édes mamám egy rajzolatot. És a Hofmester is reményilem meg

küldi a számadást. Ezek után kezdet tsókolva, és Nénit, és A komornokot köszöntve maradok holtig téged szeretni meg nem szűnő fiad.

Imre

67.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 6.
[Keszeg], 1838. dec. 26. szerda**

Kacskovacs leginkább Kacskovics Károly, Jancovics pedig Jankovich László lehet, a kancellistájának nevét azonban nem ismerjük.

Édes szeretet jó Mamám!

Márma van a' második ünep és így azon reménységem is elmúlt, hogy tégedet édes kedves Mamám nálunk ölelhetlek. – Egy részin majd nem örülök hogy így történt, mert Kacskovacs jutatta eszébe Karácsony estvéjén el jönni, és az első ünepet itt tölteni, márma regel ment el. – Ötet kivévén senki sem vólt itt, márma meg már épen magunk vagyunk. Erántunk való kegyességet valóban határtalan egyetlen jó Mamám, a' czukor és kávé már igazán nagyon is sok és nem érdemltem meg hogy illy véghetetlen sok jószágal légy erán[tam.]

Kedves édes Mamám! a' baromfi amit ígértél nagyon is el fog kelni mert már magamnak majdnem semmi sincsen mind ki doglótt. De csak kérlek édes Mamám mindent a' második héten küldjél, az az szombaton a' bálok előtt, ami az enni valókat illeti. Mivel pedig meg engedtet édes jó Mamám hogy ha még valami kel mondjam meg hát még ezeket kérném. – Az ezüst Aufsatzot a' nagyott. A Zsirandokat. – 6 gyertya tartót. – A dobokat. – 1 Batist zsebbe való. – a' fehér crep bajadért. Ezt mind csak ha te bejössz amint reménylök édes jó Mamám a' Nincsivel akkor hoznád be, mivel ezt más által küldeni anyi ezüstöt nem vólna tanácsos. – Kérlek az Istenre édes Mamám ne haragudj hogy anyi temérdek kéresem, alkalmatlankodok. – Még most sem

juk mink adjuk é a' bált, vagy sem, de nem gondolom, mert minap itt volt Jancovics Kancelistája és beszélte Hamarnak hogy az ő Ura készűl a' 3dik bált adni. – Hát ha az elis marad hát még is 2 nagy vacsorát, és egy igen szép nagy ebédet köl adnunk. – Somogyi itt volt vissza veszi a' feleségét. – Pepi még mindég reket, de orvaságot szorgalmatosan szed alteraczióji nincsenek, csak hogy nagyon bágyat és sovány. – Kis Pepim egeszges igen nagy öröme volt Karacsony estvéjen, egy szép Betlehemet készítetem neki. – Már az egész Huszár dalt tudja hiba nélkül konékül. [?] – Nagy és kis Pepivel együtt számtalanszor kegyes kezeidet csókolván Nincsit ölelvén vagyok holtig leg háladosabb Leanyod

Dec. 26^{dik} 838.

Marie

68.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 41.

[Keszeg, 1838.] dec. 30. vasárnap

Még mindig 1838-at írunk; a „thée” masinára való visszaütés ezt egyértelművé teszi. Úgy látszik, hogy Madách Mária olykor több napig írja a levelét; hiszen a levél eleje alapján dec. 29-i dátumot kellene feltételeznünk („Három nap eltelté után ismét egy új esztendőbe lépünk”), míg a levél végén dec. 30. áll. Somogyi Károlyné Prónay Emma Somogyi Ferenc testvérének a felesége (NI 10. 291.). Úgy látszik, Mária férje valóban elindul Pestre, hogy ott Benével vagy Stáhllyval gyógykezeltesse magát, mint ahogy azt ő maga dec. 17-i levelében is jelzi.

Édes kedves szeretet jó Mamám

Én igen nagyon búsulok mert már 2 postán nem kaptam hazúrl levelet, és ami még nagyobbítja gondomat, hogy azt beszélte itt valaki, hogy téged, az ország útyán az Ünepek előt utazni látot, ezt ugyan

nem is igen akartam hinni. – Három nap eltelté után ismét egy új esztendőbe lépünk. Édes szeretet Mamám leg forrobb ohajtásim csak azok hogy a' Mindenható Isten minden Áldásokat reád háricsón és hogy engem ezen túl is tarcs meg Anyai kegyelmedbe Gyermekekkel együtt. Engem ezen esztendőnek kezdete csupa szomorú gondolatokkal fog el, sok baj és gond vár reám. Szeretet jó Mamám könyörűly rajtam és ezentűl se hozd el rólam segéd kezeidet. –

Pepi márma indult Pestre és meg ígerte hogy elmegy vagy Stály vagy Benéhez. –

Somogyi tegnap ment Pestre bár ha ki nem hozza Rózit. Azt hallom hogy engem az egész világ előtt az Aszony égig magasztal. És hogy azt alitya hogy soha sehová sem fog járni csak hozám. Köszönöm én azt. Somogyi Karolyné volt minap itt. –

Minap kértelek édes jó Mamám hogy a' thée masinát és a' dobokat is el küldenéd de jobban meg gondolván arra nem lesz egyre sem szükségem. – Hanem az Új nagy Aufsatzot kérlek el ne felejsd. – Kéntelen vagyok e[?]ni levelemet mert már várnak rea. Ezerszer kegyes kezedet csókolván egyetlen jó Mamám vagyok holtig

30^{dik} Dec.

a' leg haladosabb
leányod Marie

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née / de Majthényi / pr Szakal / a' / Sztregova”.

69.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 7. Keszeg, 1838. dec. 31. hétfő

A levélbeli utalás alapján nem világos, hogy Miska a levélíró vagy inkább a címzett házanépéhez tartozik-e. Amennyiben keszei, úgy talán azonos azzal a Michalidesz Mihállyal, akinek az ősgárdi evangélikus anyakönyv szerint 1840. ápr. 19-én Katalin névre keresztelik

a

gyer-

mekét, s az anyakönyvi bejegyzés mellett ez áll róla: „tek. Huszár József első alispán úr bérése” (A 2681). Úgy látszik, Huszár József valóban Pestre utazott, mint ahogy az előző levelében jelezte a felesége.

Úgy látszik, Majthényi Anna mégsem égette el lánya leveleit, mint ahogy életének más tárgyi emlékeit is igyekezett megőrizni.

Keszeg utolsó December 838

Édes szeretet jó Mamám!

Már valóban terhedre lesznek számtalan firkálásaim, de telyes lehetetlen elent, alnom az nékedvaló írásnak kedves Mamam hogy ha valami alkalmatosság adja magát elő. Épen már ma Pepi meghagyása után, a' haznagyt akartam holnapra rendelni, hogy az Inast Csesztvére onnan pedig a' Gazda küldje tovab, mikor egyszerre itt terem a' Miska. A fíjúk nekem nem írtak de örömel hallom szóval hogy igen jól néznek ki. Pepi is csak üzente hogy szerdán jön haza. Bár csak az Isten egességesebben hozná haza mint el ment, ha csak a' pesti Orvosok meg ösmernek betegségét. –

Epen ebben a' szempillantásban jelenti az Inas hogy itt van az egész Gyarmati czigány banda az új esztendőket köszönteni. Épen kölenének nyomorúságomhoz. – Nincsi akit csókolok azt írja hogy te édes jó Mamám Nyelvet Nyulakat és sunkát is küldesz. Sunkára édes Mamám nincs szükségem mert az már magamnak is van. – Eszzeigra sincsen szükség azt majd ott kérünk. – Csak te is el jönnél édes kedves jó Mamám de ki mondhatatlanul örülnék. – A' Kasznár újságolta hogy Almásinenak Pesten fogadtak 5 szobából és konyhából aló szalást 1 estendőre 600 ft., És hogy mindjárt új esztendő után be megy Ubellinével lakni. Az Anya szakácsát viszi magával, az öregnek meg marad a kukta. – Kis Pepim hála Istennek frissen van, és csak azt sajnálja hogy nem tud írni mert a' Nagy Mamácskának nagyon sok írni valója volna. – Az én fogfájásaim csak enyhültek de hogy úgy végképen el múltak volna azt nem mondhatnám. – Görögtől egy igen jó orvoságot tanútam már másoknak azóta tökéletesen segitettem vele ide a' czedulára föl írtam. – Battáné nagyon szedkőződik Gyarmatra, de az Ura

semmi kép nem akarja meg engedni. Én ugyan nem igen fogok sírni ha elnem jön. – Pepi most vitte be a' vén Zmoknak az árendát, szegény mindég készült egész esztendőben, hogy hogy meg fogja neki mutatni most hogy illy módon ki nem jöhet. De reménylem hogy ezt most nem fogja tenni, mivel maga magával is tehetetlen szegény. Hogy ha most télen valaki talál hozád halásra jönni édes Mamam hát gondolom hogy a' Nincsi szobájába szoktat tenni, és a' fekete szobában az asztalkában láttam többször leveleket tőlem, kérlek ha el eget-néd őket. – Pá édes kedves jó Mamám. Kegyes kezeidet számtalanszor csokolván és bódog új esztendőt kívánván vagyok

holtig leghaladosabb Marie

A levél szélére jegyezve: „Egy kevés szőlőt küldök édes Mamám meg a' 2 zsebkendőt. –”

1839

70.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 21.
[Pest, 1839. jan. 10. előtt]

A postai továbbításra utaló jelzet adja a támpontot a levél keletkezéséhez. A nőegyleti bálba induló „caraván” tagjait csak részben ismerjük: „Lónyaiék” Lónyay Menyhértet, szüleit, testvéreit jelölheti (ezen belül „Lónyainé” Lónyay Jánosné Lónyay Florentinát), „Benitzkyék” a népes Beniczky család tagjai közül bárkiket, legvalószínűbben azonban a „nyolcak” egyikének, Beniczky Ödönnek a családját, Boronkay bizonyára szintén a nyolcak közül való: Boronkay Rudolf (nevét, Beniczky Ödönhöz hasonlóan a Hadtörténelmi Levéltárban találjuk: Pesti Kriegsgericht. 1850–9/39. 34. csomó. Helytartótanácsi tisztviselők igazolása. Pest, 1850. márc. 15.), Verzar a Verzar család (KB 11. 94.), Pelati a Pelathy család (KB 8. 251.) tagja lehet. Az Ambrózy

család más levelekben is szóba került már, mindazonáltal nem világos, hogy pontosan kikről van szó.

Édes Mamám!

Tegnap előtt vevém Nintsinek kedves sorait, melyek mégis csak némileg is allig tudták pótolni ki, azon örömet, melyet érzek, ha tulajdon leveledet veszem. Mindenni[k] levélbe, mely nekem Sztregovai emlékeket hoz ide oly betses, szép emlékeket, melyeket e pesti zaj, nem felejtethet el, 's hiányokat csak a tészához érhetés teszi tűrhetőké, várok már egy tudósítást, mikor leszen azon boldog pertz, mely karjainkba vezet, de meg vallom, hogy ezen pontot mingyárt első betses leveleidben is, allig távozá, már kívánsin keresém! – A[m]bróziaknál mindjárt azon nap voltam, midőn a nintsi levelét vevém. Kik is az Asszonyi egyesület bálra, biléteket erővel rám akartak tolni, de meg előzte őket már Lónyainé. – Ki is már előb' adott nekem biléteket, azon kérelemmel, hogy menyjek el. Azért tehát egész *caraván* Spanyik Lónyaiék, Benitzkyék, Boronkay, Verzar Pelati, e. c. e. c. jól fel öltözve el menénk, szép meleg est volt, 's éjfélt után haza jövénk. Igen jól mulattuk magunkat. – Vajha Te is, Nintsivel ott lettél volna, még tökélessebb lett volna meg elégedésem – külömbet, húzás is volt, Lónyayné két nagy aranyos kannát adott reá, de én semmit sem nyertem. Máskara kevés volt, 's még kevesebb szép, ember sok. – Mivel kalapom egy évi szolgálat után már igen rossz volt, úgy hogy karimája, úgy tsüggöt, mint egy beteg malatz' füle. Jóságodba biz[v]a eggyet veszünk. – Hogy nem vettük idő előt, az bizonyítja be, mert egy kalapért, melyet már én nem hordok a zsidó sem adna két garast, mint tapasztalék tavalyi kalapomnál, melyet Istváynak adék – és a mostani, annak érdemes *successora*. Reményelve tehát, hogy nem sokára, egy örvendetes hírt veszek közel el jövedeledekről, némit Nintsit tsókolva, maradok holtig háláadatos fiad Imre

Mostan jön eszembe, itten a régi pósta útszában, egy tót teatrum áll fen, melybe néhány tanuló társaim is színészek – nem sokára, többekkel szándékoznak meg nézni. –

Címzés: „Pesth / 'A Madame, Madame Anne de Madách née / Majthényi / Vacz / Rétság / Szakál / Sztregova”. A címmel átellenes oldalhoz jegyezve (posta): „10 Janu”.

71.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 22.
Pest, 1839. jan. 19. szombat**

Édes jó mamám!

Mióta az alkalmatosság el ment, nem vettem egyet is kedves soraidból, melyek nékem szerelmed annyi tanúságát hozzák 's oly kelemesen lepének meg. Azokat tsókolhatam, szeretet kezeid helyett, 's gondolhatám midőn írta ezt szeretett mamám reám gondola, 's én érdekes kívánok lenni szeretetére. De épen e körülmény ketsegtete azon reményel, hogy tulajdon jelen létedel boldogitandsz. Sötét képzetek jöttek szívembe, ha talán valami bajod vagyon, és én azt nem is tudom. Kérlek gyere már egyszer ismét közénk és fogad forró gyermeki szeretetünkkel öleléseink. Semmi sem oly kedves nekem most, mint jelenlétedbe, 's nem érezem az örömet, mert véled nem közölhetem azt. Most az exámenekre nyakra före készülök 5 óra előtt mindég fel kelek. De csak legyen ennek vége, aztán, minden héten tellyesíteni fogom égő kívánságomat, hogy véled leg alább' írásba szóljak. Addig is maradok téged holtig szerető fiad Imre

19 Jan 1839

Címzés: „Pest / 'A Madame Madam Anne de / Madách née de Majthény. / par / Vacz / Rétság / Szakál. / Sztregova”.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 8. Keszeg, 1839. jan. 30. szerda

A Somogyi és a Batta családról másutt már volt szó; a szomszéd talán Baross Péter vagy a Baross család valamely más tagja; mindenesetre az egyetlen egyenrangú birtokos család Sztregován a Baross család; Baross Péternek néhány gyermeke ott is születik az 1830-as évek végén. Suzsi nyilván Zsuzsi: sztregovai szolgáló, akiről a későbbiekben még lesz szó, de akinek a családnevét nem ismerjük.

Keszegh 30^{dik} Januarius 1839.

Egyetlen szeretet jó Mamám!

Utolsó kedves drága leveledet sírva olvastam, mert annak ismét minden szava tele van a' kimondhatatlan sok jóságodval, és különös nagy anyai szeretettedvel erántam. Én sietetnek mindenekre felelni de mivel Pepi nincsen ide haza, tehát semmit sem határozhatok el. – Egyéb eránt Isten Őrizzen hogy én ertem Pesti útaba valami akadály történjen, édes jó Mamám! ha az Isten éltet és ha valami akadály nem történik én úgy is Marzius első napjai előtt nem mehetek, és így talán Pesti útaban édes Mamám nem teszek gátlást. – Istenem csak már mindenben túl vólnék, csak akkor örülnék életemnek. Hát Sztregován mi újság volt és ott a' szomszéd? Igen örülnék ha lett vólna, ez jó jel lenne. Somogyiéknál voltam hetfőn Petényben, azt halván hogy rosszúl van az aszony. Csak ugyan nem is jó van, a' hasa meg van nagyon dagadva, meg a' lábai, nem tudja hogy nincs é más állapotban, de a' tisztulás rendbe rájár. A' bába a' ki kente mondta hogy már ötödik holnapba terhes. Ez csudálatos helyheztetés. Én ugyan azt hiszem hogy vízi betegség, mert a' képen van igen meg változva és lélegzete nincsen. – Igen nagyra vette hogy meg látogattam. Battané ellen nagyon simpfelt. – Az Urával most igen jóba van. – Produkálta a' sok puczt amit Pesti lakása alatt vett. Ez valóban temerdek, és mutatja hogy ott sem

igen gyotrította a' bú. – Kis Pepim hala Istennek már egességes. Én nagyon őrizkedek a' hidegtől, a' mi egypár nap olta rémitő. Nem a' biliárban hanem a' sárga szobában ebédünk mi igen kellemetes. – A Haizlira sem járok ki hanem a' falkasznyiba van a' Leibstul. – Kérlek édes jó Mamám csak ki ne járjál sem pedig Nincsi, csak Suzsira leg jobb lesz mindent bízni, a' kis rendetlenség vagy kár, ami aból következhet szívesebben tűrhető, mint az egesség veszte. – Pepimet már allig várom, csak az Isten jó egességben hozza haza szegényt. – Tegnap este 9 óra után magam ülök szobámban, egyszerre a' posta trombitál sebessen nyargalva fűjék az útszán, és a' házunk előtt meg alni látszott, én anyira megremültem hogy csak az eczettel való frotírozás mentet meg az ájúlástól. Es mi volt oka ijetségemnek egy cigányunk meg házasodott, hat posta szóval hozta menyaszonyát. – Itten semmit sem halani, még csak a' Gyarmati balokról sem hallottam die auch Wehen.* Szegény szakács beteg azóttá hogy haza jött. – Temérdek sok holmit küldöttél oda édes jó mamám nem is tudom hogy köszönyem meg. A Gyűlések alatt nekem itt semmim sem volt most meg már nagyon is sok van, mert itt is igen kevés fogy most. Bornyúink vannak és malaczaink is. – A Nincsit csókolom de hogy haragszok rá mert hogy épen nekem nem ír. – Néked édes jó kedves drága Mamám számtalanszor csokolom kezeidet, és erre a' papirosra és magamra haragszok, hogy nem vagyok képes ki mondani millyen ki mondhatatlanúl <szert> szeretlek és foglak holtig. –

leghaladatosabb leanyod
Marie

*amelyek szintén lobognak

OSZK Kt. Levelestár: Huszár József – id. Madách Imrénéhez. 8. Keszeg, 1839. febr. 3. vasárnap

A levélben említett személyek közül Hamzát Hamza Ágoston fiskális-sal, Spanikot a Madách fiúk nevelőjével, Spányik Antallal azonosíthatjuk. Bár a Ketskémétiak nyilván ugyanazok a bérlők, akikre Madách Imre is utal, mégsem világos, hogy családnévről vagy földrajzi névről van-e szó. Czetviczné nyilván Madách Imre keresztanyja.

Edes jó Anyám!

Ketskémétiak Január 18^{áról} hozzám írott levelekben a késedelmesség eránt engedelmet kérve, jelentik: hogy az Arendát Hamzának már felküldötték, – Kinekis Czetviczne adossága tárgyába irt leveletem ide mellékelem.

En szerencsésen érkeztem haza és mindkettőjüket jó egészségbe öleltem, – a fiukat ezerszer csokolom. nekik szép farsangot kívánnom felesleges volna, mert Edes anyam ott léte minden kivanságokat ki-meríti –

Egy nagy kérésem abba allana hogy ha valamelly ígélet, vagy alku történne a gyapju eránt, arrol engem Spanik által a postán magam alkalmazása végett édes Mamám tudositattna. Kiis Edes Anyámat elvárva, igaz tisztelet és indulattal maradok

mélyen tisztelő
fia Pepi

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madach née / Dame de Maj-thényi / a / ASztregova”. A címzéshez jegyezve: „En levelet külgye Sztregovára”.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 9. Keszeg, 1839. febr. 23. szombat

Mária szívesen elutazott volna édesanyjával, föltehetően szülőfalujába, s úgy látszik, talán össze is vezett ezen a férjével. Mivel alig egy hónappal később gyermeke születik majd, bizonyára azért olyan elke-seredett a levélíró, mert korábban már három gyermekét is Sztregován szülte, s szeretne volna Huszár Annát is ott megszülni. A különböző levélbeli utalásaiból kitűnik, hogy sem az orvosával nem elégedett, sem a személyzettel; minden tekintetben (de talán legfőképpen Lanczinger László doktor személye miatt) Sztregovát tartja alkalmasabb helynek a szülésre, s az újszülött körüli teendők ellátására. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy a Sztregován született három gyermek közül kettő nagyon fiatalon meghalhatott (az édesanya leveleiben nem is találunk rájuk utalást), ilyenformán kicsit érthetetlen, s talán szubjektív szempontoktól sem mentes a levélíró Sztregovához való ragaszkodása s az ottani körülmények iránti bizalma. A levélben szereplő T. talán az a Tóni, aki egy időben udvarolt Nincsinek, vagyis gróf Forgách Antal.

Keszegh 23^{dik} Feb. 839.

Édes egyetlen jó Mamám!

Elmeneteled talán még soha sem szomorítot anyira, mint most! mert csak tőlem függött volna téged leg jobb Mamám követni. De mit nem áldoz az ember a' házi békességért! Pepit is szegényt nem akarván szomorítani, és talán arra, hogy nem vagyok képes semmit kedvéért meg tenni, arra a' szemrehányásra alkalmatosságot adni. – Iszen itt is Isten kezében vagyok, és kivált ha te is nálam leszel édes kedves drá-ga jó Mamám, hát talán csak nyugodalmat és bekeséges türeést nyerek az égtől, a' fájdalmak ki álására. Pepit már alig várom, de nehezen jön hetfő előtt. – Itt újra be álott a' tél mindég esik a' hó. – Battáak a' káplány által tudakoztatták mikor jön Pepi haza, mivel hogy Pipsznek va-

lami dolga volna vele, hát akkor akarnak jönni. Csak hetfőn nem mert babot költeni neki enni. – Tegnap a' szép Csesztvei tehenet hajtottak ide gyönyörű borjával, csudájára jártak cselédjeink, mert olly igen szép. – Csak kérlek édes jó Mamám írd és azt az ujsagott írd hogy ott vótt T. ez igen örvendeztetne ide is invitáld, majd szívessen látjuk. Nincsit csókolom neked pedig édes kedves jó Mamám kezeidet számtalanszor csókolván vagyok holtig

leg háladatosabb leányod
Marie. –

Azt a' új görbe kefédt édes Mamám vagy küld el, vagy hozd el, majd el küldöm a' Szolicsnak és az enyimet vele hogy ollyan puha kefédt csináltasson bele a' szép tetejibe. –

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née de Majthényi / p. Szakál / a' / Sztregova”.

75.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
27.**

[Keszeg, 1839.] febr. 27. szerda

A levélíró első mondata előrehaladott terhességre enged következtetni, így tehát az évszakot és a helyszínt is figyelembe véve, 1839 a legvalószínűbb évszám. A levél szélére jegyzett márc. 7-i továbbításra utaló „3/7” nagyfokú egyezést mutat a következő, márc. 2-i keltezésű levéllel; ez is amellet szól, hogy néhány nap eltéréssel íródhatott a két levél. „Caroly” talán Madách Károly, bár éppígy lehet, akárcsak több más levélben, Huszár Károly is, s mivel ezidőtájt a Madách-fivérek Pesten tanulnak, így az utóbbi a valószínűbb. „Fraterék” talán Fráter Pált és feleségét, Plattly Klárát jelöli, ámbar meglehet, hogy Fráter Józsefet és Battik Lucát, esetleg mindkét családot. Mocsáry Gábor (1807–1848) felesége Szemere Zsuzsanna (1810–1879; KB 7. 238.),

Forgách Pálnak (1794–1854) fia ugyan nem, lánya azonban hat is volt (NI 4. 210.); nem világos, hogy közülük kikre gondolt a levélíró. Gyürkyné bizonynyal Gyürky Pál harmadik feleségét, gr. Vay Erzsébetet jelöli, hiszen az 1836-ban születő Gyürky Ábrahámnak már ő az édesanyja (MN 1. 119.). Kubinyi Ferenc talán az a nógrádi követ, aki Gyürky Pál első házasságából (Bay Franciskától) születetett leányának, losonczy Gyürky Franciskának (NI 4. 503.) a férje (NI 6. 480.). Pronay Maxné a Losoncapátfalván élő Prónay Miksa felesége, Kubinyi Ottilia, a három grácia pedig a lányai: Ottilia, Amália és Paula (NI 9. 491.).

A Madách család sok évtizede kapcsolatban állt a Starhemberg családdal is; ezzel együtt nem tudjuk, kicsoda Starhemberné.

Édes kedves jó Mamám!

Én még hála Istennek egész vagyok hanem bizony már nagyon nehéz. Szecsénybe 7^{dik} küldünk, csak te édes kedves jó Mamám is már itten vólnál, de bődög vólnék. – Hólnap vendégeket varok vagy 3 férfit és Carolyt is. – Pepi a Tariányi mulatságról nem igen sokat tudott ujságotlani. Csak annyit hogy valami 60 személy volt, reggelig táncoltak, de ő szegény természetesen nem és így a' vacsora után mindjárt leis feküdt. Jankovicsné igen sokat tánczolt. Starembegné Fraterék, Mocsáry Gáborné, Pronay Maxné mit ihren drey Gracien.* Forgács Paly a' leányaival. – Innen Pepi Terenyere egy ebédre atrándúlt. Kubinyi Ferit és az aszonyt is ottan találván, Gyurkiné Pepinek is igen tetszik. – Holnap ha Caroly el jön a'tól majd mindeneket bővebben fogok igyekez[ni] meg tudni. – Ohajtva várunk mindnyájan kedves édes jó Mamám Pepi is kér hogy mentől előbb jő és mentül több időre és kezeitet ezerszer csókolja. – En még egyszer és öröké kérésemet ismételve egyetlen jó Mamám Nincsit is alig várván és csókolván vagyok hottig

Feb 27^{dik}

leg haladatosabb
leányod Marie

*a három gráciájával

139

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née de Majthényi / p. Szakál / Sztregova”. A címzéshez jegyezve: „7/3”.

76.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 28.

[Keszeg, 1839.] márc. 2. szombat

A házaspár beteg, úgy látszik azonban, hogy a férj baja sokkal súlyosabb, mint a feleség náthája. Ehhez mérten meglepő, hogy a levélíró saját állapotáért aggódik. A legkézenfekvőbb magyarázat az, hogy valóban terhes. A márc. 2-i dátum egyértelműen arra vall, hogy Huszár Anna (Keszeg, 1839. márc. 30./Nézs, 1839. márc. 31.–Pinc, 1884. nov. 30.; A 5346, NÉ 1935. 66.) születését várja. Ez magyarázza, hogy Görög doktorért küld, akivel előre kíván valamiről értekezni, nyilván a közelgő szülésről. Ugyancsak ez magyarázza, hogy Lanczinger doktort, aki föltehetően már ekkor Losoncon él, hiányolja; az ő szakértelmében jobban megbízna, mint Görögében. Ne feledjük: előző három gyermekének születése előtt rendre hazautazott Sztregovára, nyilván azért, mert Lanczinger doktorban jobban megbízott. Mária kétértelműen fogalmaz: Zsuzsi, akit a kis ruhával vár, lehet a megszületendő gyermek is, akinek azonban később mégis más nevet adtak. De valószínűbb, hogy az egyik (más levelében is előforduló) sztregovai szolgálóra gondol, aki majd szülőfalujából érkezik a kis ruhával.

Édes kedves szeretet jó Mamám!

En hala Istennek jó egészségben vagyok csak hogy igen nagy nathám vagyon, de szegény Pepim egsége megínt egy pár nap olta nekem nem tetszik, és megínt igen rekett. Istenem csak már az jobban volna de bódlog volnék. Csak már tégedet édes egyetlen jó Mamám nem sokára itten ölelhetnélek, és ha már az árkot szerencsésen át ugrottam volna! Nincsikére Kis Pepim és mindnyájan igen örülünk. Zsuzsit is a' kis ruhával minden órán várom. Holnap vagy holnap után elküldünk

Görögért hogy előre értekezhessünk vele, ha Lanczinger ide teremthetném! De iszen az Isten jó, itten is csak az ő kezében vagyok. – Battané itten vólt minap az urával de csak dél után. Somogyiné rosúl volt gondolták, hogy meg hal angínája vólt. – Károly meg kevesebbet beszélt Tarián felől mint Pepi. – Egy ujság hogy Kacskovics Szent Ivanyi Marit meg kerte de kosarat nyert. – Pa édes kedves szeretet jó Mamám ezerszer csókolom kegyes kezeidet Pepivel együt és vagyok holtig

2^{dik} Marz. leg haladatosabb
leanyod Marie

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née de / Majthényi / a' / Sztregova”. A címzéshez jegyezve: „7/3”.

77.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 23.
[Pest], 1839. márc. 17. vasárnap

Édes jó Mamám!

Tsak ma estve kapám, kedves leveledet mely meg elégedésed jelét foglalva, magában, nekem kétszerte kedves az. Ami az én, 's Spányik meglopását illeti – ez tsak különös humorának szüleménye, kivált az övé, ha tölem pedig vesz is a pista nehány garast néha tudtom nélkül, tudja ő, hogy én jólakva nem nézhetek egy szomjassat, 's ha van pénzem, bizonyos lehet az, kinek nits, hogy inkább neki, mint magamnak is meg tartni kívánom azt. – Örömmel, 's allig várhatva már várom azon üdöt, mely hozzád vezessen, 's ott szóval élő beszéddel mondhasam azt szívedhez, mit így tsak holt betűkkel írhatok. – Evel maradok téged

hóltig szerető fiad
Imre
1839 Mar. 17

Címzés: „’A Madame, Madame / Anne de Madách / née Majthény respectuensement”.

78.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 24.
[Pest], 1839. ápr. 27. szombat**

Ap. 27 – 1839

Edes Mamám!

Kegyes gondosságod egészségem felől engem csak félelemmel tölt el, hogy ebbe tennem egészségem szenvedend. Én már egészen jó vagyok. A doktor is azt mondá hogy mindent szabad ennem mit csak akarok. Mértékfeletti kegyesség, melynél fogva nékem a ketskeméti pénzből akarsz valamit adni, most nem használhatom mivel még két vagy három huszas hián előb’ adott pénzem is mind meg van, hisz nékem igen kevés kel, ha nem vagyok kéntelen valami subscriptióra adni. Kérlek édes Mamám [h]a nem sokára be nem jönnél, mit oly óhajtván várunk, hagyj tsináltatni egy nadrágot, ez igen rongyos, ’s igen kopott. Valahányszor új meg új bizonságait adod szeretetednek, szívem mindég nehezül gondolva, hogy én azokat soha vissza nem pótolhatom. – Engedelmet kérek rövid és tsúnya írásomért de igen sokat mulasztottam el, ezt kel tanulnom.

Téged holtig leg forrób’an
szerető fiad Imre

Címzés: „A Madame Anne de Madách, / née de Majthényi. / a / Sztregova”.

79.

**OSZK Kt. Levelestár: Huszár József – id. Madách Imrénéhez. 9.
Keszeg, 1839. máj. 21. kedd**

Keszeghen Május 21^{én} 839.

Tisztelt, ’s szeretett Jó Anyám!

Gyarmatrol haza jövet harmad napra értesítettünk hogy Otskayek Pesten vagynak, kiket e szerint ha előbb nem, de az Ünnepekre bizonyosan Keszeghre jönni gondoltuk. Mi azonban ekkoráig nem történvén márma reggel Marie, – ki édes jó Mamájának kezeit csokolja – Pestre ment a Nagy fiával. Ugy volt Hatarozva hogy együtt megyünk de sok öszve todult foglalatosságaim és 26^{án} ismét Esztergamba viendő menetelem de különösen bádjadt állapotom ide haza mara[dásra] készítettek. Esztergambol azonban haza jöven egészségem helyrehozása, vagy legalabb javitassa vegett Pesten, – és meglehet hogy a’ Császár fürdőbe, – mulatni szándékozok, vagyis fogok. A kis Nincsinek kilissei voltak a fején, de már majd mind elmultak, szépen épül, és néha gögöcsélis, csokolja a Nagy Mamának kezeit. A Dajkával Mari nagyon meg van elégedve. Marit holnap után várom nagy vásárlásaival. Többször emlegetjük, és számoljuk környülményeinket mellyek régi ohajtásaink tellyesedését ekkoráig gátolták, de annál boldogítóbb lesz reánk nézve azon a környülményektől mintegy kicsikart egynehany nap melleket Sztregován tölthetni szerencsések leszünk. –

Nincsit ezerszer csokolom, Edes jó anyámnak pedig kezeit csokolván tapasztalt kegyeibe ajánlott fiui tisztelettel meg nem szünök lenni

mélyen tisztelő fia
Pepi

Buderman emberét e napokba várom ígérete szerint. Egyébberánt meg a nyirástis amit olly igen kívánnék magam jelenlétibe végeztetni, másra bizni leszek kéntelen.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 26.
[Pest, 1839. jún. 17. előtt?]

A levél datálása nem könnyű. Madách még az elején tarthat a faesztergával való munkálatainak; nem tud édesanyjának munkáiból küldeni, míg június 17-i leveléhez már mellékel egy borstartót. A tanulmányi eredményekről való tudósítás ezek szerint a tanév első szemeszterére vonatkozik, s a levél írásakor kezdődhetett a második szemeszter, amelyre az „ebe a szemesztrisbe” utalás vonatkozik.

A „báró úr” Balassa Antal, „Benitzky” Beniczky Ödön, „Boronkay” Boronkay Rudolf, s mint már volt róla szó, „Luby” Luby István. Nem tudjuk, kicsoda „Spetykó”; Földvár Földváry Gábor (Domony, 1787. máj. 11.–?), alispán valamelyik fia: ifj. Földváry Gábor vagy Földváry János (mindketten évfolyamtársai voltak Madáchnak; B. K...y: Erinnerungen an Emerich Madách. Pester Lloyd 1880. jan. 27.). Végül az itt helyesen írt Babnigg, bár keresztnévét nem ismerjük, föltehetően zongorázni tanítja Madách Imrét, hiszen kottákat vásárol, egy korábbi levélből pedig kitűnik, hogy közelebbről meg nem határozott órákat ad. Nem tudjuk, melyik az a színdarab, amelyet Madách ekkortájt írt.

Az utóiratban említett közönséges német újság a Budán megjelenő Gemeinnützige Blätter, amelynek négy száma: az 1839/25. (márc. 28.), 29. (ápr. 11.), 30. (ápr. 14.) és 31. (ápr. 18.) végülis Madách Imrénél maradhatott, mert ma a Madách család levéltárában található (Magyar Országos Levéltár P 481. Fasc. LXXIV. N° 1–78. 28. csomó).

Madách következetlen ortográfiáját megőriztem; a sorszámok utáni betűknél az egyszeres aláhúzást kurzív, a kétszerest félkövér, a háromszorost félkövér kurzívval adtam vissza, s a fűzőemelést is elhagytam ott, ahol a levélíró nem alkalmazta.

Nem foglalatosságaim sokasága, vala oka, hogy kötelességemnek, 's kedves foglalatosságomnak, neked írni, nem tévők eleget, de mivel az alkalmatosságot, mely nekünk mindég annyi jelét hozza szeretetednek vártam. – Végre el érkezett, 's én örömmel ragadom tollamat, neked azt ismét mondani, mit annyszor érezve mondtam már. A Classificatiót el olvasák. Én Doctrinából 22^{ik} eminens Phisicából 7^{ik} eminens Históriából 5^{ik} Eminens Metaphisicából 2^{ik} eminens, Hungaricából eminens. Ha össze számoltatik, nehányal előbre vagyok, mint tavaly. Balassa a Metaphisicából 3^{al} utánam van Lónyai 14el. – Benitzky 12^{vel} Boronkay 9^{el} – A históriából Balassa köz scandalumra 1^ő – Lónyai érdemelve 2^{ik} Boronkay 15^{ik} Benitzki 33^{ik} Phisicából Lónyay érdemmel az első, mivel a Phisica kedventz tudománya léven öt phisicát is vesz, 's azokat olvassa, ebe a szemesztrisbe, vetély társa leszek. A báró urat is pedig majd tsak talán ki emeljük nyergéből. – Tsak Lónyay Luby, és én mondtuk fel az egész históriát, még is az az első!! Ugy a doctrinából is, ámbár egyszer tertiát capott, nehányal előttem van. – De hadjuk ezt. – Én ha másért nem is, kedvedért édes Mamam, elég magasra vívtam, minden futkosás nélkül, 's reménylem jövőre, még magasban megyek. – Ami a színházat illeti, mindég át láttam én annak nem legjobb' benyomását, Károly, 's Pali korú elmékre, különös eset volt az tehát, hol én ne ellenzettem volna a menést, vagy azt épen kértem volna. Én ámbár érzem írói pályámra ennek jó befolyássát (mert oly verseket írok, hogy erővel az athéneumba ki akarná tétetni Lónyai, 's Spetykó, sőt szín darabot is, hogy Földvári biztatott játszassam el azt) de oly távól legyen hogy neked költséget szerezve menynek, hogy, ha szenvedélyeim leg nagyobika volna is, arról kedvedért le mondanék. Le tudok én mondani minderől. – Külömben is még elég üdő. – 'S tudod ha látom testvéreimnek valamibe nem jó részesülni, magam sem részesülök szívesen. Egy tzélom tsak nekem szeretetedet meg tartanom, 's meg elégedésedet meg szereznem. – Az estergálosnál, már könnyen tsinállok magam is *piksiseket*, srof, 'skatulyákat, Tojástartókat e. u. t. Küldtem volna is neked, de ha valamit tsinállok, mindjárt el viszik tőlem, 's most nem tsinálhattam. Babnigg a

fenmaradt 4 pengőn vett kótákat. Bár nemsokára lenne azon nehezen várt öröm miénk, tégedet köztünk ismét ölelni – Evel maradok téged

hóltig szerető fiad Imre

ÉN Lónyainak, 's ő nekem min[d]ég ad olvasni könyveket, 's a kö-zönséges Német újságot.

Címzés: „'A Madame, Madame / Anne de Madách née de / Maj-thény. / Sztregova”.

81.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 25.

Pest, 1839. jún. 17. hétfő

Huszár József május 21-i levele szerint felesége, Madách Mária már aznap elutazott Pestre; férje úgy vélte, hogy majd május 26-i esztergomi útjáról visszatérve fogja őket követni, s a Császár fürdőben kezelteti magát. Erre úgy látszik sor is került, s csak ezen a napon indultak vissza Keszegre. Sokan e levél alapján úgy vélik, hogy valóban ekkor kezdi az olajfestést Madách Imre. Az bizonyos, hogy már 1836-ból fennmaradt egy vízfestménye, s már korábban édesanyjának írt levelében is utalt a festésre, mint ahogy Schwindt Károlyra is, akitől festeni tanult. A levél végén nővérének, Madách Annának írt verssorokat találunk. A Lónyay család meghívása a Zugligetbe szól.

Úgy látszik a festés, úszás, a korábbiakban említett vívás, zongorázás mellett a faesztorgálásban is kedvét leli a levélíró. A századforduló idején többen látták még azt a bors- vagy paprikatartót Sztregován, amelyet Madách Imre készített, talán éppen a levélben szereplő ajándékot, amelynek aljában a bevésített szöveg állítólag ez volt: „Fabrikálta Madách 1838”. (Az évszám nyilván téves olvasat.)

1839 Pest 17 Jun.

Kedves Mamám!

Ámbár még kis üdö, mely alatt nem tsókolhatám kegyes anyai kezeit, még is az oly hosszúnak látszik, mint ha éveket is foglalna magába, hosszú egy, bármi rövid idő mely mulik kedveseink távollétében. Palya ma reggel érkezett, 's nem tsak azért mivel rólad édes Mamám hireket hozott, de mivel azon vidékről való is, kelemetes volt. – Pepi Marival ma mentek el Keszegre. Ma kezdtem el az olaj festést, épen jól megy – a karúszás nem igen, mert ha víz megy az orromba, felejtkezve a láb, és kézbéli actiokról, egészen el hagyom magam – azonban már valamivel jobban. A' mobiliára szánt matériat 9 óra levén a bezárt Lideman boltjába nem vehetém, de Hirschnél vettem, Spányik ki fizette. Ismerve anyai jószágod és kegyed, oly bator valék Lonyay, és a. t. vel magamat Deffensióra bé jelenteni, – már ugyis az utolsó. – Nintsi vázolmányai munkában vannak, palya által küdök egy általam készített bors tartót. Isszonyú örömmel készítem, mivel néked véltem általa némi örömet szerezni. – Nékem bizonyosan legnagyobb' gyönyörűségem leszen, ha kegyes szivedbe háládatos fia[d] neve jól leszen bé írva. – Várva azon lassan mászó üdöt mely ismét karjainkba vezet, maradok téged hóltig szerető háládatos fiad:

Imre

Kedves Nintsim!

Vajh ha meg engednéd nevedet versimbe be írni,
Óh be sokat látná általam írva magát!

Nem lehet óh Nintsim tsak egekben bírni szerentsét,
És eget íme szemed égi körébe lelek.

Imre

N. B. Csütörtökön Lónyayék az auwinkelbe hitak meg egész napra.

Címzés: „Pesth / a Madame Anne de Madách / née de Majthényi / Sztregova”.

1840

82.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 27.
[Pest, 1840. jún. 28.–júl. 2.]

Madách Imre egészen rendhagyó módon bekezdésekre tagolja levelét. A korábbi s a jóval későbbi levelekkel egybevetve: már az is feltűnő, hogy levelét bekezdéssel, s nem a kézírásban akkortájt elterjedtebb kikezdéssel kezdi, a továbbiakban pedig többször is él az új bekezdés lehetőségével. Ez a szembetűnő „tipográfiai” változás összefüggésben állhat azzal is, hogy ekkortájt kezdi publikálni első műveit; néhány korai verse után megjelenik (e levél írása körüli hetekben vagy talán napokban) Lant-virágok címen az első könyve.

A Spányik által okozott kellemetlenségről a későbbiekben (nővérenek és sógorának november 4-e körüli ill. 3-i levelében) még lesz szó. Az említett búcsúbeszéd szövege, amelyet Virozsil Antalnak (Selmechánya, 1792. ápr. 14.–Bécs, 1868. máj. 19.; SZ 14. 1255–1257.) mondott el Madách Imre, fennmaradt. A levélben említett (de máshonnan nem ismert) Kata talán a Madách fivérek pesti gazdasszonya, legalábbis a pesti háztartás felszámolására utaló információk (pl. bútorszállítás) környezetében való előfordulása alapján ezt kell gondolnunk. A más levelekben is előforduló Palyáról végre annyi kiderül, hogy Csesztvére visz üzenetet.

Az előzetes tervek szerint Madách Imrének pénteken lesz a vizsgálja, s szombat estére várják a kocsit. Úgy látszik azonban, hogy valami közbe jöhetett, mivel egy barátjának, Lónyay Menyhértnek írt leveléből az derül ki (Györffy 89–90.), hogy vasárnap érkezik Pöstyénbe,

ahova föltehetően előző napon, vagyis szombaton indult Sztregováról, az azt megelőző napon, tehát pénteken Gyarmaton volt, s ehhez képest egy nappal korábban, eszerint csütörtökön indult útnak Pestről. Ha talán nem is számolt be abszolút pontosan a levélíró az eseményekről, annyi bizonyos, hogy a Pest–Balassagyarmat–Alsósztrégova–Pöstyén utat nem tehette meg szombat estétől vasárnap estéig, s az útról beszámoló leírása sem lehet ennyire pontatlan. Vagyis a pénteki vizsga után csak később, minden jel szerint a következő héten csütörtökön indult útnak. A Virozsilnak elmondott beszéd dátuma alapján (1840. jún. 28. vasárnap) a vizsgának júl. 3-ra (vagy ha később írta Madách a levelét, úgy egy vagy két héttel későbbre) kellett esnie, s ehhez képest a legközelebbi csütörtök: júl. 9-e. Ez egyúttal az egyetlen lehetséges csütörtök is, mivel az utazásról barátjának beszámoló levélén az egyik (föltehetően a feladás helyéről származó) postai jelzet „13 Juli”, ami érdekes módon egybevág a levél „tegnap az az vasárnap” utalásával, hiszen 13-a hétfő. Mindez azt jelenti, hogy ez a levél mindenképpen júl. 3-a előtt íródott. (Ezzel együtt, mivel a levélíró bizonytalan, nem kizárt, hogy a vizsgára mégsem júl. 3-án, hanem néhány nappal később kerül majd sor; csak az bizonyos, hogy legkésőbb júl. 9-ig sor került rá.) „Mary”-t vagyis Madách Máriát egyébként nem fogja útbaejteni Madách. Nem tudjuk, kicsoda József; elvben lehet ugyan a levelekben rendszeren Pepinek nevezett sógor (Huszár József), az sincs kizárva, hogy az „öreg úr”-ként ismert id. Huszár Józsefről van szó, de lehet hogy másról [s mivel a családtagok éppen az egyértelműsége törekedve következetesen, pl. megkülönböztető jelzőkkel ellátva („kis Pepi”=„Pepi fia”) használják a beceneveket is, ez a legvalószínűbb]. A család pénzügyeivel kapcsolatban álló Malvieux-ről szintén nem tudunk semmit; a levél szerint 27-én szombaton kellett tőle a pénzt felvenni, s ezért egy forinttal (kamat?) kevesebbet kapnak a vártnál.

Végezetül: a késés, s a tervezettől eltérő (Keszeget nem érintő) útirány többféleképpen is magyarázható: utóbbi éppen a tervezettől való késéssel. Elméletileg azonban lehetséges, hogy a Pesttől való búcsút szándékosan késlelteti Madách; a Lant-virágok e levél írásakor talán már megjelent, talán néhány nap múltán fog megjelenni; egészen pontosan nem tudjuk. Az első önálló munkájának megjelentetésével (a

példányok átvételével, barátoknak, ismerősöknek való átadásával vagy elküldésével) bíbelődő szerzőről sajnos az égvilágon semmit sem tudunk mondani. Az mindenestre nyilvánvaló, hogy a pesti háztartás felszámolásával a Madách fivérek pesti tanulmányai magánúton folytatódnak. Szokás ezt összefüggésbe hozni Madách Imre betegségével és gyógykezelésével, de volt olyan vélemény is, amely szerint az Etelka iránti reménytelen szerelem vezetett Pest elhagyásához. Tulajdonképpen mindkét magyarázat illogikus; előbbi azért, mert pl. ebben a levélben sem utal semmi arra, hogy Madách beteg volna, utóbbi pedig nem látszik elég súlyos oknak egy ilyen lépés megtételéhez, főképp, ha figyelembe vesszük, hogy a döntés nyilván Majthényi Anna privilégiuma. (Hogy mennyire így van, mutatja, hogy fia intenciója ellenére sem kerül sor Keszeg útbajtésére.) De mindkét ok komolytalan, ha számításba vesszük, hogy Madáchnak két öccse is van; a háztartás felszámolása azt jelenti, hogy ők sem maradnak Pesten. Mindent egybevetve: nem tudjuk tehát, mi készíteti a családot arra, hogy a fiúk más formában folytassák tanulmányaikat. Ezt a lépést a nevelővel való konfliktus sem indokolja kellőképpen, bár ha számításba vesszük, hogy az csupán betetőzése volt a személyzettel (gazdasszony, István) való szinte folyamatos konfliktusnak, nagyon is elképzelhető, hogy Majthényi Anna megelégedte a személyzettel kapcsolatos szűnni nem akaró gondokat. Az sincs kizárva, hogy a fivérek magánúton való továbbtanulását anyagi okok is motiválták.

Édes Mamám!

Épmost olvastam el Spányik roppant levelét, mi felől szólni sem lehet, semmi lényegi általa okozandó kártól félni nem lehet; legfeljeb' badar lármáját, és hírbe hozását félhetnők, de tőle ez nem nagy dolog. – A prelectióktól bucsút vevénk Virozsilnak tartottam egy magyar, 's igen szabadelmű búcsúbeszédet nyilvánóssan, mit ő igen szépen meg köszönt, sőt leírva emlékül el is kért; az iskola társak is oly nagy tetszéssel fogadták, hogy nyakrafőre írják le magoknak. – Most csak még az exámen van hátra, melynek is nemsokára (pénteken talán) reménylek nyakára hágni.

A ruhaneműek, és annyi bútor, annyi helyet foglalván, nem vihetjük mind el magunkal, a Katának is 3 húszast kellene a fiakerre adni, azért jónak találtuk Palyával csesztvére üzeni küldjenek bé egy 2 ökrös szekerkét, az úti költség nem menend többre 3 huszasnál, Kata is elmehet rajta, és mindent elvihetünk. Szombat estvére mondtuk a kocsit.

Te édes mamám írtad hogy nem megyünk Keszegnek, Mary pedig írja, hogy meg ígérted néki, hogy arra megyünk, a Te képed is kész lévén oda vitendő, a státiók sem többek, se, pedig az üdő, azt sem tudván a te leveled, v. Mary ígérete történt-e előb', talán Keszegnek kellene mennünk. –

A pénzt által vette József, és el tette kivén az általam átvett száz papíros az az 40 pengő forintot. Az ötven pengőt is meg kaptuk Malvieuxtól, de mivel 4 nappal 1^ő előtt kellett felvennünk 1 frt pengő levonással. –

Minden végzendő comissióidat el végeztük a látogató szeleteket át küldve maradok holtig szerető

fiad
Imre

Címzés: „Pest / a Madame Anne de Madách / née de Majthényi / a / Sztregova”.

83.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 10.

Alsósztregova, 1840. júl. 21. kedd

Podrecsán később a Patakalja nevet kapta, s a birtokosok között Török Jánost tartják számon olyan személyként, akinek a kastélya is ott van. Őt valóban ismerte is a család, legalábbis Majthényi Anna egyik 1848-ban írt leveléből ez derül ki. Bár a két család kapcsolatáról pillanatnyilag nem áll rendelkezésünkre más forrás (a kapcsolat egyéb-

ként is távoli lehet, másképp nem nevezné a házat „idegeny”-nek Madách Mária), ezt figyelembe véve az a legvalószínűbb, hogy a levélíró Török Jánosék házában részesült a szívélyes vendéglátásban.

A címzett a levél végi utalás szerint Szliácson vagy Pöstyénben lehet. Nincsi itt előforduló lovagját, Cs.-t nem tudjuk azonosítani, mint ahogy a többi személyhez sincs elegendő támpontunk. Okolicsányi Miksa főleki főszolgabíró a Nógrádi képcsarnokban is szerepel, s Praznovszky Mihály lábjegyzete igazít el életrajzát illetően (1810–Losonckisfalu, 1892. febr. 14.).

Sztregova 21^{dik} July 840.

En még mindég itten vagyok kedves jó Mamám! de mivel igen nehezem itten lenni nálad nélkül tehát már mármá délután el indulok Csesztvére hálásra. – Mostan sorjában akarom történetemet elváltasunk üdejetől fogva elmondani. – Innen Pénteken elindulván $\frac{1}{4}$ 9-re értem Podrecsánba, hol még nem vacsaráltak vótt, min igen megörültem. Az ottani fogadás olly szíves vólt, hogy miólta a’ kedves felső vidéket nem lakom, így idegeny haznál soha nem fogadtattam, mi nékem igen nagyon jól eset, ijestül a’ mi etikettel telyes vidékünkben már egészen elszokván. Én mindjárt mondtam hogy másnap reggel jokor indulok Szliacs felé. 8 orakor befogni parancsoltam, ’s midön az egész házi nép ki kísért, látom hogy nem az én lovaim hanem az ő lovaik vannak be fogva, ez már igen rendkívül nagy figyelem vótt, mondták tudván hogy nyughatatlan vagyok előre küldötték lovaimat. Én 3 orakor Szliacsra értem nagy szívszorongatások köszt. Egy igen csinos házban mutatják jó Pepim szálását, meg álunk én föl szaladok máris Pepimet a’ garadicson találom előmbbe sijetni, meg szólit, de fájdalom csak susogva! ’s így egyszerre a’ nagy öröömöm keserűségre fordúlt. Ő máskép jó, sőt jobban mint valaha néz ki, de beszélni csak egy parányival sem tud jobban. Most ösmertette meg velem szálását, ’s láttam hogy padláson vagyunk. Beszélte hogy alatta laknak két lengyel Grófnék, kik mindég este felé a’ ház előtt egy kanapén szoktak ülni. Minek után egy keveset kipihentem ’s ösze igazítottam magamat el vezetett Pepim egy keveset magamat körül nézni, nekem

igen nagyon tetszet minden, de kivált a’ ház mellyben a’ mi szálásunk vólt. Visza fele jövet már a’ lengyelnek otinkt ültek, az ifjabb mindjárt előnkbe jött Pepim oda vezetett auffürolt, magához ültettek, ’s ott egy üdeig beszélgettünk francziául, mert nemetül egy keveset akadozva beszélnek. Az oregebb az anya Grof Vieloposzka, a’ másik fe[?] való leánya Gróf Potuliéka ennek egy 3 esztendős fiacskája, és az öregnek 3 niecei az egy lehetet valami 15 esztendős a’ kettő kissebb. Igen nagyon noble nevelt ’s elegant emberek. Nagy házi népel voltak ottan, de ök sehova sem jártak de velem sokat voltak így kivált estefelé. 2 komornájok vólt 2 inas 1 szakács 2 kocsis 8 ló. Mind ezüstön ebédelték mindég lattuk. Más nap mink is le költöztünk a’ padlásról, s’ így csak egy pitvar választott tőlök. Pepi baján igen nagy részt vettek’ mondtam nekik hogy taval te édes jó Mamam Trencsinbe vóltál hol szinte vótt valami Gróf Zsamané, agyafiok nekik csak egy $\frac{1}{2}$ orányira lakik tőlök. Mondta hogy Bergen el akarta venni Szeverint hogy ott is vótt nálok. Egyszer mondtá Potuliéka, mármá írt Szeverinnek hogy velem meg ösmérkedet ki leánya vagyok annak a’ Damanak ki szinte Trencsinbe vótt. Én magamban gondoltam hogy ott sokan vóttam hogy fogja ő azt tudni mellynek, de bizonyosan kérdezett valakit micsoda születet vagyok. – Szentiványiék is ott vóltak egyszer Catinka csak elkezdte vólt Pozsonban egy valaki der zu sterben in die Nincsi verliebt war,* én mindjárt azt gondoltam kit fog mondani csak egy kurta ja? val feleltem. Ja mondja ő, ein gewisser Cs. aber der war so verliebt wie ein Narr. Er ist eigens nach Pesth um sie zu sehen, du weisst ja? Ja ich hab gehört. – Du aber wie der zurück ist, war er ganz weg, traurig, nicht als so oft, ich hab gleich denkt Du der hat einen Korb kriegt den was Teixel wär um den, und hörst garuix als er geht reisen und er geht halt reisen ó Nicht war Du der hat einen Korb.**

*aki halálosan szerelmes volt Nincsibe

**Egy bizonyos Cs. ah, de olyan szerelmes volt, mint egy bolond. Külön Pestre ment, hogy lássa, tudod, ugye? Igen, hallottam. – De Te, ahogy az visszajött, teljesen oda volt, szomorú, nem olyan, mint máskor, azonnal gondoltam, ez kosarat kapott, mert különben mi az ördög lenne vele, és semmi egyebet nem hallasz, minthogy elutazik és elutazik, ó nem igaz, ez kosarat kapott.

Én csak egy igen sokat jelentő képel mellybüll kivál az összes Katinka sokat olvashatót mondtam, glaubst du? ich weiss nicht!* Ott vótak még Szilasiék, Okolicsányi Maxné Okolicsányi. – Liptói Viczispáné igen szép pajászos jermek, de hogy magane legyen jött Szeréminé, de ez míg én ott vótam még nem igen produkálta magát. Gavorok itt sincsenek az én Pepim a' leg nyalkáb köztök, és persze a panyi Bengicskás. [?] Én egy egész hétig vótam ottan igen elegant folyvást, még Pepim semmiképp sem akart el eresztetni, egy hétig, de kifogyot a' toilett 's hogy jó emlékezetben hagyam magamat mint igen elegant Dama távoztam. – Hanz[?]kot jövet elő találtam a' kriványon egy arendás cipelt. Adja Isten hogy végezenek valamit. Pöstyénbe akartak utánad vágtatni, de Dori' mondta hogy közelebb érik Szliacsot. A Kandiktas a' kriván tetején igen derék embernek látszot. – Jó hogy illy nagy papírost vettem, de még ez sem elég, mert meg sokat tudnék írni. Igen igen jó mulatságot kivanok kedves jó Mamám és örömel Keszegre elvarlak honnan majd én is megént talán ide jövök. –

leányod Marie

84.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 11.

Keszeg, 1840. aug. 8. szombat

Úgy látszik, Madách Imre még beteg; a levélíró nyilván Pöstyénben készült meglátogatni édesanyját és fivérét, hiszen ők ekkor ott tartózkodtak. A „fijúk” ifj. Huszár Józsefen kívül Madách Pált és Károlyt jelenthetik, akik nyilván nem kísérték el Pöstyénbe fivériüket és édesanyjukat, s most Madách Máriánál időztek; Nagy ismeretlen személy a környezetükben. Görög János orvos, Argenti a hasonszenvi (homeopathikus) gyógymód első hazai apostola, Argenti Döme (Vác, 1809. szept. 26.–Vác, 1893. okt. 27.; SZ 1. 248–249., GP 1. 820.), akinek

***gondolod? nem tudom!

azonban csak évekkel később jelennek meg a munkái. A levélíró tehát, vélhetően a földrajzi közelség miatt mint gyakorló orvossal ismerkedhetett meg vele, s így szerezhette tudomást az ekkor még gyermekcipőben járó gyógymódról. Panka Huszár Anna.

Keszegh 8^{dik} Aug. 840.

Kedves szeretet jó Mamám, kedves soraidon igen elszomorodtam. Ugyan már Nincsike is írt szegény Emi bazarul, de reménylettem, hogy talán néhány napok után jobban lesz, és így minden órába vártalak, hogy majd együtt jó Pepimet meglátogatjuk. Akor kaptam leveledet kedves jó Mamám, melly örömet repültem volna hozzád és szegény beteg Emihez, hanem ugyan akor vettem Pepim levelet hogy 9dikén indul Szliácsbúl Losonczon egy nap mulat, Sztregovára betekint, Csesztvének haza jön. Így mostan elmenetelre gondolnom sem lehet. En a' fijúkal, kedden Tereskének Csesztvére megyek jó Pepim eleibe, hogy már legg alább egyet kedveseim közül ölelhessem! Csak adná az Isten hogy már ezen levelem Emikét jó egészségben találná, de én reménylem hogy most ebben a' jó üdőben nem fog baja soka tartani. – Csak az öreg Görög ott lett volna az bizonyossan hamar ki ragadta volna a' bajbúl, és talán azt a' hoszas ott mulatást sem preskribalta volna. De meglehet hogy annak a' fürdésnek jövendőre jó sikere lesz. Csak az a' szerencsetlen uzsonna ne lett volna hát úgy ezen baj elmaradt volna. De ki tehet a' fatumról. En edig a' posta napokat nagy örömel vártam mert neha hoztak levelet Postyénből, de most reszkedve várom a' holnapot hogy mi hírt hoz Emi felől. De rossz az illy távol lenni kedveseitől 's oda nem sijethetni. – A fijúcskák igen jól viselik magokat nem is tudom hogy itten vannak többnyire Nagyhoz tartózkodnak. Gyakorolyák is magokat mindenekben. Kis Pepimnek is vólt valami változása, de már jobban van a' kis Panka is friss, csak hogy még az a' kis hólyag van a' szemin, mit majd ha jó Pepim haza jön fogunk gyógyítatni, talán Homeopatia által, mert itten Argenti valóban csudákat tesz. Itt Kesze-gen a' vérhas uralkodott, 2 gyermekcske meg is halt. – Kérlek édes jó Mamám csak íras Nincsike által gyakran. Emi-

két Nincsikét számtalanszor ölelem, néked pedig kedves jó szeretet
Mamám kezeit számtalanszor csókolom 's vagyok holtig

legg haladatosabb leanyod
Marie

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née de Majthényi /
p. Nyitra / a / Pöstyén”.

85.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
49.
[1840. szept. 25. előtt?]**

Madách Imre életében 1840 kritikus évnek bizonyult; a gyermekkori jóslat, amely erre az évre a halálát jövendölte, csaknem beteljesedett. Mária utóbb megerősíti (október második felében írt levelében), hogy valóban ebben az évben volt a legsúlyosabb öccse egészségi állapota. Mindazonáltal nem nyilvánvaló, hogy ez év őszére kell-e datálnunk ezt a levelet is. Pepi Pestre készülődik; egy másik levél értelmében útját egy hasonszenvi gyógymodot folytató orvos meghívásával kapcsolná össze. Úgy látszik, nemcsak a rossz időjárás, de saját egészségi állapota is hátráltatja az utazásban, ami szintén 1840 őszét valószínűsíti. Maga az évszak annál is inkább megerősítést nyer, mivel a levélíró szőlőt küld édesanyjának. (Az a körülmény, hogy idő hiányában nem a szagos fajtából küld, amellet szől, hogy friss szőlőről, s ilyenformán szeptember körüli időpontról lehet szó; a már felfűzött, télre eltett szőlőt föltehetően egy helyen tárolták, s így nem okozott volna idővesztést a megfelelő fajta kiválasztása.) Úgy látszik, Huszár Károly megfelelő embert talált a fivérek mellé. Ez az „ember” nyilván nem István, a szolga, hiszen őt aligha helyettesíthetné a Bory család valamely tagja. Sokkal inkább a Spányik Antalt helyettesítő, pontosabban felváltó Bory Lászlóról lehet szó, aki majd valóban segít Madách Imrénének ügyvédi vizsgáit letenni, és pedig éppen 1840 őszétől kezdődően (Radó

64.). Mivel itt még csak feltételezésként szerepel a (családi) neve, joggal tételezhetjük fel, hogy valóban 1840 nyárutójáról vagy ősz elejéről lehet szó. A szagos (véltetően csemege) szőlőre gondolva, s Keszeg délibb fekvését is figyelembe véve, talán augusztus végéről. Az bizonyosnak látszik, hogy Görög pénteki vizitje még nem azonos a későbbiekben említett s Argenti Dömével lefolytatott közös vizittel; Madách Imre sógora ugyanis még csak ezután szándékozik Pestre utazni. Egyébként is: Madách Imre szept. 26-i leveléből kitűnik majd, hogy előző nap járt Keszegen Argenti Döme. Rátod Vácrátót, ahol a jelek szerint Géczy Elek élt, aki azonban Romhányban halt meg (NI 4. 345.).

Édes kedves jó Mamám!

Kedves soraid igen meg örvendeztettek mindnyájunkat, éppen az én szobám együtt ültünk Emi Pepi és én. Emi hála Istennek javul, Görög pénteken itt léven mondtuk neki hogy bajos ha etszaka fel kel kelni az izadság, hát mondta hogy este nem kell be venni, azóta már nem izad, és igen jól alszik, a' gazdaszony hál vele. Épen mármia kaptam Károlytól ezen ide mellékelt levelet, melyben a' fíjukhoz egy embert ajánl. Gondolom hogy Borit szántad a' fíjukhoz édes Mamám és így erre szükség nem lesz. – A' Nyulakat és csirkéket nagy köszönettel vettem, a' süteményért pedig Emi a' kezeit csókolja. – Szegény Pepi még mindig egyformán van, csak hogy úgy látszik mint ha kevesebbet köhögne, e' napokban Pestre szándékozik, ha az idő jó lesz. – Téged édes jó Mamám igen ohajtva várunk mentül előbb mindnyájan, csak kérlek gyere ha csak lehet. – Egy pár nap előtt itt volt az öreg Géczi Elek, szemrehányásokat tett hogy még Rátodon nem voltam. Itten küldök édes jó Mamám egy kevés jobb szőlőt, szagosatt akartam küldeni de soká tartot volna érte küldeni, és az expressus sijet. – Mindnyájan Emi Pepi és én ezerszer kezeit csokolva és minél előbb elvárva maradok holtig leg haladatosabb leanyod

Marie

Nincsit mindnyájan igen igen csokolunk

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née de / Majthényi / a / Sztregova”.

86.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 56.

[Keszeg, 1840. szept. 25. előtt]

Madách Imre a levélíró házában, Keszegen betegeskedik, s várják Huszár Józsefet, aki Pestről egy homeopátikus gyógymódot folytató híres orvossal fog megérkezni. Ámbár a központosítás hiánya miatt az erre való utalás úgy is érthető, hogy csupán tanácskozik az orvossal, de esetleg egyedül fog hazatérni. Madách Imre majd meg is nevezi az orvost 1840. szept. 26-i levelében, s azt állítja, hogy Argenti előző nap volt nála Göröggel. Mivel 1840. szept. 25. péntek volt, ilyenformán teljes az egyezés. Apró szépséghibája az okfejtésnek, hogy Madách Imre levele szerint Görög is nála járt, míg e levél szerint Görög Keszthelyen van, s csak hatodikán küldenek érte; mivel a levél utalásai alapján egy hétnél rövidebb utat kell feltételeznünk Huszár Józsefnél (máskülönben a levélírás napján távozott férj visszatérére a pénteki napnál pontosabb meghatározást kellene adni), ezért azt a lehetőséget, hogy szept. 6-a lenne Görög visszatérésének várható dátuma, el kell vetnünk. Argenti Döme valóban a kor híres orvosa lesz, bár meg kell jegyezni, hogy ekkor még csak négy éve folytat praxist, s Vácon él. Ilyenformán az a lehetőség sem zárható ki, hogy eredetileg másik orvost szándékozott Keszegre meghívni Madách Imre sógora. Argenti Döme főműve egyébként megvolt Madách Imre könyvtárában (az 1858-as kiadás), s a tartalomjegyzék kiegészítéseiből ítélve használta is a könyvet. Görög János és Argenti Döme nevének együttes említése azzal magyarázható, hogy mindketten váci orvosok. Ugyanakkor nem világos, mi keresnivalója van Görögnek Keszthelyen.

A levél érdekessége, hogy a nem egészen hat éves ifj. Huszár Józseffel kapcsolatos jövődőlés ennek nyomán terjedt el a Madách-irodalomban.

Kedves szeretet jó Mamám!

Ismét csalódtam reményembe 's így kénytelen vagyok ismét tollat ragadni. Majd egészen bizonyosnak hittem hogy mármár eljősz édes jó Mamám 's annál hozabbnak fog a' viszontlátásig az idő múlni, mivel minden nap 's minden órában várunk. – Emi hala Istennek jobban van, jó alszik jó appetitussa van és jó kedvű, csak velünk együtt a' jó Mamát nehezen várja. Görög már elutazott Keszthelyre és csak 6^{dik} mondta hogy küldjünk érte. – Jó Pepim is mármár ment Pestre ha valami közbe nem jön pénteken haza jön egy híres homeopáticus orvos is fog tanácskozni adná a' Mindenható hogy jó sikerrel. – A' dajkának már ki mondtam könnyebben vette mint sem gondoltam. Csak kérlek édes jó Mamam ha Gellénének egy derék magyar leánya felül írál olyat leggy jobban szeretnék a' melly még nem szolgált, hogy nevelhetném. – Én nekem igen nagy nathám van és iszonyú has menésem, de gondolom nem lesz azért semmi bajom. Kis Pepi szorgalmatosan tanul Emi sokat nevet rajta hogy hogy filozofál az jövődöli Emi hogy ő lesz az első magyar a' ki filozófiát fog írni. – Emi velem együtt számtalanszor kezeit csokolya édes jó Mamam Nincsit és a' fíjukat csokolyuk en pedig halalomig meg nem szünök lenni

legg halada[tosabb leányod]
Marie

Címzés: „Madame / Madame Anne de Madách née de / Majthényi / Sztregova”.

87.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 28.
Keszeg, 1840. szept. 26. szombat

Madách Imre kicsit sietve ír ugyan (a levél végén álló „ImreSzerető fiadnak” arra utal, hogy csak utólag biggyesztette oda a nevét), de

amúgy írása rendezett, semmi sem utal arra, hogy ágyban fekvő beteg volna. Előző napon Görög és Argenti Döme jártak náluk, úgy látszik azonban, hogy a levélíró sógorának állapotán a hasonszenvi gyógymóddal sem sikerült érdemben javítani. Mindazonáltal Argenti Döme a későbbiekben is a család bizalmát élvezte, s könyvével jelentős hírnévre tesz majd szert.

Kedves Mamám!

Mind azon gondoskodás, 's majdnem mérhetlen figyelem daczára, melyet itt Kedves Marím szíves szeretetétől, és Pepi jóságától tapasztalok még mindég fájdalmasb'an érzem valami szeretetnek hiányát, és ez azon anyai karok, melyek oly nehéz holdakon át gyámolának oly rendítetlenül. Görög tegnap volt itt Argentival, szegény jó Pepi még mindég egyenlőálapotha van. – Nekem az izzadságtól egy kis pörsönésem van – de azért fel kelhetnék. – Mari néhány napra Sztregovára készült, de Pepi nem akarja. Jövőkor ő akar írni, de hagyd reménylenem, hogy a hon töltött napok neked oly hosszúkká látszatván, mint nekünk, az itt maradottaknak anyai szereteted karjaiba vezet

ImreSzerető fiadnak

B. B. Kérlek, ha alkalom hiányán Lónyay leveleit ide adressíroznád a póstán.

Címzés: „Keszegh / Madame Anne de Madách / née de Majthényi / Szakál / a / Sztregova”.

88.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 59.

[Keszeg, 1840. okt. eleje]

A címzett Pesten, a Szakal-házban tartózkodik, ott, ahol fiai egyetemi tanulmányaik alatt laktak. Kezdődnek a szüreti mulatságok, vagyis ok-

tóber elejét írunk; de melyik évben? Emi komolyabb betegsége miatt valószínűleg 1840 a helyes évszám, hiszen abban az évben még szeptember végén is a levélíró házában betegeskedett Madách Imre. A levél utalásai is egyértelműen erre vallanak. „Kis Nincsi”, vagyis Huszár Anna ekkor másfél éves; talán elkezdett már beszélni, s az sem lehet véletlen, hogy nagybátyját hiányolja, akivel éppen ekkortájt hosszabb ideig együtt lehetett. A következő évet eleve kizárja sógora halála, az előző évben pedig nem tudunk róla, hogy éppen ősszel betegeskedett volna, s persze Huszár Anna is fél éves volt még. „Károly” Huszár Károly, „Mizi” a felesége, Tersztyánszky Mária, az „Öreg Úr” pedig id. Huszár József. Rátód itt is Vácrátót; a vizit során Géczy Elekkel találkozhatott a levélíró.

Szeretet jó Mamám!

A Komornik által nagy örömömre halottam hogy már a' jó Emi jobban van! menyire búsultam érte azt ki sem mondhatom, egész Rátódig sírtam 's haza jövé az egész ház olly pusztá vólt 's a mi fajdalmamat még mint inkább nevelte az vólt a' Kis Nincsi ki mindeg, Emi-Emihez kéredzet. – A Rátódi visitet is szerencsésen elvégeztem de majd ezt szóval, ha a' Mindenható hozád segít édes jó Mamám elmondom. – Itten már kezdődnek a' szüreti vígalmak, ma érkezett Károly hólnap Mizi és hólnap után az Öreg Úr. – Alig pihenhetem ki az Uriszék után, 's suholtattam ki az urak után, most megínt varakozásban köll lennem. tizenegy vendégem vólt halásra, Zaarit és a' papunkat kivéve, úgy hogy a magam saját csontjainak is madrácz nélkül kölltet nyugodni, mi vár most rám az Isten tudja. Csak már a' mindenható túlvine a bajokon, hogy hozád repülhetnek szeretet egyetlen jó Mamám! sok-sok erántam való nagy kegyeidet meg köszönni. Szegény Pepimnek is a' képe meg vólt dagadva 's alterálva is vólt, de már jobban van. Kezeidet ezer és ezerszer csokolyuk kedves Mamám Pepim és én és halálíg meg nem szünök lenni leg haladatosabb leanyod

Marie

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách nee de / Majthenyi a / Szakalischen Haus / Pest”.

89.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 65.

[1840. október második fele]

Attomyr József hasonszenvi orvos (Diakovar, 1807. szept. 9.–Pozsony, 1856. febr. 5.; Sz 1. 288–289.). A levél „anno 40” kifejezése arra vall, hogy nem íródhatott 1840 előtt. De később sem: ősz van, közvetlenül szüret után, de még a tervezett novemberi szüregovai út előtt vagyunk, s „jó Pepi”, a levélíró férje még él. Így tehát 1840. októbere a levél írásának ideje. Úgy látszik, hogy a címzett, s nyilván vele együtt Madách Imre is Pesten tartózkodik. Ezt különben egy másik levél is megerősíti, ugyanis néhány nappal később, 1840. nov. 4-én a levélíró Madách Imrénének is levelet fog írni, s annak a címzése is Pestre szól. Madách Imre tehát, aki ebben az évben valóban sokat betegeskedett, ezúttal ismét Pesten tartózkodott, s Attomyr József doktorral gyógykezelte magát. Muzslay valószínűleg Muzslay Sándor (1814–Rád, 1902. okt. 14.), aki a Nógrádi Képcsarnokban is szerepel.

Édes kedves szeretet jó Mamám!

Ismét egy alkamatosság megy Pestre és így lehetetlen nem írnom annak a’ jó Mamának kire gondolni ’s kivel beszélni legg főbb boldogságom! Emike hogy Athomir kezeiben van annak igen örülök mert azt igen dicsirik. Bizonyos a’ ki cúraltatása nem csak időre órára hanem egészen tövestül, ’s hogy ha vissza is találna bele esni hát először gyengében ’s másodsor nem olly hosszú üdeig mint anno 40. Athomir vagy is máskép Luberev ur. A még fiatal hát igen iparkodik hogy a’ nevét de csak az Athomir nevét emelje. Mind ekoráig tartot a’ híres Penczi szüret, még csak ma ment el Miczi itt ebédelt ’s ebéd után útra indult szerencsés – de igen szerencsés utat! Holnap jön a’ Coda de re-

ménylem da capo nélkül mert máskép meg szokók, holnap jön Karoly ’s délután Adieu! Adieu! Az utazó dandi is már meg jött Muzslay, Kedden éjel itt hált igen fel puffasztja magát, de csak rajta, én meg vallom halgatni sem akartam a’ sok dicsekedéseket. Bár csak már az November jönne hogy a’ jó Mamához vinne de most mászik az idő mivel én akarom hogy fusson. – Számtalanszor Ölelve ’s kezeidet csókolva jó Pepimvel együtt vagyok holtig kedves jó Mamám

leg háladosabb
leanyod Marie

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née / de Majthényi / a / Pest.”

90.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 61.

[Balassagyarmat, 1840. nov. 3. előtt]

A levél írásának idején nemcsak a címzett, de Madách Imre s id. Huszár József is Pesten tartózkodik. Valószínűleg már Huszár Anna is megszületett, s ő az, akit a dajkára és a gazdasszonyra lehetne hagyni egy utazás esetén. Úgy látszik, hogy Spányik Antallal, a Madách fivérek nevelőjével szemben a családnak igen súlyos kifogásai támadhattak. Mivel az előző év családi levelezése ehhez nem ad semmiféle támpontot, 1840 látszik a legvalószínűbb évnek, annál is inkább, mivel ez év őszétől Bory László folytatja Madách Imre felkészítését a vizsgáira. A búcsúra történő utalás miatt, amennyiben Keszegen íródott volna a levél, úgy nov. 4-inék kellene tartanunk [ott ugyanis Imre napon van a búcsú (Jakus Lajos szíves közlése)]. Csakhogy van egy bizonyosan nov. 4-i levele is a levélírónak! Valószínűbb tehát, hogy Balassagyarmaton tartózkodik, annál is inkább, mivel a család barátja, Gellén József a magyar teátrumba készül.

Minden kérésünknek ellenére a jó Gellén hólnap reggel el akar hagyni ambár már aval az okkal is alottam elő hogy hólnap itt búcsú lesz, de ő sietet 's a' rosz idő ellenére is megy. Igen jól mulattuk magunkat szegény öregecskével jó kedvű volt. A te dolgaidat is mind elő adta neki Pepi, mit mind igen jól látszik meg fogni. Spányik dolgát is mind elő adtuk neki, ő is azt mondja legg jobb ötlet meg vetni. Epen midőn eddig írtam jött a' Pesti szekér 's hozta kedves soraidat mellyek nekem 's jó Pepimnek kimondhatatlan nagy örömet okoztak hogy nemű nyugtatást leltél jó Pepim soraiban, mit egyedüli igyekezete volt elérni. Légy is nyugot kedves szeretet jó Mamám, mert bizonyosan minden jóra fog fordulni minél előbb. – Gellén igen nagyon látszik annak a' bizodalomnak örülni, mellyet benne helyheztedtél, ő szegény annyiból meg is érdemli mivel igazan jó és atasírt embere házunknak és főkepen neked édes jó Mamám. Ő semmit sem vacsorált hanem délre jó eszik és uzsonnára kávét is iszik, es nagyon szipákol amit eddig benne nem tapasztaltam. – En mihelyest jó Pepim Gyarmatra megy azonnal sietek hozzád kedves jó Mamám, hogy együtt néhány boldog napot tölthessünk. A gyermekeket itthon hagyom most is papunkra bízom a' nagy 's a kicsit a' <k?zd> dajkára 's gazdaszonyra. Nincsit Emit Karolyt Palit csokolom néked pedig egyetlen jó Mamám ezer meg ezerszer kegyes kezeidet 's maradok holtig leg haladatosabb leanyod

Marie

Gellén másra nem is almodik 's nem is gondol hanem arra hogy hozzád szál. – többi közt ma este a' magyar teatrumba készül, mert még nem látta.

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née de Maj- / thényi / a / Pest.” A címzéshez jegyezve: „Az öreg Úr levelében igen dicségszik hogy Emi meg latogatta.”

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 12.

[Keszeg], 1840. nov. 3. kedd

Valaki valamivel zsarolja a Madách családot, bár a levél nem árulja el, hogy ki és mivel. Mindenesetre a nevelő, Spányik Antal, akinek neve ezidőtájt többször szóba kerül, s mindannyiszor elítélőleg, az egyetlen szóba jöhető személy. Miska valószínűleg ugyanaz az inas, akiről a levélíró 1838. dec. 31-i levelében is ír. Simoncsics leginkább Simonchich János (1783. k.–1856. júl. 25., NI 10. 198.) lehet, a pesti takarékpénztár igazgatója, legalábbis egy későbbi levélbeli utalás alapján ez látszik valószínűnek.

Nov 3^{dik} 840.

Édes szeretet jó Mamám!

Engem azon rettenetes levél olly annyira le sujtot, hogy közel voltam a' guta ütéshez. Illy szörnyeteget képzelni sem lehet többet mint ez! Pepim azt mondja hogy az igen nem jó lett volna ha Simoncsicshoz azon egy néhány holmit elvitted volna. Pepim majd erről bővebben fog írni, én nem igen tudom hogy hogy gondolja ő. Feleletet nem javasol neki írni, a' néked intézett leveledet pedig minden esetre returnírozni igen jónak tartya. Pepim se felelt, 's most igen örül. – En csak azon töröm az eszemet, ki beszélte el neki azon Sztregován történt meg hitelezést, 's egy szóval ezt az egész dolgot, iszen ő az óta nem gondolom hogy lett volna ottan hát kitül az a' kérdés. Csak hogy ezt nem lehet feszegetni, mert mennél jobban fogjuk vizsgálgatni, vagy valami lépéseket a' dologban tenni, annál szembetűnőbb lesz a' feladás, a' mellyel fenyeget 's talán meg is tesz. De csak leg jobb csendességben el várni mit fog csinálni, a' leveleit pedig returnírozni. Eminek gondolom épen nem köll tőle tartani mert anyira csak gondolom nem fog vettemedni. Pepimmel épen semit sem értekedhetek hogy mit szándékozik ő neked édes jó Mamám írni mert épen midőn az íráshoz

akart ülni jött az öreg Mocsari, hát meg lehet hogy leveleinknek egészen ellenkező tartalmok lesz. De én sietetek mert még mármár akar-nánk Vaczra expediálni, 's onnan a' fijaker által Pestre. Csak te ked-ves jó Mamám ne epezd magadat, és ne búsúl csak hadni köll a' dol-got magától ki fog fejlődni, 's bízok az Istenben nem a' mi kárunkra, hanem ha te fogsz búsulni még meg talál-sz betege-dni, az volna csak az igazi szomorúság 's bú, de még ezek a' külső bajok még ezeket csak meg lehet küzdeni. – Illy baj a' Sztregovarúl tegnap Bory által írt is, hogy a' két öreg igaz ló meg taknyosodott 's hogy agyon kölltetet őket szúrni. Bory azt javasallya hogy a' pejeket jó volna most a' Pesti vásáron eladni hogy netalán azokon is ki üsön, a' betegek egy istállóban léven. De ha az ember meg mondja kinek a' lovai, 's valaki meg veszi, 's ki ütt rajtok a' baj hát azt már mint igazi csalást tekintené a' vevő, 's így ismét legg nagyobb bajokba keverednél édes jó Mamám, mellyekkel ferfinek is baj küzködni hát még neked. Ugy eladni hogy azt épen meg ne tudnak hogy kinek a' lovai azt lehetetlen, mert ha ott a' vásáron nem is de ki tudja előre ki veszi meg 's így sok számtalan kelemetlenséget hozna ez magával. – En így gondolom talán csak legg jobb lesz, a' sorstúl elvárni hozot is-mét ránk. – Az a' alaváló Kovács most mondja csak hogy a' tajás tak-nyos vótt 's azt akkor kölltetet volna neki mindjárt meg mondani nem most. En ugyan azt nem igen gondolom hogy így volna, hanem és azt tartom hogy Pöstyénbül jövet Miska valami istállóba az úton kapta föl a' bajt. De már helyem sincs írni 's így végeznem köll. Még egyszer csak arra kérlek egyetlen jó Mamám ne búsúl, 's nyugodj meg, min-den jóra fordul. Ezerszer kezeidet csókolja

leányod Marie

OSZK Kt. Levelestár: Huszár József – id. Madách Imrénéhez. 10.

Keszeg, 1840. nov. 3. kedd

Huszár Józsefnek ezt a talányos levelét Radó (64.) úgy értelmezi, hogy Huszár Sándor lett volna, aki megrágalmazta Madách Imrét. A levél azonban, talányossága ellenére sem értelmezhető így; a levélíró valójában sehol sem nevezi meg az illetőt. Huszár Sándor nevének előfordulása ellenkező előjelű; a vele kapcsolatos utalás értelmében éppen arról van szó, hogy nem tanácsolja (nem is annyira a címzettnek, mint inkább Madách Imrénének) őt is az ügybe belekeverni. 1840 őszétől kezdődően Bory László készíti fel Madách Imrét a vizsgákra. (A két csillag helyén két egyforma, de nem azonosítható karakter áll.)

Keszeghen Nov 3^{án} 840.

Különösen Tisztelt
Edes jó Anyám!

Képzelmek azon kellemetlen órákat mellyeket azon elvetemedett ragalmazó, és gonosz ember édes Anyámnak ujabban okozott, és okozni kíván, – szívet rázó állapot eféléket tapasztalni, de megnyugtató minden esetre az ön érzet, és az hogy ha kedvetlenséget okoz is, de nem árthat.

Emire nézve tett gyáva fenyegetőzéseit én részemről figyelemre méltónak se tartom, mert aszt tenni nem fogja, nem merészelheti – feleletjét Eminek helyeslem azon meg jegyzéssel: hogy Huszár Sándor most említést nem tennék azon okból, hogy mindenkinek ezen kedvetlen tárgytul való inkább eltávolítását gondolnám. – Leveleit amint jönnek azon az uton felelet nélkül vissza utasítanám, vagy feltöretlen hagynám. – Aszt azonba hogy az általa érdekelt csekély holmik Simoncsitsnak vagy másnak most által adassanak, éppen nem látnám helyesnek, mert az által csak hiányos tettet esmérne el édes anyám, és gunyoló ijesztésü elégtételt nyernének. – Illy gonosz embertől jót vár-

ni nem lehet de még kevésbé ha ijesztésinek hatását észre venni, – azért tegyen amit akar, majd meg felelünk már, mert csak írásba teheti ami minden esetre közölni fog. – Szembeállítás mint tudatlan soraiba mongya nem történhet, és azt mindenképp elis kell tavoztatni. – Mind ezen gázságainak csak az az egy rossz oldala van hogy egy illy piszok emberrel érintésbe kell jönni. – Jó lesz Hamza által meg tudni melly Consiliumus Birojába vagyom és a szükség esetébe akar folyamodni, de még most hamarjába nem. Csak egy mód volna ötten ezen gaz szándékától elvonni, tudnili: A dolog valódi fekvésének fel világosításával négy szem között meggyőzni arról hogy feladása nem csak ártani nem fog, sőt annak sulja reá, mint hamis ragalmazóra, fog vissza esni, – csak eszt az egy modot látom az ő gonosz szándokának lefegyverkeztetésére, más minden asz[t] ébreszteni fogja. – Véle való értekezést avval vélném kezdeni – Mit akar, mi czelja folytonos gorombaságainak? Ki lészen elégtve. – Így által menni a történetekre mi szerint a követelés joval fölözvén a vagyont ok se lehetett egynehány kis értékű holmiknak mellyek éltebe mint kereszt gyermekeinek általa ajandéka adódtak vagyonyától való elvonására, mellyeknek ugyis kielégítésképen Édes Anyám birtokába jönni kellett <volna> előbb vagy utóbb, – de mint már nem tulajdona vagyonához nem jegyeztethettek * * szerint kitűno ragalmát a törvényis keményen fenyíteni fogja – de eszt egész vigyázattal és okos megfontolással kellene neki előadni melly alkalommal ki lehetne legalabb tudni hova erányozza feladását. Leheté efélét Hamzára bizni sikerrel alig gondolom, de ha más nints talán a proba nem árthatna ha reggel történik. Gellenyelis fogom nézeteimet bővebben közleni. – Egyébberánt csak arra kérem legyen nyugott Edes jo Mamám mert nem arthat, legfellebb kedvetlenséget okozand az alávaló boszszú – de annakis eljö a büntető orája és hiszem hogy nem meszsze van. A lovakkal levő baj erántis irtam Borynak, nézeteim Marim levelébe foglaltattak, azért papirosom fogytan Edes jó anyam kezeit tsokolva megnemszünök lenni tisztelő

fia Pepi

93.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
64.**

[1840. nov. 4. szerda]

A levélíró egy nappal korábbi levelére utal, s Emi másnapi névnapjára: a dátum tehát nov. 4., s mivel fennmaradt datálható levelei között csak egy nov. 3-i van s az 1840-ben íródott, így ez a levél 1840. nov. 4-i. Megerősíti ezt az is, hogy utalás történik benne Madách Imrének küldendő levélre: valóban fennmaradt egy 1840. nov. 4-i Madách Imrének szóló levele a feladónak. Rátód, vagyis Vácrátót, ahol Prónay Jánosné Kubinyi Ludovika járt, a Géczy család birtoka.

Kedves szeretet jó Mamám. Ismét tölem egy levél 's még csak tegnap kaptál egyet de lehetetlen egy alkalmatosságot Pestre menni látni anélkül hogy neked írjak. Hogyan vagy kedves jó Mamám, reménylem hogy semmi baj, az utolsó óta nem adta magát elő, adná a' Mindenható hogy már egyszer szűnjenek, 's minékünk is nevetne már a' sors! de ez is elfog jönni nem sokára reménylem. –

Márma itt vólt Prónay Jancsiné Ratódrúl jövet. – Márma mond ki Pepi a' szakácsnak, mert már lehetetlen a' lopásait tovább tűrni, mert minden nap többet a' felinél a' kivett vajnak lopja el. Már a Kuktát meg fogadtuk. –

Csak már egyszer jönné az az üdő hogy én hozád mehetnék 's ottan egynehány boldog napot tölthetnék. De ez is elfog jönni mihelyest Pepim Gyarmatra fog menni. Ő hála Istennek többet nem köhög sőt kevesebbet, hanem igen bágyat, 's rossz kedvű. –

Kis Pepim igen jó s szorgalmatosan tanul csak németül nem akar még beszélni. A kis Nincsi is igen frissen van 's igen hízik. –

Hólnap van Emikének neve napja ő neki is néhány sort írok, Károlykának meg csak ebben a' levélben foglalom legg forróbb kívánságaimat a' kéréssel hogy engem ezentúl is szeressen. –

A patika contót márma hozatjuk ki Vaczról 's ki fogjuk füzetni.
Most ezerszer kezeidet csókolván egyetlen jó Mamám maradok holtig

legg haladatosabb leanyod
Marie

Nincsikét is számtalanszor ölelem.

94.

OSZK Kt. Levelestár: Huszár József – id. Madách Imrénéhez. 11.

Keszeg, 1840. nov. 7. szombat

A „gonosz ember” Spányik Antal nevelő, a többiek részben korábban előfordult személyek (Gellén, Bory, akiről azonban nem tudjuk, hogy közelebbről a család mely tagjai), részben ismeretlen személyek (Moshaim, a komáromi kereskedő).

Keszegh Nov 7^{én} 840

Edes jó Anyám! Mindenek előtt köszönöm a sok Zabot melyet számomra C[s]es[z]tvére küldetni méltóztatott. A Komáromi kereskedő által megígért ár mostanra nézve igen elfogadható, mert jelenleg Gyarmathon a Zab 1 f 48 xr, azért jó lesz a többivel várni mert nagyon gyanítható az árnak felmenetele.

Gellény tegnap este érkezvén ma itt mulatott. Egész reggelt használtam arra: hogy a mennyire tudományom vagyok, a mostani Úri szék tárgyáról, az Arendabeli által adásról, – és még azon gonosz ember felől is nezeteimet véle közöljem. Szívesen felváltanám Gellént ezen alkalommalis ha alapotom engedné de reményilem és bizokis hogy elfogja a rea bizottakat végezni. Borytól által vett Gellén 100 forintot azért ez neki forsporként elég lészen, minthogy a lovakon a kiütött baj miatt nem jöhetett, ámbar Bory Vadkertig vitette, most pedig szinte csak Dunakesziről megy forsponton.

170

En szerdan készülök Gyarmatra ha az Isten megsegítt.

A vörösvári Moshaimféle cserére nézve úgy vélekedek: hogy mind a két ház hitelesen megbetsültetvén a mennyinél az többet érne <annak> azon summa elfogadására magát előre kötelezze. – Azon Zsellér fundusok és mellette lévő szérő és Lucernás Naploját egy némely kezemnél volt Iromanyokkal Gellénynek általadtam és mindenekre igyekeztem ötet fig[y]elmetessé tenni.

Egyébbbaránt ne busuljon Édes Anyam mindenikünknek meg van a maga baja de majd elintéződnek azokis, mint már sok mások ezelőtt elintéződtek. – Sietek Gellényhez kit magát hagytam azért zárva soraimat minnyájokat oleeve Edes jó anyam kezeit csokolva meg nem szünök lenni

mélyen tisztelő fia
Pepi

Címzés: „AMadame / Madame Anne de Madách nee / dame de Majthényi / a / Pest”.

95.

OSZK Kt. Levelestár: ifj. Huszár József – id. Madách Imrénéhez. 1. 1840. nov. 12. csütörtök

Ifj. Huszár József hat éves múlt; két fennmaradt levele közül ez az első.

November' 12^{kén} 840

Édes Nagy Mamám!

Milly nagyon örülök azon, hogy Édes Nagy Mamámnak már szabad kézzel levelet írhatok, 's hogy ez által megköszönhetem, és csókolhatom Édes Nagy Mamámnak kezeit a' küldött lépért.

171

Csókolom Emikét, kinek nevenapján sok szépet, és jót mondhatam volna, ha vagy ő én hozzám, vagy én ő hozzá mehettem volna. Csókolom Nincsikét Szeretőmet, – Palit, Károlyt.

Édes Nagy Mamámnak pedig kezeit csókolva maradok holtig engedelmes, és hön szerető – Onokája

Huszár Pepi

96.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 62.

[1840. dec. vége]

A levélből kitűnik, hogy karácsony és újév között íródott; hogy melyik évben, azt Huszár Boldizsár haldoklásából következtethetjük, aki a levélíró apósának fivére volt, és 1841. jan. 7-én halt meg Barátiban (NÉ 1935. 67., A 340; az előbbi forrás pontatlanul jan. 1-ét írja a halálozás dátumaként; a halotti anyakönyvben utólagos bejegyzésként a születési dátum is megtalálható: eszerint Huszár Boldizsár 1776. szept. 2-án született, nem világos azonban, hogy hol: a megkereszteltek kemencei katolikus anyakönyvében ennél a dátumnál nem szerepel a neve, ilyenformán nem Barátiban született). „Nézva” Nézsza, talán valamelyik orvos élhet ott, legalábbis a „frizli”-re (Friesel=hólyagos himlő) való utalásból erre lehet következtetni. Az anya (Mutter), nyilván ugyanaz a személy, akire magyarul „öregasszony”-ként utal a levélíró, de aki – a közeli kapcsolat, s az apóshoz hasonló utalás ellenére – mégsem lehet az anyósa, hiszen – mint már volt róla szó – id. Huszár József felesége már nem él.

Kedves szeretet jó Mamám!

A' reánk következő új esztendő nekem is nyújt alkalmat, hogy néked kedves egyetlen Mamám minden kigondolható jókat kívánhassak. Ki e' világos is érdemelné meg jobban minden Isten Aldásait mint Te!

De hasztalan, soha sincsen a' jutalom az érdemhez mérve. – A' Mindenhatóhoz emelkednek fohászaink a' te boldogságodért Kedves Mamám a' te jó egészségédért 's hozzá életedért hogy bennünket Gyermkeidet köztünk léteddel öröké boldogics. –

Mink az ünepeket csendes maganyosságban töltöttük el, szegén Pepim baja nem igen ohajtatja velünk a' mulatságot. En már igazán elcsüggedni kezdek – mi lesz ennek a' vége! – Nezván is voltam az ólta Pepim is úgy kívánta. A Nincsi frizliit is elő hoztam illy forman.

Stell dir meinen neulichen Schrecken vor wie Du weisst hat die Mutter gesagt die Nincsi, so wie die Brüder haben das Fieber. Kaum warst du weg, so gehe ich zufällig hinaus, und sprich mit der Mutter ihren Mädchen, als sie sagt die Nincsi so wie alle andre hätten den Friesel. Ich stürz ausser Athem zur Mutter, um Gottes Willen, die Nincsi und alle haben den Friesel! Jetzt hat es eine Zeit gebraucht bis meine Mutter meine Schkrupln geheilt hat, so ungeheuer hab ich mich wegen meinen Kinder von der Ansteckung geforchten, und diess wusste die Mutter drum hatt sie es verhehlt. – Aber warum denn die Mutter in dem gresslichen Wetter gekommen? – Ich hab ihr so desperat über Pepi geschrieben dass sie ihn doch sehen wollte.* – Nizsán az örök élet van egy katona be a' másik ki. – Boczus Huszár halálos beteg talán már meg is halt, hasmenésbe van a' mit meg eszik mind át megy rajta. – A' Gazda itt vólt el hozta a' kis lyánt, de nem igen tetszik szeles, de semmi, úgy sem szándékozom egy esztendőnél tovább tartani. A' leveleket mind át adtam neki. Beszélte hogy a' Szt. betörésért csak ugyan [nagy?] haszna van gyanúban be is van csukva Bornemisát is várják oda. – Még az Öreg Urunknak is köll írnom 's így vegezni köll.

*Képzeld el a legújabb ijedelmemet! mint tudod, anya azt mondta, a Nincsi és a fivére-im lázasak. Alig mentél el, véletlenül kimentem és beszéltem anyám [szolgáló] lányaival, amikor azt mondja, a Nincsi és a többiek is mind himlősek. Lélegzet visszafojtva rohantam anyához, az Isten szerelmére, a Nincsi és a többiek himlősek! Kellott egy kis idő, amíg anyám eloszlatta skrupulusaimat, mert oly mérhetetlenül féltem, hogy megfertőzőm a gyerekeimet, és mivel ezt tudta Anyám, eltitkolta. De miért is jött el anyám ilyen szörnyűséges időben? – Olyan kétségbeesetten írtam Pepiről, hogy mégis látni akarta őt. –

173

Ezerszer csokolom kegyes kezeidet édes jó Mamam Pepivel együtt s magamat gyermekskémvel együtt kegyelmedben ajánlván maradok holtig

legg haladatösszabb leanyod
Marie

Egy kevés kalácsot küldök közökre a' makossát a' Mamácskának privát.

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née de Majthényi / Pest.” A címzéshez jegyezve: „Igen nagyon kéri Pepi ha lehetne kapni Karlsbadnak a' leírását. –”

1841

97.

OSZK Kt. Levelestár: Huszár József – id. Madách Imrénéhez. 12.

[1841. jan. 20. előtt]

Az írásképp alapján talán a feladó utolsó leveleinek egyike. Mindenesetre betegsége már súlyos, írásának rendezetlensége az előző levélhez mérten is jelentősen növekedett. A „Kandel-ügy”-re való hivatkozás is ezt az időszakot erősíti meg, mivel Madách Mária éppen 1841. jan. 20-i levelében említi, és pedig úgy, mint amit Majthényi Anna „jóváhagyólag tudomásul vett”. Madách Imre még beteg, csak jan. 20-i levelében írja Madách Mária, hogy jobbulásáról tudomást szereztek.

Édes jó Anyám!

Csak röviden tudosíthatom hogy Kandel Arendással a Contractust ismét 6 Esetre megtettem, 300 f ezüstbe fog többet fizetni, és most fenálló minden új épületjeit mellyek 1500–2000 forintokra mennek in-

gyen az Uraságnak általadandja. – csak a kocsmá épületeket kell rendbe szedni nem sokba jön, és az úgy nevezett Hatfa erdőtske árából könnyen potoltathatik, szoval ezekről bővebben értesítendem Édes Anyámat. Remenylem Emi is jobban vagyon, ezen crizisek talán a baja elüzendik mit szivemből ohajtok. Kezeit csokolva egyebbarant is minnyajokat öelve maradok változhatatlanul Edes jó anyámnak

melyen tisztelo fia
Pepi

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madach / nee Dame de Majthényi / a / Pest”.

98.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 13.

Keszeg, 1841. jan. 20. szerda

A levélíró értesült fivére állapotának javulásáról; e levele sok más dokumentummal együtt bizonyítja, hogy Madách Imre az elterjedt hiedelemmel ellentétben nem 21-én, hanem 20-án született. Nem tudjuk, kihez készült ezidőtájt Pestre a levélíró; Madách Imre tartózkodási helyéről nincs adatunk, de a címzettéről sem. Lehet hogy Pesten tartózkodnak, de az sem kizárt, hogy a tanulmányait otthon folytató Madách Imre helyett Madách Károlyt és Pált készült meglátogatni a levélíró. A legvalószínűbb lehetőség azonban mégiscsak az, hogy a címzett és gyermekei is, legalábbis Madách Anna és Madách Imre Pesten tartózkodnak, hiszen a híres „Jurista bál”-nak mégiscsak Pest a szokásos helyszíne. Mária férje már súlyos beteg; valóban az utolsó kúra veszi kezdetét. Az „alföldi vendégek” föltehetően a levélíró sógornőjét és családját jelenti, vagyis szajoli Fejér Lajost, Huszár Júliát és gyermeküket, Fejér Miklóst, akik vagy változatlanul Recskén vagy már Szajolban élhetnek.

A megszólítás fölötti esemény megértéséhez nem árt tudnunk, hogy valójában nem a Vilcsek, hanem a Wilczek (Vilczek) családról van benne szó, konkrétan Wilczek Henrik (Bécs, 1819. márc. 2.–Felsőszemeréd, 1884. márc. 24., GJ 3. 351–352.) a vőlegény és Stainlein Malvina a menyasszony (NI 12. 192.). A saalensteini Stainlein család a Hont megyei Szemeréden élt, és gróf Stainlein Eduárd (1785. márc. 16.–Pest, 1833. jan. 23.) és báró Hellenbach Zsuzsa leánya volt Malvina (Felsőszemeréd, 1822. dec. 29.–Felsőszemeréd, 1878. dec. 13., NI 10. 35., GJ 3. 351). „Steinlerné” távoli rokona a családnak; egyik dédapja az az Ujfalussy László, akinek testvére, Ujfalussy Zsuzsa id. Madách Imre dédanyja, vagyis a címzett néhai férjének harmadunokatestvéréről van szó (NI 1. 87., 11. 376., 7. 226.) Mindazonáltal a hír pontatlan: hónapokkal később, 1841. máj. 1-én lesz az esküvő (GJ 3. 351.)

Keszegh 20 Jan 841.

Édes szeretet jó Mamám!

Kimondhatatlan volt örömöm Emi jobbúlásán mert igen búsultam érte. – Jó Pepim még mindég Gyarmaton, 's ámbár igen kértem ötet, hogy jönné mentül előbb, még is szombat előtt alig merem várni. Ő igen fog örülni édes jó Mamám hogy meg elégedésedre végzett Kandallal. Én igen kívántam Pestre menni, de ezen a' héten lehetetlen volt, mert magam is nem jól voltam 's néhány nap feküdtem 's az öreg gazdaszony is már új esztendőttől fogva beteg, 's így minden baj többnyire rajtam van. Ha pedig Pepim haza jön az új curához fog, akkor elnem hagyhatom ötet, hogy ennél, az utolsó reménysegetet magában foglaló, próbánál valami hiba ne történjen. Így az Isten tudja mikor láthatlak kedves jó Mamám! Ha a' mindenható az alföldi vendégeket elhozná, ez volna egy a' legg nagyobb örömeim közül. Minden jót reménylenek mert már ezeknek ugyan csinálnánk a' szépet. – Márma van huszadik 's a Juristabál, de sokat gondolok most read kedves Mamám, még a' szegény Nincsikére, hogy mit csinál az én jó Mamám készül é már, mit vesznek föl? Mert a' többi gondolatyaim úgy sem a'

legg vídítók, tehát leg alább néha ilyenekkel mulatom magamat. A' rococo holmit itten küldöm Nincsikének talán legg alább a' 23^{ki} bálon hasznát veheti. Egyeberánt igen sajnálom hogy hamarabb nem küldhettem el, és hogy ezt a' tanácsomat is már az első bál után vagyok kénytelen neki meg üzeni. Hogy a' balba ne vegyen föl perkál steif szoknyát hanem steif goromba organdin szoknyát úgy varva mint a' más steif szoknya, és ha egy nem elég steif inkább kettőt. Mert a' perkal szoknya pattog is, és az ugrásnál is csúnya. – Battáné tegnap itt volt jött reggel 's csak masnap 11 órakor ment el, este kétfertál volt egyszer mikor lefeküdtünk mindegy foly a' discursus 's én – egyben nyeltem az ásitást. 'S pedig nincs is senkim a' ki főz, hát a' kis zsuzsit fogtam be, s a' melspeizt, s a pecsenye után riskasat ruczírozva magam főztem, 's igen meg voltam elégedve az egész ebéddel. Most veszem hasznát hogy főzni tanultam – 's hogy a' Zsuzsit tanítottam. – A Rozi egész napokat eljár betegekhez, 's pióczákat rak nekik, most is van egy igen nagy betegem már majd meg fül, ma hozattam neki pióczákat, csak jobban lenne, egy zsellér [?] A Nincsikét kérem hogy már egyszer ő is írjon 's ne legyen comot. – A te leveled édes jó Mamám minap anyira meg örvendeztetet hogy szinte ugrostam örömömben. – A gyermekeskék hála Istennek egességessek, kis Pepi tanul igen jó, a' Panka pedig sokat mulat feleségével. Ha kerdezem hogy tesz neki az Apacska, ezt mondja czertlich tónuson, „kedves Penkácskám”. Hát a' Mama hogy tesz, hát az egész képit össze huza 's dobant, „te lyánka te büdös lyánka”. Holott talán soha sem mondtam neki ezt, 's mindegy igen hízelkedek neki. – Emikét igen igen ölelem 's a máji születése napjára minden kigondolható Isten Aldását kívánom neki 's mi legg több jó egességet, ezt magam kívántam neki mondani de a' környül álasok tiltják. Néked kedves jó Mamám ezerszer kegyes kezeidet csókolván maradok holtig leg háladatosabb

leanyod Marie

A megszólítás fölött: „Steinlerné Malvin leánya férjhez ment Gróf Wilcsekhez”.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
53.**

[1841. jan. 20. és 27. között?]

Nemcsak Majthényi Anna, de Madách Imre is Pesten tartózkodhat; így értesülhetett a címzettől „Emi” újabb betegségéről a levélíró. „Mali”, aki Starhembergné által ajándékot küld Madách Annának, vagy Starhemberg Amália csillagkeresztes hölgy (NI 10. 262.) vagy az előző levélben említett Stainlein Malvina. A levél datálásához „Boczus halála” adja a támpontot, aki a levélíró december végi levelében is szereplő Huszár Boldizsár. A báli szezon végére való utalás miatt a február végi időpont látszik a legvalószínűbbnek, nem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy a levélíró nem kimondottan farsangi bálokról szól. A jurista bált pl. inkább január közepén tartották Pesten (1841-ben január 20-án). Mivel a levélíró január 20-i levelében Emi jobbulásán örvendezik, majd a január 27-i s azt követő levelében is csak reménykedik fivére jobbulásában, ezért Madách Imre ismételt megbetegedését, ill. az arról szóló híradást a két időpont közé kell tennünk, s ez azt jelenti, hogy ez a levél is legvalószínűbb 20. és 27. között íródhatott. A január vége annál is valószínűbb, mivel a rokon halála január hetedikén következett be, s a levélíró, mint közeli eseményre utal rá. A levélben szereplő Bory Pálné leánykori neve Osztrólczy Lujza (NI 8. 300., Gregorich Mária: A bori és borfői Bory család és oklevéltára. Szeged, 1935. 135. old.).

Édes szeretet jó Mamám!

Szegény Emikének az új betegségéről való hír igen meg szomorított! Adja a' Mindenható hogy már eddig jobban legyen, mit is Isten kegyelmiből reménylek. – Itten is vége van már a' báloknak, de én egyen sem voltam, már ezt oda haza magamban föl tevem, egyeberánt Pepim is igen helyben hagyta, mivel szerencsésen ide jövet Teresken halottuk hogy épen a kor halt meg Boczus. Igen kevesen voltak itten, nálunk az ebédnél hol minden meg volt hiva talán csak 50 voltak.

Aszonyok nem vólt több mint Batthané, Starembergné, és Bory Pálné. Ezekből alatt a' bal is, de a' leánykák igen dicsekedtek hogy sokat tánczoltak, 's jó mulattak, chevaliéek épen senki. – Márma délre megyek az Öreg Aszonyhoz, 's etszakára Tereskére, és úgy holnap haza. – Én nekem szándékom vólt, e' napokban hozád édes Mamám be rándulni, hogy szegény Eminek mindeneket el beszélhessek, de meg vallom hogy már mostan nem merek, igen félven az ausslagtúl. – A' Sztregovai lopás eránt itt van a' szolgáló és a' kis pulykapasztorné; a' kicsi mindent ki vall, hogy hogy fenyegette ötet a' nagy hogy meg verri ha nem megy vele 's így hogy ők ketten tették mind azt, de a' nagy leany mindent tagad 's fog ezentúl is, hát a' semmire való nem is fog büntetődni. – Starembergné adta ezt a' kis hajót és evedzöt által, hogy Mali küldi Nincsinek emlékezetül a' szerencsétlen felakadásra 's emlékezetül ő rea, hogy ha innen Angliába utazik mi most hevenyibe ugyan nem történik. –

Én mostan már pakolni sijetek és így végezni vagyok kéntelen ezerszer csokolom kegyes kezeidet édes kedves szeretet jó Mamám Emit Nincsit és a' többit ölelem 's vagyok holtig legg háladatosabb leanyod

Marry

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madach née de Majthényi / a / Pest.”

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
14.**

Keszeg, 1841. jan. 27. szerda

Szentiványi Mária Madách Imre barátjának, a Nógrádszakálban lakó Szentiványi Bogomérnak a nővére (NI 10. 627.). Radó szerint ekkoriban Madách Imre Keszegen tartózkodott; e levél arra vall, hogy valahol másutt, a korábbi levelek tanúsága szerint és a későbbi levelek címzéséből ítélve édesanyjával együtt Pesten lehetett.

König és a 102. levélben említett Honig valószínűleg ugyanaz az orvos: Hönigh Ignác (SZ 4. 1350.), akinek életrajzi adatai Szinnyeieinél is hiányosak. Csábi származásának mondja, ami egybevág azzal, hogy egy 1849-es kalendárium szerint a bozói járás orvosa (Trattner és Károlyi Nemzeti Kalendárioma 1849^{dik} esztendőre. Pest é. n.). Valószínűleg a bozói járáshoz tartozó Barátiban élő Madách Anna, de méginkább az orvosi kérdésekben nagy propagandát kifejtő, a Madách családban szakértőnek számító férj, Huszár Sándor ajánlhatta őt sógornője figyelmébe.

Jan 27^{dik} 841 Keszegh

Édes szeretet jó Mamám!

Jó Pepim Gyarmatrúl szombaton szerencsésen meg jött, csak hogy igen igen gyengének érezte magát, anyira hogy azólta fekszik. Hetfőn kezdette König orvoságát bevenni, és azért ő maga is mondja, hogy fog is többnyire feküdni míg illy hideg lesz, hogy ne kapjon kedvet kint járni, és így az orvoság munkálatyát akadályoztatná. Emike hogyan van reménylem hogy már jobban. – Szentivanyi Marie minap, mondhatom nem a' legg kelemetesebben lepent meg jövétele által, de mikor ki rukolt hogy nálad is vólt édes jó Mamám igen örültem neki. Azt az örvendetes hírt is hozta hogy a' Cassino bálba halotta a' Nincsi találtatot a' legg szebbnek, mint örültem ennek ki sem mondhatom, jó Pepim is ki mondhatatlanúl. – A szegény kis Panka néhány naptúl ólta alterálva van a' szája igen dagat, de márma már jobbacsán van. – Minap írtam hogy egy betegem van mellyet pioczaztattam, hala Istennek csakugyan megmentettem az életit, én magam is vóltam nála mivel már egészen oda vólt 's igen szegény 's három kis gyermek atya. A' gazdaszony is már lábadozik. – András felül nem tudjuk hogy hogy van ugyan nem néz ki roszerű. – Mostan már végeznem köl szeretet jó Mamám, Pepim is ezerszer vélem együtt kegyes kezeidet csokolya én meg maradok holtig legg haladatosabb

leanyod Marie

101.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 54.

[Keszeg, 1841. febr. eleje]

1841. jan. 27. után néhány nappal íródhatott a levél, mert Pepi az új orvosságot egy hete szedi, s már az előző levélben is múlt időben történt utalás a casino bálra és Nincsire. A megfogalmazás arra enged következtetni, hogy több levelet küld egyszerre a feladó Károllyal, aki valószínűleg Huszár Károly.

Édes szeretet jó Mamám!

Emi reménylem már a' javulás utján lesz ekorig. Az én jó Pepim fekszik igen nagy forróságai vannak; már egy hete közel hogy az új orvoságokal él de meg jobbúlasát legg kissebbet sem tapasztalom, márma egy keveset fölívott, némely dolgait végezni, de igen rosztat tett neki, igen-igen elbágyat, 's a' forrósága is nevedet. Csak már a' mindenható meg vígasztalna Istenem! Ha én a helyheztetésemet úgy igazán meg gondolom én véghetetlen szerencsétlen vagyok –! Ha ötöt látom akkor a' búm enyhül, mert ő szegény még szinte víg néha, 's ha könyeket lát szememben roszt néven veszi, de jó kedvemet szereti. Sajnál hogy nem mulathatok, szegény hogy gondolhat illyet. – Azon igen örült a' mit Szentiványi Marie beszélt, 's sokat emlegeti Nincsit hogy ha csak az Isten valami courmahert adna neki, hogy kivanya ő azt, ez vólna nagy öröme bajába. – Így elbeszélgetünk órákig ugyszólván napokig. Többnyire susogva társalkodunk, a' gyermekeket reggel a' billiarba expédialom honnan csak este jönnek vissza, mivel a' beszéd 's sűgás igen iritálya. – Ki tudja mikor mehetek én hozád édes kedves jó Mamám, mivel most egész napom elvan Pepim apolásával foglalva mit másra nem bízhatok. De nehezem hogy már olly rég nem láthatlak! Ha tőled vagy Nincsikétől levelet kapok azt legg örvendetesebb napoknak tartom. Nincsike utolsó levelének igen meg örültünk, mellyben írja hogy a' Cass[i]no bálba igen jó mulatta magát. Adná az Isten hogy a' többi multságok is úgy sülnének el. –

Karoly viszi Pestre ezen leveleimet nem tudom el fog é hozád menni édes jó Mamám de gondolom, ambár ezen leveleimet a' Hazmesterre bíztam hozád vinni. Kérlek csak kedves jó Mamám ne haragudj hogy minden alkalommal hosszú leveleimmel terhellek de lehetetlen egy alkalmat el mulasztani hogy ne mondanám a' jó kedves Mamának menyire kimondhatatlanul szereti

legg haladatósabb
leánya Marie

Mindég késűn este irok azért Pepim ritkán tud valamit róla. –

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née de Majthényi / a / Pest”.

102.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Anna – id. Madách Imrénéhez. 7. [Keszeg, 1841. tavasz]

Ifj. Huszár József ápr. 28-i levele elárulja, hogy nagynénje Keszegen tartózkodik, a levélíró nővérének pünkösöd előtti levele pedig azt, hogy egyéb teendők miatt ő az, aki nénye helyett is levelet írt édesanyjuknak. Mivel a családban Mária összehasonlíthatatlanul szorgalmasabb levélíró, súlyos körülmény, nyilván a családfő állapota adhatott okot arra, hogy rendhagyó módon Madách Anna tudósítsa édesanyját a keszezi eseményekről.

Valószínűleg ifj. Huszár József ápr. 28-i levele előtti tudósítással állunk szemben, mert abban Emi jobbulásáról olvashatunk, míg itt még (bár a baj enyhülésére is van utalás) csak reménykedik a levélíró abban, hogy öccse „kimehetne falura”. Maga Madách Imre is megerősíti barátjához írt máj. 18-i levelében (Győrffy 97.), hogy beteg volt, majd falura ment sógorához, vagyis Huszár Józsefhez Keszegre, ahonnan visszatért Sztregovára, ahol betegsége kiújult. A két levél hasonló

fogalmazásmódja (Madách Imre állapotának és a falura való kimenetelnek az összekapcsolása) azt sejteti, hogy ez a levél még az 1841. tavaszi első sztregovai betegség idején íródott, tehát Madách Imre majd csak ezután (ill. unokaöccse ápr. 28-i levele után) fog meggyógyulni, Keszegre utazni, majd Sztregovára való visszautazása után ismét betegségbe esni, s ez újabb betegségből máj. 18-ig felgyógyulni.

Érdekes a két „havas Landschaft”-ra való utalás is. A Magyar Nemzeti Múzeum leltárkönyvének tanúsága szerint 1945 tavaszán egy bombatalálat következtében a sztregovai kastélyból származó tárgyak nagy része elégett, többek között két festmény is, amelyek a leltárkönyv szerint havas tájat ábrázoltak, és feltehetően Madách Imre által készített olajfestmények voltak. A két azonos méretű, s valamilyen módon összetartozó képre Madách Imre fia, Madách Aladár is utal egy levelében, s azt állítja, hogy azokat egy ízben Palágyi Menyhértnek elküldte. Az a körülmény, hogy a leltárkönyv is, s ez a levél is mindkét kép esetében havas tájat említ, amellel szól, hogy ugyanazokról a föltehetően Madách Imre által festett olajképekről van szó. Megerősíti ezt, hogy Nincsi a képek bekereteztetésére kéri édesanyját; eszerint azok nem sokkal korábban, legvalószínűbben 1840/41 telén keletkezettek. Alátámasztja ezt az is, hogy a leltárkönyv szerint az egyik kép fürdőépületet is ábrázol. Madách Imre 1840 nyarán betegsége miatt Pöstyénbe utazott édesanyjával, de járt Trencsén–Teplicen is; a havas kép alapján valószínűnek kell tartanunk, hogy a tél folyamán is visszatért valamelyik gyógyfürdőhelyre, s akkor készülhetett a kép vagy az a vázlat, amely aztán az olajképek alapjául szolgált.

A hagyomány úgy tartja, hogy Huszár József nem fertőző betegségben, hanem gégesorvadásban halt meg (a betegségnek a levelekben tetten érhető lassú lefolyása is gyakorlatilag kizárja a fertőző betegség lehetőségét). Érdekes, hogy mégis a „ragadoság” elhárításáról, s ezzel kapcsolatban vélhetően orvosi javallatról ír Madách Anna, megnyugtatta édesanyját, hogy leányát nem érheti baj.

Végezetül a „húr mustrák”-ra való utalás nem az egyedüli információ, amely bizonyítja, hogy Madách Imre szeretett zongorázni (édesanyjához írt ifjúkori leveléből kitűnik, hogy pesti tanulóévei alatt tanult zongorázni). Nővére, vagyis a levélíró ekkor még hajadon,

ilyenformán természetesen nagyobb figyelmet fordít öccsére. A festményekre és a zongorára való utalás együttes (sőt, egymás utáni) előfordulása bensőséges kapcsolatra enged következtetni.

Számos más levélhez hasonlóan a betegséggel összefüggésben említett „alterációk” valójában lázat jelent. Honig a 100. levélben is említett orvos, vagyis Hönigh Ignác.

Kedves jó Mamám!

Nékem ezen sorokban Marít kell mentenem, de anyira elvan foglalva, hogy minden forró kívánsága mellett, néked édes Mamám írni nem tellyesíthette. Károly nekünk azon, mindenek felett kedves hírt hozta, hogy Emi jó nézki, 's már kü is találta, és te édes Mamám, különösen jó nézel ki. – Pepink köhögése enyhül; és úgy látszik mint ha valamivel javúlna; akik már régebben nem látták azt találják hogy jobb színbe van. – Csak már a' mi Emink is kimehetne falura. Mari ki ezer és ezerszer csókolja kezedet, és Pepi üzeni, hogy csak írd meg mikorára parancsolod a' lovakat, mellyeket ezer örömmel béküldenek alig várván azon idot, hogy itten kedves Mamám –, ölelhessük. Ha bagázsias szekeret parancsolsz, azt is küldenek. – Mari kéret, nyugodnál meg miatta, mivel ő mint azon szereket használja, a' ragadoság elhárítására, mellyet Honig néki javalott. Igen kérlek édes jó Mamám, elmeneteled előtt, hozatnád el Szonauer schustertül a' contót, melly téssen 14 for. két pár atlasz czipő, egy pár fekete englisch, egy pár Stróbelnének, és Pízsnek is tartozom az aszfalt ruháért; ha kérlek édes jó Mamám kifizethedné az én jövő pénzembül. Azután az én almáriomomba a' kartendliba talán a' bugyelárisomba vannak a' húr mustrák, azt kérlek adnád Sperlingnek venne ollyakat, mert Emike szeret klavírozni és Sztregován nem lehet ezek hijával. – Még egy igen igen nagy kérésem van, csak ne haragudjál kérlek, édes Mamám; először Károlynak tartozom egy schein for* a kép vászonyért, másodszor, menne ő a' két havas landshaftal Szvobodához Stáberl rámakért reájok, és adnák meg kérlek azt is az enyébül; szeretnem nagyon Stregován a'

*Bankóval.

szobámat négy képpel felékesíteni. Igen igen kérlek, ne haragudjál ezen sok alkalmatlanságért! – Emikét igen igen <kérlek> csókolom; Károlykát és Palikat, néked édes Mamam számtalanszor kezedet csókolja

háládatós leanyod
Nincsy.

Kérdezd meg kérlek Rajzingert szabad é Pepinek aludt tejet enni, az alterációji úgy szólván megszűntek.

Címzés: „Madame Anne de Madách née de / Majthényi / Nro 1. / Pesth”.

103.

OSZK Kt. Levelestár: Ifj. Huszár József – id. Madách Imrénéhez. 2. [Keszeg], 1841. ápr. 28. szerda

Tavaszhó 28^{án} 841

Édes Nagy Mamám!

Örömem, mellyet Édes Nagy Mamám ajándékozta óra átvevésénél érzettem nagy volt, 's annál nagyobb, mivel ezt jutalmul kaptam, melly által Édes Nagy Mamám nyilvánítá a' német nyelvben tett előmenetem felöli megelégedését: ezen tanújel buzdítson engem' minden ügyekezetem oda fordítására, hogy minden jóban és szépbeni előhaldásom által sok örömet szerezhessek Édes Nagy Mamámnak, 's így szeretetére is mindenkor méltó legyek.

Csókolom Emikét, 's nagyon örülök, hogy már jól érzi magát, csókolom Károlyt és Palit is, kiknek békesseges türest kívánok, melly a' deáknak igen szükséges.

Nincsikével jól mulatom magam', s töle francziául tanulok.

Ezzel maradok Édes Nagy Mamámat holtig szerető és engedelmes onokája

Huszár Pepi

104.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 55.

[Keszeg, 1841. pünkösöd előtt]

Pepi kiszolgálása bizonyára különleges nehézségekkel jár, ez lehet az oka annak, hogy Zsuzsinak pünkösdre egy ruhát ígér a levélíró. Ez pedig arra vall, hogy a férj halála előtti időszokról lehet szó a levélben. A levélíró húga is Keszegen tartózkodik, ami egybeesik fiának ápr. 28-i levelével.

Kedves szeretet jó Mamám!

Már egy örökség hogy néked nem írtam, de mivel Nincsi mindég olly jó volt 's én helyettem is írt, én igen el lévén foglalva tehát én így elmaradtam. De már mostan lehetetlen tovább a' jó Mamának nem írnom. Pepim néhány napokig jobban látszot lenni, de mostan ismét sokat köhög, 's márma igen alterálva is van 's egész nap márma fekszik. Istenem mi lesz már ebből. – Szegény Gyermeckék sem voltak egészen jól igen köhögtek, kivált Panka igen alterálva volt a' napokban, marma mind a ketten Rebarbarát vesznek be. – Szegény Nincsit igen sajnálom, nem a' legg jobb mulatsága van itten. Még shevalienk nem volt, nem tudom az okát meg fogni. –

Egy igen nagy kérésem volna édes jó Mamám. Pepi ki szolgálásáért Zsuzsinak egy fehér ruhát ígértem, 's mivel mostan Pünkösdre legg jobban használhatná hát itten küldök reá 5 pengő f. talán anyin lehetne valami Schweitzer muslint vagy valami fasionirt muslint kapni ami csinos volna Rozinak ilyen van de az 14 f volt, de nem köllene epen ilyennek lenni kérlek csak ne haragudj édes jó Mamám hogy

ilyen bajal terhellek. Már allig várom azt az üdőt hogy lathassalak úgy mint szinte Emikét 's pedig még igen jó egészségben Pepim is már örül a' jó Mamára. Ezerszer kegyes kezeidet csókolván egyetlen jó Mamám maradok holtig legg háladatosabb

leanyod
Marie

Épen ebben a' szempílanatban hoznak egy pleh bödön vaját, már aztat nem is tudom hogy meg köszönni kedves jó Mamám csak soha sem felejtkezel te meg rólam. –

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách / a / Pest”.

105.

OSZK Kt. Levelestár: Huszár József – id. Madách Imrénéhez. 19.

[1841. eleje]

Huszár József betegsége fordulóponthoz érkezett. A hagyományos orvoslásban nem bízva más gyógymód után néz. Utolsó leveleiben a piócákkal kapcsolatos utalások adnak támpontot a levelek sorrendjére nézve. Nyaka beteg (dagadt?), ezért nem kezdheti el a gyógymódot. Feleségének levélbeli utalásaiból kitűnik, hogy ezidőtájt ő is, Rézi is éltek ezzel a gyógymóddal (1841. jan. 20., 27.). Az említett professzor talán a nem sokkal korábban még Keszthelyen praktizáló Gerhardt Pál (Dr. Bugát–Dr. Flór: Magyarországi orvosrend névsora 1840re. Pest é. n. 116.).

Edes jó Mamám! Tegnap haza érkezvén minek utánna már orvos nélkül négy napot töltöttem, bé hivattam a Rezi ferjét ki Chirmajiot tanul, és általa Gerhardt Professort, és Drt magamhoz kértem, ki elis jött azonnal és márma reggel ismét nálam volt. Ő piotsákat gondol alkalmazni ha nyakam bégyogyul, egyebberánt most csak készület, és vizs-

gálodokép munkalkodik, holnap 9 ora tájba jön el. Stahlit egészbe excusálni nem lehet, majd elmondom bővebben ami e részbe, és amint történt. – márma aszt üzente hogy ha jobban lesz el fog jönni. De megvallom ezen Nagy Urakat már meg untam. Ne szoljon Edes Anyám Ambroziéknak e felől, ha lehet delután leszek kézcokolására addigis maradok

Szeretve tisztelo fia
Pepi

Címzés: „A Madame / Anne de Madách”.

106.

OSZK Kt. Levelestár: Huszár József – id. Madách Imrénéhez.
15.
[1841. eleje?]

A piócás gyógymódot a levélíró elhalasztja; más támpontunk nincs a levél datálásához.

Édes jó anyám! Legyen nyugodt a piotsákra nézve, – azoknak feltételét holnapra halasztottam, ambár nem féllek rosz hatásoktól. Reménységem van hogy még ma Stahlival szolhatok.

Szivből tisztelő fia
Pepi

107.

OSZK Kt. Levelestár: Huszár József – id. Madách Imrénéhez.
16.
[1841. eleje]

Néhány nappal az előző levél után íródhatott. Huszár József kipróbálta már a piócás gyógymódot. Az említett Árvízkönyv 1839-ben jelent meg.

Édes jó anyám! A Piotzák után csak most allott el a vér folyás, – de nagy gyengeséget nem érzek ekkorig pedig jó formán folyt.

A Zabos Zsidó tegnap avval a hirrel jött hogy a Vevő már Ó budára ment, és ugy mint már ma fog eljönni, de még eddig itt nem volt. – Az esső az árt egy kevéssé lefogja nyomni. – Itt küldöm köszönettel vissza Emi könyveit, az arvizit kivéve melyet holnap küldhetem csak vissza. – Kezeit csokolva maradok

szeretve tisztelo fia
Pepi

108.

OSZK Kt. Levelestár: Huszár József – id. Madách Imrénéhez.
14.
[1841. eleje]

Azt, hogy az előző levél írása óta csak egy nap telt el, maga a levélíró állítja, megjegyezve, hogy a „tegnap említett” könyvek nála maradtak.

Edes jó Anyám! – A Tegnap piotzák után mintha valami könnyülés mutattna magát, nem tudom való é vagy csak az ohajtottnak képzelete, – a nyakam külsőleg azonban egy kevesse meg dagadt de az orvos aszt éppen nem rosz jelnek tartja. A kimenetelt ma megtiltotta, és így nem tudom nem e foszt meg holnap is édes mamamhoz menni ohajto szándékomtól –. A Moszhaim computussát Laskay leveleivel együtt itt küldöm, ezek eránt majd bővebben szollok édes anyámmal. – A Zsidók nem mutatták ekkorig magokat. – A tegnap említett de itt maradt 4 könyvét eminek itt küldöm

szeretve tisztelo fia
Pepi

109.

OSZK Kt. Levelestár: Huszár József – id. Madách Imrénéhez.
17.

[1841. eleje?]

A levélíró nyaka még dagadt; sajnos nem tudjuk, a gyógymód előtti időszakról van-e szó, amikor éppen emiatt kellett elhalasztani azt, vagy az utána fellépő tünetről.

Édes jó anyám! Ha délre nem jönnek, delután minden esetre lések kez csokolására.

Szeretve tisztelő
Pepi

a nyakam még egykevéssé dagadt.

110.

OSZK Kt. Levelestár: Huszár József – id. Madách Imrénéhez.
18.

[1841. eleje?]

Nem világos: a 17. levélben említett vagy egy másik látogatásról van-e szó?

Édes jó anyám! Csokolom kezeit a sok vászonyér – holnap ha csak valami változás nem ér, különbenis feltett szándékom volt több üdött, – mit olly szivessen, és ohajtva teszek – Edes Anyam köribe tölteni.

tisztelő fia
Pepi

111.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
57.

[Keszeg, 1841. júl. 6. után]

Madách Mária borzadva gondol a nyárra, helyzetét édesanyjához hasonlítja, férjéről nem szól. Mindez arra vall, hogy nem sokkal férjének halála után írhatta ezt a levelét. Az „öreg” a levélíró apósa, id. Huszár József, aki Pesten él.

Édes szeretet Mamám!

Én azon nap mikor elváltunk, szerencsésen ide értem 5 orakor délután. Az öreg szokása szerint hidegen fogadot, de egyéb eránt semmi haragosságott nékem nem mutat, az ő innen való elköltözködését előttem egy szóval sem hozta elő. Csőtörtökön Pestre ment egy hétre. – Szívemben valami különös szomorúság van, a' mit magamtól el távoztatni nem vagyok képes. Ha ezen az, én előttem lévő nyára gondolkhat borzadok, életem szomorúbb mint egy klastromba zárt személyé. – Ami a' jövőndőt illeti sem igen örvendetes neki látásom, én csak azt tartom mindenben, ugyan olyan lesz világban való álásom mint a' tije volt édes jó Mamám, hogy a' világtól elleszek zárva, és hogy semmi féle pasziomat vagy kívánságomat nem leszek képes teljesíthetni. Agya az Isten hogy boldogabb legyen jövőndöm, mint gondolni csak merem is. Csak egéségem ki álya azt az öröké való emésztést, hogy megént gyermekem vagy talán még magam legyek aldozatja szomorú sorsomnak. – Kis Pepim a' jó nagy mamáját sokat emlegeti és kezeit szamtalanszor csokolya. Kérlek édes jó Mamám hogy ha nekem valahol egy gazdaszonyt kerestetnél, mert már csak ugyan kéntelen vagyok egyet fogadni csak nem szeretnek valami precziozt, csak közönségesset. – A' Hanni sem marad meg mert már ezt mondta taval. Én most igen sok bajba vagyok, csak ezeknek eldöntéseket jobbra fordúlna sorsom. Kezeidet ezer meg ezerszer csókolva egyetlen egy jó Mamam, minden vélem tett jókat mellyeket meg sem

erdemlettem szamtalanszor köszönvén kis Pepimvel együtt, a' többieket mind szivemből ölelven vagyok holtig leg háládatósabb

Leanyod Maire

Nagyon szeretném édes jo Mamám ha az iberokom kész volna, még az ujára egy egy spangent szeretnék.

112.

**OL P 481. Fasc. LIII. N° I–VIII. 20. cs.
Pest, 1841. okt. 18. hétfő**

A levélíró, Hamza Ágoston fiskális a család Pesthez közeli birtokainak ügyeit (Pilisvörösvár, Solymár) intézi. Mint a következő levélből ki fog tűnni, a „Szabó” foglalkozást s nem nevet jelöl; vélhetően Jancsi ruháját készíti. Úgy látszik, Károly és Pál folyamatosan Pesten tanulnak, s ennek megfelelően nem ugyanott laknak, ahol az alkalmilag Pesten időző Madách Imre.

Méltóságos Asszony,
Kegyes Asszonyom!

Én ma dél előtt Károl és Pali Úrfiaknál voltam, Emi pedig 12 órakerő volt. Károlnak a Koszt ellen még eddig semmi Ki fogossa, Emi pedig úgy szolván dicsekedet a magáéval. Emi fizette ki a Szabót mint hogy a Szabó nyakos volt és hoszám nem akart jönni, ezt ha szüksége leend ki fogom potolni, Emi a mint mondja azon van, hogy még e holnapban el végzi a tanulását úgy, hogy míg len Méltóságod Pestre jövend, kész leend mindennel. Jancsinak kosztot fogadtam, kap délbe Levest, és Czuspeist hussal kenyérrel együtt 15 xrért, estve Czuspeist hussal kenyérrel 10 xért.

Kegyes kezeit csokolván mély alázatoságal maradok Méltóságodnak

alázatos Szolgája
Hamza Ágoston

octob[er] 18^{dikán}
841.

113.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 29.
Pest, 1841. okt. 25. hétfő**

Nem tudjuk, melyik szolgáló lehet Jancsi, legvalószínűbben az a kocsis, akinek haláláról Majthényi Anna ír majd 1854. jan. 13-i levelében Huszár Annának; a korcsma, ahol étkezni fog, talán Hamza Ágostoné. Károly, mivel a gyűlésekkel kapcsolatban van róla szó, inkább Huszár Károly lehet, mintsem Madách Károly, de az utóbbi sem zárható ki. Erdősit szintén nem ismerjük. Luby Madách évfolyamtársa volt: Luby István, az utóiratban álló Cserny Mária pedig fiatalkori szerelme.

Édes Mamám!

Tegnap előtt tettem épen examentet a Politica, Oeconomia és Financiaciából; igen jó sikerrel; a roppant pecsétetes levél is már Kezemben van. Most még csak az utolsó examenre készülök tüzzel, vassal. A Jancsi szerencsésen el érkezett, de még ruhája nem kész. Kérlek édes Mamám ird meg mikor jön be Károly, és mikor kezdődnek a gyűlések. Mari kéretett hogy <kérn> keresnék neki egy nevelőt kis pepihez, eddig kettőt találtam, az egyik Erdősi, különben *doctor*, igen szerény és értelmes ember, de se klavirt, sem francziájul nem tud; a másik igen jó zongoráz, prókátor, de igen szeles. – A jancsinak van kosztja a Hamza korcsmájában 5 p.f. egy hólnapra. A Juristák szörnyen készülnek báljokra, szinte fehér és fekete tollasok vannak közöttök, elnök bizonyos-

san Luby lessz, ezen tekintetből szobáját, mely igen kicsiny már el cserélte azon nagyobbba, mely még nem volt ki adva, hogy a tanakodó komisszáriusok el férjenek. – Kezedet csókolva maradok

háládatos fiad
Madách Imre

Pest 1841 – Oc. 25én

Cserny Marit tisztelem

Címzés: „Pesth / a Madame Anne de Madách née de Majthényi / Vác / Szakál / Sztregova”.

114.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 30.
Pest, 1841. nov. 13. szombat

Bár az ő életükről jóval kevesebb adat áll rendelkezésre, tény, hogy Madách Károly és Pál 1843-ban Pesten tanultak; Madách Imre már csak vizsgáit teszi le, s egy évvel később (1842. dec. 19-én) megkapja ügyvédi oklevelét. Mindazonáltal elképzelhető, hogy időszakosan mindhárman otthon folytatták tanulmányaikat; egy korábbi (82.) levél arra enged következtetni, hogy 1840 nyarán a Szakál házból kiköltözhettek a fivérek, s a pesti háztartást felszámolták. Az a körülmény, hogy a szemeszter közepén Keszegre utaztak, szintén megerősíti, hogy mindhárman magánúton folytathatták a tanulmányaikat, s csak később költöztek vissza Pestre.

Huszár Károly Madách testvérének, Máriának a sógora, aki Tereskén él, s mint aktív politikus, Madách politikai karrierjét is igyekszik majd egyengetni. Madách Imre előző napon Hamza Ágoston fiskálissal Pilisvörösváron járt; a családnak ott is voltak birtokai, s nyilván ezzel függött össze az utazás.

841–11:13.

Édes Mamám!

Sietve írom e néhány sorokat, azt sem tudván még Sztregován találnak-e? Károly és Palival üzentem Keszeghre, hogy 10^{én} már kész leszek, 's te Édes Mamám vélek küldött leveledben írod, írnam meg mikor leszek készen? – Írod továbbá beszélnek Salaminel a kosztért esztendőre, és üzened hogy ne szóljak véle semmit. Így nem tudom tudod é már Édes Mamám hogy mindenórában nehezen várom már az alkalmatosságot. Kedden már le tettem az utolsó exámentet a hazai törvényből, igen jól. Most itt van Huszár Károly. Tegnap Hamzával veresváron voltam. A csődület alatt lévő Almásy el vette a páholynytóné leányát. Terstyánszkyt Bujanovics 15000 ftal megcsalta. – Marit Nincsit csókolva maradok háládatos fiad

Madách Imre

Címzés: „Pesth / a Madame Anne de Madách / née de Majthényi / par Vaizen / Szakál / Sztregova”.

115.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 32.
Balassagyarmat, [1841. nov. 27?] szombat

Madách Imre 1841 végén írt levelei (hasonlóan az 1838 végiekhez) a hiányos keltezés miatt máig is fejtörésre készítenek az olvasót. Ez a levél, amelynek keltezési helyén csak „Szombat” áll, valószínűleg közvetlenül megelőzte azt a másikat, amelynek keltezése: „December: Szerda/1841”. Itt ugyanis a levélíró beszámol róla, hogy még nem nevezték őt ki, a másik levélben pedig visszautal rá, hogy a kinevezés késéséről már beszámolt.

Jancsi nyilván a már korábban is szereplő kocsis, a főispán gróf Keglevich Gábor. Az öregasszony kiléte itt sem világos, de talán azonos a levélíró nővérének, Madách Máriának a leveleiben előforduló öregasszonnyal, aki a családdal közelebbi kapcsolatban állhatott. Pepi itt ifjabb Huszár József, hiszen édesapja már nem él, Panka pedig a húga, Huszár Anna.

Szombat

Édes Mamám!

Épen most érkezett el a Jancsi valahára, és semmit sem végezve, szemüveget nem csináltatott, a reá küldött 3 p. f. el nem hozta, 's róla mit sem tud, a károly és palinál maradt színműtáram 8 kötetéből csak hármat hozott haza a többiek elveszvéen. Az asztalka még most sem kész.

A jó Marítól tegnap kaptam meg gyönyörű kézimunkáját, 's nem is tudom hogy még köszönni kedves soraival. – Én már dolgozgatok ugyan, de még kinevezésem alkalmasint a főispán honnemele következtében elnem jött. – Csak sietve irtam e néhány sort, mivel mindjárt a gyűlés ideje lesz, 's még addig az öreg asszonyhoz kell mennem ki már négyszer küldött ide, hogy valami dolga van velem, ámbar tegnap előtt is nála voltam. – Maradok holtig hálládátós fiad

Imre

Nincsit Pepit, Pankát csókolom.

Címzés: „B.Gyarmat / a Madame Madame Anne de / Madách née de Majthényi / Sztregova”.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 31.
Balassagyarmat, 1841. dec. [8?] szerda**

Madách Imrét majd csak 1842. jan. 16-án nevezik ki tiszteletbeli aljegyzővé; addig is Sréter János alispán dolgozó szobájában lakik a vármegyeházán. A „karácsony előtt egy héttel” kapcsolatos jövőidejű hivatkozás azt jelenti, hogy dec. 18. előtt vagyunk, így elseje, nyolcadika és tizenötödike a három lehetséges szerda, amikor a levél íródhatott. Radó György szerint azonban a gyűlések december másodikán fejeződtek be, így csak a két utóbbi dátum jöhet szóba (Radó 74.) A legvalószínűbb mégis nyolcadika; a „karácsony előtt egy héttel” utalás helyett ugyanis, amennyiben dec. 18-ról van szó, inkább a „(most) szombaton” kifejezés állna; a körülményes megfogalmazás azt sejteti, hogy a levél nem a karácsony előtti héten íródott. Érdekes Radó feltételezése, aki szerint a levélben említett Mari Cserny Mária volna. Bár ez nem kizárt, inkább Madách Máriára kell gyanakodnunk, hiszen az „öregasszony”-ra ő az, aki utal a leveleiben, tehát a „szerencsésen ki kerülte vigyázatát” utalás őrá vonatkozhat, míg Cserny Máriáról gyakorlatilag semmit sem tudunk, így azt sem, hogy ismerte-e egyáltalán az öregasszonyt, s volt-e oka arra, hogy kerülje őt.

„Nagy” talán az a Nagy Ferenc, aki a Nógrádi Képcsarnok című versgyűjteményben is előfordul, s akiről semmi közelebbit nem tudunk (mindenesetre Nagy Iván nem lehet, mivel ő ekkoriban még tanulmányait végzi, de nyilván édesapja, Nagy Ferenc sem), Okolicsányi talán Okolicsányi Miksa (1810–Losonckisfalu, 1892. febr. 14.), a főispán gróf Keglevich Gábor.

December: Szerda
1841

Kedves Mamám!

A kinevezés mint irtam el nem jött ugyan; de aszt mondják hogy többször kell emlékeztetni a fő ispánt, különben mindent el felejt; én

azonban még is notariális dolgozatokat kapok Srétertől. A gyűlések végeztével át mentem lakni hozzá, ő különös szobát adott igen szíves, minden este eljön 's vacsoráig fel 's alá járva beszélget. – Az első dolgozatomat nagyon meg dicsérte, hogy egy kezdő jegyző sem dolgozott oly jól. – A bibliotékája szobámban áll, melynek használatát át engedte. – Jelenleg Nagyon kívül csak Okolicsányi van itt patvarián, de most az is a hevesi restaurációra ment. Egy órákkor ebédünk kilenczkor vacsorálunk. A cselédség egy huszárból egy Szakácsné, szolgáló, és mindenéből áll. – Épen most voltam Szerémiéknél, ahol Bory pál és felesége volt. Az öreg asszony kétszer hit ebédre, egyszer Sréterrel. – Mari szerencsésen ki kerülte vigyázatát – épen ebédnél voltunk mikor ki hívatott. – Azomban most akár mint kívánok bár, még sem mehetek még Sztregovára, mivel Nagy is pestre készül, hogy legg aláb' valaki maradjon, és azért csak karácsony előtt egy héttel küldjél kérlek be. Egy nagy baj még az is hogy az ígért kuffert mind eddig el nem küldötted, és így felső ruhámat csak egy asztalon, fehér ruhámat pedig az utazó táskában kell tartanom, kérlek ha mentől előb' be küldenéd. Az öreg asszony még azt is üzeni hogy már a lovak és a kocsis nem kellenek, nem tudom mit ért, azt mondja hogy maga sem tudja. Mindég faggat hogy meg kaptátok é a küldött túrót, már én azt is mondtam hogy nagyon jó esett, különben ha tudtam volna mit akar küldeni le fogtam volna. Garbát ki fizettem, de a könyvecske nincs itt, még vissza adott valami 7 pengőt, el tettem. Kezedet csókolva maradok

háládatos fiad
Imre

Nincsit csókolom

Címzés: „B.Gyarmath. / a Madame Madame / Anne de Madach, née de Majthényi / par Szakál / a / Sztregova”.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 33.
Balassagyarmat, 1841. [dec. 17?] péntek**

Ha az első mondatban említett szekerek összefüggésben állnak az előző levélben szereplő, „karácsony előtt egy héttel” utalással, s ha valóban a levélíró kívánságának megfelelően történt a „beküldés”, úgy a levélírás pénteki napja leginkább december 17-e lehet. Ámbár ebben az esetben a jelzett bál dec. 26-ra eshetett. Bajtner a megye tisztiorvosa, Baintner Ferenc (Hradek, 1805–Balassagyarmat, 1883. márc. 1.; Sz 1. 342–343.). Az asztalos nyilván a két levéllel korábban említett asztalt készítette el végre, s az azért kapott összeget kevesellte. Gellén a más levelekben is említett Gellén József lehet, „fabianka” Fabianka-puszta (ma: Losonc), Dolány pedig Benczúrfalva (ma: Szécsény). Szentiványiról nem tudjuk, hogy a népes család mely tagja lehet.

Édes Mamám!

Tegnap estve jöttek be a szekerek, hanem a bálról azért még sem irhatok kilenczven kilencz oknál fogva; az első az hogy csak jövő vasárnap lessz. – Vólt ugyan előbbi vasárnap is egy bál a kisded óvó intézet javára, de abba töb'nyire csak gyarmatiak voltak, nékem pedig kissé torkom fájván, az nap a szobából kinem mentem, nehogy bajom lehessen, mert a torok fájástól azon oknál fogva hogy ott legg szűkeb' a passage igen félek, mindjárt Bajtnerért küldtem, de mar most semmi bajom sincs. A jövő bál sikerét tüstént meg ir[an]dom, bort csak a raboknak osztogatnak. Laufzetliket per huszon öt. – Az asztalos keveslette a pénzt. – Még mióta kedves leveledet vettem Gellénnel nem beszéltem, azért a fabiankai pörről mit sem tudok. Dolányról azt mondja, hogy nem lett volna érdemes meg venni, annál inkább' hogy szentivanyi el vólt tökéllve bár hogy meg venni. Kelecsény

vége

érteke-

zendő Sztregován teendi tiszteletit. Nincsit, 's kezeidet csókolva maradok

B. Gyarmaton holtig háládatos fiad
1841 Pénteken Madách Imre

Címzés: „B. Gyarmat / a Madame Madame Anne de Madách / née de Majthenyi / Sztregova”.

1842

118.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
15.**

Keszeg, 1842. febr. 12. szombat

Sándor a levélíró leendő sógora, Huszár Sándor, aki Madách Annát készül feleségül venni, Mici a sógornője, Huszár Károlyné Tersztyánszky Mária.

Keszegh 12 Febr 842

Kedves szeretet jó Mamám!

Egy naptúl a' masikig táplál a' remény hogy nálam ölelhetlek, de hasztalan álok órákat az ablaknál, csak nem várhatom el azokat akiket anyira szeretek. Már agódni kezdek, hogy talán valami baj történt, mert az út és idő igen jó lévén és Sandor is amint hallom mint bizonyosan Pestre várván majd nem is gondolhatok mást. En ugyan mint a' mellet abban a' hiedelemben írom ezen sorokat, hogy már ott nem találunk édes jó Mamám. A' mi a' Nincsi kikészítéset illeti aval bizony sijetni köll mert a' mint Miczitül hallom hát még ellopni is kész Nincsit ha soká húzódik e' dolog. Én nekem csekély kas[s]zám kedves jó Mamám minden órán szolgálatodra készen ál, és
nem úgy mint

200

te Edes Mamám ajánlod felvenni interes mellett, ugy ez volna még legg szebb dolog mostan vagyon 1250 forintom nélkülözhető, sőt talán adig több is lesz még valami 500 forintokal. –

En egy pár nap óta nem mehetek ki rendkívül nagy natham és főfájásom léven félek hogy ismét abba a' bajba esek a' mibe most esztendeje voltam, 's pedig igen igen nagy külömbség volna az akori állapotom köszt és a' mostani között azon esetre ha bajom az ágyban tenne le! –

En abban a' reménységben hogy hamarab beszélünk együtt mint ez a' levél olvasodik többet nem írhatok mint hogy mindnyájatokat ölelvén néked édes jó Mamám kegyes kezeidet csókolván hottig meg nem szünek lenni legg

háladatósabb
leanyod Marie

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née de Majthényi / per Szakál / a' / Sztregova”.

119.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
18.**

1842. [márc.] 28. hétfő

Mivel Sréter János 1842. márc. 27-én vasárnap halt meg, így a keltezés hava egyértelműsíthető. András kocsisról nem tudjuk, kicsoda, mindenesetre már csak azért sem lehet azonos Pass Andrással, Madách Imre későbbi szolgájával, mert ő ekkor még nőtlen.

Kedves jó Mamám!

Itten küldöm az András kocsist, ő igen nagy örömmel megy. – A' feleségét itten hagyja mivel egy szőlőt szerettek, hát azt el predálni nem akarta. Élelme a' szegény aszonynak nem lévén előre adtam neki még

201

te kedves jó Mamám Csesztvérül küldesz neki $\frac{1}{2}$ kila rozsot és a conventiojából 4 k, útra adtam neki 25 garast. Epen e' perczben halom hogy szegény jó Sréter Vice Ispany nincs többé, a' sors melly felejtethetlen Pepimvel együtt vezette őket most sem akarta elválasztva hagyni, 's így a' hív bartság jobban jutalmazodot mint a' hív szerelem. Menyire meg zavart ez a' szomorú eset kisem mondhatom. Lehetetlen többet írnom. Ezerszer csokolom kegyes kezeidet egyetlen jó Mamám és maradok holtig

szerető leányod
Marie

28 M[árcius?] 1842.

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née de Majthényi / Sztregova”.

120.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
16.**

1842. ápr. 4. hétfő

Változatlanul a küszöbön álló esküvő a fő téma; Károly Huszár Károly, S. Huszár Sándor, Tilit nem ismerjük. E levél alapján tudjuk, hogy Madách Imre résztvett Sréter János temetésén.

Kedves szeretet jó Mamám!

Én akár mint igyekeztem volna is minél előbb hozád sietni kedves jó Mamám, még is hamarabb szerdánál, az az 13^{ánál} nem mehetek, mert mindenféle házi dolgaim tartóztatnak, úgy mint mosás gyertya mártás és meszelés. – Igen kérnélek kedves Mamám, ha lehetséges hogy szerdán Ludányba lovakat küldenél előmbe, hogy anyival is hamarabb ölelhetnélek. Eppen mostan volt itten Sándor, innen Pestre menendő. Igen boldog és meg elégedet. – Karoly is itten van, szinte e' napokban

Pestre megy. – En mindenféle képen gondolkoztam, hogy még is azt a' thée masinát meg köllene venni, mert hogy eszzeigot csak 12 személyre kap hát ha aztat legalább lehet nem mostan meg venni. Ha már a' stafirungból nem telik hát talán mint kölcsönt lehetne néki adni. Én nem tudom de ez nekem már sok agodalmat okozott, kivált mostan hogy Károly, amint észre vettem ki akarta belőlem hozni menyit eszzeigot kap, de én egy szót sem szóltam. Ő példázgatot hogy S. akar most venni 12 személyre de hogy talán pénze arra nem telik, és így asztmondja én mondtam neki hagya abba, ő neki ugyan egy pár sincsen, hanem a' Tilinek van 12 pár mi helyett ő az aufsatzot kapta. – És így a' theemasina jó vólna nagyon. Most hallom hogy a' Restauritioni szolga bíró akar lenni, és így tovább is szolgálni készül. – En igen kéretem Nincsikét ha Pestre megy az alkalmatosság hozasson számomra egy aczél tollat, csináltam magamnak valami silány coifurt de sehogy sem tart a' fejemen. – En igen agodok hogy talán 4 reklinél többet meg nem bir venni a' varróné, és így a' többit varatlanul leszek kénytelen elvinni. En igen köhögök de talán addig csak elmúlik. Nincsiket ezerszer csokolom és sok jó kedvet a' varáshoz kívánok. Emikét is csokolom igen örültem, mikor halottam hogy ő is meg tette a' végső tiszteletet szegény Sréternek, én végtelenül [sajná]lom őtet. –

Mostan kedves jó Mamám számtalanul csokolom kegyes jó kezeidet és maradok hottig leg haladatósabb

leanyod Marie

Aprilis 4^{én} 842.

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née de Majthényi / Sztregova”. A címzéssel átellenes oldalon: „A Csesztvei gazda azonnal küldje Sztregovára”.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 17.

[Baráti], 1842. ápr. 18. hétfő

Madách Anna és baráthi Huszár Sándor (Pest, 1820. szept. 16.–Bp., 1883. júl. 2.; NÉ 1935. 67.) esküvőjére éppen ezen a napon került sor Alsósztrégován (tanúk: Ján József és Gellén József, eskető: Bódy Ferenc, s a szokásos „háromszori kihirdetés” helyett a megfelelő rovatban a „hirdetés elengedtetett” megjegyzést találjuk). A dátum önmagában is elgondolkodtató; nyilván nem véletlen, hogy egy nappal korábbi a bejegyzés, mint a menyasszony keresztelőjének napja. Ez arra enged következtetni, hogy az adott korban legelterjedtebb gyakorlatot követve őt is egy nappal a születése után keresztelték, akárcsak öccsét, Imrét (Madách Imre esetében két levélbeli utalás is amellet szól, hogy jan. 20-án volt a születésnapja; Madách Annánál hasonlóan meggyőző támponttal nem rendelkezünk, mégis valószínűbb, hogy házasságkötése pontosan a 24. születésnapjára esett, mintsem, hogy egy nappal előbb volt).

Úgy látszik, rögtön az esküvő után elindultak új otthonukba, ahová Madách Mária is elkísérte őket, s levelében beszámol a vőlegény házában tapasztaltakról. A „sági” bandára való utalásban (akárcsak a későbbi levelekben is) Ság a szomszédos Ipolyságot jelöli, s nem a viszonylag távolabb fekvő Rétságot, még kevésbé az ekkoriban jelentéktelenebb településnek számító Karancsságot. (Baráti mai neve: Bernecebaráti).

Kedves szeretet jó Mamám!

Mink szerencsésen két fertály hatra ide érkeztünk. Itten mindent várakozásom felül jó és csínossan találtam. Nincsi igen boldognak érzi magát öröké csókolkoznak. – Valóban egy magányos fiatal embernél ilyen rendet allig mertem volna föl tenni. Mostan harsog a' Sági banda, minden szív örül csak – az enyím – az kesereg! és fog öröke. Ha kedves elfelejthetetlen jó Pepim most reám néz, és engem – az ő

hív az őt hotta után is imádó Mariát ki néki anyiszor fogadta hogy ő nélkül élni nem akar és nem is fog, egy vígalomban részt venni látná. De hiszen ő már nem csak azt látja mit mutatunk – de azt mit érzünk! Es így látja, milly érzések fogják el szívemet. – Valóban ha által tekintem soraimat és gondolom hogy öröm helyről írom, nem vagyok levelem tartalmával meg elégedve. – Mostan már ki üzni akarnak és így végzem ezer csókkal magam és az egész társaság nevében es maradok kedves egyetlen jó Mamám legg háladatósabb leanyod

Apr 18^{án} 842

Marie

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née de Majthényi / Sztregova”.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Anna – id. Madách Imrénéhez. 2. Baráti, 1842. ápr. 19. kedd

Esküvője másnapján Madách Anna levelet ír édesanyjának. Minden tekintetben elégedett, s házasságát derűlátóan ítéli meg (talán nem is alaptalanul, hiszen egy életete végén férjének írt levélből eltekintve, semmi jele annak, hogy a későbbiekben – legalábbis a 60-as évek elejéig – kapcsolatuk megromlott volna). Úgy látszik, Madách Imre már ekkor beteg; mint látni fogjuk, hat nappal később be is számol majd édesanyjának múltó torokfájásáról. Cserny Máriát részben ezen levél alapján szokás Madách Anna társalkodónőjének tartani. Mindenesetre olyasvalaki, aki a család közvetlen környezetében tartózkodik Alsósztrégován.

Baráthy 19 April 1842.

Kedves szeretett jó Mamám!

Elválván tőled, szívem majd meg szakadt, de Sándor' irántam való szeretete, azon reményt nyújt, hogy boldog leszek; – kedves mamámat ugyan kipotolni nem képes, de jósága, némi kép vigasztalhat, hogy kedves mamámat elhagyni kellett. – Fen marad azon reményem is, hogy téged igen gyakran foglak láthatni; tudom édes mamám, ha anyai szeretetedre méltó maradok, mi éltem fő célja lesz, tudom – elnem hagysz, kegyes anyai tanácsodal! 's szeretetedet nékem távol is, fen tartod! – Hidd el édes mamám, hogy en olly boldognak érzem magamat, hogy a' jó Istennek elége hálálni nem tudom, hogy olly szívet bírhatok, melly engem igazán szeret, 's mellytől engem – csak a' halál ragadhat el! Azon hely, mellyben további éltem folyni fog, is olly szép, 's nékem már olly kedves, hogy kívánni lehetetlen lett volna ízlésemre, szebnek! – Hogy téged itt láthatnánk, édes mamám, volna már fő kívánságunk, de ezt adig nem is reménylem, míg, mink Sztregovára, nem megyünk, mi fájdalom, három hét előtt nem fog történhetni! – Gyarmatra elmegyünk a' restaurátiora, ha ott láthatnánk édes mama de nagy öröömre volna! – Kedves Emikén igen búsulok nem é van nagy baja? kérlek irasd meg a' Cserny Marival. Edes mamám, bocsasd hogy illy confususan írok, de hidd el csodálni nem lehet. Pá kedves mamám; a jó Marinak az én nevembe is köszönd minden fáradságát, 's barátságát. Anyai kegyeidbe ajánlva maradok

háladatós leányod
Nina

Címzés: „Madame Anne de Madách née / de Majthényi.”

123.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Imre – anyjához. 34.
[Balassagyarmat], 1842. ápr. 25. hétfő

Bár a levelet föltehetően nem postai úton, hanem személyesen továbbították, még így is furcsa, hogy az „itt” értelmét sehol sem adja meg a levélíró, jóllehet arra kéri édesanyját, hogy „ide” indítsa útnak a „nemes társakat”. Staud Géza szerint a Sréter János halálát követő tisztújítással függhet össze a levélbeli instrukció. Bory Lajos talán Bory István fia (Diósjenő, 1820. dec. 12.–?; A 645).

1842 Apr. 25
Hétfő

Édes Mamám!

Ide szerencsésen meg érkeztem, de szörnyű zavarok készülnek. A tor-
kom is már igen kevésé fáj. – Az ide mellékelt laj[s]tromba foglalt
nemes társakat holnap délre kérlek czitáltasd öszve, adjál nékik gu-
lyáshúst és bort, és a hegyeken két jobbágy kocsin indicd kérlek ide
útnak. Bory Lajosnak adjál egy két huszast a kezébe, hogy ahol meg
álnak vegyen nékik bort; hogy estvére be érkezzenek. Itt lesz rúlok
gond. Zavarban írok mert körültem minden zavar kezedet csókolva
maradok téged szerető

haladatós fiad
Madach Imre

Címzés: „a Madame Madame Anne de / Madách née de Majthényi / a
/ Sztregova”.

124.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
19.

1842. szept. 17. szombat

Nem tudjuk, hogy a két Arendorfer, a pap és a botor ki lehet; mindenesetre a megye egyik orvosát Arendorfer Györgynek hívták, jóllehet a nevét többféleképpen is írták (pl. Arndorffer). Nézsza közeli település; a keszei katolikusok anyakönyvezése is az ottani plébániahivatalban történt. Talán misét mondhattak Nézsán Huszár József lelki üdvéért; legalábbis ez látszik a legkézenfekvőbb magyarázatnak arra, hogy a levélírónak éppen ezen a napon különösen rossz a hangulata, s hogy Nézsán a templomban járt.

Edes kedves jó Mamám!

Kegyes meg emlékezésedet nevemnapomra a' leg nagyobb köszönettel vettem, én nekem egy igen nagy kérésemet meg halgatni kegyes légy, hogy engem elhagyottat, szegény Arvaimval ezen túl is anyai szivedből kine zárjál. Ezen maji nap ismét a leg szomorú hatásal van reám, most látom és érzem csak leg fájdalmasabban hogy milly magam – milly elhagyva álok a' világban, sorsom senkit nem érdekel egy szerető ajakról sem folyik boldogságomért csak egy szó sem, milly másképp volt most két esztendeje! Istenem milly nagy idő, 's még kitudja menyit van ream mérve! – A Kocsmarost márma kikészítettem, útra adtam neki

500 pengő f lovakra – <útra>
10 pengő f útra
2 pengő f odavaló kocsisnak

512 pengő f 1280 válto f.

Te küldöttél	250 váltó f
szinte ———	25 ———
Mikor itvóltal adtál	500
szinte akkor ———	25
	800
Ehez én adtam	500
	1300
de én itten helyetted füzettem	
Jancsi ruhájára gombok	4 f 28 x
A kolhamerplattenra még réa	5 — —
Feherhajonál conto	— 1
Imadkozó székek asztalos	5
	15 28
A felyebbi summabol	1300 60
Ezt levonva	—15 28
	1284 32
A kocsmarosnak enyi	1280 —
Még nálam van	4 32

Nezsán a' templomban lévén onnan vissza jövet itt találtuk a' két Arendorfert a' Papot és a Botort, szegények hogy ide fáradtak, Pepim igen meg örült, én ugyan jobban szerettem volna ha nem jöttek volna, úgy egészen magam lettem volna gyermekeimvel, mert Hoffman is hogy kezibe kapta pénzét mindjárt el keredzet egy hétre. – En nem soká fogok oda mulatni pénteken okvetetlen othon fogok lenni. Igen fogok örülni ha Emike meg fog látogatni. – Nincsinek szóló leveledet is nekem hozták édes jó Mamám ide rekeszttem majd a' fíjúk magokál vihetik, úgy is már szegény Nincsi fájlalva varja őket. –

Ezerszer kegyes kezeidet csokolván kedves jó Mamám maradok

holtig leghaladatosabb
leanyod Marie

17 Sep. 842.

Címzés: „A madame / Madame Anne de Madách née de / Majthényi /
a / Sztregova”.

1843

125.

**OSZK Kézirattára. Madách Pál – id. Madách Imrénéhez. 2.
Pest, 1843. ápr. 6. csütörtök**

Úgy látszik, a Marczibányi családdal nem szűnt meg a Madách család kapcsolata, csak éppen azt nem tudjuk az utalás alapján (s ehhez Nagy Iván sem nyújt támpontot), hogy kiről ill. kinek a fiáról van szó a levél első mondatában. Hamza a már több levélben is szereplő Hamza Ágoston fiskális.

Édes Mamám!

Mink a' te általad rendelt komissiokat mind el végeztük Marczibányiéknál is voltunk de csak a fiuknál ők nem voltak otthon. – A' Hamzának a' levelet át adtam ki is meg ígérte hogy fog rá felelni, de nem tudom felelte már eddig is. Édes Mamám mivel hogy már Husvét itt van nem messze kérlek ha meg engednéd hogy akkorra ki mennénk akár haza akár hová hogy ezt a' két hetet itten ne töltenénk hiába, neked ez által édes Mamám alkalmatlanságot nem tennénk magunknak pedig örömet szerezniünk legyél tehát olyan szives s megengedni hogy ki meheünk Virágvasárnap tudniillik ki indulni
gőz hajón Vácra

210

onnan pedig a' mint elrendeléd valahová ki menni haza, kérlek tehát Édes mamám el ne tagadd ezen örömet tőlünk, 's ha mentül hamarább tudósitanál levél által a' többit rendezt el édes Mamám a' mint akarod kéréseinket újítva mentül hamarább tudósítanál hogy addig meg kaphassuk. Kezeidet én és Károly is csokolván maradok holtig szerető fiad

1843 Pest április 6

Madách Pál

Címzés: „Pest / a Madame Madame Anne de Madách / née de Majthenyi / par Vaiczen / Rétságh / Szakál / a / Sztregova”.

126.

**OSZK Kézirattára. Madách Pál – id. Madách Imrénéhez. 3.
Pest, 1843. máj. 9. kedd**

Az anyai szigort, amely anyagi, de más vonatkozásban is megnyilvánult, jól példázza ez a kettős levél, s azt is, hogy Pál milyen nehezen viselte el azt, különösen amikor igaztalan vádaskodásban nyilvánult meg. Valójában két levélről van szó; Madách Károly levele azonban fizikailag és tematikailag is Madách Pál leveléhez kapcsolódik.

A levél utalásai alapján azt kell gondolnunk, hogy az előző levélben említett, a virágvasárnappal kezdődő kéthetes szünetet Madách Máriánál tölthették a levélírók, hiszen időközben jártak Balassagyarmaton is, s erről édesanyjuk nem tudott, ill. tévesen tájékozódott. Nem otthon töltötték tehát a szünetet, de nem is maradtak Pesten; az egyetlen szóba jöhető helyszín, Balassagyarmat közelségét is figyelembe véve: Keszeg.

211

Pest 1843 Majus 9.

Édes Mamám!

Igen el szomorkodtam midőn olvasam a' Károlynak írt levelet, melyben engem szidol ok nélkül, irod Edes mamám azt irod hogy elnegligáljuk magunkat a' klavirban, nem tudom honnan gyanitod, holott minden iparkodásomat rá fordítom 's még is feddést érdelek. A' mi Gyarmathot illeti azt irod hogy nem voltam Huszár Károlynál én majd nem az első közt voltam, a' Károly bácsihoz mentem mellyet avval is be bizonyíthatom, hogy jelenben akkor a' Nézsai <pap> káplán is ott volt, azt pedig hogy akkor, hozzád nem mentem édes mamám egyedül az éhségem okozta mert a' Cassinóba ebédelni mentem Huszáral 's mikor vissza mentem már el mentél – Én egy altaljában nem képzelem ki lehet az a' díb dáb ember a' ki mindég téged édes mamám fel ingerel ellenünk micsoda passioja lehet neki abba egyébiránt ha valamit vétettem is bocsásd meg Édes mamám, ha vétettem is azt nem azért tettem hogy meg haragicsalak de talán egyedül könnyelműségemből származhatott, de bocsásd meg Edes Mamám, egyéb íránt kezeidet csókolom marad holtig szerető fiad

Pál

Édes Mamám!

Azon leveledet át adtam Palinak olvasás véget s igen fájlalta meg nem elégedésidet. Azt irod hogy el negligáljuk magunkat a klavirban, korántsem. A Pali is hála Istennek egészséges és még eddig nem is álmodot a Privát tanulásról. Azt is irod hogy a Pali díb dáb emberekkel tart a kiktől jót semmit sem tanulhat engedd meg ha azt kell mondani hogy én egyet sem ösmerek olyik közül kikkel a Pali tartana. A nadrágomat kérlek küld bé én is kiküldöm az Emiét Azt is irod több pénzt ne vegyek fel ezt nem teszem mert már érzettem súlyát, <de [?]> de ugyan azért kérlek <hogy azért kérlek> hogy a klavirért elküldenéd hogy ne a magunkból fizetnénk és a hó pénzünket hogy ne a hó végi-

vel de elejivel kapjuk ha oly szives volnál egy egy nyári nadrágot csináltatnál igen igen kérnénk maradok fiad

Károly

Címzés: „Pest / A Madame Madame Anne de / Madách née de Majthényi / par / Vaiczen / Rétság / Szakál / a / Also Sztregova”. A címzéssel átellenes oldalra jegyezve: „1843 Maj 10.”.

127.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 20.

1843. máj. 31. szerda

„Borrry” Bory István, a család tisztartója Alsósztrégován, Palya más levelekben is előforduló, közelebbről nem ismert személy. Azt, hogy Somogyi Ferencné Bethlen Rozáliának melyik testvére élhetett Erdélyben, nem tudjuk. A Gyurcsányi család levélben említett tagjai: Gyurcsányi Gábor és lányai, Gyurcsányi Teréz és Gabriella (NI 4. 493.); Frideczky bizonyára a Tereskén élő Frideczky Lajos, Szily esetleg Szily István nógrádi úti főbiztos (NI 10. 734–735.), Battha Rózáról már volt s még lesz szó. Hogy ki volt szomorú, azt a szöveghiány miatt inkább csak találgathatjuk; a szövegkörnyezet alapján leginkább Gyurcsányi Gábor lehetett, akinek a felesége, Liphay Apollónia 1839-ben meghalt (NI. 7. 133.).

Madách Imre említett írása nem maradt fenn, csakis e levélbeli utalásból ismerjük. Mindenesetre igaza van Radónak (87.), aki szerint Palágyi (87.) látta világosan, hogy ez az írás nem azonos az Iparvéd Egyesületről szóló Madách cikkel. Valóban: az utóbbi már Csesztvén íródott 1844. nov. 1-én.

Majus 31^{én} 843.

Szeretet jó Mamám! En már igen búsulok hogy épen semmit sem hallhatok rólad. Emit reménylettem napról napra hogy elfog jönni, de az

sem jön. – Én igen nyughatatlan és elszomorodott vagyok a' gabonám véget, ha Borry el nem adja új előtt hát mi tévő leszek. Itt volt minap a' Csesztvei Palya, mondta hogy néha többet is lehetne el adni, de persze Borryt szegényt ez igen únja, de iszen én tudom mennyi a' gabona <54> 534 kila. Nagynak az írása szerént, és így Borry a' kulcsot a' gazdának is átal adhatná. Ezt ugyan nem szeretném ha tudná Borry hogy én akarom így, de talán ha te édes jó Mamám mondanád neki hogy talán jó lenne, mert ő úgy sem lehet mindég ottan. – Csak hogy el adodna, hogy én is tartozásomat fűzethetném, mert ez igen búsít. –

Most Somogyiné testvére volt Petényben Erdélyből egy szép nagy és kis leányával és egy fijával. Én is voltam Petényben, épen olyan mint Rózi csak hogy igen szelíd. Most mindnyájan Bécsbe mentek Somogyiek is velek, és képzeld Édes Mamám Somogyiné abban az én gyönyörű főkötőmben melyet te hoztál most nekem, ottan rajtam volt hát el kérte. – Visza felé ismét Mindnyájan Peténybe jönnek, nagyon szeretné ha akor Emi is eljönne, akit égig emel. Gyurcsányi volt minap itten Rézivel és Batta Rozival aki most néhány nap ottan van, mikor elmenőbe vóttak mondtam Gábornak hogy igen sajnálom hogy a' leánykák tovább nem mulatnak nálam, hát mindjárt meg ígérte hogy másnap elfogja küldeni. És elis jöttek szombaton délután és vasárnap Gabor jött értek estefelé. Szerencsémre, hogy itten vóltak vasárnap délre jött Frideczky és Szily. – Rézit én igen meg szerettem az igen jó leánya, és minő nagy gazdaszony, mindennap reggel és este maga van a' fejéssel ő szedi le a' tejfelt ő mindent maga visz a' házban és pedig azt hallom igen derekassan. –

Az ebédnél beszélte Frideczky hogy Emi valami igen szép felhívást irt volna a' damákhoz, hogy csak magyarul társalkodjanak csak itteni cukrot és több efelét vegyünk. Rezi mindjárt nagy energiával föl szólalt hogy ő is mindjárt alá írja. Csak az kár hogy olly nagy patriata lévén még is igen rosszúl tud magyarul. –

Kappy Nelly aki Tolmácson lakik csak gondold meg édes Mamám Bory Manóhoz megy férjhez, az én öreg szakacsom is ottan szolgál az új menyecske kedviért. –

Pepikém most hála Istennek igen jól viseli magát és semmit sem tesz mi engem szomorítana, most csak az elválásra való gondolat ha-

sogatja szívemet. – De Gyurcsányi is helybe hagyta a' ki véghetetlen jó szível van ezekhez a' szegény gyermekekhez. Minap szegény egyszer könyezet másnap azután mondta Rozi hogy azt mondta az úton, die arme [?] ihr Anblick erschütterte mich immer tief, sie ist so leidend. Jetzt bindet sie nur noch ihr Haus an diese Gegend.* – Különös jó haz nép ez mind. Gabriellenek most Bleichsuchtja** van hogy igen oda van 13 esztendő, most Sz. Pöltenbe adták Pozsonbúl. – Már helyem sincsen többet írni kedves jó Mamám de olly jó ha veled egy keveset ki beszélhetem magamat. Ezerszer kegyes kezeidet csókolván Emit ölelve maradok holtig legháládatósabb leányod

Marie

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née de Majthényi / par Szakal / a / Sztregova”. A címzéssel átellenes oldalon: „Károly írja hogy reményli hogy Emi nem sokára meg látogatja mivel hogy nem írt. –”

128.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Anna – id. Madách Imrénéhez. 3. Baráti, 1843. jún. 1. csütörtök

A levélbeli utalások hátterét csak részben sikerült rekonstruálni. Nem tudjuk, ki az a Jaross Berta, akinek édesanyja, legalábbis a levélíró szerint, Madách Imrét szemelte ki leánya jövőbelijéül. A Füredre való utalás miatt lehet, hogy Jarossné ott, vagyis Balatonfüreden ismerte meg Madách Imrét. Hiszen Madách Mária egyik levele szerint Madách Imre megfordult ott is, s legalább egy olyan személlyel találkozott, akinek nem az volt állandó tartózkodási helye (Almásy Károlylyal). Ez megerősíti, hogy egy olyan utazásról lehetett szó, amelyen

*Szegény [?] látása mindig mélyen megrendít, úgy szenved. Most már csak a háza köti ehhez a vidékhez.

**Sápkór.

család több tagja, így mindenesetre Majthényi Anna, Madách Anna és Madách Imre részt vett, s amelynek célja talán gyógyüdülés lehetett (egyáltalán nem biztos azonban, hogy éppen Madách Imre betegsége indokolta a füredi tartózkodást, noha kétségtelenül ez a legvalószínűbb lehetőség). Cserny Máriát ebben a levelében említi utoljára a levélíró. Nyilván nem véletlenül: néhány héttel később, 1843. aug. 6-án Madách Imre levelet ír Szontagh Pálnak, s abban azt állítja, hogy Cserny Mária nincs már Alsósztrégován.

Etelka a levélíró lánya, Huszár Etelka (Pest, 1843. márc. 12.–Bercel, 1894. júl. 16.; NÉ 1835. 67.). A levélben szereplő Zmeskál család léstinei és domenoveczi Zmeskál György és felesége, Káldy Teréz (NI 12. 409.), leányuk pedig Zmeskál Antónia, székhelyi Majláth Lajos (1805–1872. szept. 22.) honti szolgabíró felesége (MN 2. 422.). Ha Bertát nem is, a neki udvarló Simonyi Simont megtaláljuk Nagy Ivánnál (NI 10. 204.); igaz, Sirchich Rózát vette utóbb nőül.

Baráthy 1 Juni 843.

Kedves szeretett jó Mamám!

Sztrégováru! elutazásunkkor szerencsésen érkeztünk haza, 's a' mi igen különös történet, hogy a' hol az utunk össze jött, ott jöttünk össze Sándorommal. Kis Etelkám igen egészséges, és nagyon jó. – Mink azóta néhány igen kellemes kirándulást tettünk. Először is Zmeskaléknál voltunk, kik igen igen szívesen láttak; ezek igen jó emberek de mindenből igen kilátszik a' nagy fősvényesség. Leányoknál Majláthnéál is voltunk, mellyben, én reménylem, jó szomszédnét találtam. Most elment anyjával Szklenora. – Végre pedig Érsekújvári bálba vettünk részt, hol igen jól mulattam magam. Tahy Károlyné ott volt, 's nagy öröme volt engem ott találni. Ő igen szép volt, ruhája és feje friss virágokkal ékesítve. Ambár igen sok udvarló volt, ő senkit meg nem különböztetett, és igen szerény volt. Ott volt azon nagyon kiképzett szépség Járos Bertha, melly annak a' született Szabadhegyinek leánya, mellyet Füreden láttunk. A kútfeje hogy Bertha olly nagy tetszést nyer, az, hogy igen igen coquette. Terstyánszkyék is ott voltak de sze-

gények mindent igen keveset tánczoltak, 's a' cottilonból mind a' hárman kimaradtak. – Igen szép holmik játszódtak, mellyek közt egy élő papagai is volt, a' kit Platyné adott, 's mellynek megnyerését leginkább óhajtottam, de se ez, se más nyereségben nem részesültünk. Emiről Jarosné különösen tudakozódott gondolta magában, hogy ez volna leányának partia; – leg inkább Simonyi Simkó udvarolt Berthának.

De én már igen hosszasan úntatlak édes jó Mamám e' bál leírásával, melly téged nem is érdekel. Tahyné sok szépet üzen néked édes mamám. Én rám neheztel hogy Pesti mulatásomat a' télen nem tudattam véle. –

Az ünnepek közeledvén, néked édes mamám, azokat mennél boldogabban és megelégedettebben tölthetni kívánom. Magamat pedig anyai kegyeségedbe ajánlva, Emikét és Cherny Marit csókolva, kezeidet csókolom 's maradok holtig

Sándorom kezdet csókolja.

háládatos leányod
Huszár Nina

Címzés: „Madame Madame Anne de Madách / née de Majthényi / par Szakall / a' / Sztrégova”.

129.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 21.

[Keszeg], 1843. jún. 4. vasárnap

Úgy látszik, Madách Pál és Madách Károly nemcsak a virágvasárnapkal kezdődő kéthetes szünetet töltötték a nővérükénél, hanem e levél írásakor is nála tartózkodtak. Berchtoldné vélhetően gr. Berchtold Antalné Strachan Matild (Polymouth, 1819. dec. 5.–Velece, 1899. aug. 25.; GJ I. 153.).

Szeretet jó Mamám!

Kedves soraidat épen Pünkösöd vasárnapján kap[tam] mellyek egészen új életet öntöttek belém; anyival is inkább hogy te édes jó Mamám olly igen hizelgően nyilatkozol rólam hogy megfelelek mindennek mit rólam várnak; ha nem is úgy mind köllene, de valóban nem az én hibám; mert merem az Isten előtt mondani hogy legg tisztább igyekezetem csak az, hogy a' reám mért időt mit meg élnem köll hiba és szeny nélkül <végy> végezem bé, és bízok is a' minden hatóban hogy talán engem szegény elhagyottat ő segíteni fog. Nincs is semmim ez életben nincsen, csak a' magamali béke, mert lelkem és szívem tisztán ál a' Menyei felség előtt, és szeretet Pepim ki most nem csak mind ember tetteket de gondolatokat is lát. – Itten van Károly Pali Vigyázó Béla és Zaduba igen örülök nekik nagyon jó ifiak mindnyáján, csak szegény Béla kisé együgyű, vígan vannak, csakfélek hogy majd el únják magokat. – A' mi az egessegemet illeti kedves jó Mamám az most igen tűrhető, de nem mertem róla írni mert Romába vóttam és a' Pápát nem láttam. Pesten lévén kétszer kerestem Reisingert de soha sem vólt otthon a' házba pedig az Öreg véget nem mertem hívni, és úgy igen hosszú levelet írtam neki de még arra feleletet nem kaptam. Tudom hogy fogsz haragudni édes jó Mamám de hijába nem tehettem máskép. – Szegény Pankámnak szem gyuladása van de a' melet igen víg. – A gypjumat még nem adtam el, de Károly 68 pengőn adta a' magáét. – Csak már egyszer lenne hozád kedves jó Mamám szerencsém menyire bódog vólnék ki sem mondhatom, és a' jó Emit is kit ezerszer csókolok, Berchtoldnének anyit beszéltem róla hogy igen szeretné ösmérni. Battáné hit bérmaló komának Marihoz de szerencsémre hogy vólt ki fogásom hogy leg alabb meg jelennem nem kölltet, de meg is én vagyok be írva. –

Engedmeg kedves jó Mamám hogy illy szörnyen írok de olly ros a' pennám hogy ki sem mondhatom. – Borrynét mindennap várom, téged igen csókol hoz egy franczia fiút Pepimhez. –

Ezerszer kegyes kezeidet csókolván maradok holtig leg háladata-sabb leanyod

Marie

Junius 4^{én} 843.

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách / née de Majthényi / a' / Sztregova”.

130.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Anna – id. Madách Imrénéhez. 4. [Baráti?] 1843. nov. 3. péntek

A levélíró igen méltányos; az egész családi levelezésben ez az egyetlen eddig ismert hely, ahol „dupla ünnep”-ről van szó. Valóban: nov. 4-én Madách Károlynak, nov. 5-én Madách Imrének van névnapja, bár állítólag Madách Károly máskor tartotta nevenapját. Rudnón a „csodadoktor”-t kereste fel (e levél szerint édesanyja kíséretében), aki Radónál Madna Ferenc néven szerepel (91.), akit Nagy Iván Madva Józsefként ismer (NI. 7. 234.), s aki valójában Madva Ferenc. Madách Imre okt. 27-én indult el Rudnóról, mivel azonban (Szontagh Pálnak írt) levelében semmi utalás nincs édesanyjára, így nem világos, Imrével együtt jött el onnan, esetleg előbb vagy később. Simkó itt is a már említett Simonyi Simon.

Kedves szeretett jó Mamám!

Milly nagyon szerettem vólna soraim helyet, magam röpi, 's ezen dupla ünnepet kedves anyám 's testvéreim körében tölthetni; de fel tett szándékunkat gátolta Kiss Lajos és Simonyi Simko eljövetele. Azért kérem Emit és Károlyt fogadják el forró kívánságaimat, a' távolból is, 's tarcsanak meg tovább is testvéri szeretetekben. – Ohajtva vártalak Rudnói útból jövet édes mamám, de hasztalan!

A' jó Hoeller Mari kezdet csókolja. – Szerettem volna Eminek és Károlynak írni de nem lehetett, vendégeimmel lévén elfoglalva. – Sándorom kezdet csókolja, Emit Károlyt Palit vélem együtt csókolja; én édes mamám kegyes kezdet ezerszer csókolva meg nem szü-
nők lenni

3 Nov 843.

háládatos lea-
nyod
Huszár N.

Címzés: „Madame Madame de Madach née / de Majthényi / par Sza-
kall / a' / Sztregova”.

131.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
22.**

1843. dec. 31. vasárnap

Somogyi Ferenc felesége változatlanul Bethlen Róza. Gyurcsányiné viszont nem lehet a korábbi levelekben említett Gyurcsányi Józsefné Radics Janka, mivel ő 1839-ben meghalt, de nem lehet Gyurcsányi Gáborné Liphay Apollónia sem, mivel ő sem él már (NI 7. 133.), lehet azonban a lánya: Gyurcsányi Antalné Gyurcsányi Anna, vagy az ő unokatestvére, aki történetesen ugyancsak Gyurcsányi Antalné Gyurcsányi Anna (NI P. 264.). Károly Huszár Károly, Sontag Szontagh Pál [Szécsény, 1820. szept. 11.–Horpács, 1904. jún. 15.; SZ 13. 1075– 1076.; a halálozás napját Pap–Szász Lajosné: Visszaemlékezés iglói Szontagh Pálra c. írása (kézirat, Szontagh Tamás, Budapest tulajdonában) alapján közöljük. Ugyanő szept. 12-re teszi Szontagh Pál születésnapját], Gellén változatlanul Gellén József. János föltehetően a már korábban említett kocsis, Magyar János. A viceispán: Fráter Pál.

Dec. utolsó napján 843

Szeretet egyetlen kedves jó Mamám

Ma van az utolsó nap ebben az esztendőben, és én elő veszem ezen lapot hogy szeretet Mamámnak irjak szokás ezen a' napon köszönté-
sekel elő álni, én is épen most tettem, 's olyan czifrákat hoszakat
írtam az – Ipamnak. De néked szeretet Mamam, néked olyanokat
nem írhatok. Nem tud a' szív semmit a' czifra szavakról, nem
mondhat érzésekel telyes szívem mást mind azt, hogy nem most, nem
ujéven de egész életemben mindennapi forró imádságom a'
Mindenható Istenhez, hogy szeretet Anyamat, egyetlen
boldogságomat szomorúságomban egyetlen vigasztalásomat sok de
nagyon sok esztendőig tarcsa meg – tarcsa álandó egességben és
meg elépgedesben. Találd kedves jó Mamám sok erényeidnek
jutalmát Midnyájunk forró szeretetünkben és határtalan tisz-
teletünkben. Mert azon nincs Isten Aldása ki illy példás Anyát nem
szeretne és tisztelne. Bódogics ezentúl is Kedves jó Mamám szerete-
tedvel és kegyelmedvel engemet és gyermekeimet! –

En Márma voltam Somogyinénál szép hasat eresztet. Emi sipkáját
emlegette hogy nem sokara meg lesz. Ez ugyan csak az én érdemem,
mert igen érzékenyen írtam le Emi curáját, szép poeticus fordulatok-
kal éltem, csak nem olyanokkal mint a' Pali a canapén. Gyurcsányiné
tegnap volt nálam. – Karoly csötörtökön jött és ma ment el, hetfőn
pedig Pozsonyba utazik. Pepikém hat nap volt ithon, oh Istenem de jó
dolgom volt. A Bethlehem pompásan sült el és iszonyú örömet oko-
zott. Csak a Pap boszantot szinte 2 ajándékal kedveskedet a' gyerme-
keknek, Pepinek egy kepel Pankanak pedig egy szép kis házval. De
még is nem volt anyira alkalmatlan tudtam jó modjával ötet
távolítani. – Pepikém igen jó és okos, csak persze a' jobb tarsaság
hibázik neki a' mi beszéd által az eszit élesíteni. Franciaúl
várakozason felül jól beszél. – János szegény napról napra rosabbúl
van és a' szegény aszony várandó.

Emit igen kérem írjon Sontag v. Gellén hogy a' vármegyétől Ple-
nipontentiat vegyen részemről Huszár Károlynak. Es egyszersmint
kérem a' Vice Ispan által föl küldendő irományok menyen Pozsonba.
A

taksa 3 pengő ezt ha Karoly Pali be mennek adják Nagy által, 2 Ft a' Cancellariat 1 tán pecsétést, majd ha Sztregovara megyek köszönettel meg adom.

Kegyes kezeidet ezerszer csókolva vagyok holtig leg háladosabb leanyod

Marie

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née de / Majthényi / a' / -Sztregova”.

1844

132.

OL P 481. Fasc. LV. No 1–51. 21. cs.
Alsósztrégova, 1844. febr. 13. kedd

Majthényi Anna másodunokatestvérének, báró Majthényi Antal cs. kir. kamarás, lipcsei főispánnak írta az alábbi levelét (NI 7. 261.). Hamza fiskális nyilván a többi levélben is sűrűn előforduló Hamza Ágoston. A címzett fia, Majthényi László a korábbi levelekben is előforduló rokon (később honti főispán). Braunmüller kapitányról nincs adatunk. Ezt a levélfogalmazványt a feladó nyilván nem küldte el, máskülönben nem maradhatott volna fenn a Madách család levéltárában.

Sztregova 13. Feb 844

Kedves Tonim!

Az adóságom kisebitni akarván Három ezer pengő forintot kívánok Néked a tőkéből augusztus 25dikén le fizetni a kamatokkal együtt, azért kérlek tégy rendelést :/hogya a fizetés pontosabban történhessen mint az előbikor/: mert majd két holnapig feküdt a pénz Hamza Fiscalisnál

a mi engem igen nyughatatlanitot. – Azt pedig egyeségünk szerént a mit Braunmüller kapitány Sz: Gyorgyig ki vett 844 azt László Fiadal meg vizsgálthatod, azt le huzuk a kamatbol, ha jó számoltam é? 170 f 36 xr tesz, ha több le huzásokat nem fog tenni? – Feleletedet el várván addig is szeresd tis [?]

tisztelő Atyad fia

133.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Anna – id. Madách Imrénéhez. 5. Baráti, 1844. febr. 14. szerda

Marika, Pali és Károlyka a levélíró testvérei, Etelka és Jolán a gyermekei, közülük azonban Huszár Jolán (Baráti, 1844. jan. 5.–Baráti, 1848. aug. 3.; A 339, A 340) nem volt hosszú életű. Madách Annának egyébként még négy gyermeke született [Bernece-]Barátiban: Henrietta Alexandra Anna (1845. febr. 28.–?), Ida Pirooska Anna (1846. jún. 17.–?), Laura Anna Mária (1847. dec. 11.–?) és Anna Valéria Vilma (1850. okt. 10.–?); az első két esetben még Huszár Károly és Madách (vagyis Majthényi!) Anna a keresztszülők, míg a két utóbbi gyermek születésénél, talán a megromlott családi kapcsolatok miatt, Huszár Károly neve mellett Jeszenszky Mária nevét találjuk keresztmamáként (A 339). Etelka, mint már volt róla szó, Pesten született; ő a levélíró legidősebb gyermeke.

Elfer nyilván a család orvosa. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ilyen nevet nemhogy Szinnyei, de Bugát és Flór sem ismer. Más levelekhez hasonlóan, ahol Hönigh dr. neve szerepel hibásan, itt is elírással állhatunk szemben. A szóban forgó orvos valójában Efner Ferenc esztergomi seborvos (Dr. Bugát–Dr. Flór: Magyarországi orvosrend névsora 1840re. Pest é. n. 33.). Úgy látszik azonban, hogy Madách Máriához hasonlóan Madách Anna is Lanczinger doktorban bízna meg inkább, mintsem a helyi orvosban. Nyíltságát, vagy még inkább: tudatosságát bizonyítja, hogy ezt ki is mondja. A Madách család

sajád

tos szerkezetét jól mutatja, hogy rögtön ezután a címzett, mint lehetséges „másod orvos” kerül szóba, aki Madách Anna megítélése szerint még mindig kompetensebb személy, mint saját orvosa. Az ipolysági bál résztvevői kevéssé ismert személyek; talán Gyürky Antal az egyetlen kivétel, aki elsőfokú unokatestvére volt a levélírónak, s így Madách Imrének is (id. Madách Imre nővérének, Madách Annának a fia). De még a jeles borász, Hont vármegye (múlt század közepi) történetének monográfusa is mára alig ismertté vált; Nagy Iván és Szinnyei József ellentmondóan adták meg születési adatait (SZ 4. 188–193., NI 4. 501.). Pontos dátumot közöl Für Lajos–Pintér János (szerk.): Magyar agrártörténeti életrajzok. Bp. 1987. 721–724. (Felsőszelény, 1817. márc. 12.–Dorog, 1890. júl. 31.). Gyürky Antal végülis feleségül vette Tersztyánszky Máriát (NI 11. 113.), aki azonban korán meghalt [Gyürky Antal személyes közlése (Budapest)].

A meglehetősen kiterjedt baráthi Huszár család leszármazásával már Nagy Iván sem boldogult (NI P. 284.): a levélben említett Huszár Lajost sehol sem találjuk a családfán (meglehet, a többi Huszár család valamelyikének tagja). Egyébként alighanem arról a Huszár Lajosról lehet szó, aki Hont vármegye tisztikarában szerepel 1848-ban (Pongrácz Lajos: Kivonatok Hontvármegye jegyzőkönyveiből 1848–49- és 1861-ről. I. füzet. Selmechánya 1890.). Értesülései azonban figyelemre méltók. Úgy látszik (s erre más bizonyítékunk is van), szemerei Matkovich Ida (aki később majd beölsei Buday Sándor képviselőhöz megy feleségül) ekkor még Madách Imrét várja (1827. ápr. 13.–1856.; MN 2. 134.; a zsebkönyv tévesen Matkovitsnak írja). A legszebbnek tartott „pozsonyi” (nem ott élő, csupán az országgyűlés miatt szüleivel együtt huzamosabban ott tartózkodó) lány Huszár Mária (Tereske, 1830. márc. 4.–Meran, 1893. márc. 28.; A 5363, NÉ 1935. 66.), akiről az utóbbi forrás tudni véli, hogy „a brünni máriaschuli nemes hölgyalapítvány t. tagja”; Huszár Károly leánya, s Miczi, aki kevély lesz rá, itt is, akárcsak a levélíró nővérének a leveleiben: Huszár Károlyné Tersztyánszky Mária (Gyürky Antal első, korán elhunyt feleségének névrokona, s elsőfokú unokatestvére). Arról, hogy Huszár Mária férjhez ment volna, az ismert források egyike sem tud. (Mindenesetre ő a legvalószínűbb címzettje Madách Imre Egy táncvi-

galomban c. versének; a föltehetően ezidőtájt írt vers utóbb áthúzott alcíme: „H M-hoz”).

A levél első mondata, még ha talán nem is kell szó szerint vennünk, magyarázza, miért nincsenek Majthényi Anna által Madách Annának írt levelek (mivel azonban más Madách Annának szóló levéllel is csak elvétele rendelkezünk, nem feltétlenül a mama levélíró kedvének hiányával kell magyaráznunk az eredményt).

Baráthy 14 Feb 844.

Édes szeretett jó Mamám!

Régen kívántam már néked írni, de egy rész féltem is hogy leveleim terhedre esnek édes mamám, mivel te édes mamám nékem soha se szoktál felelni! – De most igen nyughatatlankodok szegény jó Paliér, Marikátul halván hogy beteg, azért igen kímélek édes Mamám, ha nékem Károlyka által néhány sorral megnyugtathatnál. Olly nehezem, hogy azokról kik nékem legközelebb álnak semmit sem tudok. –

Etelkám hála Isten már egészséges, és néhány szót már szépen ki mond, és valami mellet feltud álni de szegény Jolankám nagyon búsít csak gondold meg, édes mamám a’ ködöke ugyan szépen bevan gyógy[ul]va, de ollyan nagy mind egy nagy dió; és mindig húzakodik és nyög, ha nem húzakodik akkor valahogy le lehet nyomni a’ ködökit, de különben nincs mód benne és a’ hasa olly kemény mind a’ kő. Elfer egy hét olta gyógyítja, de épen épen semmit se javul és különben igen szépen nyöl, és hízik, jó szopik. Istenem mért nincs az a’ Lanczinger közelebb, ahoz vólna nékem bizodal mam. – Te nem tudnál, édes mamam valami házi orvóságot, oh ha tudsz kérlek segíts rájta, mert nekem majd meg szakad a’ szívem, ha ugy látom kínlodni, és millyen nagyon ellenére van néki ha benyomjok a’ ködökit, a’ bába is nézte már az nem tud semmit. –

Tegnap elöt bál volt Saghon minket nagyon vártak, de nem vólunk –; itt van most Kiss Lajos Huszár Lajos, Bodó és Zmeskal, azok beszélnek, hogy igen szép vól, Nográdbúl vól Diószeginé, és Kamanháziek. – Gyürky Tóni és Trstyanszki Mari mindig smachtoltak, –

225

marma üzente Gyürky, hogy hamvazó szerdán már mind nejit hozza hozzánk. Kíváncsi vagyok létesül adik a' lakodalom, és el é jönnek. Bécsbe semmit se vettek csak hálóreket és damaskokat a' többit csak Bestelláltak; a mobiliát Pozsonyba rendelték meg. Huszár Lajos beszéli, hogy Matkovics Ida nagyon szerelmes Emibe, és várja őtet. – Hogy Huszár Mari leg szép leány Pozsonyba, majd lesz Miczi *kevély* reá. –

Emi reményilem már egészen egészséges. Csókolom őtet, többi testvéreimmel ezerszer. Neked édes jó mamám kegyes kezeit csókolom Sándorommal együtt, 's magamat gyermekeimmel anyai kegyeségedbe ajánlom, 's kérlek szeresd téged szeretve tisztelő

leányodat
Huszár Nina.

134.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
23.**

Keszeg, 1844. febr. 24. szombat

Panka és Pepi a levélíró gyermekei, István talán azonos azzal a szolgálóval, aki a pesti tanulóévek alatt a Madách fivérekkel volt. Liptay Gyuri kisfaludi Liphay György (1807–?) (később) cs. kir. kamarás és őrnagy (NI 7. 133.). (A családi kapcsolatok áttekintéséhez azonban nem árt tudnunk, hogy sógora Gyurcsányi Gábor.) Nina Madách Anna, a gyermeket váró házaspár a másutt is előforduló Somogyi Ferenc, és Battha Róza. Emi, akinek a sapkája Szilveszter óta készül, Madách Imre. Lenhardné nem fog meghalni, sőt a későbbiekben özvegy lesz. Alighanem azonos azzal a Pyber Máriával, akinek családja a levélíró három nappal későbbi levelében szóba kerül, s akik Nagy Iván szerint Vácott élnek (NI 9. 512.). A rudnói pap Madva Ferenc csodadoktor [Skalitz (Nyitra megye), 1786. szept. 14.–Szucsány, 1852. aug. 20.; Tarjányi Eszter szíves közlése], az említett darab, az Országgyűlési szállás Vahot Imre műve.

Keszeg 24^{dik} Feb 844.

Szeretet édes jó Mamám!

Az én útam hazafelé Gyarmatig igen jó volt, hanem Gyarmattúl fogva ki magyarázhatatlan rossz. Bánknál már korom setét volt, a' hó oly nagy némely helyen hogy azt gondoltam, hogy ott veszünk. De ezt mind túl haladta Peténytől Keszegig az út. Gyalog voltunk kénytelenek menni. Mind untalan elbuktunk meg csak ki gázoltunk. Egy pokrócot terítettek végre föl hogy azon ályak Pankával, még vissza jönnek vezetni István volt a' strázsánk. De mivel a' kocsis igen mesze el ment és nagyon setét volt hát féltünk és útnak indultunk, István vitte a' Pankát én szegény húztam magam után az iszonyú nehéz ló pokrócot, szerencsére egy lyuk volt rajta azt húztam karomra és így ballagtunk. 10 után volt mire haza értünk. Másnap a' karomat neomatizmus ellen curaltam, azomban jól meg vizsgálván néhány nap múlva láttam kék nyomait a' pokrocznak. – Pepikémet 17^{én} hozattam ki miután halottam hogy igen jól tette le az examentot. Igen jól néz ki és frissen van. Hetfőn voltam a' Gyerekeket Ninának ki nagyon örült. Ott volt Liptay Gyuri escadron komendáns. – Szerdán ismét a' gyerekeket el mentem Somogyiekhez azok is igen nagyon szívessen fogadtak. Rozi szépen telik, már van olyan mint egy 4 akós hordó. És a' toilett! Ah a' toilette. – Mind a' két helyen ebéden voltam. – Az Emi sipkája hogy még hála előtt meg lesz, csak mondjam meg neki. – Csőtörtökön küldöttem szegény Pepikémet vissza. Még soha sem volt olyan neheze ha el ment keservessen sírt már előbeni este semmit sem akart játszani. Atalyán fogva igen csendes Gyermekek és különös jó szívű, csak egy búsít hogy egészsége nem leg erősebb. Első nap reggel szánkázott talán egy keveset meg hűlt, mire vissza jött el ájult. Igen igen nagyon búsít. Ez az egy öröömöm van a' földön akiért mindent megtennék, és aki napról napra érdemesebb szeretetemre, és ez is félelemben tart. – Többen kik az examenon halgatók voltak beszéltek Lenhardéknak, hogy valami szépen felelt, egész bizodalommal és hiba nélkül, és a' halgatóktól dicséretet nyert. – Igen egy rossz újságot halottam. Hogy szegény Lenhard-

nén nem lehet segíteni hogy Zehrfieberje* van neki. Ez szörnyűség! ha ez meg hal ki mint anya szeretete Pepikémet. –

Vácson 3^{dik} Marziusba híres theatrum lesz „Az Ország Gyűlési szálást” fogjak adni Batta Rozi lesz az Emilia. Engem szörnyen invitálnak. De csak itthon maradok én. – Édes jó Mamám mikor lesz hozzád szerencsém! Már alig várom azt az üdőt. – Hát Emi mikor teljesíti ígéretét. Szegény Pali hogyan van kapot é már új orvóságot. Ugyan azt hallom, hogy Bécsbe vitték a’ Rudnoi Papot a’ Császárt curálni, nem tudom igaz é. – Palit Emit Karolyt csókolom néked kedves jó Mamám ezerszer kegyes kezeidet csókolván vagyok holtig

legg háladatosabb
Leanyod Marie

135.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
24.**

1844. febr. 27. kedd

A levélíró sógora, Huszár Károly segíti a keszegi birtokkal kapcsolatos teendőket, így a termények eladását is. Ifjabb Huszár József jó eredménnyel tanul. Sándor talán Huszár Sándor, Pencz Károlyt nem ismerjük, Gyurcsányi Pista a már korábban említett Gyurcsányi József és Gábor testvére (? – Nagysáró, 1856.). Érdekes, hogy Pyberékről sem lehet tudni, hogy pontosan kiktől van szó, jöllehet, már Nagy Iván jelezte, hogy tudomása van egy idősebb korában Vácott élő férfi tagjáról a családnak (NI 9. 512.), aki 1853 táján halt meg, s akinek gyermekei: Antal, Gusztáv, Mária (özv. Lenhardné), Jozefa, Teréz, Janka (Nedeczky Károlyné). Közülük Lenhárdnéra a levélíró három nappal korábbi levelében is utalt. A „Rudnay Pap” a már említett csodadoktor, Madva Ferenc.

*Sorvasztó láz.

Madách Imre nemcsak Csesztvén járt ezekben a napokban, de másutt is megfordult, pl. Losoncon, ahol éppen ezidőtájt (mindenesetre még febr. 29. előtt) ment el abba a bálba, ahol Fráter Erzsébettel táncolt.

Febr. 27^{én} 844

Szeretet jó Mamám!

A Csesztvei Palya látásán már is meg örültem annal is inkább midon kedves soraidat meg láttam.

A’ sok pénzért kedves jó Mamám ezer és újra ezerszer kegyes kezeidet csókolom. Mindég olyankor küldesz nékem valamit jó Mamám mikor már öszülni kezdek, gondomba. Mert nem szörnyű az hogy a’ keszegi pénzből még semmim sincsen. Most ugyan írja Károly hogy Vácig alitva el adta a’ keszegi rozstot mérejt az az másfél kilat 4 f 3 garas hiján wáltóba, az arpát mérejt 3 f ugyan 3 garas hiján. – Pepikém ismet itthon van tegnap voltam érte, az examentokat mind le tette és pedig dícséretessen egy hetig van negatioja. A Classificatiot vasárnap olvassak föl, allig várom a’ resultatumot. – Sandor mostoha testvére Pencz Károly, a’ pörös Huszár, most Gyurcsányi Pista mindenes se (alles in allem) és atalyán fogva közönségessen igen szeretetet, tegnap előtt Vácson Píberéknél megbolondúlt. Es rettenetessen magán kívül van, le írni hallani az ember borzad. –

A zsákokért kezeidet csókolom kedves jó Mamám. A Palya szörnyen sijet, mivel már az Atya 2 hete fekszik. Borynak is írt a’ fija hala Istennek hogy sokal jobban van. Szegény Palit ki mondhatatlanul sajnálom. Itt minden tele van Vácson Gyöngyösön és más helyeken hogy a’ Rudnay Pap el veszet, hogy mi kép senki sem tudja, sem a’ cseléd-jei. –

Már végeznem köll mert igen sürgetnek. Ezerszer kegyes kezeidet csókolván Pepivel és Pankával maradok holtig

leg háladatosabb
leanyod Maria

Eminek is akartam írni a' puska por tartó felül de ki fogytam az üdö-
ből. Ohajtva várom látogatását. Ha már Csesztvén volt ide is el
jöhetet volna, és legalább több üdöre. –

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née / de Majthényi
/ a' / Sztregova”.

136.

OL P 481. Fasc. LV. No 151. 21. cs.
Vác, 1844. aug. 26. hétfő

*Majthényi Anna ismét pénzügyben ír levelet egy rokonának, pontos-
sabban egy fogalmazványt, hiszen ez az írás is a családi levéltárban
maradt fenn, jelölve annak, hogy ezt a példányt nem küldték el a cím-
zettnek. Mivel Majthényi Antaltól egyes szám harmadik személyben
ír, valaki más a címzett, de a bizalmas megszólítás miatt csakis
közelebbi (s fiatalabb) rokona jöhet szóba, akinek feleségét Máriának
hívják. Ez a rokon csaknem bizonyosan Huszár Károly; az ő feleségét
hívja a család következetesen „Miczi”-nek, ő az, aki gazdasági
kérdésekben, különösen fivére, Huszár József halála után gyakran
segítségére van a családnak. Skultéti nyilván az alsólehotai Scultéty
család tagja (NI 10. 112–114.), akiről azonban semmi közelebbit nem
tudunk. Az előforduló számok alapján nem világos, miért küld
Majthényi Anna éppen 10031 forintot.*

Kedves Ötsém Uram!

Több jeleit látván betses Barátságának bátor vagyok ismét ezen kéréssel
alkalmatlankodni, B. Majthényi Antalnak ígervén a Tökéből 3000
pengőt le fizetni, az egy esztendei kamat pedig tészen 2700 váltóban,
de ebből le huzodik a mi Specificálva vagyon Majthényinál 169 forint
váltóban, és így marad a kamatból 2531 forint váltóban, összesen
küldök váltóban 10031 forintot a 3000 pengő forintrol különös Nyug-
tat-

230

ványt, és a Kamatokrol is különös nyugtatványt kérem méltóztassék
venni. – Skultéti véget újitom kérésem méltóztassék véle beszélni, és
az Originális Obligatio nem vesz é el halálával. Miczit kit számtalan-
szor csokolok a kitsinyekkel együtt reményilem nem sokára ölelhetem.

Magam betses Barátságában ajánlván maradok tisztelő kedves
Uram Ötsém

<Sztregova> Vátz 26 Aug 844

barátnéja Madách
Anna

1845

137.

OL P 481. 29. cs. 4. t. (Majthényi Anna kötelezvénye)
Alsósztrégova, 1845. febr. 1. szombat, máj. 1. csütörtök

*A Madách Máriához ill. családtagjaihoz írt levelek, mint a bevezetés-
ben volt róla szó, általában megsemmisültek, kivéve azokat, amelyek
még a címzettek életében másokhoz kerültek. Így maradhatott fenn az
alábbi kötelezvény is, amely lejártá után nyilván visszakerült Majthé-
nyi Annához.*

*Azon, hogy Majthényi Anna kötelezvényt ad saját lányának, nem
kell csodálkoznunk; nyilván saját halálával mint lehetséges esemény-
nyel is számolt. A hat százalékos kamat már érdekesebb; sajnos nem
tudjuk, hogy az adott évben mennyi lehetett a szokásos kamat, ilyen-
formán azt sem, hogy ez azzal egyezett-e vagy attól valamilyen irány-
ban eltért.*

*Utólag az egyes kötelezvényrészek szövegének szélére az „az az
5300 V. f.” ill. az „az az 750 fv.” megjegyzés került. (Vélhetően
mindkét rövidítés váltóforintot jelöl.) Érdekes, hogy a második
kötelezvény szövege nem tartalmazza a kölcsön nagyságát, az csak a
lapszélre utólag jegyzett számból derül ki.*

231

Kötelező levél

5300 f: az az Ött ezer három száz Válto forintokról melyeket én alul írot Huszár Marianak kedves Leányomnak világos adóság képen adós maradtam, oly feltétel mellett hogy ezen sommától járó száztól hatot számítandó kamatot évenként rendessen fizetni köteles legyek.

Költ Sztregován Februarius elsőjén 1845 Évben

Majthényi Anna Madách
Imre özvegye

Ujra költsön vettem kedves Huszár Mari Leányomtól feljeb már erintet kamat szerint kötelezem magamat költ Sztregová Majus elsőjén 1845 Évben

A Kamat 1846 évre mind a két
tőkéből lefizetődött. Huszár Maria

Majthényi Anna
Madách Imre özvegye

138.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Anna – id. Madách Imrénéhez. 6. Baráti, 1845. dec. 13. szombat

A paprikatartóra való utalás némiképp homályos. Úgy látszik, valamilyen ajándéktárgyról van szó, amely különösen becses a levélírónak. Ez rendjén is lenne, ha nem Madách Károly volna az ajándékozó. Csakhogy a korabeli szakmák közül a faesztergálás mesterségét Madách Imre sajátította el, ő volt az, aki különböző használati tárgyakat, köztük paprikatartót is készített ifjú korában (1839 táján), míg Madách Károly, unokaöccsének, Balogh Károlynak a visszaemlékezése szerint könyvkötészetet tanult. Fel kell tételeznünk, hogy valamiért mégis Madách Károly rendelkezett egy Madách Imre által készített paprikatartóval. A közlésnél azt sem árt tekintetbe vennünk, hogy ekkor már Madách Imre megnősült, s Csesztvén élt hitvesével; lehetsé-

ges, hogy bizonyos tárgyakat, így faesztergával készített sajátkezü munkáit is szülőházában hagyta, s azokkal vagy azok egy részével öccse, Károly rendelkezett.

Baráthy 13 Dec 45.

Kedves jó Mamám!

Mink szerencsésen érkezünk haza, 's így a' visszatérésnek hála Isten semmi befolyása nem volt. Sándoromat itthon találtam, 's minket lámpással váratott a' kocsmánál. – Etelkém a' kis leányhoz igen hozzá szokott, én nagyon meg vagyok véle elégedve, nagyon alkalmas. Etelka az én szobámba alszik, 's amint este a' bölcso be teszem reggelig kise veszem. Ejszaka már semmit se kap inni, 's nem is kér. Haza jövetelemtől találtam Rajhelbnétül levelet, melyben tanácsolja, hogy ha elválasztom viznél egyebbet ne adjak neki, mert hogy más minden, árt. –

Sándorom Pestre menet is Keszeghen volt, de Marie Vácson volt, de vissza jövet otthon találta. –

Károlykának üzenem hogy a' paprika tartót még is ott felejtettem, de kérem ötet valahogy elne ajándékozza másnak.

Sándorom kezdet csókolja vélem együtt, édes mamám. Emikét Károlyt Palit csókoljuk. – Kérlek édes mamám szeretnéd tovább is[;] magát kegyeségedbe ajánlja, 's meg nem szűn lenni háládatos leányod

Huszár Nina

Címzés: „Madame / Madame Anne de Madách née / de Majthényi / par BlGyarmath / Szakall / a' / Sztregova”.

1847

139.

OL P 481. Fasc. LIII. IVIII. 20. cs. I. rész
Pest, 1847. júl. 17. szombat

A család birtokügyeivel többek között az a Hamza Ágoston is foglalkozott, akinek egy 1841-ben írt levele mellett alábbi leveléből derül ki a keresztnéve; a családtagok egymás közti leveleiben csak mint Hamza szerepel. A levél végén számoszlopokat találunk; azok valószínűleg utólag lettek a lapra rávezetve. Hamza Ágoston levelét Majthényi Annának Madách Imréhez írott levele követi ugyanazon félbehajtott levélpapírnak a második fölióján. A levélben hivatkozott személy Simonchich János (1783. k. – 1856. júl. 25., NI 10. 198.), a pesti takarékpénztár igazgatója.

Pesten Julius 17^{ken} 847.

Méltóságos Asszony,
kegyes Asszonyom!

Mai napon reggel Nagyságos Simoncsics János Consiliarius Urnál a tudva lévő Tárgy eránt lévén, azt adta válaszul, hogy a Vörösvári és Solmári Jozságra bé táblázott Sommát, a választvány, adóságnak tekintvén, Méltóságodnak nem többet, mint 8000. pfkat resolvált legyen, ez eránt a' végzést csak jövő héten meg kaphatom, 's akkorán, ha előbb nem, mához egy hétre ismét irok Méltóságodnak, a melyből majd látni méltóztatik, mikorán fel veendheti Méltóságod a nyolcz ezer pfkat. Kegyes kezeit csokolván meg külömböztetett tisztelettel maradok Méltóságodnak

alázatos szolgája
Hamza Ágoston

	125			
A v	1250			
	250	T[?]		
	100	K[?]		
	40	Sz[?]	1250	
	37 30	[?]	1322	30
	1802 30		28	

1875	125	1. 1875	
1802	30.250	552	
	30 100		
72	40	1323	30
	37 30	1250	

140.

OL P 481. Fasc. LIII. IVIII. 20. cs. I. rész
[Alsósztrégova? 1847. júl. 17. után]

Majthényi Anna levele Hamza Ágoston hozzá írt levelének a második fölióján található; nyilván néhány nappal azután íródhatott. A küldeményre való utalásból ítélve Alsósztrégován, a címzett pedig Csesztvén tartózkodhatott. Nem tudjuk, hogy Nagy azonose a más levelekben is keresztnév nélkül említett személlyel. Kandel valószínűleg Kandel András, akinek keresztnévét Huszár József írta le 1841. jan. 20. előtt írt levelében. Erzsí Fráter Erzsébet (Csécse, 1827. júl. 20./Szirák, júl. 21.–Nagyvárad, 1875. nov. 17./19.).

Kedves Szeretet jó Emim!

A Gyapjúval nem tudom mi történt? – Nagy ha most csak 500 forintért venne leg jób szeretném. – A Hamza levelét küldöm hogy olvasd el kedves Emim. Ha Kandeltől meg kapom így leg jobban történt. –

Erzsikét csokolom it küldöm a két vég vásznát, egy vég törülközőjét; de mivel az fehéretlen, azért én küldök néki 12 törülközőt talán szüksége vagyon rá. – tiszta buzát többet nem küldhetek csak hat iczét a kis pulykáknak. –

141.

Nógrádi Történeti Múzeum 83.12.535.
[1847. dec. 25. előtt]

Majthényi Anna fiának írt levelében Balogék: Balogh Károly és felesége, Madách Mária, Majthényi Tóni Majthényi Antal (1794–1866), a család rokona, Pepi ifj. Huszár József, Panka Huszár Anna. Az évszám abból következtethető, hogy Madách Károly közvetlenül hivatali pályája előtt áll, a hónapot és napot a „SZAKAL 25/12” postai körbélyegző mutatja. Ebben a levélben is (ki tudja, hányadszor) pénzügyekről van szó, s persze arról is, hogy az alig féléve összeházasodott Balogh Károlynál és Madách Máriánál más-más értelemben gondolja alkalmatlannak az ottlakást anya és fia.

Itt és a soron következő 1848–49-i leveleknél Kerényi Ferenc szövegközlésére és jegyzeteire is támaszkodtam. Kerényi Ferenc: A Madách-család leveleiből. Palócföld 1968/4. 65–75.

Kedves Károly!

El válásod igen fáj. Szüléd házából való ki lépés, és új pályádba való meneteled, ez mind sok gondolatokat hajtott fejemen keresztül – azért én egyebet mint Isten áldását nem kívánhatok, és arra az egyre emlékeztem, hogy rossz társaságtól őrizkegy. – A mi a mobiliát illeti, emlékezni fogsz, hogy egy ágyat, egy Divánt, 2 Foteuilt egy Chifonert ígértem, erre pedig többet Száz pengőnél nem adhatok; az se az én tanácsom volt, hogy oly sietve Szálást kerestél, hogy azt mondotam, hogy Balogéknak ne legyél alkalmatlan, értetem, hogy fizetés nélkül ne legyél nekik terhek, ha egy vagy 2 öll fát vettél volna a Szoba fűtő-

236

sére a tellet ot töltheted volna, de nyakra főre pénzt küldjek, honan? Szálást is sietve kerestél – nagy urat az én erszényemre ne játszd, mert azt is amit adok erőmön felül van – ha meg haragitsz, anyit se adok, de már el meneteledkor meg bosszantotál, látad minden pénzem Neked és Palinak adtam, és már akkor kérdezed mikor veszem a Mobiliát?

Kár volt a postát terhelni az Überslagok el küldésével. – Azon száz pengőt ha lesz majd fogom asignálni addig tegyél a mit tehetsz – Majthényi Toni 5 ezer pengőt fel mondot, a mire gyütemem kel – Nintsinek temérdekel tartozom, Eminek fél évre, nem tudok hová lenni – végezmem kel, igen fáj a fejem, és igen rossz a penám. Balogékat csokolom most nem írhatok nekik, Pepikén igen örültem – Téged is csokolak Pankával maradok

Szerető Anyád

Címzés: „A Monsieur / Monsieur Charles de Madách / A Várba No 141 / franco / Buda”.

142.

Nógrádi Történeti Múzeum 83.12.533.
[Csesztve? 1847. dec. 25. után]

Madách Károly kinevezése még mindig nem történt meg, ugyanakkor a levél, Kerényi Ferenc feltételezése szerint az előzőt követi. Az is biztos, hogy még 1847ben íródott. Kerényi Ferenc érvét, amely szerint Madách Károly kinevezésére nyilván január elsejei hatállyal kerülhetett sor, megtoldhatjuk azzal, hogy január 1. után Majthényi Anna nyilván beszámolt volna a nagy eseményről, unokájának, Madách Aladárnak a születéséről. Ebből viszont, figyelembe véve, hogy Madách Imre kívánságát is tolmácsolja a levélíró, az következik, hogy inkább ő tartózkodhatott Csesztvén, mintsem Imre Sztregován. (Kizárt dolog, hogy télen, egy tragikus születés után másfél évvel magára hagyta volna a feleségét Madách Imre.) Nekula szabómester (Kerényi Ferenc adata), Bory lehet Bory István, de a fia, Bory László is.

237

Kedves károly!

Te fel vetted az 500 f én a Te Budan mulatásodra nem adhatok anyi pénzt, tudod a környül álásokat, a mint látom hivatalt se kapsz, és engem költségbe teszel, én itten nyomorogjak a mellet hogy Te mulatsz, gondold meg mely szorongatásokat szenvedek temérdek adóságom mellet – Abbol a pénzből adjál Palinak is – A Nekula Contojába se fizetek többet mint a 2 nagy kaputot és töled egy Frakot – ha többet csináltattál magad fizesd. – Igazán ird meg vagyon é reménységed hivatalra mert öröké a várakozás nem tarthat. Ezek után csokolak maradok szerető Anyád Anna

Emi üzeni ki csokol minyatokat, ved át Borytol a Gyáralapito actzióját. –

Címzés: „T: Cz: Madách Károlynak / Budán”.

1848

143.

Xántus János Múzeum, Győr. VI/b/10/1986
Alsósztrégova, 1848. febr. 19. szombat

A Madách Károlynak írt levelek kioktató hangneme folytatódik; nem tudjuk, hogy kik a „váciak”; talán a Madách Mária leveleiben sűrűn előforduló Battha családról van szó. A csesztvei út január elején lehetett, Madách Aladár születése ill. keresztelője alkalmával (1848. jan. 1./2.).

Kedves Károly!

Leveledből látom, hogy igen jó mulatsz szép társaságokban vagy meg hiva, a mi elegendő mulatságot adhat, és így nem vagy meg szorulva

más multságokat keresni – mert arról el ne felejtkez hogy most léptél a világba, és minden szem reád van, Királyi hivatalt viselsz, viseleted nem lehet mint egy Jurátusé[.]

Pest Buda oly Krähwinkel* hogy ott mindent tudnak, hogy ne mondják rolad der land Junker jagt der Unterhaltungen nach, bis er den Hals bricht** – én mind erre ha nem is mint Anya de mint barátné figyelmeztettek; váciaktól halotam hogy ot voltál, azt igen sügsgéttelenek látom, az csak ugyan Juratusoknak valo – Pali 3 nap volt Losonczon jó mulatot – A Csesztvei ut után beteg voltam – Ezek után csokolak maradok szerető

Anyád Anna

Költ Sztregova
19 Feb 1848

Balogékat számtalanszor csokolom

Címzés: „A Monsieur / Monsieur Charles de Madách / a várba 141 szám / franco / Buda”.

144.

Xántus János Múzeum, Győr. VI/b/9/1986
[Alsósztrégova], 1848. márc. 21. kedd

A forradalmi eseményekkel kapcsolatos aggodalmak háttérbe szorítják a korábbi levelek anyagi természetű intelmeit. Úgy látszik, a tavaszi áradás miatt nem juthat el a levélíró Csesztvére. Marika férje, Balogh Károly katonatiszt (a későbbiekben átáll a forradalmárok oldalára), ez adhat okot az aggodalomra.

*Elmaradt hely, kb. annyi, mint a magyarban Mucs. (Kerényi Ferenc jegyzete.)

**A vidéki uracs hajhássza az élvezeteket, míg nyakát nem töri. (Kerényi Ferenc fordítása.)

A levél első tagmondatának értelme nem nyilvánvaló: arról lehet szó, hogy egy másnak szóló levelet olvasott el valamiféle (vagy a levélben vagy annak borítékán lévő) meghagyás értelmében Majthényi Anna. Van is egy olyan levele Madách Károlynak, amelyet ekkortájt (márc. 18. és 20. között) írt. A levél eleje, s így a megszólítás is hiányzik, s bár utolsó szavai: „bátyádtól Madách Károlytól”, azért eddig következetesen Madách Imrének szóló levélként tartotta számon az irodalom. De ha számba vesszük, hogy Madách Károly csak egy valakinek volt a bátyja, Pálnak, s meggondoljuk azt is, hogy e levél értelmében egy Sztregovára (de föltehetően nem Madách Annának) küldött levélben pontosan azokról az eseményekről számolhatott be, amelyek ismert levelében szerepelnek, akkor a megoldás mégiscsak az, hogy a két levél azonos. Madách Károly igen részletesen és érzéketlenül számol be Pálnak a forradalmi eseményekről, s e levél olvastán nem csodálkozhatunk Majthényi Anna szörnyülködésén. S hogy miért hiányzik Madách Károly levelének pont az a része, amelyen a megszólítás, s az édesanyának szóló instrukció lehetett? Nyilvánvalóan azért, hogy egy esetleges házkutatásnál a következményeket elkerüljék. (Házkutatásra éppen Sztregován nagyobb esély volt mint Csesztvén, hiszen Madách Pál, akit föltehetően köröztek, végülis ott halt meg.)

21 Mar 848

Kedves Károlykám!

Leveled meg hagyásod szerent ki nyitottam, a szörnyű dolgokat olvastam, tsak az Istenre kérlek ne ereszkegy valamibe, csak elől jároidhoz tartsd magad – képzelheted szörnyű szorongatásaimat értetek kiket úgy szeretlek a Deputatzio vissza jövetelére retegek ha siker nélkül járnak – Emihez nem mehetek a szörnyű viz véget Marikát vigasztald, el ne had, szörnyen búsulok végete Csokolak Isten oltalmába ajánlak holtig maradok

Szerető Anyád
Anna

A levél szélére jegyezve: „6 portörülő és por köpenyeget küldök”.

Címzés: „A / Monsieur Charlls de Mádách / a Buda”.

145.

Nógrádi Történeti Múzeum: 83.12.534.
Csesztve, 1848. máj. 20. szombat

A levél eredetileg Madách Imrének Madách Károlyhoz írt soraival folytatódik. (Lásd: Kerényi Ferenc hivatkozott tanulmányát.) Mészáros bizonyára Mészáros Lázár hadügyminiszter; aki Bécsbe utazott: Szontagh Pál, Floris pedig talán Pázt Flórián. Mindenesetre az ő nevével találkozhatunk részint Madách Imre Tündérálom c. töredékes művének kéziratlapján s unokaöccse, Balogh Károly emlékirataiban (előbbi helyen a Flóris becézőalakban), s más Flórián keresztnévű személy csak egy helyen fordul elő Majthényi Anna levelezésében: ott Zerdahelyi Flóriánról van szó.

Kedves Károly!

Reménylem és bizok testvéri szeretetedbe hogy szegény szerentsétlen jó Marit, ebbe a nagy szomorúságába el nem hagyod, és segítségére és vigasztalására leszel, és azt is gondolom hogy mivel szegény egy idegen inassal az egész száláson maga egyedül lakik, [?] hogy Te néki az< t> ot hálást ajánlotad, gondold meg mi szerentsétlen szegény jó Mari! aki minyátokhoz oly jó és telyes szeretettel volt, jób sorsot érdemlet volna azért légy néki segítségére és vigasztal[sára] mond néki hogy ezerszer csokolom és írja meg mikor jöhet ki – Emi egy hétig ismét feküdt de már ismét fel kelt – Hetfőn lesz Restauracio – A jövő héten Pali talán bé megy Budára – avval küldök egy néhány forintot hogy szegény Balogékat ki fizethesd amivel tartozol. Légy igazán hivatal után Szontagh a ki ma Bétsbe utazot azt mondota hogy minden hivatal már bé van töltve, de Mészáros most érkezet Budára még talán

annál lehetne ha másot nints ki látás kotzogni, és könyörögni tudod kedves károly hogy két harmadát el vesztetem jövedelmemnek, most én igen szegény vagyok, és hijába nem élhet Budán – Marikának a kiér szívem vérzik, mond hogy mikép szeretem de szív fájdalomba lehetetlen írnom nékie írjal mentől eléb csokolak Istenek ajánlak maradok szerető Anyád Anna

20^{dik} majus 848
Csesztvén

Sztregovára írjal. Floris még most se fizetet? hirem tudtom nélkül nem szabad abból a pénzből semminek hibázni. – Hamza írja rögtön Laskainak, hogy a Jozságot csak egy évre adja árendába, hogy ha Kandel ki akarja veni iljen fel tételek allat, semmi építések meljek az új Contractusba vannak és el kezdve nintsenek nem történeek, 2. a régi inventarium egy évre ki terjesztetik. 3. Laskai honoráriumja marad. 4. az urbéri veszteség fejébe leg feljeb 6 vagy 700 f pengöt gondolunk it engedni ha ezen feltételeket ha el fogadja a medárdi vására küldje fel az árendát, ha pedig el nem fogadná úgy Laskainak tökéletes meg hatalmazást adok azon szives kérésel akár a jozságot be látása szerint lehető leg jobban más fel tételek mellet is egy évre haszonbérbe adja ha pedig ez teljes lehetetlen volna úgy valami fel ügyelöt alitana a Jozságra a ki a szénát és egyebet fel takaritatna Kandel pedig a Jozságból azonal ki tegye; ezekből a pontokból a mi szükséges írja meg Hamza Kandelnek is – Bory Laczi pedig minden pretentionkat Kandelnek írja le Hamzának, hogy Laskai ha szükséges szorosan követelhesse. – de ez mind azonal történjen Hamzát igen kérem Vörösváral is tegyen valamit és szinte egy esztendőre.

Madách Anna

146.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 25.

Buda, 1848. jún. 19. hétfő

Madách Mária gyermeket vár, ezért küldi édesanyjához Huszár Annát és ifj. Huszár Józsefet, s ezért aggódik férje esetleges távozása miatt.

Budán Junius 19^{én} 848.

Szeretet egyetlen jó Mamám!

Márma kaptam kedves leveledet, és sietetek reá felelni. Kegyes újtott meg hívásod szívemnek menyire jól esik, ki sem mondhatom! boldogabb tudatom életemben soha sem vólt mint ha azt lattam hogy valaki részt vesz sorsomon és engem szeret – mennél jobban pedig mint minden másol eshet nekem ezt tőled szeretet egyetlen jó Mamám, olly nagy mértékben tapasztalni. Hanem noha a' szívem vérzik hogy hozád nem repülhetek, még is ezt mostan tellyes lehetetlenség tennem. Jó Károlyom ki már nem sokára el hágy – velem ki nem jöhetne – mert mostani környülmények mellett Urlaubot nem vehetne – mivel ő már az ezredénél bejelentette magát – onnan minden órán parancsolatot kaphat az indulóra – lovai már is holnap reggel indulnak, jönnek é meg valaha vissza – vagy én látom é még őket a' mindenható Isten tudja! Hogy Te szeretet jó Mamám be jöj ez úgy is túlságossan nagy áldozatt lett vólna – és erre már számolni sem merrek – A Ninának is talán még is lehet Sztregován valami hasznát venni, és így csak egyre igen nagyon kérnélek szeretet jó Mamám, mivel a' szegény gyermekek itten a' jó falusi levegőből semmit sem élvezhetnek – ha azokat arra az időre még engem az Isten meg szabadít, kegyessen Stregovára felfogadnád – Károlyom be vinné őket Vaczig ha oda kocsit küldenél értek ez a' bizonyos kocsi el hozhatná Etit (?) és a' gyerek ruhácskámát. – Kegyes kezeidet az ajánlott Rekliskék fűketők és pelenkákért ezerszer csókolom, hanem már szerzettem magamnak egy nehányat, pelenkát pedig öregből szabtam, szinte csak nehányat. – Kérlek szere-

tet jó Mamám ha az első póstán írál t. i. 25^{én} mikor küldesz el a' gyermekekért, ezt a levelet én 26^{án} meg kaphatom, ha jókor indul el Sztregovárul – Mert igen félek hogy egyszer utól ér a' baj – és senkim – és semmim sem lesz! így leg alább Etti egy pohár vizet nyújthat – most úgy is eleget kínlódom magam. – Hogy a' jó Emi jobban van nem is mondhatom menyire örülünk mindnyájan – de ohajtanám azt a' kis Aladárt látni, de ki tudja. Ha a' kocsit Vácra küldeni kegyes leszel édes jó Mamám, adj valamit kérlek vele hogy a' Gyerekeket ránczba tarcsa, ha más nincsen talán jó lenne Emikét meg kérni adnák a' Julcsát Vaczig. – Ha az Isten szerencsésen meg adja azt a' Gyermecskét hát víznél fogom neveltetni, már van egy [sze]mélyem, a' ki most minden nap szolgálni jár bennünket, ezt fogadtam fel, már nevel egy aszonyságnál úgy egy gyermeket –. [?] ez a' mód leg jobb – és leg ócsóbb. Az irtoztató nagy forróság mindenre tehetetlenné tesz bennünket – árnyékba tegnap 33 gradus volt a meleg. – Ha a' jó Emiék még Sztregován vannak ezerszer öleljük őket, csak még azt láthattam v[olna.] Néked szeretet jó Mamám kegyes kezeidet Karolyommal, ki minden kegyességedet velem együtt ezerszer köszöni, milliomszor csokolyuk Annával és Pepivel együtt – én pedig Anyai nagy kegyelmedet magam és gyermekeim számára ezentúl is ki kervén szeretet jó Mamám hottig

maradok leg háladatósabb leanyod
Marie

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách / née de Majthényi / p. Szakál / Sztregova”.

147.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 26.

Buda, 1848. júl. 8. szombat

Nagy a forgalom Budán: Madách Imrééken kívül Fráter Pálné Platty Klára is meglátogatja a levélíró. Léderer: báró Léderer Ignác főhadikormányzó (Bécs, 1768. szept. 22.–?; NI 7. 74.).

Mint Radó György megjegyzi (Radó 141.), föltehetően a júl. 5-i eseményre, a képviselőház megnyitására érkezhettek Madách Imre. Komjáthy Anzelm emlékirataiból ennél többet is megtudunk: hármában (Madách Imre és Pál valamint Komjáthy Anzelm) utaztak Pestre (OSZK Kézirattár. Fol. Hung. 1522. 10. fölió, rektó).

Budan Julius 8^{án} 848.

Kedves szeretet jó Mamám!

En még mindég egész vagyok, de gondolom mán soká nem tarthat, adná is az Isten, hogy mentül előbb szerencsésen meg szabadúlnék! Jó Emiék Csötörtökön délután hagytak el igen nehezem volt értek. – A' smukot Csötörtökön este hozta el Károly, most hát nálam van. Gyermecskéim nagy örömömre írtak, dicsekszenek milyen jó dolgok van, csak terhedre ne legyenek szeretet jó Mamám ezen igen agódom. – Jó Károlyom most hevenyibe nem megy Olaszországba – Lederer kéréseinek végre engedet, és ismét az Adjutansságot elfogadta nála, mi avval kezdődik, hogy 3 hólnapi szabadságot ad neki. Ez engem menyire boldogít ki sem mondhatom – ha ez hamarabb történt volna, úgy most nálad lehetnénk szeretet jó Mamám. – Most igen jó dolgom van – a' szakácsné igen jó személy és igen jól főz – még is csak jobb mint a' vendéglő, és kevesebbe is kerül ha többen vannak a' házban. – Az a' német leány pedig, a' kivel mikor hozzád szerencsénk volt jó Mamám az a' bajunk volt, ismét itten volt, mivel oda csak félelemből szegődött be, hogy be akarták csukatni, és a' gyermekhez és egyszer 's mint szobaleánynak kínálkozott, és fel is fogadtuk 4 pengő f. fizetéssel. A' portásné mondja hogy ugy sem tud jó főzni, de Gyerekeket szörnyen szeret. Tegnap ide toppan Fráterné, csak örökös kár hogy Károly othon nem volt. – Igen nehezem a' Gyermecskékért – nagyon hibáznak, igazán meg vala pedig leg inkább Pankám, mivel mindég körültem szokott motozni – ha a' holmicskáira nézek mindég nehezem. –

Kegyes kezeidet Karolyommal számtalanszor csókolvánm szeretet egyetlen jó Mamám holtig maradok leghaladatosabb leanyod

Marie

**OSZK Kt. Levelestár: Madách (?) Károly – id. Madách Imrénének
Buda, 1848. júl. 18. kedd**

A könyvtár feltételes besorolása téves; mint az a tartalom alapján egyértelmű, Madách Mária második férje, mankóbüki Balogh Károly írta a levelet. Házasságkötésükre Alsósztrégován került sor, 1847. jan. 17-én, s azon Madách Imre és keresztapja, a sztrégovai evangélikus lelkész, Bukva György voltak a tanúk. A vőlegényt 38 évesnek írta az anyakönyv, származási helyeként pedig „Károly, Fejérvár” vagyis Nagykároly és Gyulafehérvár volt feltüntetve. Időközben (mármint felesége tíz nappal korábban írt levele óta) megszületett a levélíró fia, ifj. Balogh Károly (Buda, 1848. júl. 11.–Bp., 1920. ápr. 9., GP 2. 134., GY; Gulyás Pál jún. 11-ét ír születési dátumként, ami a levelek tükrében képtelenség; mind a születés, mind a halálozás dátuma Matzon Frigyesné Balogh Anna szíves szóbeli közlése, előbbi az anyakönyvi kivonat, utóbbi a gyászjelentés alapján). Unokája megszületéséről Majthényi Anna nyilván más forrásból is értesült, hiszen a gyermek nevét, a szülés körülményeit nem részletezi a levélíró. A levél végén emített Pali Madách Pál, Nina kisasszony pedig Ité Anna (1808. körül–Bp., 1884. febr. 20./22.; A 135). (Madách Anna ekkor már férjnél van, s a levél szövege alapján az is világos, hogy a levélíró nem Huszár Annára gondol.)

A szóbanforgó hadvezér báró Hrabovszky János altábornagy (1779–Olmütz, 1852.; Rákóczi Katalin közlése, NI 5. 182.)

Ofen den 18. Juli 1848

Verehrteste Mama!

Ich freue mich, Ihnen liebe Mama! sagen zu können, dass sich Marie recht wohl befindet, und den 9ten Tag kaum erwarten kann, um aufzustehen, und das Bett, welches ihr schon lästig wird, zu verlassen. Der kleine Karl ist auch schon viel ruhiger und schreit nicht mehr so stark;

er wird also richtig bei Wasser aufgezogen, da er Mariens Brust durchaus nicht nehmen wollte.

Gestern haben wir uns einen Brief von Kindern erwartet, in welchem sie uns auch über Ihre glücklichen Kinderjahre berichtet hätten – ich und Marie hoffen, dass sowohl Sie theure Mama, wie auch die Kinder wohl sind.

Meine goldene Uhr ist noch nicht zum Vorschein gekommen; ich habe alles angewendet um auf die Spur zu kommen, aber vergebens.

Hrabovszky ist Commandirender in Ofen geworden; heute oder morgen erwartet man Nachricht über den Angriff der königlichen Truppen auf die Raitzen in der Römer Schanze; gestern kam schon eine Meldung aus Peterwardein, dass gegen das Lager zu, eine starke Canonade gehört wird. – Die Kinder Ihrem lieben Schutze empfohlen, und Ihre Hände küssend bin ich Ihr

dankbarer Sohn
Karl

An Pali weitere Küsse
An Frl Nina bitte ich mein
Compliment zu sagen,
von Marien dessgleichen.

Buda, 1848. július 18.

Legtiszteletreméltóbb Anya!

Örülök, kedves Mama! hogy Magának azt mondhatom, hogy Mari igen jól érzi magát és alig várja már a 9. napot, hogy megint felkelhessen, és az ágyat, ami már terhére van, elhagyhassa. A kis Károly is már nyugodtabb, nem sír már oly erősen, szó szerint vizen nevelődik, mivel Mari mellét semmiképpen nem fogadja el.

Tegnap vártunk egy levelet a gyerekektől, amelyben nekünk is beszámolhattak volna boldog gyermek éveikről – én és Mari reméljük, hogy Maga, drága Mama, és a gyerekek is jól vannak.

Az aranyóráam még nem került elő; mindent tűvé tettem azért, hogy nyomára akadjak, de hiába.

Hrabovszky parancsnok lett Budán; ma vagy holnap hírt várunk a királyi csapatok támadásáról a rácok ellen a római sáncnál; tegnap már érkezett egy jelentés Péterváradról, hogy a tábor felől erős ágyúzás hallható. – A gyerekeket kedves gondoskodására bízva, kezeit csókolva vagyok

hálás fia
Károly

Palinak további csókokat
Nina kisasszonynak kérem
üdvözlétemet átadni
Maritól hasonlóképpen.

149.

Nógrádi Történeti Múzeum 83.12.536.
[Alsósztrégova?] 1848. szept 1. péntek

Majthényi Annának fiához, Károlyhoz írt leveléből megtudhatjuk, hogy Balogh Károlyék meglátogatták a levélíró, aki föltehetően Alsósztrégován tartózkodik. Erre utal az a körülmény, hogy Pál nevű fiáról említést tesz, Imréről azonban vagy Madách Aladárról nem. A Balogh Károlyékkal kapcsolatban kétszer is alkalmazott „szegény” jelző, s a levél borús hangvétele arra enged következtetni, hogy veje (aki alig-alig tudhatott magyarul, hiszen egyetlen fennmaradt levele s egyetlen versikéje is német nyelven íródott) már átállt a forradalmárok oldalára. Freiburg talán Freiburg Lajos, legalábbis ő az egyetlen tagja a családnak, akiről egyáltalán tudunk, Török pedig legvalószínűbben Török János. Hamza Ágoston fiskális szokás szerint valami pörös ügyel lehet megbízva, de hogy az alperes Robicsek ki lehet, annak ellenére nem tudjuk, hogy neve korábban már kétszer is előfordult:

valószínűbben a pilisvörösvári birtokrész bérlője. Nekula, akit az olykor több mint takarékos levélíró éppen két pengő forinttal készűl megrövidíteni, szabómester Pesten. H. Sándor: Huszár Sándor. Nem tudjuk, mi történhetett a feleségével, Madách Annával. Mivel gyermeke ismereteink szerint ezidőtájt nem született, így legvalószínűbben beteg lehetett. Ámbár meglehet, hogy aug. 3-án, négy és fél évesen meghalt Jolán gyermeke miatt került olyan állapotba, ami miatt az orvos nem javasolta a meglátogatását. Egyébként is: ekkortájt már kiéleződött a viszály Huszár Sándor és felesége, valamint Majthényi Anna és Madách Mária között; legalábbis Madách Annának Madách Marihoz írt levele erről tanúskodik. Csakis ebben a kontextusban érthető az orvosi tilalom; a látogatás (fizikailag) csak a látogatóra nézve lehet veszélyes, s őrá is csak akkor, ha a meglátogatni szándékozott személy fertőző betegségben szenved; Majthényi Anna (függetlenül leánya betegségétől) legfeljebb pszichésen lehet rá rossz hatással.

Kedves jó Károlykám!

Volt reménységem hogy talán kapsz engedelmet a ki jövetelre, de mivel eddig semmit se hallok már a reménység is el hágy – Szegény Balogék is oly szörnyű rövid időre voltak it, és szegényekkel mi fog történni még nem tudjuk, Istenem de szomorú időt értünk el, az én egy pár napjaim nem búsanak, de Ti miatokat kedves gyermekeim vérzik a szívem – 15dik Szeptemberbe 200 ember jön ide exercizirozni Freiburg jön vélek és Török is ide van rendelve; Pali még mindég Gyarmaton van mert negyedikbe ismét gyűlések kezdődnek. – Hamzánál vagyon 171 pengő forint, néked jön kedves Károlyom a 14 pengő forintra 36 f pengő, még marad 135 f pengő, fizess Nekulát ki 130 f[.] ugyan a Contoja 132 de elég az néki, és így még 5 pengő forint marad nálad. Irjál kedves Károlykám néha hogy tudjam hogy meg emlékezel rolam. Ezek után csokolak holtig maradok szerető Anyád

1^{so} Szept 1848

Anna

H: Sándornak irtam hogy írja meg meg látogathatom é Nintsit? de oly gyenge hogy az orvos még nem engedi hogy szegényt meg látogathassam. Hamzát tisztelem a Robitsek ellen a pört folytassa

Címzés: „A Monsieur / Monsieur Cherlles de Madách / a Várba / *Buda* / N° 141 / *franco*”.

150.

OSZK Kt. Levelestár: id. Madách Imréné – Madách Imréhez. 1. [Buda], 1848. dec. 29. péntek

Majthényi Anna Budán tartózkodik, vélhetően azért, hogy Balogh Károly távolléte esetén lánya segítségére lehessen.

Kedves szeretet jó Emim!

Itten már ma ismét sors huzás van, Istenem talán nálunk is, ezért kellett nekem oly soká élni hogy ezen szomorú időt el éljem, se életem se vagyonom semmire se veszem, de Ti kedves szeretet Fijajim életekér való reszketés, szorongatás bár életem végezné – én eleget éltem, kötelességemnek meg feleltem, Titeket jó Polgároknak Isten segítségével fel neveltelek – az Istvántól fonot fonáljai már nagyon öszve huzodnak a fő város felett – mi tévők leszünk még nem tudom aszonyoknak semmi baj, de a mint olvasuk az ifjakat öszve fogdostatják és galicziába küldik – javasolni semmit se lehet, csak a mindenható oltalmába ajánlak egyetlen szeretet Emim – Itten a pinczéket igazítják öszve lakóul ha ostromolni fognak, a házi Ur már nekünk is ajánlota a menedék helyet – jobb volna néktek is bé jönni mert falukon talán nagyon veszedelmes lesz – Nyitot karral fogadlak minyátokat – Irjál Édes Emim kaptál é valami pénzt? én mindig búsulok rajtatok, segíteni nem tudok – engem is csak biztat Hamza minden siker nélkül – Balog 5 nap mulatása után ismét le ment tegnap ó Betsére, ő nem fog nyugodni még földvárt mindjárt nem fogják ostromolni, de nagyon fe-

kete sárgák oda le is úgy mint Budán – ha mind oljan tüzel viné mindegyik mint Károly, már régen békeség volna – Csokol minyátokat. – Fel szolítás volt katona nevelésre való épületek véget a Sztregovai régi ház igen alkalmas volna arra, jó volna jelentést tenni kedves Emim. – Jőjél vagy irjál mentől eléb, adig is minyátokat ezerszer csokolak holtig maradok szerető Anyád

29 Dec 1848.

Anna

Mari Károly és a gyerekek minyátokat csokolnak.

Kedves Aladárol irjál jár é már? Csokold helyetem Erzsikét és ötöt – az új hidon 2 nap erőszakal jártak de mátul megtiltodot.

1849

151.

OSZK Kt. Levelestár: id. Madách Imréné – Madách Imréhez. 2. [Buda], 1849. jan. 1. hétfő

A levelet hol január 1-i, hol január 29-i keltezésűnek tartották; Radó György helyesen állapítja meg a dátumot a levélben előforduló utalások alapján. A félreértésre, találgatásra (Halász Gábornál pl.) az ad okot, hogy a levélíró egy olyan karaktert használ a felsorral megemelt és kétszer aláhúzott „ső” szótag előtt, amely egy torzított „A” betűhöz hasonlítható, amelynek két szára összeér, s amely csaknem a betűszár tetejénél van áthúzva. Régi okmányokon ez gyakori formája az 1-es számjegynek.

Szeretet egyetlen jó Emim!

Ezen sorok kedves kezeidben jönnek é nem tudom! a bú majd boldogulásra visz Te es Pali véget – Károly boldog a hivatalosok Szegedre

vagy Debreczenbe küldődnek a fegyver tár, korona el küldötek az ifjúság fel fog szolitatni plakatum által hogy menyének mert más részről öszve fogodtatnak – az Istenre kérlek vigyáz magatokra – Az Isten áldjon meg őrizen oltalmaz, e világba már nem látjuk egymást – ne jőj bé az Istenre kérlek – a tavaszi betegség de jó volna most – fáklánál dolgoztak a dunán – a tüzeket látuk a pesti részen – mint ha durogni is halotunk volna –

Élj boldogan, őrizkedjete Isten áldjon meg. – Szeresd Téged holtig szerető Anyád

1st Jan Anna
849–

A börtönöket mind ki nyitották hadba menek

152.

Nógrádi Történeti Múzeum. 83. 12. 532.
[Csesztve, 1849 eleje]

Majthényi Anna levele Madách Károlynak: az időszakra a „magyar bankó”-ra tett megjegyzés alapján következtetett Kerényi Ferenc. Huszár Pista Huszár Károly fia, Huszár István (Tereske, 1826. szept. 2.–Keszeg, 1889. okt. 18.; A 5362, NÉ 1935. 64.), Somogyiék bizonyára Somogyi Ferencet és családját jelentik, Floris pedig, meglehet itt is Pátz Flórián.

Kedves jó Károly!

Még azon nap szerentséssén érkeztünk 10 orakor Csesztvére, Somogyiékát és Huszár Pistát it találtuk – és minyájokat egéségessen – Bori nem küldöte a Rujgraszt. – Hamzánál 600 pengő magyar banko van nem tudom hogy fogadhata el – írom ha a takarékpénztárba el nem fogadják vagy Floris vissza nem veszi, küldje el, talán Pali által fel

252

het <valami> váltatni valami uton <váltatni> ha most mindjár el küldhetné igen szeretném a Szakátsnak bé lehetne varni a ruhájába, ha pedig nem hozd Te el talán Pali által fel válthatjuk. – Balogot csokolom Mari Emi Erzsi csokolnak holtig maradok szerető Anna

1851

153.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 1.
Alsósztrégova, 1851. máj. 10. szombat

Huszár Anna Pesten, egy leánynevelő intézetben folytatja tanulmányait. Valószínűleg közvetlenül 12. születésnapja után utazott el Sztregováról, s minden jel szerint Csesztvén csatlakozott hozzá nagybátyja, Madách Imre is, legalábbis erre következtethetünk abból, hogy a nagybácsi útlevelét 1851. ápr. 1-én láttamozták Pesten. Huszár Annának nagymamájához írt válaszlevelei közül sajnos egyet sem ismerünk. A nagypapa, akinek látogatását a levélíró szorgalmazza, id. Huszár József, aki Pesten él. A „kis Károly” a címzett féltestvére: Balogh Károly.

A leánynevelő intézetet Szőnyi Pál (Debrecen, 1808–Bp., 1878. jún. 17.; SZ 13. 1109–1111.) felesége vezethette.

Sztregova 10dik Majus
1851.

Kedves Szeretett Annám!

Haza jövetelemtkor kedves leveled asztalomon találtam, és így husz nap volt a postán, mivel Szakál az utolsó posta ki volt hagyva. – Az írásod el felejthetetlen szeretet édes Anyád írására igen hasonlít, iparkodgyál kedves Annám hogy mindenben Őtet kövesd! Tudod kívánságom hogy a tudományokban Conceptusban, helyes írásban, Franczia,

253

Rajz és Clavirban, a testnek ügyesége véget a tánczban, és így mindenben tökéleteséget éri; a mi a kézi munkát illeti, az[t] ki pihenés idejében teheted; figyelmetessé teszem Szönyi Tanácsosnőt (a kit igen tisztelek Tanácsos Urral együtt) hogy már kétszer veszedelemben voltak szemeid.

Egy kérésel vagyok bátor Tanácsos nőnek alkalmatlankodni, a Nagy Atyád meg látogatását szükségesnek látom, már ha személyesen a Tanácsosnő nem menne, Louise kis Asszonyal (a kit is tisztelek) oly jó volna mehetnél.

Kedves Annám képzeled engem előted a ki mindig szolítotalak egyenessen ály, ne ály egy lábon, szemödköd ne huzd öszve, ne neves erővel gelyvát kapsz, ezeket és más efélét; gallért ha lehetséges ne hordjál, a ruhákról is a puczt job volna le fejteni hogy a termet jobban látszon.

Imádkozál, az imádságos könyv a kigyó utzába ball kézt van ha a Váczi utzából megy, 20 x pengő jön érte. – Leveleidet numerizálni fogom, hogy lássam elő meneteledet, hogy magyarul írok az óka hogy magyar írást is olvas, de Te kedves Annám németül írnál. Kis Károly mindig vár, és mindig Pestre készül, ha kap valamit mindjárt néked viszi Pestre 2 narantsot a mit hoztam néki Anna küldötte. Az egész Csesztvei és Sztregovai nobilitás csokolnak és tisztelnék én pedig öllelek Isten oltalmába ajánlak meg nem szünök lenni

Szerető anyád Anna

Címzés: „Sztregova / Mademoiselles / Mademoiselles *Anne de Huszár* / par B. Gyarmath. / a *Pesth* / N° 47 Nemes hegyis Haus / 2ter Stocks”.

154.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 2. Alsósztrégova, 1851. dec. 22. hétfő

Majthényi Anna nem véletlenül aggódik: fia, Madách Pál tüdőgyulladásban halt meg igen fiatalon, s úgy látszik, a levélben említett Bukva

György evangélikus lelkész is hasonló sorsra jutott váratlanul (Bukva egyébként Madách Imre keresztapja volt és négy nappal korábban, 77 éves korában, 1851. dec. 18-án halt meg Alsósztrégován). Forgách talán gróf Forgách József, akivel Madách Imre igen jóban van, bár lehet bátyja, Forgách Jenő is; csak annyi bizonyos, hogy a Gácson élő Forgáchok egyike.

Sztregova 22 Decz
1851

Kedves Szeretet jó Annám!

Ki nem mondhatom menyit bűt okozot hoszu halgatásod, úgy anyira már Károly a ki csokol, akart irni tudakozodni hogy nem vagy é beteg? mivel búmat látta, de hála az Istennek meg örvendeztetett leveleddel.

Itten küldök 10 f pengőt a mire szükséges fordítsad reá, hogy a többivel egy formán legyél; most hoszab ideig bé nem megyek magadnak is vagy talán szükséged. –

Ezel a postával nagy Atyádnak is írok, a mely levélben ajánlak Téged kedves Annám az én távol létemben.

Vigyáz egészségedre ha meleged van ne igyál, ki ne meny, mivel gyuladáshoz vagy hajlandóságod. –

Szegény Bukva tüdő gyuladásban halt meg tized napra, hideg viznek okozta roszul létét, eret ugyan azonnal vágtak de nem használt.

A kis Károly napról napra kelemetesebb, Téged napjában számtalanszor emleget, egész nap rajzol, és tánczol, a rajzolását csudálni lehet, természetes ő hozá képest, Forgács ellőt is produkálta magát az szörnyen nevette. – Reményilem kedves Annám hogy mentől eléb irsz, leg jobbnak gondolnám ha minden holnapba egyszer írnl, hogy ily retegésbe ne legyek; ha az idő enged; meg vagyok győződve hogy minden tudományban iparkodol hogy mindjájunknak örömet tsinálly egyenessen tartsad magad, hogy a termeted el ne romoljon, tiszteletemet ki kérem Téged Isten oltalmába ajánlak meg nem szünök lenni Szerető anyád Anna

255

1852

155.

**OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 3.
1852. febr. 15. vasárnap**

Bukva utóda végülis nem a fia lesz, hanem Henrici Ágoston; Forgách a grófok egyike lehet Gácsról, talán Forgách Jenő vagy Forgách József. Fráterné leginkább Fráter Pálné Platthy Klára lehet, akinek férjét a szabadságharc után (1850 tavaszán-nyarán) több hónapig fogva tartották Pesten. Károly Madách Károly, Emi Madách Imre, aki útlevelének tanúsága szerint 1851. dec. 30-án Pesten volt. Nem kizárt, hogy éppen ezen útja során találkozott Rákóczy Jánossal, s vitte haza Csesztvére, ahonnan néhány nap után a parócai erdőszlakba (Sztregovához közeli település) költözött át a bújosó. Madách Imre Alsósztyregovától való távolmaradását a Rákóczy bújtatásával kapcsolatos gondok is magyarázhatják.

Kedves Szeretet jó Annám!

Oly régen nem irtam az oka volt hogy Töled vártam levelet, a mi meg is vigasztalt hogy jó egészségedről irtál; én egy részt nagyon el voltam foglalva, 3 hétig itt volt Bukva leánya Farbakiné az osztály véget, mivel a Testamentom érventelen volt, mivel a datum nem volt állá irva, és így egyezni kellett a két testvérnek; temérdek Papok kéri ezen Stacziót, de már ma az az 15dikén jön a Bukva Fia Lajos Prédikálni, gondolom hogy az nyeri el, mert Emi is azt kívánja, Forgách is jelen lesz a választásnál.

Igen örülök kedves Annam hogy jó mulatad magad Szőnyi Tanácsosné kegyességéből a ki oly kegyes irántad, igen tisztelem Ferjével együtt.

Az írásod szeretett Annám örömomre igen meg szépült, ebben látom elő meneteledet, és így reményelem hogy mindenben anyi elő me-

netelt teszel, csak iparkodj kedves Annám hogy tisztelt Szőnyi Asszonyság és Louise Kis Asszonynak meg elégedésekre legyél.

Nem irtál kedves Annám hogy táncolni tanulsz é? A tartásra vigyáz hogy ki ne nyöly, egy lábon ne álljál mert néha el felejtet magad.

A nagy Atyádhoz el jársz é gyakran? Kedvében járj; dicsért levelebe hogy a Clavirba elő menetelt teszel kedves Annám, mond a Nagy Atyádnak hogy tisztelem. Fráterné ha meg látod tisztelem.

Károly nints ide haza, Emi nem látam miolta Pesten volt. A kis Károly csokol, midég vár, haragszik hogy soká ki nem tanulsz. Nina számtalanszor csokol. Louise Kis Asszonyt tisztelem. Téged kedves Annám Isten oltalmába ajánlak, számtalanszor anyai Szeretettel csokolak, holtig meg nem szünök lenni szerető anyád Madách Anna

15 Febr: 1852.

Datumot soha se irsz kedves Annám leveledre

156.

**OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 4.
1852. márc. 19. péntek**

Ez a levél nyújt támpontot a címzett Pestre kerüléséhez; „majd esztendeje” tartózkodik Huszár Anna a nevelőintézetben.

Kedves szeretett jó Annám!

Tsak röviden írok mivel az Árendás tsak most adta tudtomra, hogy Pestre megy – és mivel oly régen nem irtál kedves Annám már ismét búsulok végeted – most lesz születésed napja kedvesem a minden ható éltessen minyájunk örömére örizen oltalmazom minden rosztol, jóba, tudományban elő menetelt tegyél és szeres mint én Téged szeretlek. – A nagy Atyádnak neve napján voltál é ott? Itt küldök 6 pengő forintot vegyél magadnak ruhára valot, Bentsik varja meg Contora már majd

esztendeje hogy Pesten vagy Kedves Annám; ha csak lehet mentől
eléb szívemhez szorítlak, addig is tisztelem a Tanácsosnőt, és Urat,
Louise Kis Asszonyt, Ninával együtt, írd a postán mivel az Arendás
tsak szóval hozon üzenetet Tőled kedves Annám Isten oltalmába
ajánlak csokolak holtig maradok

19dik Mar 1852

szerető anyád Anna

A levél hátoldalára jegyezve: „A kis Károly csokol.”

Címzés: „Mademoselles Anne de Huszár / Nemeshegyises Haus N^o
47. in / der unteren Donau Zeile im Institut der Frau von Szönyi / in /
Pest”.

157.

**OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 5.
Alsósztrégova, 1852. jún. 5. szombat**

*A Szönyi-féle intézet megszűnésével új leánynevelő intézetet kell ke-
resni Huszár Anna számára. A nagymama Pröbstl intézetét tartja
megfelelőnek, s mint a későbbi levelek címzéséből kitűnik, valóban
ott folytatja tanulmányait a címzett. Változatlanul Lanczinger László
a család első számú orvosa. A „kis Károly” a címzett nem egészen
négy éves féltestvére, „Gál” Gaál Ignác plébános, Henriczi pedig
Henrici Ágoston (Necpál, 1825. okt. 20.–Poltár, 1909.; Evangélikus
Országos Levéltár. A Bányai Evangélikus Egyházkerület ordinációs
anyakönyve 400., T.), az új evangélikus lelkész. Gál a katolikus pap,
Gaál Ignác, aki 1851 és 1853 között teljesített szolgálatot
Alsósztrégován, majd Dereskre helyezték át. Végül „Forgács” itt is
gróf Forgách József vagy Jenő, ámbár a harmadik fivér, gróf
Forgách Antal is elvileg szóba jöhet.*

Kedves Szeretett jó Annám!

Még mostanáig sem szokhatok azon gondolatra, hogy ezen ki potol-
hatatlan betses Intézet meg szűnjön! melyben Téged kedves Annám
oly jó kezekben tudván, egész nyugalmam, és meg elégedésem volt. –

Pesten igen rövid ideig mulatván rémitő fő fájásal, nem voltam
képes Tanácsosnőt még egyszer meg látogatni, és véle bővebben ta-
nátskozni jövődödről kedves Annám, mond szives tiszteletemet
Tanácsos Ural együtt. –

En ugyan többkel is beszéltem ezen dologrol még nem vagyok el
határozva mi tévő leszek, egy pár hétig úgy is ide haza szándékozlak
Téged tartani, és a mi jó Lanczingerünkkel testedet ápolni, az ór[r]ód
véget is a mit ő már esmér gyógyítani, a mi Scrofeltől jön. –

Pröbstl Institutumát eddig leg jóbnak halom ditsérni, és kivált ha
Traun Profeszor ily formán mint it órákat fog adni, és a Francia
nyelvben Gramatikán kívül nagy gyakorlás lesz, a Clavis mestert ha
ezt meg lehet tartani, alkalmasint oda foglak adni, de a nagy Atyádtól
is tanácsot fogok kérni, hogy a se történyen elenére. –

Pontossan ird meg mindjár mikor lesz az examen, hogy bé mehes-
sek ne talán később jöjjön a levél. –

Mízseinet a kit tisztelek, kérd nevembe ha ő a kinek sok
ösmerősei vagynak tudakozodna, és meg nézne egy más Institutot,
és Néked kedves Annám meg mondaná melyiket találja leg jobbnak, ez
a Nagy Atyádnak se volna elenére. –

Ezen a postán Nagy Atyádnak is irok, talán fogja néked mondani.
– Louisse Kis Asszonyt igen tisztelem Téged szeretett Annám Isten ol-
talmába ajánlak holtig meg ne szűnök lenni

Szeretett Annám igaz Szerető anyád

Anna

Sztrégován 5 Juni 1852

Kis Károly a ki már németül kezd beszélni igen csokol Ninával együtt,
Gál tisztelet, már ma jön az új Luteránus Pap, Henriczi nevezetű oly fi-
jatal mint Gál, nevelő volt Sreter Horácznál, Forgács nevezte ki ki-
vándásunk szerint. –

Most jelenti magát Kauszki hogy Pestre mén, küld el a Ruhám
Contoval együt Csokolak kedves Annam

Címzés: „A Mademoiselle / Mademoiselle Anne de Huszár / Nemes-
hegyises Haus N° 1 in dern untern / Donau Zeile, im Institut der Frau
von / Szőnyi / in Pest”.

158.

**OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 6.
Alsósztrégova, 1852. jún. 19. szombat**

*Majthényi Anna unokájával is ugyanolyan szigorú, mint
gyermekeivel volt 10–15 évvel korábban. Az utóiratban Madách
Imréről, Fráter Erzsébetről, Madách Károlyról, Ité Nináról, ifj.
Balogh Károlyról, Majthényi Pálné Veres Johannáról, végezetül
pedig az utóbbi lányáról, Majthényi Matildról (később Balogh
Istvánné) szól (Verseg, 1827. febr. 2.–Bp., 1876. júl. 20.; Szluha,
GY); úgy látszik, a csesztveiek (Madách Imre családja ill. Majthényi
Pál családja) látogatóban vannak Sztregován.*

Kedves Annám!

Szomorú szível halottam hogy a Franczia nyelvben semmi elő mene-
telt nem tettél, holott tudod hogy mind elfelejthetlen szeretet Édes
Anyád a ki anyira kinlodot véled, mind az én leg nag[y]ob kívánsá-
gunk azt, tökéletesen beszélni, és írni tudni, mert azt könyvből, a
nélkül hogy beszéljen, és halja, lehetetlen meg tanulni, én pedig azt
halom hogy beszélni nem akarsz, a mit rolad fel nem tettem volna; a
rendetlenséget se hagytad el, pedig tudod kedves Annám ma holnap
fel nyölsz, könyű gondolkodo vagy, Franczia nyelvet nem tudod, ren-
detlen <könyelmű> ez már mind reád nem illik, iparkodj mindenben
hogy ezen panaszt többé ne haljam, ugyan rövid ideig leszel már Ta-
nátsosnőnél, de iparkodj hogy jó emlékezetben maradj.

A nagy Atyád ezt valahogy meg ne tudja, mert úgy mint én a re-
ményt el nem veszttem hogy ezen hibákat meg jobítoz, úgy ő minden
reményt el vesztené a mint én ötöt esmérem, és hideg lenne irántad.
– Levelemre igen szépen felelt a nagy Atyád, maga is fog a nevelő
házak után nézni, benned nagy reménysége vagy hogy mindenbe
tökéletes leszel, azért mind a ketőnket elégits ki iparkodásoddal

Tiszteletemet mond mind Tanátsosnő és Urnak, mind Louise Kis
Asszonynak. Téged pedig Isten oldalmába ajánlak kedves Annám
maradok szerető anyád Madách Anna

Sztregova 19 Juni 1852

Emi Erzsi Károly Nina Kis Károly csokolnak Majthényiné Mathildal
is itt vannak.

Címzés: „A Mademoiselles / Mademoiselles Anna de Huszár / in der
unteren Donau Zeile N° 1 / im Institut der Frau von Szőnyi / in /
Pest”.

159.

**OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 7.
1852. jún. 30. szerda**

*A júl. 16-ra jelzett pesti útra (amennyiben a vizsga esetleg máskorra
esett, nem kizárt, hogy valamivel előbb vagy később) valóban sor ke-
rült. Ifj. Balogh Károly visszaemlékezése szerint Csesztvén át utaztak
Pestre nagyanyjával, s Csesztvén nagybátyja, Madách Imre élt akko-
riban. Bár emlékirataiban öt évesnek mondja magát, egy évvel ké-
sőbb a nagybácsi börtönben van, így tehát minden jel szerint ekkor
került sor az utazásra. Háni talán ugyanaz a Hanni, akire Madách
Mária is utalt sok évvel korábbi leveleiben, Emi itt is Madách Imre.*

Kedves Szeretett jó Annám!

A Bérmlás véget irt leveled ismét későn jött, azért nem felelhetem, de a[z] semmi Szeptemberbe itt is lesz Bérmlás.

Ird meg kedves Annám hogy 17dik be lesz é az exament? ugy tehát 16ba éczakára bé mennék, és inkább utána maradok egy néhány nap Pesten. –

Holnap Losonczon van Vásár én és Nina, kis Károly, Háni bé ke-szülünk, Emi Károlyal, a kik minyájan csokolnak. A derakam ugyan már egy időtől fáj; de Lanczingerel fogok beszélni; a ki most ismét új probáját tette ügyességének, Majthényi Géza a Gömöri bálból visza jö-
vet, a Lovak el ragadták, a Schlüssl-Bunt* a mit magyarul nem tudok, el törte, ő bé kötötte néki, tized napra bé gyógyút.

Tiszteletemet mind Tanátsos nő mind Urnak, Louise Kis Asszonynak mond. Téged pedig kedves Annám szivemből öllelek Isten oltalmába ajánlak meg nem

30^{dik} Juni 852

szünök lenni szerető
anyád Anna

Nagy Atyádat ha látod igen tisztelem, az examentre reménylem meg
hiják.

Címzés: „A Mademoiselles Anna d’Huszár / In der unteren Donau
Zeile N° 1. im / Institut der Frau von Szőnyi in / Pest”.

*Kulcsont.

1853

160.

**OSZK Kt. Levelestár: id. Madách Imréné – Madách Imréhez. 3.
[Alsósztrégova], 1853. jún. 28. kedd**

Bende valószínűleg Bende István, akinek neve sűrűn előfordul Leb-lancné Kelemen Mária: Madách Imre-dokumentumok a Nógrád me-gyei Levéltárban (Salgótarján 1985.) c. kötetében, Károly Madách Károly, Sándor talán Huszár Sándor. A levél tartalma vélhetően összefügg a család osztályegyezségével, az ebből adódó, küszöbön ál-ló költözéssel (Madách Imre családjával Alsósztrégovára, Madách Károly Csesztvére fog költözni), s Hont megye említése miatt az ottani (pl. csalomjai) anyai birtokrészekkel. A címzett ezidőtájt Pesten tartózkodik; szabad lábra helyezték ugyan, de internálták. Az utóiratban említett esemény magyarázata: Madách Károly menyasszonya, keőkeszi Csernyus Emma, Csernyus Emánuel és de la Motte Izabella leánya Szalatnyán (Pusztaszalatnya) él.

28^{dik} Juni 1853.

Kedves Szeretett jó Emim!

Bende mindég okoskodik az el döntésről, mai postával irta Károlynak hogy nálatok ki nem volt vive az által vétel, magatok vagytok oka, hogy annak az egy esztendei uzus javára vagyon, az pedig hogy nem ünepélyessen vagy is törvényessen vagyon által adva ellene van; Ben-de most hija Károlyt Hontba az irások által vételére – azt is írja hogy néki adjam az az Sándornak árendába, – tehát akkor csak ott volnánk hogy ugy nem fizetne mint most – Kérdezi szándékom mit akarok tenni? az én szándékom az, ezer forint váltot néki fizetni évenként mint a foradalomtól fizettem, és a többit fel vetet, Computusra. – Az én vélekedésem szerint ha testamentomnak veszi is, én meg változtathatom. – Talán az is használhat hogy a Takaréktartól 20 ezer intabulálva vagyon.

A mi a további rendelkezést illeti gondolom egy pár hét nem tesz különbséget, leg feljeb ha a halál véletlenül meg lepne. – Az is ok lehet a meg változásra, mivel a veszteség nagyob. – Csak igen kérlek kedves jó Emim tétes a mi tehetségedbe vagyon, hogy visza nyerjem kezei közül a háládatlanak. – Irtad hogy irjak néki, de lehetetlen azt cselekednem. – Hatodikban szándékozok innen el indulni, ha vala mi közbe nem jön, de az első ok lehet hogy pénzem egy filér sints ha ad-dig a gyapjuér el nem jön.

Ezerszer csokolak egyetlen jó Emim holtig meg nem szünök lenni szerető

anyád Anna

Károly most lovagol Szalatnyára de la Motekhoz

161.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 9. 1853. júl. 16. szombat

A nagymama sietve írja levelét, de a szokásosnál nagyobb számban előforduló elírásokat az is magyarázhatja, hogy Madách Imre még mindig Pesten tartózkodik; bár a börtönből kiengedték, a várost nem hagyhatja el, s ügye még távolról sem lezárt. Madách Imrénél ekkor-tájt talán többen is megfordulnak (Fráter Erzsébet, Fráter Pál, Szon-tagh Pál stb.), lehetséges, hogy valamelyikük személyesen viszi a le-velet Pestre, mivel azon postai továbbításra utaló jelek nincsenek.

16dik Juli 853

Kedves Szeretett Annám! Nem hited volna hogy oly hamar látsz va-lakit tőlünk, a kultsos kádaid küldöm hogy vagy? irjál a Nagy Apádtól légy bizodalomal hozá és Mizseinéhez, légy szorgalmatol hogy örööm legyen tudod kedves Annám hogy sok szomorúságom van, leg aláb Te vidits fel jó viseletedel és jó tanulásodal ha a Francziát

tökéle-

tessen fogod tudni, vagy olasz vagy Angol nyelvet tanulhatsz, a német ortografiara nagy figyelmet fordíts, egyenessen tartsd magag tudod megnyit veszít a leány. – Csokolak istenek ajánlak maradok szerető A

A levél bal szélére jegyezve haránt: „A két kultsot küldöm”.

162.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 10. Alsósztrégova, 1853. aug. 2. kedd

Ennek a levélnek sincs címzése, nyilván ezt is személyesen vitte el va-laki Pestre. A hivatkozott „kívánság” egy nem sokkal korábban (júl. 26. előtt) küldött névnap-i üdvözlés lehetett. Érdekes a levél utóirata. A mágikus jellegű kérés azzal állhat összefüggésben, hogy augusztus ötödikére idézték be Madách Imrét a hadbíróságra, s majd akkor fog-ják vele tudatni: visszatérhet Csesztvére. Madách Imre azonban majd csak augusztus negyedikén kapja meg az idéző levelet. Úgy látszik, már ekkor lehetett tudni, hogy az ügy részleges lezárására augusztus ötödikén kerül sor, kimenetele azonban bizonytalan lehetett. Bár Majthényi Anna kérése nyilván „rontás elhárító” jellegű, a szokás hátterét nem sikerült megállapítani.

Kedves Szeretett Annám! Szives kívánságodat örömel vettem, néked is kedves Annám a minden hatotol minden jót és tökéleteséget szi-vevbül kívánok. – Ird teszel é előmenetelt a tudományokban, Fran-cziába, Clavirba, ortografiaba? a termetedre vigyáz édes Annám hogy meg ne szomorodjak ha meg látlak. – Az érdeemes nevelőnédet igen tisztetem a Gouvernentalak Téged számtalanszor csokolak Istennek ajánlak.

Sztrégova 2dik Aug 853

Szerető N: anyád Anna

Pénteken az az 5dikbe nyirjál a fészülésnél a hajadbol. –

163.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 11. 1853. aug. 10. szerda

Surányban Sréter Horác lakott, akinél Henrici Ágoston volt korábban nevelő.

10 Aug 1853

Kedves Szeretett Annám!

Csak röviden írok, mindig fáj még a jobb kezem. – Itten küldök 10 forint pengőt apro költségre. – Nina igen csokol, a kis Károlyal Károly is csokol, az nagyba gazdálkodik. – Henriczi ló hátán Suránba ment, egész Surány le éget. – Gál igen tisztel. – Ird meg kedves Annám teszel é előmenetelt a Francziába, Clavirba, és más tudományokban? a tartásodra vigyáz gondold meg hogy örömet csinály.

Tiszteletemet mond az érdemes nevelődnének Férjével együtt. – Téged kedves Annám öllelek csokolak Isten oltalmába ajánlak

holtig maradok szerető
anyád Anna

164.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 8. [Alsósztregova, 1853. szept. 26. előtt]

Majthényi Annának Huszár Annához írt levelei egy hozzá nem értő személyhez (Morvay Győző) kerültek. Valamennyi levél tetjén gépirással (!) a „Madách anyja levele lányához” (!) szöveg olvasható (alatta, ugyancsak írógéppel a „Morvay” név). Természetesen a levél Morvay által történt datálása is téves. A levélben ugyan jól olvasható a „PESTH

26/9” körbélyegző, s ennek alapján valóban szept. 26. előtti levélről lehet szó, ám a Morvay által megadott 1852 helyett 1853 az évszám.

A levélíró már két hete átköltözött a régi kastélyba, mivel a család osztályegyezsége értelmében Madách Imre családotul visszaköltözött Sztregovára, s ők laknak az új kastélyban. Madách Károly rövidesen (hétfőn) átköltözik Csesztvére. Bentsik talán pesti szabó lehet. Majthényi Anna bizonyára megbántódott, pedig csak a levélírás napján érkezett meg Fráter Erzsébet gyermekeivel. A „mindentől el huztam magam” továbbá „a többi nem tudja hogy írok” olyan utalások, amelyekből kitetszik: a levélíró ugyanúgy rosszul érzi magát az új helyzetben, mint Fráter Erzsébet.

Kedves Szeretett jó Annám!

Sijetve és röviden felelek leveledre meljet Pongrácz oly jó volt hozni. Igen örülök ha Mildner 6szor fog leczkét adni, reményelem hogy szép elő menetelt fogsz tenni kedves Annám, tudod Édesem hogy mindentől el huztam magam, hogy csak Te kedvesem és kis Károlynak élek – már semmi más czélom e világon nincs – Már két hete hogy ide által lakom, Erzsi épen most érkezet az utolso transzportal, Aladár, Jolanka és Ára. Károly talán Hetfőn megy egészen Csesztvére – Ha <épen nagyon> szükséges meleg vizitli [?] csináljon Bentsik, a materiát határozd te kedves Annám a jövő holnap közepébe bějövök, akkor meg fizetem Bentsiknek. – Kis Károly az egész idő allat itt ül, mivel tudja hogy néked írok, most paszioval silabizál háromszor négyszer napjában már az ágyba kezd silabizálni, irt volna de mivel ma oly Confuzio vagyon tehát ezerszer csokol vélem együtt a ki szívemből öllelek meg nem szünök lenni szerető anyád Anna

Nina csokol a többi nem tudja hogy írok.

Címzés: „A Mademoiselle<s> / Mademoiselle<s> Nina d’Huszár / Auf dem Cristof / Platz in der Frau / von Probstl ihrem Institut / a / Pest”.

165.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 12. Alsósztrégova, 1853. dec. 4. vasárnap

Madách Károly Pesten járt, s Matolcsy Györggyel, aki korábban a csesztvei birtok intézője volt (ezidőtájt azonban már valószínűleg Nagycsalomján élt), Sztregován át Szabolcs vármegyébe tartanak, vélhetően az ottani birtokügyekkel összefüggésben (a család osztályegyezségében a szabolcsi falvak közül Székely nevével találkozunk). Fekete László pesti ügyvéd, akihez Madách Imre is írt három levelet.

Sztregova 4dik Dec
853.

Kedves Szeretett jó Annám!

Ki mondhatatlan örömet okozot Károly által küldöt való rajzolásod, a ki tegnap este érkezett, a Szaboltsi utját Matolcsival Sztregován keresztül holnap folytatja – Emi is épen nálam volt igen csudálta, kis Károly pedig azt képzei hogy ő az; azon fiutskát hálo szobámban a kanapé fellet fel fügesztettem, mely minden képnél leg kedvesebb, és mindég szemem előtt vagyon a mi leg töb hogy oly rövid idő alatt oly szép elő menetelt tettél szeretet jó Annám! úgy mint Clavirban is ki mondhatatlan meg voltam lepve, csak én is tudnék kedves Annám örömet csinálni – Tanulsz e tánczolni? farsangra ruhát is tsináltas ha szükséged lesz, majd a kóta conto fizetésére, és erre költségekre irok Fekete László Urnak a ki talán azon kívül is meg látogat. – A tartásodra igen vigyáz kedves Annám, mivel most igen nyölsz, a mint Károly is igen csudálva mondta. –

A Francia nyelvét is tudod kedves Annám <gyeg> gyenge részem örömet csinály a min nem is kételkedem. – Az előjárónédát férjével és Nina Kis Asszonnyal igen tisztelem, Téged pedig kedves jó Annám ezerszer csokolva öllelek, Isten oltalmába ajánlak holtig maradok szerető anyád

268

Anna

Címzés: „A / Mademoiselles Nina de Huszár / Auf dem Grossen Christof Platz / im Berkischen Hauss in dem Institut / der Frau von Pröbstl / a / Pest”.

1854

166.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 13. Alsósztrégova, 1854. jan. 13. péntek

Madách Károly megkérte keőkeszi Csernyus Emma kezét, s mint látni fogjuk, valóban május végén lesz az esküvőjük. „Jantsi kotsis” a Madách Imre korábbi leveleiben is említett Jancsi, Szidi pedig, mint majd a későbbi levelekből kiderül, Gömör Szidónia.

13dik Januar 1854
Sztregován

Kedves Szeretett jó Annám!

Gondolatjaimal szüntelen nálad vagyok de az írástól egészen el ment kedvem, azért ha oly ritkán irok kedves Annám, ne búsuly az egésem jó, és ha valami bajom volna vagy Nina vagy Emi meg írának úgy mint magamat is avval vigasztalom hogy rolad is tudositának egéséged változásában. Kedves előjárónédát igen tisztelem ezekbe a napokban Fekete László Ur által fog adni 150 f pengőt ha kevés lesz ird meg kedves Annám mentől eléb el fogom küldeni, mivel kótát, Mildnerék első octobertől minden héten két huszas és más egyébre. Reményiletem, hogy magam vagy Nina bé mehet, de úgy fel engedet az idő hogy a faluból se lehetet ki menni – Károly meg kérte Emát Karátsony után valo nap, meg volt a nagy öröm, 16dikán ebbe a holnapba lesz a gyüro váltás, de csak május végével lesz a lakadalom; a jövő héten Pestre mennek stafirozni, nem tudom Károly is bé megy é? – Szidi

269

Losoncon volt hat hétig táncolni tanulni hónap megy az anya érte. – Szegény Jantsi kotsis meg halt, agy velő gyuladásban, nem tudom hogy szokok más kotsishoz, a fia misa pedig vizi betegségben van. – A nagy Atyádnak kedves Annám talán már most kellene valami Rajzolást a neve napjára kezdeni, nem tudom mit gondolsz? – Kérdezted mit dolgozál talán a fehér stikelés ha nem nagyon untat szükséges, úgy mint nevet zsebkendőre ki varni jó volna megtanulni, vagy valami szép táczát asztalra valót – A kis Károly igen meg örült a levélnek sokszor csokol, igen nagy örömet tanul francziául csupán végeted kedves Annám hogy véled francziául beszélhessen; istenem de hátra vagyon az Aladár szegény jó gyermek, a kis Károly csudálatra való, németül már jó beszél, francziául írt, csak hogy még olvasni nem tud magyarul, a jó Nina eleget bajlodik véle, az olvasáshoz az iskola mestert fogadnám hozzá, annak is vizi betegsége vagyon. – Nina számtalanszor csokol Emivel, Gál tisztel. – Anyai szeretettel számtalanszor öllelek holtig meg nem szünök lenni szerető

anyád Anna

Apro költségekre 10 f pengőt néked kedves Annám által ad Fekete.

167.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 14. 1854. jún. 16. péntek

Madách Károly és Csernyus Emma esküvőjére a levél értelmében május 31-én került sor Nagyzellőn (Felsőzellő, Vel'ké Zlievce), bár előzőleg a menyasszony házában, Szalatnyán gyülekeztek a vendégek (utóbbi nem az ilyen nevű Csesztve környéki pusztája, hanem a Nógrádszentpéterhez tartozó Pusztaszaltanya), s természetesen az esküvői ebéd is ott volt. A menyasszony rokonsága: de la Motte Antal (1811–1857), aki Bécsből érkezett, leánya a 19 éves de la Motte Róza (később Skrebensky Ottóné), akihez Madách Imre „A galambok (Lamott R.-hoz)”

270

című versét írta (NI 3. 273.), Ida a menyasszony testvére: Csernyus Ida (NI 3. 149.). Az eskető Gaál Ignác sztrégovai plébános. Vigyázóról nem tudunk közelebbit, Majthényi Géza talán az ezidőtájt még Csesztvén élő Majthényi Pál fia (NI 7. 261.), Gömöriné bizonyára Gömör Andrásné de la Motte Mária (KB 4. 350.), az „Anyá” a menyasszony édesanyja, Csernyus Emánuelné de la Motte Izabella. Csernyusné nem tudjuk, ki lehet (legvalószínűbben ugyanő), s hasonlóképpen nincs adatunk Luzsinszkiról, aki nyilván a Nagy Ivánnál „Luzsénszky”, Kempelen Bélánál „Luzsénszky” néven említett család tagja.

Úgy látszik, a „Megérá”-nak nevezett személy, vagyis Fráter Erzsébet már nem tartózkodik Alsósztrégován, legalábbis Madách Károly esküvőjén a jelek szerint nem vesz részt. Valószínűleg már korábban átköltözött nagybátyjához Ecsédre, ahol majd rövidesen (júl. 25-én) megkötik a válási egyezséget.

Eti, aki már korábban Madách Mária levelében is szerepelt, nem tudjuk, ki lehet, Henricziné özv. Henricy Mihályné, az evangélikus lelkész édesanyja.

Kedves Szeretett jó Annám!

Ki nem mondhatom hogy mikép búsit utolsó leved, melyben egészen le mondd a tánczot, kedves jó Annám nem hiheted mikép meg szomorítottál, talán meg nem gondolt szavaiddal. – Istenem hogy volna az, hogy Te jobban nem leszel, én élni se akarnék nálad nélkül, ki gyámolna az allat a rövid idő allat még élek, csak Te szeretet jó Annám – Szorgalmatosan ély a' rendelt orvoságokkal még bé jövök hogy lássam javulsz é? ha nem majd másokkal tanátskozzunk, ne erőltess meg magad Édes Annátskám se testi se lelki képen, vigdolgokkal mulassd magad gondolatodba haza jövededkor, kelemetes két ház lesz mulatásodra, Csesztve, és Szalatnya, azért most már vígab dologrul – Pünkösöd előtt való szerdán volt az esküvés de la Mote Bétsből le jött Hetfőn, Roza leánya eléb jött, a ki Idával nyoszolya leány volt, Vigyázó Majthényi Géza vőfény, Gömöriné nyoszolya Asszony, Emi a két vőfény és Károly kedden este értek Szalatnyára, szerdán 9 orakor mentek Nagy Zelöbe esküvésre, már ott várta Gál a ki eskütette nagy ebéd várta őket

Szalat-

271

nyán; ebéd után a Menyasszony a Völegényel a szép equipageon 5-orakor el indultak csesztvére, hol már hétkor ott voltak a többiek más napig együtt maradtak Szalatnyán; az ifjú pár szombaton este érkeztek hozzám a hol már Emi és Gál vártak reájok, Pünkösöd vasárnap a Sztregovai nobleszt hitam ebédre, ebéd után meg lepte Emát az Anya és Gömöriné meg látogadtak, itt háltni nem akartak mivel la Motené nem lehet Csernusné nélkül, és így más nap az ifjú pár is el ment. En harmadnapra Szalatnyára mentem a hol még Gömörinét, és két Báró Luzsinszki kis Asszonyokat, a kik Gömörinével voltak találtam igen kedves jó Családba házassodot Károly, csak adja az Isten hogy Ema oljan maradjon, mert a másik egy Megera az az Emijé. – Ida kelemetes Leánya. – Kis Károly igen csokol 20-dikba lesz iskola mester választása, a mi igen intereszál, mivel Károlyt és Aladárt fogja egy ideig tanítani. – Eti meg halt az atyánál. – Nina számtalanszor csokol, Gál tisztel – Henricziné alkalmasint el megy, ki nem álhatja a bolond goromba fiánál. Már végeznem kel tiszteletemet mond mind a[z] Ur mind az Asszonyságnak, Nina kis Asszonynak Téged pedig kedves szeretett jó Annám Isten oltalmába ajánlak holtig meg nem szünök lenni szerető

16dik Juni
1854

anyád Anna

168.

**OSZK Kt. Levelestár: id. Madách Imréné – Madách Imréhez. 6.
[Alsósztregova, 1854 körül?]**

Bár a levélíró levele Madách Imrénének írt levelei között található, valószínűleg két címzettje van: Madách Imre és Madách Károly. Megírásának időpontjára csak abból következtethetünk, hogy a levél végén 1852-re és 1853-ra történik utalás múlt időben, vélhetően tehát a következő év a levélírás éve. A fiskális talán Hamza Ágoston, hiszen néhány évvel korábban még ő volt az, aki a pilisvörösvári birtokot foglalkozott. Ez a birtok az osztályegyezség értelmében Madách Anna tulajdonába ke-

rült, a „háládatlan” tehát a levélíró lánya, Huszár Sándorné Madách Anna, akivel hosszú évekre összeesezett anyagi okok miatt. A levélben szereplő árvák Madách Mária gyermekei: Huszár Anna és ifj. Balogh Károly.

Igen gyenge egészségem véget nem lehetek jelen ezen dolog rendbe hozása mellett; azért Fiam igasság Szeretetére, és a mennyire hizelkedek magamnak, irántam való szeretetekre és háládatosságokra bizok mindenre pontosan meg felelnék és még ha valami ki maradt (mivel Procátor nem vagyok) azt is rendben hozák, nekem ez az utolsó reszur szusom, néktek egy jó eső mindent vissza potol; az Árvák dolga még engem leg jobban búsit, mivel jószágot minden épület nélkül kaptak, én a Vitaliczimtol kezdve az Arvák részére számot fogok adni, hogy ne talán halálom után átkozódjanak utánam. – Azt jól tudjátok Szeretet Fiaim, hogy én egy filért magamnak félre nem tettem, a kárpotlásból azt az egy pár ezer forintot halálom után egynek másnak szeretem volna emlékül hagyni – de az is fájdalom adóságok, kamatok, Épület rendbe hozása, Anna nevelésére úgy szólván egészen fel ment – Veres vár el esése, Sztregova több évi rosz termése 1852től Csalomiáról semmit se kaptam, se bort se egyebet és így a leg nagyobb szükségem szenvedtem – azt mindegyik jól tudja hogy egy hétre se volt a házam konyha szűksegel el látva, és így azonnal kész pénzből kellett élnem – Ha ellenem nem letetek volna, Vörös vár visza vétele véget, azon háládatlant mindenből kizártam volna, a mit ugyan el fogok követni a menyire lehet hogy árthassak néki, én senkinek nem vétettem, *de könyű ojanal ujat huzni a kitől már semit se vár.* –

Ezentul való fizetésről pontosan el kel végezni, és le kötni hogy ne talán szabad akaratoktól fügjek a fizetés, azért meg kérem Fiskális Urat méltóztassék pontosan el végezni és engem meg nyugtatni. – A mint meg látszik én nem voltam 853 Contokat ki fizetni a mit talán legalább kellett volna tennem így nem tudok hová leni –

Még egyszer szivetekre ajánlom Fiskális Urat egyöt az igasság ki szolgáltatását

Madách Anna

De melékelem az írásokat a melyeket vissza is kérek. A nem fizetett Contok oly nagyok a mit 1852-be és háromba ki nem fizettem hogy azokat nem képes ki fizetnem.

169.

Palágyi Manyhért: Madách Imre élete és költészete.
[Ecséd? 1854. júl. 25. után]

Palágyi Menyhért közölte a levél hasonmását számozatlan levelekként a könyvében (Palágyi 204. oldal után), s azóta az eredetinek nyoma veszett. A levélben szereplő településnév Ecséd; szinte következetesen Ecsegnek írják a Madách-monográfiák, pedig nem a Csécsével szomszédos, annál valamelyest nagyobb faluról van szó, hanem a kicsit távolabbi, Heves megyébe eső településről, ahol Madách Imre és Fráter Erzsébet a válási egyezséget aláírták. A magyarázat pedig az, hogy miután Fráter Erzsébet elhagyta Sztregovát – éppen azért, mert nem végleges szándékkal hagyta el azt, hanem a kibékülés reményében –, nem édesapjához költözött a távoli Cséhtelekre, hanem nagybátyjához, aki ezidőtájt már Ecséden élt (bizonyíték erre Fráter Pál 1853-ban írt levele Madách Imrének, amelynek keltezésében már „Etséd” áll).

Az „ellenem anyian armankottak” kifejezés pontos értelmét ma már csak találgathatjuk; Fráter Erzsébet bizonyára Madách Károlyra, Szontagh Pálra és (T. Pataki László feltételezése szerint) Matolcsy Györgyre gondolt.

Ez Majthényi Anna levelezésének leghíresebb, s tulajdonképpen legeredetibb darabja. A pápai enciklikákhoz hasonlóan kezdőszavaival szokás rá utalni; méltán, hiszen megszólításának eredetisége összetéveszthetetlenné teszi.

A levelet igyekeztem betűhíven közölni. Az ékezetek hiánya nem feltétlenül a levélírónak tulajdonítható; olykor talán a hasonmás közlés teszi „láthatatlanná” a leheletfinom ékezeteket; a sorvégi elválasztó jelek is hasonló okból hiányozhatnak, ezt azonban nem jelöltem.

Egyedül Anyai lelke elejébe!

Bocsánatot kérve vagyok bátor és Imre könyei és lelke fájdalomtúl erőt nyerve ezen egy pár sorokat Anyás szive elejébe bocsajtani, itt a' pertz hol Imretől és kedves Gyermekeim túl elkélvalnom [?] az igaz hogy sok részt magam vagyok oka, mert nem keletet volna engedni, nemi fajdalmaktól magamat anyira elragadni, de elhagyatva, és elle-nem anyian armankottak, és én bennem a' datz erőtt nyerve, el jött azon idő a' sok fere értések után, hogy Imre elküdtő magatúl, ezt erem-hogy meg erdemletem tu le, de Istenemre mondom soha szivem meg nem hült eránta forron érzenie, ezt csak most érzem midőn itt a' keserű elvalás pertzei.

Hoszas nem akarok lenni, csak azt jegyzem meg, hogy mán elkés-ve Imrét kiengesztelni <a> egyedül még azon szerencse volt reám néz[ve] be menni Pestre és ha még lehet, közöttünk törtent[?] szeren-tsétlen írást tsempli nélkül haza hozni, de kesső volt a faradozás, oda volt az utolsó remény reszembről, e késelem oka pedig tessék meg hinni, csak azon okból eset, hogy túlbecsültem magam, és az is vissza tartot, szerettem volna Imre nyúltota volna vezető jobját felém, az igaz Ecséden szepen viselé magat irányomba, de jötek dolgok fel mik engem vérig sértetek, ezután lelkem is mét felvete áltartzúl datzosságat, és várt egy más kedvező pilanatot de az indolat sokszor eltevesztete a' pertzeket, sokszor a' bátortalanság is okozta hogy Imrének nem mertem szólni, míg végre eljött az utolsó pertz erzem hogy az elet fog bennem ha meg kel Emitül és Gyermekeimtől válni, Emit terdeim kértem bocsásonmeg látva hogy ő is fájó szivel valik meg tülem, ő sirt meg szeretet volna engedni de nem tudom mi az mi vissza tárgya, bocsánatát nem merve ki mondani

Még ez volt hátra Anyai szivemnek Emmő kegyes Any[j]anal ta-nacsot kérni, az igaz hogy mán az utolsó pertzbe teszem, de meg lehet győződve, hogy lelkem melyeből ered, és egyedül Anyai szivem és Imre iránti forró ragaszkodásom bátorít ezen lépésre legyen Biró feletünk, hogy vané meg remény Eminek megelegedést megnyugvást szerezhetnem, és nem e lesz szegyen kedves fiának ha nékem meg bocsájt, hoszant beszélünk egymással, és meg vagyok győződve hogy

Emmi átlátja hogy az indolatt messzeragadott mint ketönket, és csak ezért valni kel egymastúl, fájdalommal és banattal, szivem érzé hogy meg ha Emmi meg bocsájtot volna a' jövő boldog lett volna közöttünk, és így hogy lelkem meg tegye mind azt mit fájdalma sugal felkérem lelke sugalataból eredő tanácsát a' vevő pertzekbe, szoljon Emivel és mit határoz én meg nyugszom benne ha még érdemes vagyok tanácsa elfogadására, higye meg hogy büszkeségből is nem kértem edig, semmi más vissza nem tartot de evégső pertzekbe elhagyott és a' szeretet uralkodott feletem, borzadva az elvalastól, banatos szivvel elvárva Emi által üzent, vagy sorokba helyezett válaszát, és ha nints bocsánat számomra, úgy szegén Jolánkára kérem nagy Anyai áldását, hogy minyajunkal az Isten szeretete maradjon. Bocsánatot ker banatos lelkem

Erzsi

1855

170.

OSZK Kt. Levelestár: id. Madách Imréné – Madách Imréhez. 5.
[Alsósztregova, 1855 körül?]

Az 1854-re történő utaláson túl azért is valószínű a levél 1855-ös datálása, mert a levélíró már nyolc éve van rossz viszonyban lányával, Madách Annával, s úgy látszik, még mindig szeretné őt minden örökségből kizárni. Fekete a család ügyvédje, Fekete László, Bende szintén ügyvéd, Bende István. Az „osztály” a család osztályegyezsége.

Kedves Szeretett Emim! Szived kívánságát hogy írásban akartam veled közölni, és egyszersmind tanácsodat kérni az oka, hogy féltem az én el érzékenységetől mivel az néked kedves Emim terhedre volna – Először már az Osztály nem úgy történt a mint én kívántam, a Te részedről sokkal többet akartam néked adni – Másodszor az Árvák a legrosszab részt kapták, azon felül semmi épületet, és anyi esztendőől cse-

kély jövedelmet, (vagy semmit) – Ezekről menyire segiteni lehet kívánám, úgy a mint Pálné után való öröklést, Bela Aradot még ezek közben nintsenek, és a reá való költségeket én viszem, úgy mint a kerülő fizetését, a Pör költséget (a mit Fekete számadásából ki látni) az Osztály levél oljan mint a Testamentom, azért én szabad vagyok Codiczilust Csinálni arról a mi még kézbe nints – hogy én azt a háládatlan leányt, a ki nyoltz évtől még a meg békélést se próbálta, és leg job sorsot kapot – abol a jövőből ki zárhassam – Néked kedves jó Emim semmit különösen nem adhatok mivel semmim sints, Károlyt se akarom meg bántani mert jó fiu az Arváknak anyira menyire potolni akarnám sorsokat, és így három részre osztanám. már én ezt Bendének mondotam és ezer pengőt ígértem (de csak akkor ha erősen fog álni, és meg nyeritek) azt halálom után hárman ki fizethetnétek néki. Testamentumot csinálni leg főb ideje, a korban igen elő haladtam, én testamentumot nem tudok fel tenni a minek ugyan csak abbol kellene álani, *annak a kizárása*, és a mim csekélységem vagyon, azt egyedül néked hagyom, mert én nem vagyok képest irántad leg kedveseb gyermeke háládatosságomat ki mutatni és gyengéded bánásodért eleget köszöni azért igen kérlek jó Emim beszély okos törvény tudokal, és vissza jövet hozuk rendbe, téted fel hogy békével várhasam utolsó orámat, aki Téged holtig szeretni fog

Madách Anna

1854be Adtam nyugtatványt Feketének Sándora szolot, de a pénzt én nem vettem fel annak is Computusba kel jönni. – Feketével az Istenre kérlek csináltasd meg, a Computust, hogy senki tutorsága allat ne legyen, mi uton kapjam illető Vitalicziumomat és az Arvák az Arendájukat?

1859

171.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 15. [Alsósztrégova], 1859. febr. 10. csütörtök

A címzett 16 éves korában, 1855 tavaszán hazatért Alsósztrégovára, majd három évvel később, 1858. jún. 1-én férjhez ment szentimrei Károlyi Miksa (?–Pinc, 1890. nov. 25.; T) pinci földbirtokoshoz, s attól kezdve haláláig (1884. nov. 30.) a Losonc közelében fekvő Pincen élt.

Henrici Ágoston alsósztrégovai lelkész előző év október 25-én múlt 33 éves; talán a hívők sürgetésének is eleget téve igyekezett házastársát találni, a jelek szerint ekkor még sikertelenül; Csaborcsa (Chaborcha) Mária, akinek életrajzi adatait sajnos nem ismerjük, a menyasszonya lehetett.

A márciusi látogatás bizonyára a címzett születésnapjával áll összefüggésben; egy évvel később bizonyíthatóan (egy Madách-rajz tanúsítja ezt) Alsósztrégován tartózkodik majd március 29-én. Nem tudjuk, a nőstény nyúl milyen orvosság alapanyagául szolgálhat. A „Mama” Károlyi Miksa édesanyja: Károlyi Ferencné Szentmiklóssy Klára (1792. k.–Pinc, 1863; NI P. 305.)

Madách Imre otthon van; talán nem is készül egyhamar elhagyni Alsósztrégovát, erre vall egy héttel későbbi ténykedése, akkor ugyanis elkezd írni Az ember tragédiáját.

Kedves Anácskám!

Mivel éppen alkalmatosságot kellett Losonczra küldeni kívánságod szerint küldöm az Etagert, gombolyitot, és egy Chatult – ezek a te ponyvákba lesznek bé csavarva, még a tálka hibázik a gombolyitorol de majd el fog készülni. – Henriczi beszélte hogy látot, éppen akkor vitte vissza a gyűrőt már mindenek vége, Csaborcsa Marival – de nem hiszed kedves Annám hogy meg fogyot az az ember –

Károlyekrol semmit se halotam, talán már Budán van Emma – Emi ide haza van, minyátokat csokol, Mamának kezeit csokolja, én igen csokolom a fiutskáknak most valamivel jobb a dolguk, igen csokolnak Ninával együt –

Nem tudom lesz é alkalmatoságom Miksát, a kit csokolok, meg kérni, hogy marcziusba lövessen egy nyöstényulat, a mit magatokal hozatok, igen nagy szükségem vagyom reá orvosságnak. – Ezerszer csokolak isten oltalmába ajánlak holtig meg nem szünok lenni szerető N. anyád Anna

10^{dik} Feb 859

Irjál hoszu, de hoszu levelet.

172.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 16. [Alsósztrégova], 1859. júl. 8. csütörtök

A vasárnapi vendégek bizonyára valamennyien Gácsról érkeztek, s így gróf Forgách Jenőről, Forgách Józsefről és Herkovics Sándorról (utóbbi a gácsi cs. kir. főszolgabírói hivatal adjunktusa) lehet szó a levél második mondatában, s ennek megfelelően Fáni leginkább Mertens Vilmosné Forgách Franciska (1830–?; NI 4. 209.) lehet. A két pap Divald Gusztáv plébános és Henrici Ágoston lelkész. Úgy látszik, Madách Imre Károlyi Miksával készül meglátogatni Gácson gróf Forgách Józsefet, majd Madách Imre Forgách Józseffel Szécsénybe készül utazni. A levél utóirata szerint viszont Madách Imre éppen Felsősztrégován tartózkodik. Úgy látszik tehát, hogy főművének írása közben meglehetősen sokat volt távol. [Ámbár meglehet, Majthényi Anna nem ismeri a távollét valódi okát. Egyes feltevések szerint júl. 9-én Kőbölkúton (Gbelce) születik Anna nevű gyermeke Madách Imrének Schönbauer Karolínától. Lehetséges, hogy őt vagy őt is meglátogatja.] Ami a szécsényi utat illeti, talán a Nógrád megyei gazdasági egylet aug. 11-i

szécsényi alakuló ülése indokolhatta azt, amelyen Madách Imre valóban részt is vett (Radó 232.). Laci a címzett sógora, Károlyi László, aki (ettől kezdve?) Bécsben élt, s később alkancellár lett.

Kedves szeretett jó Annám!

A szavamat meg tartom, és sietni fogok hogy jó Mamátokat véletek együt mentől elléb ölelhessem, de a héten Pestre akarok menni, mivel vásáron által nem szeretek Pesten lenni. – Vasárnap itt volt Fani, Jenő, Jozsi és Herkovits, előre tudtuk Herkovits által, a két Pap is itt volt, este főle a kertbe jártunk vissza jövet uzsonáltunk, hét orakor el mentek, Izsinnek dolga volt, Fáni igen kelemetes nyájas, Te édes Annám igen érdekelt, én meg ígértem vissza jövetelem után véled együt meg látogatnom, úgy mint most reményilem hogy Miksa, a kit csokolok, Emivel el megy, Jozsit meg látogatni! kinek már mondotá Emi, hogy véle megy, igen örült; Emi Szécsénybe megy Forgátsal. – Laczi ki nevezésén igen örültünk, ugyan meszebe, de hamaráb érhet, édes Mamáját meg látogatni. – Emmát magamal viszem Pestre, szegény hagy gözöljön ki egy keveset a feje, mivel most egyszer nem szoptat. – A Fiuk igen csokolnak és kérn[e]k 3 pemzliek maradt Pinczen, a Papirosok pedig Szilasi kocsisának, ha lehet küld el mind mert már allig várják a fiuk hogy pingálhasanak. – Igen sajnálom a jó Baraczkokat, most is emlékezetemben vagyok, a miért az Isten áldjon meg, minő jót tett betegségemben. – Nálunk több mint 300 Baraczkot edtek meg a kutyák, még meg tudtuk hogy mi eszi? de vettem Esztergályrol. Szedret is be főzetem számodra is, Jozsinak van kedvem leg aláb 6 üveget küldeni. – Reményilem kedves Annám hogy a fürdés néked igen jót fog tenni tsak használd még meleg idők vannak. – Sz: Iványiné egy niect hozot magaval Liptobol a fürdőbe vólt Budán de nagyon melege volt vissza jöt későb fog menni. – Katinkán igen nevetnek Forgátsék ki számolta Fani leg alláb 52 éves. Édes Mamát meg személyessen csokoltatom Miksával csokolom. Téged számtalanszor öllelek Isten oltalmába ajánlak holtig meg nem szunők lenni szerető

8dik Juli 859

Nagy anyád Anna

Emi felső Sztregován van. Nina csokol és minyáját tiszteli

173.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 17. Alsósztrégova, 1859. dec. 24. szombat

Erről a napról s előzményéről íjf. Balogh Károly emlékiratában is olvashatunk a „Decemberben vizsgára” című fejezetben. Valóban korán kezdődött a tél, s az utazás meglehetősen viszontagságos volt megyszerte. Madách Károly azonban föltehetően nem a kemény tél miatt nem érkezett meg; a terhességek lefolyását már a múlt században is pontatlanul prognosztizálták, s gyermeke, Madách Imre csak dec. 29-én fog megszületni, s majd (bizonyára a kemény hideg miatti közlekedési gondokra tekintettel) csak 1860. jan. 5-én keresztelik. Ida, aki talán a közelgő szülés miatt utazott Csesztvére, Cserny Ida. A jelzett Kazinczy ünnep dec. 30-án volt.

Sztregova 24 Dec: 859

Kedves Szeretett Annám!

Ki mondhatatlan örömet okozot kedves leveled, annál inkább mivel <mivel> igen búsultam el meneteled után, hogy az egész okos tanács együt volt, és nem jutot eszünkbe hogy a Capuchont fedted volna fel, igen féltem hogy meg hütöd a fejed, de hála Istennek hogy meg őrzöt. – Ó mi örömet tölteném nálatok az ünepeket, de fogalmatok sints hogy vagyunk el zárva a világtól, még csak a postára se küldhetünk, Isten őriz ha valami betegség adná magát elő. – Te kedves Annám 21dikén írtad leveledet, én keletsényi levél hordo által kaptam kezemhez 23dikán, a Fiucskák 20dikán mentek hoszu keszület után Vácra, semmi nyom nem volt. Herkovits it hált, az egy órával eléb indult szánton, az igás kotsis két loval előre a fiuk előtt lovagolt, hogy valami gödörbe bene essenek, vagy ha vontatni kellene hogy kéznél legyen; Csesztvére be sem mentek, az ünepeket Isten tudja hol fogják tölteni – Emmától is 23dik kaptam levelet, az ugyan 18dikán irt, az előt valo este érkezet Ida Csesztvére, maga egyedül gondolom; sze-

gény Emma igen fél, és már mikor irt rosszul érezte magát, ha az Isten segítségével szerentsésszen át essik úgy eljön szombaton az az Karátszony estején Károly Matotsival. – Kazinczy ünepet Losonczon fogod tölteni reménylem hogy Pongráczhoz száltok, Emi alkalmasint el megy. Te kedves Annám reménylem magyarossan leszel, a mi igen kis változással történhet a menyaszony ruhádon gazir bő ujak, ugyan ha hordják abból kötény, és elől füzöt formára, és így meg van az egész – Még ezen levelet meg kapod már is kész vagy az egészel. – Kedves jó Mamátskát számtalanszor csokolom, boldog ünepeket és Uj évet szivemből kívánok Miksát, Teged szivemből öllelek legyetek meg győződve hogy leg boldogabnak kívánlak lenni és szeresétek nagy anyátokat mint én meg nem szünök lenni holtig szerető

nagy anyátok Anna

Uj esztendőre semmiképen nem szabad el jöni, nehezen hiszem hogy Marcius elöt lathatjuk egy mást de írjál nekem néha

A fiutskák 6 orakor karátson böt estéjén érkeztek semmi proba télt nem tettek mivel a protokolon már bé volt petsételve pá kedves Annám – Károly nem jöt el igen búsúlok –

1861

174.

Palóc Múzeum, Balassagyarmat. Adattár 192.
Pest, 1861. máj. 29. kedd

A levél eredetijét nem ismerjük, gépiratú másolata egy felolvasásra szánt szövegbe ágyazva a Palóc Múzeumban található (Adattár 192). Harsányi Zsolt, Halász Gábor és Staud Géza is ugyanazt a szöveget közlik. Sréter Miklós Felsősztrégován élő barát, Kovács a család egyik orvosa, Kovács Sebestény Endre (Garamvezekény, 1814. szept. 27.– Bp., 1878. máj. 17.; SZ 6. 1383–1387.; Tarjányi Eszter közlése) Ma-

282

dách Imre beszéde a Magyarországon jelent meg (125. szám., máj. 29.), majd két képviselőtársának beszédével együtt könyv alakban; arról, hogy német nyelven is megjelent volna, nincs tudomásunk.

Kedves jó Mamám!

Tegnap beszéltem az országgyűlésen, tökéletes sikerrel. Rendkívüli tetszés, taps között. A városban, kocsmákban, kávéházakban aznap csak erről beszéltek. Mindez pedig annál nehezebb volt, mert a tárgyat már két hétig csépeletem, a publikum megúnta még hallgatni is, s valami újat találni kétszeres mesterség. Az újságokat, ma reggel, melyek megjelentek, elküldtem. Három külföldi német lapban is meg fog jelenni beszédem, s külön röpiratban magyarul és németül, majd ezekből küldök haza. Egészségemnek, az igaz, kicsit ártott, amennyiben bizony az izgatottságtól a szívverés erősebb lett, de Kovácsnak is oly öröme volt a sikerben, hogy azért megbocsátott, megparancsolta, hogy két nap ne menjek ülésbe s csillapító cseppeket szedjek s minden jó lesz. Kezeidet csókolom a gyermekskékkel együtt, a többieket tisztelem s kérve továbbra is szeretetedet, vagyok holtig hálás fiad, Madách Imre. –

U. i. A küldött lapokat, kérlek, tedd el és Sréter Miklós barátomnak is mutattasd. Beszédem után minden nevezetesebb követ felkelt helyéről, hozzám jött kezét szorítani, gratulálni, s valami fél fertályig a tanácskozás megszakadt. Beszédem közben barátaim féltek, hogy rosszul leszek, oly rendkívül halvány voltam, mint mondják.

175.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 19.
Alsósztrégova, 1861. jún. 5. szerda

Madách Imre változatlanul Pesten van, bár a levélben említett levelét nem ismerjük. Czebrián a család barátja, gróf Czebrian László (Füle, 1823–1900. okt. 11.; KB 3. 8.), aki Szalatnyán (Pusztaszalatnya) élt feleségével, báró Révay Rózával.

283

Kedves szeretet gonosz Annám!

Épen most kaptam Emitől levelet melyben panaszkodik hogy rólad egy hangot sem hal, holot én halotam mikor meg ígérted néki, hogy írni fogsz, de mit mondjak én is rólad kedves Annám? nekem se irsz. –

A Gombokat Czebríán által ha meg nem rendelted, tehát ne rendeld, Pesten azon az áron lehet éppen oly szépeket kapni, de ha meg rendelted ne szoly semmit. – Most látom hogy meg van fordítva a papiros. – Az egészségedről semmit se irsz kedves Annám pedig tudod hogy az leg jobban érdekel a Fiuk csokolnak Miksával együt, én ölelek csokolak Miksát különösen csokolom, a jó Mamát igen tisztelem Téged kedves Isten oltalmába ajánlak, meg nem szünök lenni szerető Nagy anyád

Anna

Sztregova 5dik
Juni 861

176.

OSZK Kt. Levelestár: id. Madách Imréné – Madách Imréhez. 4.
[Alsósztrégova, 1861 nyár eleje körül]

Madách Aladár és iff. Balogh Károly nevelője, Borsody Miklós (Verna, 1817–Lőcse, 1885. ápr. 12.; SZ 1. 1266.), akinek magatartásával kapcsolatban egyre súlyosabb kifogások merülnek fel. Érdekes, hogy Madách Imre igen jó viszonyban volt vele; úgy látszik, iszákossága, intoleráns viselkedése a későbbiekben megváltozott. Ez év őszétől haláláig a lőcsei gimnáziumban tanított, s egy tanítványa Harsányi Zsoltnak írt levelében igen meleg hangon emlékezett meg róla. A gimnáziumban jelent meg A philosophia mint önálló tudomány c. kisebb könyv terjedelmű igen színvonalas dolgozata. Most még azonban két diákjának nyári vizsgája előtt vagyunk.

Kedves jó Emim!

Fromertől által irt kedves soraid örömel olvastam egéséged job volta-rol hála a Mindenhatonak – bent létemkor, Te is én gyengélkedő egéségem miat nem szoltam, a mi szivemen feküdt, a mi pedig leg inkább egéségem rontoja – Borsodi ezer meg ezer szekaturája – de most már el vagyok határozva hogy Károlyt többé véle nem tanitatom, ennek okát elé sorozni lehetetlen, de ezt képzelni lehetett, hon nem létedkor, hogy roszaságát sokszorozni fogja, minden nap holt részeg – orákat, fél napokat, veszekedéssel tölt, úgy hogy az emberek az udvarba meg álnak – Te kedves Emim jól meg irtad egyszer néki, de mi haszna, óra hoszu beszéde után mást okoz vétkesnek – szegény gyermetskék igen roszul néznek ki, fő fájások, és egész testekben le verve vannak ne hid kedves Emim hogy Aladáral jobban bána ha maga volna is soha okos szót tőle veszekedésen kívül nem halanak Aladár szinte mind ebből ki véve, csak nem oly nagy mértékben – Károlyt a tanulásba hatrálja, hogy megmutassa, hogy rosx examentet tesz, a mit ő maga mond most könyeben leszek, hogy ki öntöttem szivem fájdalmát csak arra kérlek hogy examentig meg ne tudja, mert jaj.

Én rám ne neheztelj, én csak ma holnap élek, ebben a két fiuban vagyom öröömöm, azért de inkább el válok tőlök, mint így kínozni látni. – Itt küldöm a nyugtatványt kedves Emim, húzd le a 22 f nem tudom hány krajczárt. – Károly még most se fizetet csak a felét, pedig több contoim vannak fizetni valok. – A gyermetskék kezéd csokolják ölelnek, én csokolak Isten oldalmába ajánlak.

maradok szerető anyád

Anna.

177.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 20.
Alsósztrégova, 1861. jún. 11 [–12.] kedd [–szerda]

A levélírás, úgy látszik, csak másnap fejeződött be; Károlyi Miksa távol lesz feleségétől, de hogy kire vonatkozik a levélíró homályos célzása, azt nem tudjuk.

Sztregova 11 Juni
1861

Kedves szeretett jó Annám

Mely örömet szeretnék kedveseimhez menni, de két oknál fogva nem mehetek, szüntelen valo esőzés, és más pedig a zöld szobába meg akadt a czipöm egy szeg fejebe, és én neki estem az ablak deszkának job oldalam a hol a vese van igen nagyon meg ütöttem, úgy hogy egy nap feküdtem mustár magot kétszer, de eléb egész nap jeges vizet raktunk, harmad nap pedig 6 pioczákal huzatam, és vérzetem sokáig, könnyebben vagyok, ez pénteken történt, ma ked de reményilem egy pár nap allat egészen el mulik, akkor a Marit is el viszem magamal hogy segítsen dolgozni. Azt előre gondoltam hogy a jó Miksa le visz, a szálás és koszt véget rendet tenni –

A mi pedig azt illeti hogy magadra leszel kedves Annám, mind Miksa mind én nagyon ösmerünk hogy sem betsület érzésedben leg kissebet nyugtalanitanál, sőt igen esmérlek, hogy magadtól távol tartani, igen jól érted a mit ezentul is igen ajánlok erről személyessen többet – Most látom kedves Annám hogy már ma 12dik van, még el menék vissza jövék 17dik volna, és akkor már személyessen ölelhetlek Sztregován úgy mint jó Miksát és Téged kedvessem A jó Mamát csokolom azt is igen kívántam látni, ha élek meg látogatom vissza jövedeled után, addig is Isten oltalmába ajánlak holtig maradok szerető

nagy anyád Anna

A gyermekek és Nina Csokolnak

178.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 24.
[Alsószztregova, 1861. júl. 3. előtt?]

A Huszár Annának írt kevés számú keltezetlen levél közül ennek a datálása a legbizonytalanabb. Előbb Majthényi Pál élt Csesztvén, majd kb. 1860-tól testvére, Majthényi Péter; a beszámoló arra enged következtetni, hogy a szóbanforgó rokon feleségét és lányát Majthényi Anna nem vagy alig ismerheti, s ez amellet szól, hogy a „lakáscsere” után (amelynek háttérében talán hasonló okok húzódhattak, mint Madách Imre és Károly esetében) először jár Csesztvén a levélíró. Ennél valamelyest többet mond a „mindenem reszked”, s a levélre nyilván utólag, haránt írt sorok. A „Borsody korszak” végén vagyunk, s a nevelő az, akinek magatartása szélsőségekre ragadtatja a levélíró. A (Balogh) Károly otthoni tanítására vonatkozó mondatot is így kell értelmeznünk: a „szivbéli szorongatások”-at nem ő okozza, hanem a tanító, Borsody Miklós, talán nem az első (s nem is az utolsó!) tanító Sztregován, akivel szemben súlyos kifogások merülnek fel. Végezetül a (balaton)füredi útra való utalás nemcsak az évszámot adja meg, de az is valószínű, hogy a júl. 3-i levél előtt íródtak ezek a sorok, hiszen itt még nem lehet tudni, mikor és kivel megy Füredre a címzett, míg a következő levélből kitűnik, hogy júl. 6-dikán biztosan ott lesz.

Majthényi Péter (első) felesége Gerhauser Ludmilla (?–1869. febr. 18.; Szluha).

Kedves Szeretett jó Annám

Kedden kaptam kedves leveledet, örömel küldöm a kelmét, haza jöve-
telem után meg hagytam hogy meg ne szabják, hogy ha szükséged ta-
lál lenni reá. – Gondolom hogy sok dolgoz vagy, de még is pana-
szolkodnom kel leveleden hogy semmit se irtál, mikor és kivel mész
Füredre? gondolom hogy jó mulatál a sok snidri snadriba – én türethő
rosszul mulattam szegény jó Ema mindent el követet, de nem jól érze-
tem magam, tiz oráig feküdtem minden nap; Károlyt Horpátsra kül-
dö-

3dik Juli 861 Sztrego[va]

tem; Majthényiak különösen engem jöttek meg látogatni, mondhatom egy igen derék aszony a leánya igen csinos 11 éves talán nagyobb mint én, úgy néz ki mint ha 14 éves volna. – El határozva vagyok hogy Károlyt ide haza nem tanítatom, reá untam arra sok szivbéli szorongatásokra a mit én szenvedek, néktek kedveseim több alkalmatosságok vagyon helyről gondoskodni – mindenem reszked többet nem írhatok Ezerszer csokolak mind a ketötöket, Isten oltalmába ajánlak meg nem szünök lenni holtig szerető nagy anyád Anna

Haránt: „Még a falnak is fülei vannak hogy meg ne tudja ez allat a két holnap allat”.

179.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 21. Alsósztrégova, 1861. júl. 3. szerda

Úgy látszik, nagy volt a forgalom Sztregován; a gácsiak (Forgách József és Herkovics Sándor) mellett a Nógrádszakálban élő Veres Gyula (1819–?; NI 12. 148.) és a Felsősztrégován élő Sréter Miklós is ott járt. Borsody Miklóssal, Madách Aladár és ifj. Balogh Károly nevelőjével megromlott a család kapcsolata, s most alkalmas állást keresnek neki. Az országgyűlés szüneteiben Madách sokat utazott; most is otthon volt néhány napot, majd Borsodyval együtt távozott. Borsodynak azonban mégsem ő, hanem a címzett férjének családja, Károlyiék találtak állást, s 1861 őszétől a lőcsei gimnázium tanára lesz. A későbbiekben valóban lesz a fiúknak, ha nem is francia származású, de a francia grammatikában jártas nevelőjük (Jeannak hívják, családnevét nem ismerjük), s lehet hogy ez véletlen, s a vármegye levélbeli utalásával nem áll összefüggésben, tény azonban, hogy a nevelő Turóc megyéből érkezik. „Mikulásné”-ről semmit sem tudunk.

A címzett az utalásokból ítélve Balatonfüreden gyógykezelési magát, orvosa, Kovács, bizonyára azonos a Madách Imre által is említett orvossal, vagyis Kovács Sebestény Endrével; Madách meglátogatni készül unokahúgát júl. 6-án.

Kedves szeretett jó Annám!

Kedves leveled igen meg lepet még nem is reményiletem, azonal irtam volna de Emi Herkovitsal igen kelemetessen meg lepet, Emi 4 nap mulatot – Herkovits Gátsra ment véle jött Forgács Josi, itt mulatot 2 nap, Veres Gyula, Sreter is itt voltak, azért csak most jutotam az íráshoz, Emivel ment Borsodi a ki Reál iskolába Pesten, vagy Budán keres helyet, de Emi mondja hogy bizonyossan el nyeri, de itt semmi esetre sem marad így meg változtattam szándékom a mit gondolom jóvá hagyatok, már Miksának is meg irta Károly, mert Károly itt marad, de még tanito nints, arra is kértem Emit ha egy Franciaia fiut kaphatnánk a fiukhoz. – Emi meg ígérte hogy 6dikán az az szombaton meg látogat Füreden, ha csak valami különös elő nem adja magát. – Itt semmi nem történt, Mikulásné van itt a ki Turoczba volt testvérénél férjével. – Te kedves Annám szorgalmatossan irsz jó Miksádnak? és úgy képzeld magadnak mint ha mindég körületed volna; most már többen lesznek hozád hasonlok, és így jobban el is mul az idő, iparkogy jó kedélyben lenni, az igen sokat fog egéséged vissza <az igen sokat fog> nyeresére tenni. –

Szorgalmatossan fürödj, és mindent úgy tegyél kedves Annám a mint Kovács rendelte, egy pár nap ugyan itten igen hüves volt <itten> gondoltam reád Édes Annám. – A Fiutskák csokolnak, Ára Nina én számtalanszor csokolak, öllelek Isten oltalmába ajánlak holtig maradok szerető Nagy anyád

Anna

Kedves Annám ha Pesten leszel hivasd el a szabot, a kinek a köpeneget adtuk, ved át a darabokat is kérd vissza, a Contot hozd el, majd el küldöm. –

**OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 22.
[Alsósztrigova], 1861. szept. 5. csütörtök**

Madách Aladár és Balogh Károly a címzettnél nyaralnak (a tanév gyakorlatilag minden iskolatípusnál és -fokozatnál rendszeresen október elsején kezdődött). A címzett szóban forgó sógora bizonyára Károlyi László; „H: Pista” Huszár Károly fia, Huszár István (Tereske, 1826. szept. 2.–Keszeg, 1889. okt. 18.; A 5362, NÉ 1935. 64.), a gyarmati papról nem tudjuk, ki lehet, bár mulatozása alapján talán Imádi (Olim) Szmolik (1810. k.–Balassagyarmat, 1883. dec. 10.), akiről a Nógrádi képcsarnokban is olvashatunk, s aki politikai beállítottsága alapján közel állhatott Madách Imréhez. Borsody még mindig Sztregován tartózkodik. Huszár István első felesége Blaskovich Anna volt, aki azonban már Nagy Iván könyvének írásakor sem élt (NI 5. 202.); Keszegen halt meg 1858. dec. 28-án. Második felesége moysfálvi Gyurcsányi Gabriella (1830–Keszeg, 1862. júl. 3.) volt; a vele való esküvőre készül éppen (NÉ 1935. 64.).

5dik Szept: 1861

Kedves szeretett jó Annám!

Gondolom hogy mi jó esik a Fiutskáknak phisis, és morális a nálatok valo létel, szeretettel valo részvétel, gyengéd bánás töletek kedveseim. – Emi haza jöt Vasárnap, hetfőn eljöt a Gyarmati Pap, it mulatot <csütörtök> szerdáig reggel ment el, igen mulatságos.

Már ma kapot Emi levelet Herkovitstól, írja hogy a Sogorod Exce-lenciás let, igen örülök és az édes Mamának szivemből gratulálok, a kit számtalanszor csokolok. – Emi már Pesten tudta H: Pista házasságát 15^{odik} szeptemberbe lesz a lakadalom én mondhatom hogy örülök, okossan házasodik, jó Család, igen finom, nem egészen gyerek, und

alte liebe rosstet nicht.* – Borsodi még mindég beteg ma is patékába küld. – Kedves Annám légy oly szives ebből a bizonyosbol még 4^{1/4} rőföt venni, mert nagyon sajnálom Károlykát, hogy néki tsunyáb és gyengéb legyen, kivált ha uj tanito jön, még azt gondolná hogy sze-gény árvát roszabol ruházom, a mitől Isten mentsen meg. – Hogy jön-nek ki a ruhájókal? mindig félelemben vagyok ha a nadrágjok szét sza-kad hogy lesznek? ezt az uj ruhát pedig nem tsináltathatom mert uj mértéket is kel venni. – 6 rőf perkált kérlek vegyél két rőf széleségűt, nem kel igen finomnak lenni bugyira és szoknyára 32 garason sájnba tartota itt a minap egy zsidó, de valaki jöt el mult a vevés. – Itten kül-dők 12 uj forintot, ha kevés talál lenni tód meg kérlek kedves Annám. – A fiutskáknak pedig küldök egy egy pákli 10 krajczárosokat rekrá-czio pénznek, azt el felejtettem nekik a minap hagyni.

Kunsztnéától vegyél számokra fesűt, 6 plajbászt, de csak ketőt ve-gyenek magoknak, a töbi az enyim, tudni illik Contora. – Még a Pin-czi határba voltam, észre vettem hogy ott maradt a galérom, de van fekete, a fehér ingeket meg ijedésemre a ládába találtam. – Miksát a kit számtalanszor csokolatok kérem irasa meg általad, hol lehet a cu-ponokat fel venni? mi kel hozá, vagy még jób volna a tökét is ha fel lehetne venni, a takaréknál tárbba tenném, hogy ugy ne járjon szegény Károly mint Czeh mondota hogy valami paripáért kel 90 pengőt B. Károlynak kapni, mái napig se kapta, Herkovits által kerestem, a felelet, az irás el tévet és így nem adták. – Serédiné ismét irt 2 kosztos véget 300 f minden comoditás, az egy leányt nevelésbe adja, a fiut Pestre két üres szobája lesz, Te benned van leg nagyob bizodalma. – Isten áldjon meg ezerszer csokolom minyátokat holtig maradok szerető Anna.

*És régi szerelem nem rozsdásodik.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 23.
[Alsósztrégova], 1861. dec. 8. vasárnap

Végül is Károlyi László szerzett állást Borsodynak, aki 1861 őszétől Lőcsén tanított. Bory László, a sztrégovai tisztartó fia, aki Madách Imrét készítette fel ügyvédi vizsgáira, meghalt.

Kedves szeretett jó Annám!

Orákat üllök magam, avval a gondolattal foglalatoskodva mi baja lehet az én kedves Annámnak? hogy nem ír? a leg nagyobb szivbéli szorongatásokat álom ki, ha beteg volna írna Miksa; ha hon nem volna oly soká nem szoktál mulatni, így ezer gondolatjaim vannak – azért kedves szeretett jó Annám iras, írjál – ne kinez tovább, tudod hogy szeretlek – nints senkim náladon kívül, a kit tudok hogy szerecz – a Károly is minden nap elő hoz, de minjában de annál nehezebbem – Mindennap áldom kedves jó Sogorod a ki oly rövid idő alatt anyi jót tett általatok első hogy Borsoditol meg szabadított. – Másodszor Bori Laczinak ingyen helyet szerzet, a ki szegény jó történt meg is halt. – harmadszor Herkovits is helyet kapot. – Minő különös most hogy az a lárma meg szűnt, gondolom még az egész falu is csodálja azt a csendeséget, Divald azt a viczet mondota, hogy ő a zsidot és Henriczit is tanította egyszersmind. – Anna szeretett egyetlen Annám elég hogy enyit irtam mivel Te meg nem örvendesz kedves leveledel. – Mamát Miksát számtalanszor csokolom, Téged kedves Annám szivemből öllelek Isten oltalmába ajánlak meg nem szünök lenni holtig szerető N anyád

8dik Dec: 861

Anna

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 25.
[Alsósztrégova], 1862. jan. 24. péntek

Úgy látszik, katonák voltak beszállásolva Alsósztrégován. Jantsó az új nevelő, talán széplaki Jancsó Sándor (? – 1885. előtt; SZ 5. 349.). A levél végén említett tisztartó már nem Bory István, mivel ő korára való tekintettel visszavonult, hanem Philipp Károly. Madách Imre ekkor vitte főművének egy példányát Vanyarcra Veres Pálnak (1815. dec. 14.–1886. máj.; Rudnay Józsefné–Szigethy Gyuláné: Veres Pálné Beniczky Hermin élete és működése. Bp. 1902. 22., 104.) és feleségének, Veres Pálné Beniczky Herminnek (Lázi-pusztá [Nógrád], 1815. dec. 13-ig/Losonc, dec. 13.–Váchartyán, 1895. szept. 28./Vanyarc, okt. 1.), Veres Gyula egyébként a testvére ill. sógora a házaspárnak; lányuk, Veres Szilárda (1841. szept. 14.–?; MN 2. 543.) Rudnay Józsefhez ment férjhez; első gyermeke ifj. Rudnay József (Vanyarc, 1861. dec. 17.–Váchartyán, 1880. okt. 13.; Rudnay Józsefné Veres Szilárda: Emlékeim. Bp. é. n. [1922?] 133., MN 2. 543.). Nina Ité Anna, Ára Madách Borbála (Csesztve, 1853. ápr. 2./28.–Bp., 1914. nov. 7–8.; A 289., Országos Ideg- és Elmeógyógyászati Intézet Múzeuma).

24 Jan: 1862

Kedves Szeretett jó Annám!

Valahára el mentek a katonák csőtörtőkön reggel, a Kapitány Sziber, a Hadnag[y] Umlauf, öt közlegény, Pápa, és egy komiszárius, ide rendelték több katonákat a kiket innen szét küldözöt – kardosan jötek hozzám este bútsúzni igen iledelmesek voltak. –

Jantsó el végezte rendessen a Váczi utat, és az egész utra 9 forintot számolt, könyvekre nem volt szükség, csak szavalni való volt szükséges, a többi tudományt már csak repetálják, csak az az egy kelemetlen

hogy Február végével vagy Marczius elejével minden esetre bé kel menni – én a ruha véget vagyok leg nagyob zavarba, az útra nem bú-súlok arra majd bé pakoljuk mint Pinczre, de a csilagtól a Pijáristák-hoz, ugyan nem messze, a nagy kaputbol metamorforizot ruha Ká-rolynak nem megy az új ruhájára – mert ki tudja nem <meg> mennek é esztendőre Pestre, és addig ismét ki nő Károly – ird meg Annátska mit gondolsz? – talán addig meleg is lesz. –

Erzsivel nagy bajom van, erővel hozám akar jönni szolgálni, abból pedig elég volt anyi, Vargusné szerzet egy szobaleányt, Kántor leánya de nem írja honnan, első Febr. küldök érte Losoncra 24 f új éveig – erzsi a fizetésnél soha se elégszik. – Ha kendert akarsz még fonatni, akkor a kotsis ki is hozhatná. – Károly igen szorgalmatos a szavalni valót minden este nálam írja, mivel csak egy könyvek van, ez is rongyos a Tisztartótól van. – Emi Veres Gyulával Vanyarczra ment pál napra. Szilárdnak fia van Josef. – Törökékről ezer anecdotát beszélnek Sándor a Kaszinoba lakik nagy játék Compagnia van Benyiczki gyula, Kováts, Petyko és több minden nap 6 vagy 7 száz f. foray az ösmerős tisztel egy szobába lakik S. dor. ő pedig mind untalan Losonczon, vagy pedig a falu végén való malomba. – Már eleget pletykáztam a jó Mamát csokolom, jó Miksával együtt Téged kedves Annám öllelek Isten oltalmába ajánlva meg nem szünök lenni szerető

n: Anyád Anna

Nina Ára és a fiutskák csokolnak.

183.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 26. [Alsósztrégova], 1862. márc. (!) 5. szerda

A levél több szempontból is talányos. Túl azon, hogy nem tudjuk, melyik Mocsáriné halhatott meg, a levél datálását is kétkedéssel kell illet-nünk. Két körülmény utal arra, hogy nem február 5-én, hanem március

5-én íródott a levél. Az egyik: az előző levélben arról van szó, hogy majd február végén vagy március elején kell bemenni Vácra (vizsgáz-ni), s itt arról olvashatunk, hogy 25-én az elutazás meg is történt. Ilyen nagyot azonban nem tévedhet a levélíró, hiszen ez azt jelentené, hogy előző levelének írása után rögtön másnap Vácra utaztak volna a fiú unokák. Az utazásra tehát nyilván február 25. és március 2. között került sor. A másik: február 3-án hétfőn nem volt Alsósztrégován esküvő, legalábbis katolikus esküvő bizonyosan nem volt. Volt viszont március 3-án hétfőn, s a vőlegényt valóban Józsefnek hívták, bizonyíthatóan részt vettek rajta a Madách család tagjai, bár nem Madách Imre volt a tanú. E két körülmény együttesen alátámasztja, hogy a valódi dátum: március 5-e.

Ami mármost az esküvőt illeti, a vőlegény Gazdik József volt (23 éves), a menyasszony Faitner Jozefa (19 éves), a két tanú pedig Ma-dách Aladár és ifj. Balogh Károly. Bár a Pepi névvel való utalás arra enged következtetni, hogy a levélíró közeli ismerőséről lehet szó, valójában inkább a menyasszonynak a családdal való kapcsolatát ismerjük. Faitner Jozefa édesanyja ugyanis az a Philipp Mária, akinek ezidőtájt már Philipp Károly, a Madách család tisztartója a férje. Az esküvő résztvevői közül Vernernét ismerjük még. Ő Verner Bálint férje, Egri Mária, akinek 1835. júl. 12-én Amália névre keresztelt gyermekénél Madách Imre és Madách Anna voltak a keresztszülők.

A „noszolyu leányok” bizonyára Madách Ára (Borbála) és talán az egy évvel későbbi levélben szereplő Pongrácz Paulina.

Kedves Szeretett jó Annám!

Ki nem mondhatom minő részvételel olvastam kedves soraidat, sze-gény jó Mocsáriné halálát, de kivált kedves jó Mamád igen búsit, nem lesz é következése egészségére nézve? ha az idő és az út job let volna azonnal sijtettem volna karjaitok közé. – A Fiutskák 25-be mentek va-izra és csak másodikba jöttek haza Károlynál mulattak egy nap, de minő nagy volt örömöm mindenben ki tünöt kaptak, azt az örömet ki nem mondhatom, hogy minden lárma verés nélkül így történt, mert ha a fiuk mondták hogy így vagy úgy már menyit tanultak, és hogy tud-

ják a leczkéjüket akkor Emi mindég azt mondta a végén patan az ostor, a cselédség is oly részt vet, úgy mint András szakáts, tudakozták hogy írásba hozták é, mert ők is félelembe voltak – Szegény jó Károlykának sokon kellett keresztül küzdeni, annál a sz.-re való, de azt személyesen beszélem néked kedves jó Annátskám. Egy hétig feküdt a levél papiros az asztalkámon, de minyájan mondoták hogy ne irjak mert el jössz, szobát is fűtetett a Nina, de most már ismét ki vagyunk öntve. – Hetfőn volt a Pepi lakadalma kedden el vitték, négy kotsival mentek az ide való 4 lóv vitte a menyaszont és völegényt, Csikányiné leányával, Vernerné leányával, és többi Kántorok, oskola mester és más egyéb mentek, Ára Paulin noszolyu leányok voltak, a két fiu vezete a menyaszonyt az oltárhoz, Emi bizonyosság volt, 26 ültek az asztalnál reggelig táncoltak abba a volt szoba leány szobába, az én volt háló szobámba pipáztak az urak, a szakáts főzöt – én ide haza egy szolgálóval magam voltam <ide haza> a mieink 12 orakor jöttek haza

Már allig várom hogy oলেখesek szeretett jó Annám addig is Isten oltalmába ajánlak kedves jó Mamát Miksával együtt számtalanszor csokolom, Téged öllelek maradok holtig szerető nanyád

5^{dik} Feb: 862

Anna

Az Aranak megint el jöt a baja, az egy füle egészen sebes, de jó nagy muskatli leveleket kötötünk a koszoruba hogy be takarja.

1863

184.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 18. [Alsósztrégova, 1863. febr. körül?]

A levél végének „de már kifelé megyünk” utalása alapján tél vége lehet; Madách Jolán (Csesztve, 1851. jún. 7./11.–Losonc, 1923. k.; A 289.) már Sztregován van, s Madách Imre még él, így 1863 ill. 1864

eleje a két szoba jöhető időszak, de a Jolánkára tett utalás miatt inkább az előbbi; még csak rövid ideje tartózkodhat Sztregován. [Madách Jolán születésének dátumát („pünkösdi szombatján”) Madách Imre közli, 1851. jún. 12-én Madách Annának írt levelében (OSZK Kt. Levelestár).]

Kedves szeretett jó Annám!

Már oly régen kívántam Néked kedvesem írni, és a sok meg lepetéseket meg köszöni, Forgách szerint minyájan *Paf* voltunk kedves Annátskám hogy tudtad azt mind ki gondolni, de csak iljen láng ésszel lenni mint Te Édesem, a gyermekek az öregekkel együtt ki mondhatatlan örültek, az Ünepen által jó napot tsináltunk magunknak, az igen sok és jó Comedenciával, Isten áldjon meg kedves Annám. – Károlyék is meg leptek mert nem reményiletem hogy el jönnek tudom hogy titeket is meg leptek. – Hogy vagy kedves Annám jó Miksa? a kit számtalanszor csokolok. – A fiutskák szorgalmatosan tanulnak, Károlynak a gyomra igen gyenge nagyon búsit, pedig most már igen vigyáz magára, vatsorára csak egy ételt eszik, és azt is igen keveset – A leánykáknak el kelne a Te dreszurod, nékem nagyon ügyetlennek néznek ki a Jolán már ugyan belé kapot a német nyelvben, dél előtt én olvastatom németül mind a ketőt, franciaul is olvas és már abba is kezd beszélni de másképp a viselete nem oljan mint én kívánám – egészen el vagyunk zárva az egész világtól – Csak Henricziéknél lesz holnap vendégség de nem tudom minő czim allat a szakáts aszpikot, 2 tortát tsinál nekik –

A leánykák igen köszönik a nekik küldöt szép ajándékot és csokolnak, igen kér Jolán ha egy neczelő főt küldenék [!] neki, ő el vesztette a konyhába, és többé vissza nem kapta, ha lehetne levélbe, ha úgy nem lehet Kunsztné által, most ugyan egészen vagyunk el zárva Losonczrul sajnálunk embert küldeni. – Kedves egyetlen jó Annám én ugyan meg irtam a levelet de Te édesem hogy fogon olvasni azt reád bizom mert már megint se penám se tintám nem akar szolgálni.

Mindég az ujaimon olvasom mióta nem látalak, egész örökség de már ki felé megyünk – Ezerszer csokolak mind ketötököt holtig maradok szerető

n: anyád Anna

Minyáján Emivel együtt csokolnak. –

185.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 27. [Alsósztrégova], 1863. jún. 23. kedd

Jean családnevét nem ismerjük; a fiúkat (Madách Aladár és Balogh Károly) tanította franciára, utóbbi „A turóci francia” fejezetcím alatt szól róla az emlékirataiban. Ő is botrányos körülmények között távozhatott Alsósztrégováról, bár az emlékirat szerint rövidebb időt töltött ott, s a feszültségek után gyorsabban távozott, mint Borsody Miklós.

Kedves szeretett jó Annám!

Hogy Jean más büntetést nem kapot csak harmadnapig lánczon volt a bironál, még a Csendőr eljött Gátsrol a ki Gyarmatra vezete volna, ott egy pár holnapig ülni a törvény szék előtt, Ninának a neve fel forgva volna; és Butlernek a valatása a melybe a szakáts azt mondja, francziául beszéltek, Nina simogatta (a mi nem igaz) és utoljára pofozkodás let belőle egy néhány hónapig ült volna Gyarmaton, és így szerentsétlené tettük volna utoljára Emin tölthete volna boszuját de én kéz allat üzentem hogy kövesse meg Ninát, az allat pedig eléb Aladáral, később Károlyal reá beszéltettem, hogy ha meg követné engedne meg neki, nagy nehezen Ninát reá lehetett venni, és így történt azoknak szemek előtt a kik előtt történt sirás közt meg követte és így 3 ora allat el kellett neki Sztregovárol menni.

Kedves leveled igen meg szomorított mivel látom hogy nem egész testel lélekel vagy rajta hogy meg gyógyulyál kedves jó Annám, tudod pedig hogy jó Miksa, és én boldogságom rajtad fűg – hid el kedves lelkem erőszakal maga le győzősével lehet magán erőt venni mert így semmiféle orvos ki nem gyógyíthat, én képzelem jó Miksát ha töled így levelet kap mily szivbéli fájdalma van, az unalmat el nem üzheti, ott jelen nem lehet a be és ki valo utazása költségbe kerül, és a gazdaságnál valo veszteség hon nem léte allat sokra megy – így kedves Annám Téged minjában okos személynek tartunk, ne had el magad egészen unalomnak, vidítsd fel magad a jövőre gondoljál, jó férjed hogy szeret mindenek felet ne busidsz légy vidám – én töröm az eszem hogy lehet az idődet rövidíteni? az ablakon néz ki engem az igen mulat, Pasziánszt tsinálj, aproságos munkát vegyél elédbbe, de meg ne erőltess magad kedves Anna. Labrinak is nem sokára lesz lakadalma: a fiuk 27dikén Peténybe mennek, ha vissza jön Károly majd ír az is igen búsul rajtad kedves jó Annám, minjában igen nagy részt veszünk bajodon és helyheztetéseden, de jó az Isten jót ad csak bizunk benne Szivemből öllelek csokolak minjájával együtt, Emi különösen reám bizta kívánságát holtig maradok szerető nagy

anyád Anna

186.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 29. [Alsósztrégova], 1863. okt. 4. vasárnap

A levél tanúsága szerint Majthényi Anna szept. 27-én vasárnap indult el Alsósztrégováról, majd Csesztvén, Pesten és ismét Csesztvén töltött el egy vagy több napot, s a levélírás előtti napon, tehát 3-án szombaton érkezett vissza lakhelyére. Sajnos a levél egyéb utalásaiból nem derül ki, hogy a közbenső időszakban hol és mikor töltött el több napot. Mindenesetre érdekes, hogy Pesten találkozott Madách Imrével; bár a mondat értelmezése bizonytalan, mégis ez látszik valószínűbbnek, mint-

sem az a másik lehetőség, hogy együtt utaztak volna. Madách Imre tehát szintén Pesten van, ha nem is a levél írásakor, de legalábbis valamikor szeptember végén. Balassa nyilván az orvos Balassa János, aki a címzett valamint Madách Imre gyógykezelésében segédkezett volna.

Csesztvén valóban sikerült tanítót találni Madách Károly fiai mellé: Kálnay Nándort (Léva, 1842. máj. 23.–Csesztve, 1911. máj. 6./8.; SZ 5. 884–886., Krónikás évkönyvem II. Balassagyarmat 1913. 103–104.), aki évtizedek múltán megírja majd Csesztve község történetét, aztán közzéteszi naplójegyzeteit. Ezekből kitűnik, hogy 1863. okt. 1-től volt nevelő Csesztvén, ahová Nagycsalomjáról, Bolgár Gábortól került, visszaemlékezése szerint az előző napon, szept. 30-án. Kálnay azt írja, hogy Madách Imre ekkor már, tehát szept. 30-án ott tartózkodott Arany Jánossal, majd másnap, vagyis okt. 1-én továbbmentek Alsósztrégovára (Krónikás évkönyvem I. 4–5.). Mostanáig kétségesnek látszott, valóban járt-e másodízben Arany János Csesztvén, vagy esetleg Kálnay az 1862. júl. 7–8-i látogatásra emlékezett vissza. Ez a levél egyértelművé teszi, hogy Kálnay csak ekkor került Csesztvére, s mivel Majthényi Anna mint addig ismeretlen személyt mutatja be őt, ezért gyakorlatilag kizárt a tévedés. Érdekes, hogy a levélíró nem utal Arany Jánosra. Ennek az is oka lehet, hogy Madách és Arany már előbb elindultak Csesztvére, majd onnan rövid tartózkodás után Sztrégovára, mint ahogy Majthényi Anna visszaindult volna Pestről, így nem találkozott Arany Jánossal. Ha az oda- és a visszaút során a levélíró valóban csak egy-egy éjszakát töltött Csesztvén, úgy szept. 28. este és okt. 1. között legalábbis Pesten tartózkodott.

A két fiú: Madách Aladár és Balogh Károly, úgy látszik ők, továbbá Pass András és a kocsis utaztak a nagymamával Pestre.

Kedves Szeretett jó Annám!

Mindjár avval kezdem Balasa Bétsbe volt és tsak 20dik után érkezik haza. Képzelheted kedvesem minő kelemetlenül hatot reám, a mi leg jobban érdekelt, Te miatad szeretett Annám és így ez már siker nélkül volt – késő fél kilenczre értem Pestre, a két fiu Jantsi, és én Emit nem tudtam reá venni Balasához menyen, de most jó volt hogy bé nem

ment. – Korán reggel el küldöttem leveled, és az én biletem, az inas vissza nem adta, tehát nála maradt; most gondolom jó volna néki írni és a levélre hivatkozni – A második dolgom se sikerült úgy mint a paplan csinálás 7 f kér egyér egy egy gombér 5 x, és így ez nekem igen soknak látszot, mivel veres perkál paplan 5, a nagyob 6 a leg nagyob 7 forint azért ezt se hagytam ott. – A csipkét meg vetem; és így a comisioknak vége, a mit reám biztál kedves Annám. Te édes jó Annám oly jó voltál és meg leptél a ki varot zsebkendőkel a mit igen köszönök, igen gyönyörűn van ki varva; haza jövet már itt találtam. – Vasárnap indultam Csesztvén aludtam de minyájan fel keltünk a nagy zengés és villámlás véget, fél kilenczkor értünk a gözösön Pestr[e] az angol királynéhez, még este adtam Andrásnak a levelet, reggel tiz orakor a takaré k tárba mentem a couponokból lévő 190 f Károlytól bé tettem, anyi sok esztendei kamatot, Pongrácz a Capitálisról valo írásokat 900 forint által adta. – Dél után sehová se mehetem a fejem szörnyen fajt, hasfájásom és iszonyu katarust és náthát kaptam egész délután feküdtem a fiukat el küldöttem a színházba én magam voltam és reggel 6^{1/2} orakor el indultunk Csesztvén egy napot mulattam és tegnap este haza értem, a Csesztvei fiuk kaptak tanitot az okvetetlen már nagyon szükséges volt igen tiszteséges ki nézesü, Bolgárnál két évig tanitot 200 uj pénz fizetése lesz a – Liczéért (?) valo 4040 forintot nem sokára Karoly megy fel venni. – latod kedves jo Annám minő rosz a penám papiros is a Conzeptus véget nem kel csak már én Titeket kedvesseim ölelhetnélek de addig is csokolak jó Miksával együt Isten oltalmaba ajánlak meg nem szünök lenni szerető nagy

anyád Anna

4^{dik} october
1863.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 30.
[Alsósztrégova], 1863. okt. 28. szerda

Balassa itt is Balassa János dr., az alispán Pongrácz Károly (NI 9. 416.). A különben kiterjedt iglói és zabari Szontagh családban az István név meglehetősen ritka volt. Talán Szontagh V. Pál unokaöccsére, Szontagh II. Istvánra történik utalás a levélben (1839–?; NI 10. 822.).

Kedves Szeretett jó Annám!

Csudálkozni fogsz hogy oly hamar felelek, de mivel több holmira szükségem vagyok, és egyszersmind pulykákat is bé küldök el adni, tehát mindjárt feleltem – és mivel nints reménységem Téged mentől eléb láthatni a mint leveledből értem – Igen örülök hogy Balasa felelt csak kérlek tartsd magad egészen Balasa jóvá hagyása szerint, hogy minjájun[k] öröme a kik anyira szeretünk egészségedet kedves Annám visza nyerd reményem ha Balasához méssz hogy Sztrégován meg pihensz

Pongrácz Alispány nálunk volt és ajánlota magát hogy még a bent levő Capitálist vagy is Status obligacziokat ki veszi a modját már mondotta Eminek már tettük is volna csak nem tudjuk hogy Te ki vetted é már az egészet, Károly kapot 900 vagy 950re obligacziot – ha Te nem vetél ki, tehát együtt kelene a folyamodást bé adni azért felelj kérlek erre – Károly már meg kapta a portraikat – Igen fájt neki hogy nem írsz neki egy pár sort – Eminek a szeme egészen jó, csokol mind a ketőtokot velem együtt.

Szontag Pista hált it az iczaka még mindig igen különös. Csesztvéről nehezen jönnek ott is ki ütöt a marha dög csak szegény Károlyt meg kéménlené.

Evvel a ruhával kedveskedtek kedves jó Annám nekem nints szükségem reá, itt kuldom a Journalt is, ved jó szível egyetlen jó Annám.– Miksát véled együtt öllelek csokolak Isten oltalmába ajánlak meg nem szünök lenni szerető n anyád Anna

Minyájan szivekből csokolnak

28^{dik} oct
 1863

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 31.
[Alsósztrégova], 1863. dec. 12. szombat

Úgy látszik, Madách Imre ellátogatott Pincze unokahúgához, s Divald Gusztáv plébános is megnyugtató híreket hozott a betegről. Madách Imre hosszabb utat tett meg baráti társaságban; Kálnay Nándor szerint november közepén volt Csesztvén, s éjszaka köhögött (Csesztve község története és leírása. Bp. 1884. 24.), bár nem említi, hogy más is lett volna a társaságában. Pető valójában Pető-pusztá, Szécsénykovácsihoz tartozó település; nem tudjuk, ki élt ott Madách ismerősei közül.

Somogyiék, akiket a levélíró ki nem állhat, Somogyi Ferenc (róla Madách Mária leveleiben olvashattunk korábban), immár második feleségével, Madách Karolinával, Zoltán pedig a fiuk, Somogyi Zoltán (1848–?; NI 10. 291.).

Kedves Szeretett jó Annám!

Már Emi beszélte nagy öröömre hogy jó nézel ki, jó kedvű, és már minden érdekel, a mi a visza tért egészségnek bizonyos jele, most újra beszélte Divald hogy jó Miksával a kit számtalanszor csokolok, öszejöt Losonczon és mind ezt ujitotta, nem adhatunk elegendő hálát a mindenhatónak, de már most igen kel örizni ezen kintset az egeségedet, a mi minjájunknak anyi bút okozot – nem veszít senki anyit mint én, hogy oly soká nem látlak kedvesem de semmi árér ne jőj kedves Annám csak csuppán Balasa engedelme[vel] azt is csak tavaszal melegen és igen jó úton – Te kedves jó Annám, kis Protomedikusom rossz utat, időt, nem néztél, és eljötél, nekem lelki és testi meg nyugvásom-

ra, úgy volt nékem mint ha örző angyalomat látam volna – Emi tiz nap volt Veres Gyulával, Vanyarczon, Horpácson, Csesztvén, Petön, Gyarmaton; Szilágyinak semmi baja csak a bal keze zsugorodot és az ór[r]a vékonyab – Károly Emával még a télen 24 órára Pestre megy, Karátsonyra nehezen jönnek, talán csak maga Matoltsi lesz itt. – Somogyiék ígérkeztek de reményem nem jönnek azok kiálthatatlanok, egy 65 éves Pap tanítója van a kit Zoltán furkonak nevez, egész nap együtt pipáznak, és ditsekszik hogy azt tehetnek a mit akarnak, prosit, jó fog kisülni az exament. – A mi fiutskáink szorgalmatosan tanulnak, idejek nints irni hanem csokolnak Emi és a leánykakal az az Ninával is – Minjáján boldog ünepeket kívánunk, a Mindenható adjon jó egészséget, kedves egyetlen jó Annám szeres mint Teg[ed] szeret holtig szerető n:

anyád Anna

12^{dik} Dec:
1863

1864

189.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 28. Alsósztrégova, 1864. máj. 18. szerda

Madách Imre egyre gyakrabban beteg, bár éppenséggel a majálist Csesztvén és Ribán töltötte; úgy látszik, fiának, akit leendő gyámja, Veres Gyula kísért el Nógrádszakálból Csesztvére, egyedül kellett Pestre utaznia. Mint egy későbbi levélből kitűnik, hólyagos himlő (Friesel) járvány volt ekkortájt; talán ezért kellett Aladárnak Argenti Dömétől bizonyítványt kapnia (nyilván a tünetmentességéről). András Pass András. Henrici Ágostonnak a levélből ítélve újabb választottja van, aki katolikus, s ez akadályozza egybekelésüket. Sréter bizonyára a Felsősztrégován élő Sréter Miklós, legalábbis ő az, aki igen rossz verseket ír.

304

Csikányi talán a Panyidarócon birtokos Csikány Gábor (NI 3. 165.). Ami a levél végén említett esküvőt illeti, báró Buttler Henrik (1825–Nándorkelecsény, 1910. máj. 30./Kislibercse jún. 2.) első felesége, Pongrácz Zsuzsanna volt (Lóc, ?–1864), második feleségét, Pongrácz Paulinát (1835. k. – Lóc, 1907. okt. 8./10.) épp ekkoriban készült feleségül venni (GJ 1. 233.). A sok név közül Algever bizonyos Algever Soma mérnök, Kovátsi Fülekkovácsi; vélhetően inkább a zongora vásárlásának helyszíne, s a közelebbről nem ismert Prónaynak a tartózkodási helye, hiszen Veres Gyula Nógrádszakálban élt.

Sztrégova 18^{an} Maj 864

Kedves Szeretett jó Annám!

Aladár 16dikán ment el leg jobb egészségben délre Szakálba, Gyula el kisírte Csesztvére, reggel Gyarmatra 8 orakor indult Váczi kotsin Gyula jelenlétébe. Négy órakor reménlet Pestre érni, és a Paktáskát Sneidernél le tenni, úgy a klastrom kapu allat az egész oskolát defilírozni látni, és természetesen Károlyt ölelni a ki bizonyosan igen meg volt lepve. – Ugy Argentitól még az este vagy reggel ki venni a bizonyítványt – és pénteken bé adni. – Néked kedves Annám a látogatást igen köszöni és igen csokol jó Miksával együtt, el meneteledkor hogy nem lehetett véled igen sajnálta akkor sietette András leg jobban az öltözködést, és még is el késet. – Az nap már gyültek az öszve íráshoz mikor el mentél.

Négy napig tartot csak most pihentem ki – a fundus instructust is adoságnak be dictáltam a Te, és Károly részéről. – Hála Istennek ennek is vége van, a szörnyű szomorúság után, Károly is itt volt, egy ülnők, az igen jó Csikányi, a ki leg többet dolgozott, egy kanczelista Lehoczi Algever, egy Vadász a Károly meg elégszik hogy a leánykák nem lesznek utolsó partiák. – Gyula visza tértébe Gyarmatrol, Kovátsiba Pronaitól meg vet egy Clavirt, a mit már régen szemel tartot, nem tudom a N^oro Eins vagy N^oro Zwey* felesége után tudjuk hogy egy se soká használatot. –

*1. vagy 2. számú.

305

Henriczivel még mindég tart a Comedia anyira hogy ön gyilkolással ijeszti – az anyának is iratott hogy nints é ki fogása, a leánynak úgy látszik van hajlandósága, azt gondolja hogy meg maradhat a hitébe, gondolom a luteránusok mondják hogy csak vegye el, akkor neki rohannak mind az előjároi mind a község <és> hivatal el vesztéssel fognak fel lépni, és így kéntelen lesz át menni, ezt én néki mondtam de ő gondolja hogy ő eléb biztosítani fogja magát mind azért én semmi se adok. – Ha szét megy itt meg nem maradhat, a mint mondja a mit nagyon sajnálna, de nálunk is veszteség volna – A másik P. pedig más parokiát keres Antal falván, és ezt Sretertől tudom, a jelen létébe mondtotta, a mi nem is tagadot de mondotta hogy nem kereste, de én azt mondom senkit nem kínálnak ha nem kér – Sreter avval a kérésel jöt Martinához hogy a verseit igaziba ki [adja] de ő szoval fogja mondani hogy igen jók írásban nem akarja magát prostitualtatni – ha írva volna minden embernek mutogatná –

Fogja kedves jó Miksám a kit számtalanszor csokolok mondani kedves Annámmal de beszédes lett a nagymama, de a sok beszéd után még egyszer mind ketőtöket öllelek csokolak Isten oltalmába ajánlak meg nem szünök lenni szerető anyád Anna

Károlynak el kultem kosztér 100 f Butler lakadalma Paulinál 2 holnap mulva lesz. –

190.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyné Huszár Annához. 32. [Alsósztrégova], 1864. jún. 11. szombat

A család hólyagos himlőben (Friesel vagy „népiesen” frizli, friszli) szenved. Nem tudjuk, ki lehet „Tontsi”, akire két helyen is utal a levélíró, sem azt, hogy kicsoda János. Pongrácz a megye főorvosa, felsőőri Pongrácz Mihály (1804. k.–Bp., 1879. márc. 22.; SZ 10. 1411., NI 9. 451–452.). Szinnyei abszurd adatot közöl származására nézve, amennyiben Felsőőrt Veszprém megyei helységnek gondolja. Ilyen

te-

lepülés csak Vas vármegyében van (ill. volt, hiszen ma Ausztriához tartozik a település), s a család is onnan ered. Veszprém vármegyében (ill. Pongrácz Mihály születésének idején még nem is ott, hanem Zalában) csak Felsőőr van, de nem tudunk róla, hogy a családnak ott is élt volna tagja.

Kedves Szeretett Annám!

Pongrácztól halotam hogy kelis volt a kezeden, de reményilem hogy már jobban vagy – Azt tudod hogy Jolánnak frizlie volt, egy hétre Ara kapta, most pedig Emi és Károly fekszenek benne, Eminek oly köhögéssel jöt, hogy lélegezni se hagyta – el küldtem Pongráczér, de csak ugyan frizlinek ösmérte, és az ágyba kergete, Ara a Ninával, Károly a zöld szobába Emi a Kis szobájába fekszik, Jolán már fel van, még Aladár és Janos hátra van csak hála Istennek hogy sok izadás után veszedelem nélkül át esnek. – Itten folytonos szél és semmi eső, nézem mindég a felyhőket mennek é Pincre? Henriczi Pestre ment egy hétig ott mulat – Mikor látlak kedves Annám reményiletem hogy én mehetek tikteket öllelhetni, de most, de most lehetetlen, a betegek is csokolnak, én jó Miksával együtt és Tontsit öllelek Isten oltalmába ajánlak maradok holtig szerető

11dik Juni 864

nagy anyád Anna

Egy zsebkendő van ot kedves jó Annám, ma ment el Pongrácz, Eminek a szája igen fáj belül, Károlynak iszonyu has menése van, nem tudom nem kel é még egyszer ki hozatni. – Voltam felelemben hogy Te szeretett Annám, vagy Tontsi el vitétek innen a friszlit, mert mint Pongrácz mondja hatszor hétszer is meg lehet kapni, de azt halom hogy Losonczon is nagyba van Isten áldjon meg szeretet Annám

**OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 33.
[Alsósztrégo, 1864. jún. 11. után]**

A „családi” betegség adja a támpontot a keltezéshez; úgy látszik kb. két-három héttel későbbi ez a levél, mint az előző. A címzett a jelekből ítélve igen drága, előkelő helyen kívánja gyógykezeltetni magát; mivel féltestvére, Balogh Károly utal rá emlékirataiban, hogy Károlyi Miksáné megfordult Ischlben is, nem kizárt, hogy ezúttal is Ischl az a méregdrága hely, ahová készül. Madách Imre még mindig beteg.

Kedves szeretett jó Annátskám

Tegnap kaptam leveled sietek írni a kelementlenre anyiból kelementest írni, hogy már minjában Isten kegyelméből szerentsésszen tul estek, három hétig tartot a nagy baj – de tegnap először minjában már az asztalnál etünk. – Ki nem mondhatom hogy szomorít hogy olyan hoszu távolyság előtt nem ölelhetlek, és jó Miksának nem köszönhetem irántad valo ki mondhatatlan jóságát, ebbe a retentő idő járásba – de ha enyire lát Balasa meg javulva talántalán nem is merem ki mondani talán másra fordul – én az Istenbe bizakodom – az egész a leg nagyob kints a[z] tagadhatatlan de leg alláb kedvez jó Annám ne busuly ha nagy költségbe fog kerülni – ki mondhatatlan drágának mondják ezt a fürdőt, egy szoba régen 3 f pengő volt, most gondolom még drágáb, és az élellem; de ez mind semmi, az egész vissza nyéréseért a mi minjájunkat boldogit[.] Kedves személyed meg tartása azért kedves jó Annám okos férj kezén vagy bizd magad egészen ő, és Balasára csak ne búsuly, mert máskép semmi sem használ légy meg győződve hogy minyában ki mondhatatlan szeretünk, Téged Isten oltalmába ajánlak jó Miksát csokolom, holtig meg nem szünök lenni szerető N anyád Anna

Minjában csokolnak, Károly már ma tanul. Emi és Károly leg roszabul néznek ki. – botsásd hogy ily retentőképen írtam de igen sijetem már it al a nyakamon

**OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 34.
[Alsósztrégo, 1864. okt. 24. hétfő]**

Madách Imre meghalt, a „fiutskák”, Madách Aladár és Balogh Károly Pesten tanulnak, s onnan leveleznek Károlyi Miksánéval (Madách Imre halálának leírását is egy ilyen levélből ismerjük, amelyet Károlyiné Huszár Anna írt 1864. okt. 15-én Pincen unokatestvérének, Madách Aladárnak). A két leány unoka, Madách Jolán és Madách Borbála (Ára) mellé talált nevelőnőt a levélíró. A szokatlan írásmód ellenére az látszik a legvalószínűbbnek, hogy Vörösné valójában Veres Gyuláné Kheberich Etelka, ott ugyanis több leánygyermek van a családban, míg a másik közeli Veres családban, Veres Páléknál az egyetlen gyermek, Szilárda már rég felnőtt.

Kedves Szeretett jó Annám!

Írni nem vagyok képes, csak röviden akarlak tudositani Gouvernant lesz, már első novembertől lehetne, de nem vagyunk hozzá el készülve, 7 esztendeig volt Vörösnénél de hogy híják nem tudom melyiknél volt, egy levelet látam a Gouvernántól, igen szép írás stílus, egy szoval igen tökéletes három leánykált nevelt, igen jó zongoráz, és 400 forintot kap. – A fiutskákrol mit tudsz? ezerszer csokolak Miksával együt Isten oltalmába ajánlak kedves jó Annám szeres mint én holtig

24 oct: 1864

szerető N anyád
Anna

Most érkezet egy recompacke Werthe* 35 f gondolom a selyem

*Ajánlott csomag, értéke.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 35.
[Alsósztrégova], 1864. dec. 4. vasárnap

Úgy látszik, a nevelőnő mégsem november 1-től kezdte teendőit, bár a pontatlan fogalmazás alapján az is lehetséges, hogy csak ideiglenesen van távol. Mihály szakácsról Balogh Károly ír emlékirataiban; valószínűleg Verzák Mihály a teljes neve, legalábbis az alsósztrégovai anyakönyvben ilyen családnevet találunk. A két fiúról kb. ekkortájt készült fényképeket többször is közzétették (pl. Radó, Műmellékletek VI. tábla).

Kedves Szeretett Annám

Minden pillanatban várom a Gouvernantot – Mihály lesz a szakács. – Szoba leányom nints, ma talán halok valamit. A Fiutskák fotografiáit küldöm Kunsztnéhoz, igen jól vannak el találva, csak Károly igen komoly. – A száz forintot mai alkalommal az az ha Szakálból el jönnek el küldöm, és még 20 f. Huszár K. adoságot a mi belőle hibázik vissza adhassák egy pár forint költségre. – Már az ebédet meg is ettük még el nem jötek. Miksát számtalanszor véled együtt csokolom, Isten oltalmába ajánlak meg ne szunök lenni szerető nagy anyád

Anna

fő fájásom szüntelen van és nem alhatok

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 36.
[Alsósztrégova], 1865. febr. 11. szombat

A levélíró tapintatos: már hónapok óta nem írt levelet. Sztrégova gyászol, míg a Pinc tőszomszédságában lévő Losoncon nyilván egymást érik a farsangi bálók. A levélben említett „Györkiné” Gyürky Pálné gr. Vay Erzsébet (férje ekkor már nem él), akit úgy látszik, végül is Kisterenyén temettek el, föltehetően a losonczy Gyürky család sírboltjába. Testvére, „Vajiné” báró Vay Gyuláné Vay Ida (NI 12. 100); az elhunytak két lánya volt: Gyürky Lilla és Malvin (NI 4. 503.), nem tudjuk, melyikük lehet az, akiről a levélben szó van. Sréter Horác is meghalt (1814–?), Alfréd a fia (1845–?; NI 10. 353.).

Az említett (töredékben maradt) végrendelet kötetünk függelékében található. A levélíró örökösödést illető tisztázási szándékát, magas kora mellett talán Madách Imre végrendelete is motiválhatta. Valóban: nem világos, hogy kit mi illet(het), hiszen Madách Imre (a köteles részen túl, amely a lányokat is megillette) gyakorlatilag mindent fiára hagyott, s az „árvákra”: ifj. Balogh Károlyra és Huszár Annára egyik végrendelet sem fordított figyelmet.

11 Febr 865

Kedves szeretett Annám!

Hogy oly soká nem irtam oka, mivel farsang van több multságokat élvezhez, mint az én szomorú leveleim okoznak – egyetlen egy öröömöm a kedves fiuktól kapott levelek okoznak, a kik gyakran írnak és eddig szereteteket irántam nyilatkoznak, a miért a mindenható meg is fogja áldani – csak oly ne találkozzék a ki a szereteteket tőlem el fordítsa – Ezen szomorú eset most leg ujab Györkinénél történt, a kit első február temetek, hoszu betegsége allat ő a leányát nem engedte magá-

hoz, de a leánya se kívánczot hozá, halála után a kertész lakba terítetek ki – ez már rémitő – de el jött testvére Vajiné az iszonyu fájdalommal rendelkezett, a Losonczi pap bé szentelte, és úgy terenyére viték – a leánya pedig mindent amit őszve pakolhatot, ezüst eszeigot, ruha bélit őszve szedet szécsénbe zsidóknak eladot és a pénzelt pestre ment – mivel pénz a házba nem volt! 4 hétig voltak katonák 16 lovas hat ezer forint adoval tartozot – Istenem de szomorú helyzet – Szegény Sréter Horác 42 ezer forint adoságot hagyot ott is nagy zür zavar, az a szegény tehetetlen asszony, buta veje, és szegény Alfréd sem tud magán segíteni – vég rendeletett nem tsinált – Taval említettem vég rendeletemet a mi csak abból álot kedves el felejthetetlenek köszöntem gyongéd türelmét irántam, de ő Isten de meg látogatál – mert a mi az árvákkal való számadást illeti igen könyű, tudva vagyon menyit fizettek, menyit illetet engem, a fundus instruktus a mit magam halálára mondotad Károly nevelésére a te feled egy más le számlálásra marad – azért a gyanut gerjesztő gondolatokat melőzni régen egyetlen kívánságom, mind magam mind kedves el felejthet[en] szeretett Emim iránt kötelességem ötött tisztán a világ elöt mutatni, mert az ő emlékezete szent előtem! ő soha senkit egy filérel meg nem röviditet – még inkább maga áldozatjával másokon segített, azt nem egy de több száj mondja a Vár megyébe – mentől előb reményilem mindent rendbe hozunk végeznem kel már nem látok. –

Isten áldjon meg kedves Miksát csokolom véled együt maradok szerető anyád Anna

195.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 37. Alsósztrégova, [1865.] febr. 20. hétfő

Bár évszám nem szerepel a keltezésben, a „holnap az az kedden 21dik” utalás alapján egyértelműsíthető a keltezés. Gyula, aki majd a pénzt hozza, Veres Gyula, Madách Aladár gyámja, Barátiban pedig a nagybácsit és nagynénit (Huszár Sándort és Madách Annát) készülnek meg-

látogatni a fiúk, valamint az unokahúgokat, akikbe (Balogh Károly visszaemlékezése szerint) szerelmesek is voltak egy időben. (Amennyire ez más levelekből megállapítható, Balogh Károly másik ifjúkori szerelme Madách Jolán volt.)

Sztrégova 20
Feb.

Kedves Szeretett Annám!

Kedves jó Miksa betegsége igen búsitott, de hála a Mindenhatónak, hogy jobban van, a kit számtalanszor csokolok és kérem vigyázon egészségére. – A mi leg jobban fájt a ki oly közel vagyon céljához hogy minden szerető és érzékeny szív nélkül el válnom – mely vigasztalásom <mely> volt két év előtt benned szeretett Anám betegségemben – azért ez után is szeres mindent jóban rendben hozunk, a mi régi kívánságom volt – A fiutskákrol már régen nem halotam semmit igen el voltak foglalva én se tartoztattam leveleimmel, holnap az az kedden 21dik volt az utolsó vizsga, ki mondhatatlan szív dobogások közt várom sikerét mindég imádkoztam értek. – Most Gyulára várok pénzt kel nekik küldeni. Barátiba mennek egy pár napra. Ezek után ismét csokolom Miksát véled együt Isten oltalmába ajánlak szeresd téged szerető

anyád Anna

Nem is merlek meg kérni ebbe a szörnyű télbe hogy látogass meg, most vagyon ideánk Sziberiáról pa edesem

1866

196.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 38.
[Alsósztrégoval, 1866. [október?]

Majthényi Anna zaklatottságának oka lánya lehet: Madách Anna a levél szerint még él, hiszen neki is írt levelet édesanyja, de Pass András föltehetően Huszár Sándorné rossz egészségi állapota miatt utazhatott Pestre, s ezért küld majd táviratot. (Madách Anna végül is Pesten halt meg.) Gyula Veres Gyula, Janka minden bizonnyal Veres Gyula és Kheberich Etelka lánya, Veres Janka, Gyula anyja pedig ezek szerint Veres Pálné Meskó Magdolna (NI 12. 148.). Az utóiratban említett Szontagh doktor nyilván a homeopata (ne feledjük: éppen a haldokló férje, Huszár Sándor révén kerül kapcsolatba a család, így Madách Imre is, a homeopátikus gyógymóddal ill. orvosokkal) Szontagh Ábrahám (Dobsina, 1830. jan. 16.–Bp., 1902. márc. 21.; SZ 13. 1065–1066.), aki 1861. októberétől Pesten folytat praxist, Madách Aladár is nyilván Pesten van, hiszen ott tanul.

A levél első mondatában említett Kunsztról a nyelvtani következetlenség miatt nehéz eldönteni: település vagy inkább személy lehet; valószínűleg inkább az utóbbi.

Huszár Sándorné Madách Annát végül is Barátiban, a Huszár család sírboltjában temették el (GY), bár a kriptát ma már hiába keressük (T). Érdekes a levélnek az az utalása, amely arra enged következtetni, hogy negyed századdal korábban Huszár Sándor (közelebről nem ismert módon) közbenjárt Sréter Jánosnál Madách Imre érdekében.

Kedves Szeretett Annám!

András 4 orakor ment el Gyarmaton, kotsira ül és megy Pestre, Vasárnap küld telegramot Kunsztra, hogy az fel bonthassa le copiálja, inen ember vár és el jön az orginálisal, a mást pedig néked küldhesse – jaj Istenem de félek – András oda be marad még szolgálatra
lesz
szükség

– Nintsinek is irtam Sándort meg kertem és jó szívét is elő hoztam, szeretett Emimmal tett figyelmetesé[gé]ért melyet Sreter Jánosnál meg mutatott. – én allig látok a sirás véget, de jó az Isten meg vigasztal – Postán is fognak tudositani – Vasárnap dél után lesz Gyula any[j]a temetése – Janka már egészséges hetfőn el kezd tanulni – Isten ol-talmába ajánlak mind ketőket csokolok meg nem szünök lenni

holtig szerető N: anyad
Anna

Szombaton 1866

Éppen most érkezett a posta a mely szegény Károlytól hozta ezt a levelet azért az egész el küldöm hogy lásd miljen jó hogy ketten vannak, jó Károlykám hogy fáradt étszaka, én nem tudtam volna anyira magamon segíteni, de jó, hogy Andrást, és penzt küldöttem – Szontagh Dr: ugyan meg adta volna kedves jó Aladárnak. – Isten veled kedvesem

Címzés: „Madame de Károlyi née / de Huszár. / Pinc”.

1867

197.

Nógrádi Történeti Múzeum, Salgótarján. 83. 12. 539.
[Alsósztrégoval, 1867. jan. 2. szerda

Győrffy Miklós: Újabb kutatások Madách körül c. tanulmányában (Studia Litteraria VIII. Debrecen 1970. 103–126.) tette közzé az alábbi két Majthényi Anna által írt levelet, amelyek eredetije akkor a címzett fia, Balogh Pál özvegyének a tulajdonában volt. A levélbeli utalások magyarázatánál figyelembe vettük Győrffy jegyzeteit, de azokat, ahol lehetett, pontosítottuk. A pinciek: Károly Miksa és felesége, András Pass András, Károly Madách Károly, a Gouvernant nem Ité Nina (aki ekkoriban már „csak” házvezetőnői és társalkodónői feladatokat

lát el), hanem a lányok (Jolán és Ára) nevelőnője, akinek érkezéséről egy korábbi, Huszár Annának írt levélben már volt szó, de akinek nevét nem ismerjük. A Lord valószínűleg valóban egy kutya lehet, bár „róla” sincs több adatunk. Janka a néhány héttel korábbi levélben is említett Veres Janka, Gyula bácsi Veres Gyula, a fiúk gyámja. A rajzoló mester nyilván az a személy, akinél Balogh Károly festeni tanult. Balogh Károly a későbbiekben is szívesen festett, rajzolt, így pl. komoly akvarell-gyűjteményt hagyott hátra, amely Pécs és a Mecsek flóráját térképezi fel. Sajnos nem tudjuk, hogy itt melyik két képről van szó. Mindenesetre megörökítette, és pedig nagybátyjánál, Madách Imrénél „profibb” módon Alsósztrégovát is. Itt azonban, úgy látszik, nem akvarellekről, hanem olajképekről lehet szó, mivel a képek száradása még nem fejeződött be. Egy barátjának, Fábry Istvánnak írt levelei alátámasztják ill. kiegészítik az említetteket (a levelek Matzon Frigyesné Balogh Anna tulajdonában vannak). Eszerint Balogh Károly csak később, hét olajfestmény elkészítése után fog az akvarellek festésébe. Az említett levelek a Madách Jolának adott (fény)kép hátterére is rávilágítanak; Balogh Károly szerelmes volt valakibe, aki Alsósztrégován a kastélyban élt: minden bizonnyal Madách Jolánba.

2dik Jan 1867

Kedves szeretett jó Károlyom

22dikén írt soraidat 26dik Dec: vettem kézhez a mit igen csudáltunk a nagy hó fuvalat véget; ki mondhatatlan örömöm le nem irhatom Csesztveiek, Pincziek is jelen voltak mikor érkezet a kotsi, mit érte kültem a' postára, Andrást nem tudtuk el várni, Károly nyitotta nagy figyelemmel, a képek szerentséssen érkeztek igen jó voltak pakolva én könyekig el érzékenytem – Károlynak mint Svech Kremernek igen tettezek, a kék szobába javasolta hogy száradjanak, Minjájunknak az a 2 kép a nagy, és az éczaki leg jobban tetszik – Sokba került bé pakolása majd vissza potolom én azt Néked kedves Károlykám

A Te kedves arczodtol még most sem váltam meg, a mit Jolánnak kültél de oly jó vagy el találva hogy még szolgállok is rád esmérnek, ha

a Gouvernant el megy akkor adom Jolánnak a ki már csak 4 nap lesz itt. – A Nina kérte tőle de ő habozot, és én fel szoltam hogy nem szabad oda adni a minek meg örült. – Kérlek kedves Károlykám ha lehet még egyszer ved le kedves arczodat, ha csak a fejed, mivel kevesebb munka a Nina számára, sok köszönetel tartozol néki, és mivel Photographiád sints néki, irjál néki szép levelet és küld el néki, én mondtam hogy igen sajnálod hogy nem teheted eléb de az én képeimel igen el voltál foglalva, ki fogytál az időből. –

A Lord itt fekszik nálam a kanapén, mert Nina egy pár nap ota fekszik, meg hütöte magát a ünepekbe, az után szokot futkosni, és most únyja magát. Janka főzni tanul. – A Gouvernant már ki tanult főzni. Ezen levelet küldöm azon szekérel és a 200 forintot egy fertály évre, a melyik a szabot hozza, mivel Gyula Bátsi csak 10dik Jan. jön, gondoltam hogy ne kések. – A Rajzoló mesternek mond nagy meg elégedésem. Téged szeretett Károly ezerszer öelve csokolva Isten oltalmába ajánlva holtig meg nem szünök lenni szerető nagy anyád

Anna

199.

**Balassa Zoltán (Kassa) tulajdonában
Alsósztrégova, 1867. jan. 16. szerda**

Úgy látszik, lehetett még egy levél a két héttel korábbihoz képest, mivel abban Gyula bácsi (Veres Gyula) érkezését jan. 10-ére jelezte a levél-író. Divald Sztregova volt papja, Divald Gusztáv lehet, aki még Madách Imrét temette, de akinek nevét 1865-től már nem találjuk az alsósztrégovai katolikus anyakönyvekben; bizonyára áthelyezték őt. Kokova nem a Liptó vármegyei Kokava, hanem Rimakokova; ott volt ugyanis üveghuta. Forgách Gyula (1823. jún. 11.–[Rima]kokova, 1885. máj. 1.; NI 4. 209., KB 4. 162.) szintén – a többi Forgáchhoz hasonlóan – régi ismerőse lehet a családnak, hiszen feleségét (és harmadunokatestvérét), gr. Forgách Erzsébetet maga Madách Imre is ismerte

(egy

1843-as levelében utal az akkor még hajadon lányra – gyermekük 1842-es születési dátuma Nagy Ivánnál tévedés! – „Forgách Lizi” névalakkal).

Szilasi és pilisi Szilassy Paulina (Miskolc, 1843. ápr. 23.–Tugár, 1888. júl. 18.) Szilassy II. József leánya (NI 10. 719.), aki valóban feleségül ment Kossuth Gyulához 1867-ben [Majthényi Anna arra utal, hogy neve – amelyet talán eredetileg Kozuchnak írt – magyarul kb. ködmönt (a szótár szerint inkább bekecs) jelent], de aztán el is váltak (MN 2. 587.).

Széplaki Jancsó Sándor, mint már volt róla szó, a címzettnek és Madách Aladárnak az utolsó nevelője volt Alsósztrégován.

Sztrégova 16 Ja: 867

Kedves Szeretett jó Károlykám!

Reményelem levelem és az ált küldött Csizmát, és Gyula Bácsi által küldött 100 forintot kosztára és 20 fr. Cziterára kezdedhez vettél és így Te is négy h[o]lnapra úgy mint Aladár a pénzt meg kaptad, a mint maradtunk, hogy Aladáral egy formán kaptok pénzt mert csak 8 holnapra 25 forintyával fizetődik, és így a többi más költségeket fog fedni, 675 forintot kapsz nyolcz holnapra koszt is belé számolva – így az itthon tett számítás nem áll. – Kedves jó Károlykám legy jó gyermek, nem másnak de magadnak, gazdálkodol –

A ki művelésedben iparkodj Francziát, Rajzolást, és cziterát, Német nyelvet tökéleteségre hozd, a vivás hogy megy? – Ma holnap élek egyedül benetek vagyon minden örömom. – Jolan hála a Mindenhatónak jó van :/mind a ketőtököt csokol/: de még nem tanul – Divald oly szerencsés hogy egy reszeges pappal cserélt az abba a Paflagoniába megy és Divald Kokovára jön, mező váras a hol Forgách Gyula lakik, és több honoraczió, igen örültem hogy nem lesz úgy el temetve, és azt mondják hogy leg alább 500 forintal többet hoz bé majd itthon létekor meg látogathatjátok, az üveg huta nints mesze tőle, azt is meg nézhetitek – Szilasi Paulint Kozsuh Gyula veszi el, és az<t is> az üveg gyárba fog lakni, mert ő a tulajdonos, 15 év előt Szilasiéknál Tugáron korts-

máros volt az apja mint itt a Taterle, nemeségről szó sints, és még Ködmöny magyarul. – Az egyetemnél Jancso Sándort mint gyors írot egyik kiválóbb tagját tanárnak terjeszték föl – csak ha egészsége is volna szegénynek szivemből kívánom. Már vegeznem kel az Isten áldjon meg kedves Aladáral csokolak meg nem szünök lenni holtig szerető nagy anyád Anna

A levél szélére jegyezve: „Irrjál mentől eléb”.

198.

Nógrádi Történeti Múzeum, Salgótarján. 83. 12. 539.
[Alsósztrégova], 1867. dec. 17. kedd

Anna Károlyi Miksáné, Mocsári Maxiné bocsári Mocsári Miksa (1839–1887) felesége, Jeszenszky Mária (1848–1886; KB 7. 240.), Emma néni Madách Károlyné, Szidi Gömöri, akivel látogatóba ígérkezik, Gömöry Szidónia, akinek testvére, András de la Motte Máriát vette feleségül (KB 4. 350.), s így Csernyus Emma édesanyja révén rokonságban áll vele (Gömöry Szidónia Csernyus Emma nagybátyjának, Gömöry Andrásnak a nővére). OsztróLuczkiné személye bizonytalan; talán Bory Pál anyósa, vagyis OsztróLuczky Gusztáv egykori Trencsén vármegyei alispánnak a felesége, akinek nevével azonban adósak a genealógiai munkák.

Madách Ára [domborítás] 17 dik Dec. 1867

Kedves szeretett jó Károlykám

7dik Dec: irt soraidat 12dikben kaptam; a Pozsonyi hó felhők most értek ide, eddig semmi hó se volt, de most éjel nappal havazik, út semi sints, kotsin Losonczrol 7 óráig jöttek, hollot 2 óra elegendő.

Tegnap kaptam levelet Annától oly jó volt a Pinczi kántor testvérét szerezte szoba leánynak. – Nálunk semmi ujság senki se jöhet csak

Mocsári Maxiné férjestől még a jó utban meg látogatak a minek igen meg örültem.

Emma néni most ígérkezik Szidi Gömörivel, de nem hiszem hogy el jöhet. – Igen örülök hogy oly kedved tellik a pingálásban, de azért kérlek kedves Károlykám mást ne mulas ne legyél egész eremit, a franczia nyelven soha, elé nem hozod, pedig tudod hogy az az én gyenge részem, kivel tanulsz? és teszel é? előmenetelt. A társaságtól el ne huzd magad, egészen a jó társaság műveli az embert – Osztro-luczkinénál nem voltál azota? ted meg éretem. Mikor küldjem a pénzt előre ird meg – gazdálkodj kedves jó Károlykám. – Bálba gondolom fogsz menni, bálra valo batiszt kendőket 6 küldök, a stikelést a leánykák tették, vigyáz egészségre. Isten oltalmába ajánlak szeretett Károlykám meg nem szünök lenni holtig szerető nagy anyád

Anna

1869

200.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 39.
Alsósztrégova, 1869. ápr. 7. szerda

Sztrégova 7 Ap.
869

Kedves Szeretett jó Annám!

Jó Aladár el ment másodikán dél előtt szakálba ott is hált, a lovak mentek hálásra fülekre, oda vitte Gyula ott ebédelt Péter vásáron hált, dél előtt Egerbe ért a Koronához szállt ezt a kotsis által irta. – Igen nehezen butszutam töle, azt mondotam haza jövedeled után lesz az apostolok oszlása, halálom volt szemem előtt – a mit ugy is kívánok – de szegény jó Aladár érzékenyen vette, a mi engem igen meg ha tot –

320

Károlytól már ma kaptam a második levelet, a melyben a nagy strapaczirol panaszolkodik – Itten küldöm követeléseit a miről ő nékem szot se irt, csak Aladár adta át, és Aladár néki meg ígerte ne-
vembe nevembe a mit most egerből irt. – Első leveleben 9 Marczi Pestről ezt irta 16 f szoba, 6 mosás, minden nemü evésre 25 f – 6 Dohány, 2 f = vilagosítás; 15 [?] pénz, előre nem látot ki adás. –

Kedves jó Annám és szeretett jó Miksától, a kit számtalanszor csokolok, oly practikus ilyenben el járt ferfiutul kérek tanátsot hogy tudjam én meg határozot? napokra a pénzt küldeni, hol se az árenda, se kamat oly pontossan napra bé nem jöhet, és néki pedig több pénzt előre adni nem tanátsos, mert nem tud vele báni – Erre én nem tudok semmi plánumot tsinálni – mert mint a takaréék tárba ahol ött kamatot adnak mind a Status Oblig – meg van az ido határozva – Pahi arenda is mikor fizet – ez mind igen nagy kérdés? – és én gondolom mint közlegény nints is minden szem réá – A mi a számadást illeti le te-
szem haza jövedelekor – Erre kérlek plánumot tsináljon jó Miksa – Ujságot semmit se tudok csak hogy a szoba leányt el kültem se varni, se mosni nem tudot, most Losonczy Masinista leányát fogadtam igen iledelmes Motsárinenal [?] 7 holnapig szolgált. – Leánykák csokolnak Miksát igen ölellem véled együt Isten oltalmába ajánlak meg nem szünök lenni holtig szerető

nagy anyád Anna

201.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 40.
Alsósztrégova, 1869. ápr. 21. szerda

Sztrégova 21 Ap.
869

Az utalás mindvégig Balogh Károlyra vonatkozik, aki (csakúgy, mint a levélíró gyermekei) Majthényi Anna megítélése szerint nem tud bánni a pénzzel.

321

Kedves Szeretett jó Annám!

Itt küldöm a 80 f a mit holnaponként kap, de az Augusztusi 23 forint helyet 80 fr kap tegyen minden holnapba a 80hoz ruhára, és láb belire fère – nagyon meg csalodtam benne – a mi fáj – az ezer forinthez egy évre maradt 40 f – a mit késsőbb meg kapja – Sietnem kel mert már bé van fogva. A jó Miksát véled együt számtalanszor csokolak Isten oltalmába ajánlak holtig maradok szerető nagy anyád

Anna

Szeretet Annám

Irrál néki a törvényt tanulja, hogy vizsgát tehessen – jó viselete után, hivatalt is iparkodjon hogy kapjon. – reszeges Compániától örizkedjen

1870

202.

OSZK Kt. Lt.: id. Madách Imréné – Károlyiné Huszár Annához. 41. Alsósztrégova, 1870. jún. 20. hétfő

Sztrégova 20 Jun
870

A leánykák: Madách Jolán és Ára (Borbála), Károly, aki júliusban lesz 22 éves, ifj. Balogh Károly, Emma Csernyus Emma, Skrbenszkiné Skrebenszky Ottóné de la Motte Róza.

Kedves Szeretett jó Annám!

A Leánykákhoz valo jó szivednek ezer köszönet; szerentsésszen haza értek ebédkor, épen egy nagy zengés előtt, de vizet még se hozot, ha-

nem két nap az előtt oly nagy vizet záporal dörgés és vilámlás közt az egész völgyet el öntötte egész a kortsmaig a réteket be iszapolta, a le vágot füvet el vitte, 2 nap egy bizonyos órán jöt, de jég eső hala az Istennek itt nem volt, mint több szomszéd határokon de elég volt abból anyi. – Te kedves Annám a jó Miksát a kit szivemből öllelek fürdőbe el kísérd a mit nagyon okosan határozottatok el mert mind a két részről meg nyugvásotokra lesz, a Mindenható adja az ő Sz: Áldását hogy szeretett jó Miksát véled együt jó egészségbe öllelhesselek. – Karoly erőssen tanul igen sajnálta hogy Pincre nem mehetet, 23dikán már el indul Pozsonba csak a jó Isten meg segítse. – En az ő vagyonyat rendben akarom néki által adni vagy haza jövételekor vagy hiva[ta]lba léptekor, Juliusba lesz 22 éves; azért kérlek kedves Annám, vagy a jó Miksa irjátok össze mit kaptál férhez meneteledtől a Madám részről vagy is Majthényiféle részből hogy össze hasonlitsam az én jegyzékemmel esztendő és dátumot is ird hozá. – Emma és Károly fiam most már a nyaron nehezen látogatnak most már Skrbenszkiné leányával már Csesztvén van <leányával> első Juliusig és úgy következik a többi egész nyaron. – Ujonan mind a ketőket öllelek csokolak Isten oltalmába ajánlak meg nem szunok lenni holtig szerető nagy anyád Madách

Anna

Minyájátol ezer csók és tisztelet

Nem datálható levelek

203.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 66. Alsósztrégova, [1833 nyara előtt]

A levélbeli utalások alapján csak annyit állapíthatunk meg, hogy házassága, tehát 1833 nyara előtt írhatta Madách Mária ezt a levelet.

Theuerste geliebteste Mutter!

Da der glückliche Zufall eben heute wollte, dass ein Bote von Csesztve komme, und ich eine so erwünschte Gelegenheit, um mich Dir geliebte Mutter, wenn auch nur in der Ferne, recht lebhaft beschäftigen zu können, nicht unbenützt vorüber gehen lassen konnte! Oh so erlaube mir Deine Einsamkeit durch diese wenigen Worte stören zu dürfen. Welch' eine lange Oede herrscht in unserer Mitte, seit Du o beste der Mütter! uns verliesst –, kein zärtliches Auge ruht auf uns, und jedes Vergnügen erleicht in meinem Busen. Der Vater verursachte uns zwar noch keine Unannehmlichkeit, doch dieses zarte Gefühl von Hiengehung, ist er nicht im Stande in mir rege zu machen. – Auch geliebte beste Mutter, möge der Arm des Allmächtigen – des Gerechten Schöpfers beschirmen, und sey versichert, dass an jedem Orte, zur jeden Stunde meine Gebete vor Gott für Dich Segen erleben. – Indem ich Dir geliebte mit der grössten Zärtlichkeit die Hände küsse sammt allen meinen Geschwistern, bleibe ich bis zum Tode geliebte Mutter Deine

Sztregova

dankbarste Tochter

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née de Majthényi / Csesztve”.

Legdrágább szeretett Anya!

Mivel a szerencsés véletlen éppen ma hozta, hogy Csesztvéről hírnök jöjjön, én pedig egy ilyen kívánt lehetőséget nem mulasztottam el kihasználatlanul, hogy veled, szeretett Anya, ha csak a távolból is, igen élénken foglalkozzam! Óh, így bátorkodom magányodat e kevés szóval zavarni. Milyen mély sivárság uralja körünket, mióta Te, legjobb Anya! elhagytál bennünket – semmilyen kedves szem nem nyugszik rajtunk, és minden élvezet elhalványul kebelemben. Apánk eddig még nem okozott nekünk kellemetlenséget, de az odaadásnak e finom érzését nem tudja belőlem kiváltani. – Legjobb, szeretett Anya, a Mindenható, az igazságos Teremtő karja vigyázzon [rád] és biztosítalak, hogy

mindenütt, minden órában áldást könyörgök rád imáimban. – Amikor Neked, szeretett [anyám] a legnagyobb gyengédséggel csókolom kezidet, valamennyi testvéremmel együtt, maradok halálomig szeretett Anyám a Te

Sztregova

leghálásabb leányod

204.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 32.

[Keszeg], ? jún. 12.

Csak annyi állapítható meg, hogy a levélíró férjének halála előtt, tehát legkésőbb 1840-ben íródhatott a levél.

Kusányi által tudtam meg hogy már haza felé mentél édes jó Mamácskám. Ki sem mondhatom milly szörnyen el szomorított ezen hír, mivel szeretet jó Pepimet, úgy egészen egyedül, elhagyva tudom! Istenem de bódogtalan az én sorsom hogy azt, kinek utolsó csep véremvel segítenek, bajában, betegségében elhagyni kéntelen vagyok. En még mint ekoráig semmit sem tudok róla, és így a nyughatatlanság majd meg öl. Karolyt minden órán vártam aban a' reménységben hogy talán innen be rándúl kedves Pepimhez, és így bíztam hogy talán engem is be visz de mind hijába, ő csak nem gyün és így én sem mehetek, hova szívem húz. – Engem meg vagyok győződve a' világ is meg ítél hogy olyan igazán nagy bajban sínlődő férjemet el hagytam – de mit tehetek én a' sors ellen a' ki ezt így mérte. –

Ha jó Pepim haza jön mi történik vélünk Isten tudja. Én majd nem már gondolkozni sem tudok, úgy gyötör a bú, gond. –

Hogy minden házi bajoktól menekedjek hát, tegnap a' Julcsának a' fehérruhát át adtam de enyi hibázik 2 ing 2 pár strinfl, széles szegésű zsebbevaló 2. az le számítván a' mi minap a' pesti utamon el veszet. – Ez bizonyosan othon maradt Zsuzsi fog róla tudni, és a szobaleany olló [?]. –

Nincsitől itt van egy zsebbevaló, és egy vastag lepedő. Kérlek édes jó Mamam írjal mentül előbb és sokat Nincsit is arra kérem mért más vigasztalásom úgy sincsen. Pa édes jó Mamám ezerszer csókolom kedves jó kezeidet és vagyok holtig leg háládatosabb leanyod

12^{dik} Junius. –

Marie

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née de / Majthényi / a' / Sztregova”.

205.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 46.

[Keszeg]

Legvalószínűbben 1841 tavaszán íródott a levél, bár az erre utaló jelek nem elég meggyőzőek a besorolásához. A legfőbb támpont ugyan is a tok nélküli pléh bödön. Egyetlen levélben van róla szó, de ott vajjal telten kapja édesanyjától a levélíró, 1841 tavaszán. Mivel abban a levélben csirkékről nincs szó, így nem a kiürített bödönt küldhette vissza (hiszen akkor a bödön megkapásakor köszönetet mondott volna a csirkékért is), hanem inkább fordítva, előbb megkapta a csirkéket, tojásokat, az üres bödön elküldésére vonatkozó instrukcióval, aztán elküldte az üres bödönt, tehát ez a levél e logika szerint korábbi. A másik lehetséges támpont: 41 tavaszán huzamosabban, sőt, többször is beteg volt Madách Imre, s két sztregovai betegsége között valamikor Keszegen járt. Lehetséges, hogy ott is kiújult a betegsége.

Edes kedves jó Mamám! Emi hala Istennek jobban van jó kedvű és appetitusa is jó van csak hogy még a' keze fáj. Igen nagy köszönettel vettem kedves Mamam a' sok csirkét és tojást. A pléh bödönt itten küldöm tok nélkül. Mentül hamarabb elvárunk és ohajtunk kedves Mamám kivált Emi a' ki már csötörtökön várt. – Mindnyájan ezerszer csókolyuk kezeidet, én maradok holtig leg haladatosabb leanyod

Marie

206.

OL P 481. Fasc. LV. No 1–51. 21. cs.

Majthényi Anna levélfogalmazványán nincs dátum. A levél végén betoldás szerepel, amely azonban nem tőle, hanem fiától, Madách Imrétől származik. Lehetséges, hogy a levélfogalmazványt Madách Imre átnézte, s a törléseket vagy azok egy részét is ő végezte. A címzett: Majthényi Antal.

Kedves Tónim!

Utóbbi együttlétünk alkalmával a Csalomai jóság iránti egyezéskor említetted hogy az arenda miatt elmaradandó jövedelmeket ki fogod egyenlíteni, sőt a zálogos levélben Világosan ki is van téve hogy a' függő jövedelmeken felül minden azonnal sajátom. Mind e' mellett most értésemre esett hogy Braumuler 500 forintba és Majer István 200 ftba mellyet már előre neked leis fizettek a jövő nyárra is <fogja> akarja birni a' kopaszi és N. Csalomai földeket és réteket, sőt még a' censusokat, regalékat, úrdolgát s a t is mind árendás<om>od <vagy igazabban a' tiéd mert neked fizet [?]> követeli.

Édes Tónim! <azt elhiszem hogy te> magad is igazságtalannak fogod esméréd hogy <a' jóság jövedelemit te mind kétszeresen húzod én pedig semmiért> oly jóságért <[?]> meg alkudott 57 ezer forintnak majd egy esztendeig kamatját fizessem <[?]> melynek ugyan azon évi hasznait nagy részént más húzza! De nem csak igazságtalan hanem <világos> egyezkedésünk értelme ellen is van ez, mert az ott említett függő jövedelmek alatt azon jövedelmek értendnek, mellyek akkor már beváltak mivelve de még nem jövedelmeztek mint aratás, szüret s' a t. nem pedig a regalek, úrimunka, haszonbér s' a t. mert ezek azon órától fogva mely<ben>től <resignálódott> a kamatok fizetődnek, mint a jóság <mint> rendes hozzátartozója <engemet illetnek> a vevőt illetik <, s gondoskodni is fogok hogy engem illessenek, mert 57 ezer forintnak 8 hónapi kamatját hiába nem fizethetem s hiszem atyafi szeretetednél fogva nem is kívánod. → Ugyan azért szeretve kérek

er-

re a' <kellemetlen versengés> dologra nézve tégy intézkedést, 's legjobban megfogsz nyugtatni /:arra az esetre ha magad nem akarsz vele bajolni:/ ha magad helyett valakit felhatalmazasz mit szintén részemről teendek, <és azonnal elegyenesítjük gyökeresen a' versengést> e' tárgy kiegyenlítésére, mi végett határnapot is rendelj, és arról engem mentől előbb tudósíts.

Én részemről <előre jelentem hogy> kész vagyok a' nálam lévő kamatokból minden általad már beszedett haszonbéri summát lefizetni <de úgy hogy akkor azonnal minden lehető haszonnak birtokába jutok> <azonban beszámítván hogy a jószág tökéletes birtokába jutva a szükséges gazdasági munkákat meg tehessem> <Vagy pedig ha jobbnak látod a' haszonbérből [?] elfolytaig hogy [?] a' haszonbérloknél, kik néked fizessék a' még hátralevő tartozásukat 's én a' 8 hónapi kamatot magamnak tartom vagy pedig <a' jöve> a' haszonbéri jövedelmet aránylag húzom.> Ily atyafiságos kérésem után válaszodat elvárva vagyok

A Sztregován s a t

Madách Imre betoldása a levél végén, amely föltehetően az „Én részemről” kezdetű bekezdés két megfogalmazásban is áthúzott mondatrészét helyettesítette: „hogy osztán a jószág tökéletes birtokába jöjjenek 's a szükséges gazdasági munkálatokat megtehessem, vagy az e körülményekből reám hátramló kárt a nálam lévő kamatokból <be számítsam le> be számítva, magamat így kármentesítem”.

207.

OSZK Kt. Levelestár: id. Madách Imréné – Huszár Józsefhez.
[Pest? 1837–1840]

Csak annyi látszik valószínűnek, hogy Pesten íródhatott a levél, hiszen Stáhly Ignác ott folytatott praxist. A levél első mondata alapján Huszár József névnapja vagy születésnapja adhatott okot az üdvözlő sorok megírására, nem világos azonban, hogy melyik évben. Stáhly neve

1837 nyarán jelenik meg először a család levelezésében. Ha abból indulunk ki, hogy hírneves orvos lévén aligha jósolhatta a betegség kedvező lefolyását a beteg tüzetesebb vizsgálata előtt, másfelől viszont a betegség utolsó szakaszában sem valószínű, hogy végzetesen tévedett volna, akkor 1837 és 1840 közé tehetjük a levél írását.

Édes szeretett jó Pepim

Nintsenek szavaim irantad való érzésemet és valódi szeretetemet elegendőképpen ki fejezni de meg vagyok arol győződve hogy oly szível veszed tiszta kívánásaimat mint a melyből erednek, nem tsak e mai nap, de minden pilanat leg forob ohajtásom <egéség nékem oly betses> egéséged vissza nyerése <és meg elégedesed.> a miért a minden hatot kérem. – Sthalinak declarátzioja hogy ő jót ál ha ő téged idebe hoszab ideig gyógyítani fog, egészen ki gyógyit, azért kedves szeretet Pepim ted azt meg minyájunk meg nyugvására addig is tökéletes meg győződésel hogy ezt meg teszed olemek csokolak holtig maradok igazán szereto Anyad

Anna

A levél hátoldalán ceruzával írt számoszlopok:

320	Mike B
320	6666
160	3000
500	1360 Temple
1300 Toilet	12000
700 még hozzá teni	
1000 Bukvátol	23020
3000	

208.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
51.**

[1840 vagy 1841 eleje]

A levélírónak több gyermeke van, tehát 1839. márc. 29. utáni a levél. Leginkább tél végi levél lehet, mert a szőlő már nagyon fogytán, a zöldséges pince kiürült, s úgy látszik, a bái szezón lehetett a közelmúlt eseménye, ezért az utalás a vigalmakra. Mivel a levélíró férje még él, így 1840 eleje ill. 1841 eleje a két lehetséges dátum. A „deákok” Madách Imre és fivérei, akik Pesten tanulnak, a gazda pedig talán István szolgál.

Edes kedves szeretet jó Mamám!

Ismét csak hideg soraim magam helyet. Milly örömmel repültem volna én most is, mint mindég karjaidba, de észre vettem hogy Pepim nem épen ohajtya 's így mit vólt mit tenni mint mindenről le mondani. Hiszen nem az első lemondásom arról mit ohajtottam. Nem annak hogy én részesülhessek <keszült> benne van az öröm e'világon! De nem fogok zugolódni, 's csak arra kérni az Istent, hogy nehezebb bajok súlya ne érjen. – Jo Pepimet nem lehet csudálni hogy vígalmakról halván még mint inkább elkedvetlenedik, ő most egy átalyán néhány naptól ótta mind inkább elcsüggedni látszik mi engem ki mondhatatlanul búsít, 's mélyen fáj. – Csak már a' Mindenható valahára meg vígasztalna, de ismét minden reménységemet igen gyengülni látom. Millyen boldogtalan vagyok én ha helyheztetésemet egész mineműségében meg fontolom. –

Itten vagyok olly bátor édes jó Mamám egy őz combot küldeni; szőlőt is küldenék de már nem igen sok van és ha Cs. eljön, majd magam be viszem! –

Hogyan köszönjem meg azt a' temérdek holmit a' mit küldöttél édes jó Mamám! még soha sem lattam anyi zsinadrékot, mint a' kis Pepi mondja együtt. – Csak egytől tartok hogy majd a' Pesti deákok pörbe idéznek, kivált pedig a' gazda, a' sok tőlök elvont holmiért. Ezt a' kis

kulcsot szuhtilis faragású fűgönczével is akkor küldötték ide, de mivel már zöldséges pinczem ki ürült 's így tárva az ajtó, tehát hasznát nem vehetvén vándorlásnak bocsátom. –

Gyermecskeim hála Istennek egészessek Pepim is velem együtt kegyes kezeidet csokolván holtig meg nem szünök lenni legg háladosabb leányod

Marie

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née de Majthé- / nyi / a / Pest”.

209.

**OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez.
52.**

[?]

Madách Imre Keszegen van és beteg volt. Az elefánttetű egy ásvány, amelyet feltételezett gyógyhatása miatt alkalmaztak akkoriban. A nevéknél a többi levélben található támpontokat vettük alapul, ezzel együtt, a hiányos központosítás miatt kérdéses, vajon Károly a Horváth családnevű személy keresztnéve, vagy inkább Huszár Károly.

Kedves szeretet Mamám!

Még csak 2 napja hogy el hagyta és már is egy örökségnek látszik! Emi hála Istennek jobban van jó kedvű és friss, de ki nem ereszttem egy szóval mindenbe igen-igen vigyázok reá, e' részben nyugott lehetsz édes jó Mamám, de azért még is igen nagyon kérünk ha a' dolgaidat elvezged jő hozánk a' hol úgy ohajtvá várunk. Anyi a vendégem hogy sok itt van Kacskovics Vattay, Károly Horvath, Somogyi Karoly, Batthané és Prónay Ida most ment el. – Igen sietek csak még egy jó hírt, hogy Kacskovicsnak is vólt öröké az Emi baja és most, 6 esztendeje hogy már ment és csak ettől, egy zsacskóba hord magával egy Elefant

tetűt és egy darab Szulfur [?]umot és ez őrzi meg. – Eminek még ma hozatok mert ez nem árthat, Vattay is azt hordja és azólta jól van. –

Pa kedves jó Mamam Emi Pepi ezerszer csókolyak kezeit velük együtt én is és vagyok leg haladatosabb leanyod:

Marie

Címzés: „Madame / Madame Anne de Madách née de / Majthényi / a / Sztregova”.

210.

OSZK Kt. Levelestár: Madách Mari – id. Madách Imrénéhez. 63.

[Keszeg, 1840. ősz?]

Feltehetően valamelyik recski látogatás után íródott a levél, hiszen egy ízben éppen arra hivatkozva kéri el Madách Mária édesanyja briliáns karkötőjét, amit most visszaküld. Recsken a levélíró sógornője, Huszár Júlia élt férjével, Fejér Lajossal. A pesti cím Madách Imre és fivérei tartózkodási helye volt 1837 őszétől kezdődően. A legvalószínűbb mégis 1840 ősze; főképp azért, mert Zaari (Zaary) neve egy akkoriban írt levélben fordul elő (88. levél), az is Pestre, a Szakal-házba lett címezve, s ott is a vendégek jelentik a fő témát, akik között mutatkozik átfedés (Huszár Károly és felesége, apja).

Kedves szeretet jó Mamám!

Levelemnek által vivője Zaary egyike a' legg jobb embereknek. Mink igazán úgy szerettük ötet hogy szinte nehezünk hogy már it hágy. Ő maga ajánlotta magát hogy elfog hozád menni, 's így levelemet is vele küldöm. – Csak ugyan Tortunátus vitte el az Öreg Urat, a ki Mizerrel volt itten ez egy kialhatatlan álatya az Istennek, maga szegény Öreg Úr nem volt leg kisebbet sem bajomra, 's ő neki anyira jó volt dolga hogy a' jövő nyárra vagy két hétre ígérkezet – – oh be nagy öröm!!! Itt az

idő borzasztó rossz esik eső és hó, az én boldog időm most van javában! – Karoly Penczen tanyázik 's még oh boldogság Miczi is újra eljön új erővel. – Csak már hozád mehetnék édes kedves jó Mamam de már még Pepim Gyarmatra nem meg[y] semmi sem lesz belőle. – A többi közt az Öreg Úr beszélte hogy valamely ujságban olvasta, hogy Páhinak egy része el adó, talán Gáborné része. Azért írom meg hogy ha talán meg lehetne vened édes Mamám Kalayné meg ne előzne Gellénnek a' Pepi mindjárt akkor a Komornyik által írt hogy jöjjen erre Pestre, 's hogy a' Borinál 100 f. vegyen föl útra, de még eddig nem felelt. – legg nagyobb köszönettel küldöm a' gyönyörű karkötőt vissza és a' batist zsebbevalót, a' csipke galért még be megyek itten tartom meg, talán még használhatóm egyszer, hogy ha valahogy Almásiné meg látogatna, hogy visitet vissza adnám neki. Ezerszer csokolom Pepimvel együtt kezeit kedves jó Mamám 's vagy hotig legg haladatosabb leanyod

Marie

Címzés: „A Madame / Madame Anne de Madách née de Majthényi / Széna piacz Szakalház 1ső emelet / a / Pest / ”.

211.

OSZK Kt. Levelestár: Huszár József – id. Madách Imrénéhez. 13.

[?]

Talán a házasság kezdeti időszakából való, és id. Huszár József elköltözésére lehet benne utalás. Itt még ugyanott tartózkodik, ahol a fia, tehát még nem költözött Pestre.

Különösen Tisztelt
Edes jó Anyám!

Tudván aszt mennyire nyugtalanítja mostani, és jövőendő helyheztetésünk édes jó anyamat, sietek a legközelebbekről tudósítást tenni ami

megnyugtatóására szolgál. Az Atyámat márma delután, minthogy ő afféléről szollott, újra kértem hogy ezen helyheztetést csak úgy fogadhatom el ha az néki alkalmatlanságára e u t nem valik; ellenkező esetben engem szerencsétlenné téssen. eszt nyilvánítván Mari nevében is. Mi eránt megnyugtatót, de leg inkább öröömre szolgált hogy Mari eránt igen kedvezőleg nyilatkozott a többek között az utóbbi tűz alkalmával eránta mutatott jó szivét különösen kiemelvén. Mind ezek jó reménnyel töltenek el, mert a legnehezebb e szerént megtörténvén, a többit maga az üdő fogja következtetni. Azért nyugtassa meg magát édes jó anyám és bizza a dolgot faradhatatlan törekedéseimre.

Ugy gyanitom hogy Losonczra egyenessen leszek kénytelen menni, de onnan jövet bizonynyára kéz csokolására lesz

Edes Jó Anyamnak

mélyen tisztelő fia
Pepi

Függelék

**Majthényi Anna gyermekkori verse
Marczibánni Istvánhoz**

Én gyenge Virágszál én Majthényi Anna,
Kinek már most nintsen sem Attya sem Annya
De mivel felserdült örömömnek napja
Aztat kijelentem, kiki szépen hallja.

Nagy volt a Nagy Sándor világnak Birája,
Kinek birtokában volt Föld s Tenger árja,
Afrika, Ázsia s Európa tárja
Tőle függött, s mindent csak ő tőle várja.

Még is e világnak ellbámultságára
Oly szózatot ejtett, mellyet ha rámára
Józan ész ki feszett, nem hiszem, hogy párja
Hozzá hasonlító lehessen formára.

Eő aztat állítá, hogy a Fülöp Attya,
Eőtét csak nemzette és azért Magzattya,
De Aristóteles, hogy nagy király lenne,
Értelmet s Tudományt szívében öntötte.

Úgy én is, hogy élek szülőémtől vettem,
De mi az? sokkal több, amit mostan nyertem,
Mert mint nevelkedem ez az Boldogságom,
Mellyet adja nékem az én Méltóságom.

Ki az? bizony nem más, hanem Marczibányi
István Tanácsos Úr Udvari s Királyi
Kinek hosszas éltét sok ezer kívánnya,
Mivel szegényeknek mind Apja, mind Annya.

Hogy ne kívánnyam én, kit kis zsengejében,
Mint édes magzattyát táplál kebelében.
Taníttat Istenes s erkölcsös dolgokban,
Hogy alkalmas legyek a diszes módokban.

Ó! valamint eddig, úgy majd ezután is,
Szófogadó lések, de inkább mindig is
Mindent helyesebben végben fogom vinni
S így Nagysád kegyelmét magamévá tenni.

De mind ezek mellett kívánom aztat is,
Hogy Nagyságod élyen oly ideiglen is,
A melyben nem csak én, hanem Magzatim is
Mondhassák: ély Pápá, ély ezredeket is.

Majthényi Anna végrendeletföredéke

A mindenhatónak úgy tetszet engem oly soká életben hagyni, legyen az ő sz: akarátja. – Adja az Ur Isten az ő szent áldását reátok szeretett gyermekeim, és onokáim a kik oly jó voltatok irányomban, a Mindenhato vezéreljen mindég a leg jobb úton, soha el ne felejtsetek a magatok betsületére, és a hitben legyen mindenkor vigasztalástok. – Én soká éltem, de mindenben az isten gondviselését látam feletem. –

Köszönöm kedves jó Fiam Imre tiszta szivemből köszönöm, 's légy áldot minden gondoságodért, meljel gyenge anyád iránt oly készséggel, és gyöngéden viseltetél – és még egy hálás köszönetemet mondom szeretett jó Emim, kedves onokám Anna, és Károly iránt valo jószágodért, és nagy lelkűségédért a miért az Ur Isten jutalmazzon meg; ez után is légy atyai gondal szeretett Károly iránt, igazgasd jó utra, légy atya és vezetője, és mivel néki szolgálni kel, azért kedves Miksa által, a Cancellárt kit szivemből kérek legyen segítségére, és útmutatás sal. –

Kedves jó Annát a Mindenhato jó betsületes, és gyengéd férjel meg áldotta a Szent áldása szüntelen rajtatok maradjon. –

Azt tudjátok kedveseim nékem semmim sints, mindenből ki vetköződtem, azért annál nagyobra vettem szereteteket ami engem igen boldogított.

– Eddig irtam 1864be az én betegségem augustus szeptember közepéig, az után gyászba borítot a betegsége, és a halála annak a kit leg jobban szeretem, el felejthetlen Fiam el válása – Ó Istenem! hogy éltem én azt tul, az valami ki mondhatatlan – Te szeretett Károlyom soha meg nem bántottál, kedves jó Emámmal mindég boldog leszek, az Isten áldása maradjon mindég rajtatok, jó gyermetskéid legyenek örömtökre – Egy kérésem vagyom Aladárnak légy tanáts adoja, az ő jó gyám Atya, ha valamibe fel szolit légy segítségére – Szeretet jó Aladárom szeretetemet örökölted, el felejthetetlen szeretett Atyád után, arra kérlek meny azon a pályán mint édes Atyád, és nagy Bátyád Károly mentek rossz társaságtól örizkedj, a mely mint egészséged mind fináncziádat tenkre tenné ez kedves Károly néked is szol néha jusson eszetekbe mikép szeretelek mind a ketőtoket

Id. Madách Imre és Majthényi Anna leszármazottai

A családfa összeállításában segítettek: Berczelly Jenő, Bodó Eszter, Grosschmid Péter, dr. Madách Ádámné dr. Gyalog Mária, Kováts László, Kováts Lászlóné Simonyi Denise, Králik Róbert és felesége, Madách Imréné, Matzon Frigyesné Balogh Anna, dr. Nyáry Zsigmond, Oroszlánné Mészáros Ágnes, dr. Ozory Aladár, dr. Ozory Aladárné Balás Anna, Simonyi Dénesné Madách Paula, Szilágyi Sándor, Szluha Márton, Tóth Józsefné, Varjú Vince, Varjú Vincéné Baloghy Ida.

Nagy betűket használtam a keresztnévek kiemelésére, ha az anyakönyvben több keresztnév szerepel ugyan, de azok közül csak az egyiket használták, valamint a férjek családnevének kiemelésére.

I. Sándor (1812–1812?)

II. Alexandra MÁRIA Anna Paulina, Alsósztrégova, 1813. júl. 1.–Maroszlátina, 1849. aug. 15–16.

= 1. HUSZÁR József

= 2. BALOGH Károly, Gyulafehérvár–Maroszlátina, 1849. aug. 15–16.

1.-től:

1. József, Alsósztrégova, 1834. okt. 3.–Maroszlátina, 1849. aug. 15–16.

2. Etelka Tekla, Alsósztrégova, 1836. szept. 23.–szept. 27.

3. ALBERTINA Anna Mária, Alsósztrégova, 1837. nov. 11.–1838. febr. 2.

4. Anna, Keszeg, 1839. márc. 30.–Pinc, 1884. nov. 30.

= KÁROLYI Miksa

2.-től:

5. Károly, Buda, 1848. júl. 10.–Bp., 1920. ápr. 9.

= Bérczy Margit

a₁. Mariann, Bp., 1876. szept. 19.–1941

= GOSZTHONY István

b₁. Mária, Pécs, 1897. júl. 22.–1980

= SZÁSZ Gerő

b₂. Sarolta, Kaposvár, 1899. jan. 10.–

b₃. Margit, Kaposvár, 1902. okt. 18.–

b₄. Anna, Munkács, 1907. jún. 26. [USA]

= 1. JESZENSZKY László

= 2. ? (USA)

= 3. ? (USA)

1.-től:

c₁. László, 1929

= Szelényi Ágnes

d₁. Zita, Szekszárd, 1963

d₂. Ágnes, Szekszárd, 1967

c₂. Zoltán, 1931

= Pataky Erika

d₁. Zoltán, 1961

e₁. Marina, 1991

e₂. Kristóf, 1993

d₂. Miklós, 1965

b₅. Erzsébet, 1912 [USA]

= KEMÉNYFFY József

c₁. Marianne, 1938

c₂. István, 1943

a₂. Károly, Bp., 1879. ápr. 23.–1944. ápr. 24.

= Csernyus Aline

b₁. Mária, Fiume, 1908. nov. 20.

= Dr. CZIKE Antal

c₁. Johanna, Pécs, 1937. ápr. 11.

= KERÉKES Pál

d₁. Imre, Székesfehérvár, 1959. máj. 6.

= ?

e₁. Beáta, Bp., 1994. nov. 30.

c₂. Katalin, Bp., 1939. szept. 1.

= TÓTH Károly

d₁. Miklós, Székesfehérvár, 1963. febr. 12.

= ?

e₁. Máté, Bp., 1997. febr. 15.

d₂. Péter, Székesfehérvár, 1974. máj. 1.

c₃. Imre dr., Székesfehérvár, 1943. máj. 15.

= Végh Mária
 d₁. Dóra, Bp., 1973. márc. 21.
 d₂. Szabolcs, Bp., 1975. jan. 27.
 b₂. Károly, Fiume, 1911. máj. 12.–1989. dec. 18. (USA)
 = Gencsy Éva
 c₁. Zsuzsa, 1940 (USA)
 c₂. Ilona, 1945 (USA)
 = Karl LOVENTHAL
 d₁. Andrew, 1975
 b₃. Anna, Fiume, 1913. aug. 25.
 = MATZON Frigyes
 c₁. Ákos, Bp., 1945. ápr. 19.
 = 1. Bene Ágnes
 = 2. Gergó Gertrud
 1.-től:
 d₁. Krisztina, 1972
 2.-től:
 d₂. Linda, 1980
 d₃. András, 1982
 c₂. Marianne, 1948. jún. 4.
 b₄. Elemér, Fiume, 1918. aug. 2. (USA)
 = Marssó Ágnes
 a₃. Aladár, Bp., 1880. dec. 28.–1945
 = Nagy Angéla
 a₄. István, Bp., 1883. aug. 16.–1945
 = Keresztes-Fischer Irma
 b₁. Margit, Pécs, 1911. febr. 19.–1991
 = NENDTWICH Tamás
 c₁. Mária, 1942–1982
 = BODÓ János
 d₁. Eszter, Pécs, 1971. ápr. 26.
 d₂. János, Pécs, 1973. júl. 14.
 c₂. Erzsébet, 1943
 = SZABÓ Géza
 d₁. Zoltán, ?–?

c₃. Tamás, 1947
 = Dr. Cziráky Katalin
 d₁. Tamás, 1973
 d₂. Katalin, 1978
 b₂. Magda, Pécs, 1912. márc. 8.–Bp., 1993. febr.
 = DÁNIEL Elemér
 c₁. Gábor, 1941
 = Veress Andrea
 c₂. Elemér, 1941
 = Döbrössy Éva
 d₁. Pál
 d₂. Éva
 b₃. Pál, Pécs, 1924. ápr. 8. [Franciaország]
 = Claire Baize
 c₁. Anna
 = ?
 d₁. ?
 d₂. ?
 d₃. ?
 c₂. Charles
 c₃. Étienne
 = ?
 d₁. Paul, 1990
 a₅. Pál, Gödöllő 1889. aug. 8.–1964
 = Hüttner Nóra
 b₁. Eszter, 1931 (USA)
 = SZALAY Kálmán
 III. Eszter Mária Anna, Alsósztrégova, 1814. aug. 28.–Alsósztrégova,
 1814. aug. 28.
 IV. Jozefa Anna, Alsósztrégova, 1815. nov. 5.–Alsósztrégova, 1820.,
 ápr. 1.
 V. Henrika, ANNA, Alsósztrégova, 1818. ápr. 18.–Buda, 1866. okt.
 23. Temetés: Baráti, okt. 26.
 = HUSZÁR Sándor
 1. Etelka, Pest, 1843. márc. 12.–Bercel, 1894. júl. 16.

= ZOLTÁN Béla
a₁. Etelka, Pest, 1863. okt. 28.–Kolozsvár, 1894. máj. 12. (Temetés: Bercel)
= BERCZELLY Jenő, 1842–1932
b₁. Jenő, 1880. febr. 14.–Karancskeszi, 1969. ápr. 10.
= br. Marschall Ilona
c₁. Jenő, Bercel, 1921. ápr. 21.
= Karay Mária
d₁. Mária, Bp., 1954. aug. 28.
e₁. Sandra, Párizs, 1989. máj. 1.
e₂. Patrick, Párizs, 1992. máj. 6.
d₂. Miklós, Bp., 1956. ápr. 27.
= Holéczy Beatrix
e₁. Michael, Basel, 1983. nov. 15.
e₂. Laura, Basel, 1990. júl. 27.
d₃. Johanna, Bp., 1958. jan. 12.
= SZILVÁSY György
e₁. György, Bp., 1981. márc.
e₂. Miklós, Bp., 1982. máj.
c₂. Erzsébet, Bercel, 1923. jún. 13.
c₃. Anna, Bercel, 1927. jún. 6.–Jászalsószentgyörgy, 1951. júl. 20.
b₂. Herta, Bp., 1883. aug. 29.–Bercel, 1921. dec. 13.
= 1. br. Fischer Lajos
= 2. Szirmay István
b₃. Edith, Bp., 1886. márc. 23.–Bp., 1966. ápr. 1.
= BALÁS Kornél
c₁. Kornél, Bp., 1909. júl. 3.
= Maláthy Flóra
d₁. Kornél
=?
e₁. Gábor
d₂. Eszter, 1940.
c₂. Anna, Bp., 1914. febr. 21.
= 1. GOSZTONYI Géza
= 2. Dr. OZORY Aladár, 1913. máj. 5.

1.-től:
d₁. Géza, Bp., 1934. jún. 7.
= Haller Irma
e₁. Mónika, Bp., 1960. nov. 7.
e₂. Zsigmond, Bp., 1966. jún. 6.
e₃. Orsolya, Bp., 1967. okt. 24.
2.-től:
d₂. György, Bp., 1945. nov. 14. (Stuttgart)
= Strebel Dorkas
e₁. Áron, Stuttgart, 1988. ápr. 6.
a₂. Béla, Nyitra, 1865. jan. 31.–Bp., 1929. okt. 30.
= Fáy Margit
b₁. Dénes, 1891–Nowo-Nikolajevszk, 1920. márc. 30.
b₂. Miklós, 1893–Bp., 1922. jún. 30.
b₃. Béla, Verseg, 1902. aug. 7.–1944., szept. 7.
= Bay Katalin
c₁. Kata, 1934
c₂. Béla, 1936
d₁. ?
d₂. ?
a₃. Jolán, Pest, 1866. júl.–Pest, 1866. nov. 14.
2. Jolán, Baráti, 1844. jan. 5.–Baráti, 1848. aug. 3.
3. Henrietta Alexandra Anna, Baráti, 1845. febr. 28.–?
4. Ida, Baráti, 1846. jún. 17.–?
= OKOLICSÁNYI György
a₁. László, Zavar, 1865. ápr. 29.–Bp., 1946. jan. 24.
= Lithvay Sára
b₁. Dénes, Bp., 1901. jún. 1.–Bécs, 1980.
b₂. Pál, Bp., 1902. dec. 8.–Bp., 1967. febr. 22.
= Zaffiry Zenóbia
c₁. Judit, Bp., 1942. okt. 31.
= LACZKÓ József
b₃. Kata, Bp., 1903. dec. 3.–Buenos Aires, 1953. júl. 23.
= OKOLICSÁNYI Andor
c₁. András, Bp., 1929. dec. 16.–Buenos Aires, 1988

= ?

d₁. Carlos, Rosario, 1964. márc. 6.

= Aranguiez Adrien

e₁. Belén Yael (lány), Olivos, 1983. febr. 5.

e₂. Geraldine, Olivos, 1984. szept. 4.

d₂. Mauro, Rosario, 1962. jún. 7.

c₂. Tamás, Bp., 1932. márc. 7.–Sao Paolo, 1987. dec. 18.

a₂. Anna, Zavar, 1867–Bp., 1926. máj. 7.

a₃. Mária, Zavar, 1869–Bp., 1945

= KLOBUSICZKY Béla

b₁. Ferenc, Fiume, 1897. aug. 18.–Bp., 1978. dec. 31.

= 1. Kiss Etelka

= 2. Szini Sára

b₂. Dénes, Baráti, 1900. júl. 30.–Sao Paolo, 1976

= Opel Frida

c₁. Joacena, Sao Paolo, 1932. máj. 20.

= 1. PILLER Gedeon

= 2. HRIVÁTS Gábor

5. Laura Anna Mária, Baráti, 1847. dec. 11.–?

6. Anna, Baráti, 1850. okt. 10.–Bp., 1938. jan. 7.

= RHORER László

a₁. Anna, Bp., 1872. márc. 10.–?

= KUN Béla

b₁. Anna, 1892. dec. 23.

b₂. Béla, 1894.

b₃. Ilona, 1900.

a₂. Margit, 1874. márc.–?

= 1. HERTELENDY Zoltán

= 2. PETHES Lajos

= 3. MARCSÁK János

1-től:

b₁. Zoltán, Bp., 1897. jún. 9.–1919

?-től:

b₂. Miklós, 1898. dec. 22.

a₃. Zoltán, Bp., 1878. nov. 18.–?

= Iványos Erzsébet

b₁. László, Vác, 1906. jún. 25.

= Kovács Edit

b₂. Kálmán, Bp., 1917. szept. 20.–Bp., 1941. ápr. 13.

7. Gizella, Baráti, 1852–1913

= 1. SÁGODI János

= 2. BUBNIK Károly

VI. Imre, Alsósztrégova, 1823. jan. 20.–Alsósztrégova, 1864. okt. 5.

= Fráter Erzsébet

1. Imre, Csesztve, 1846. aug. 31.–Csesztve, 1846. aug. 31.

2. Aladár, Csesztve, 1848. jan. 1.–Alsósztrégova, 1908. júl. 23.

= Fekete Mária

a₁. Ilona (adoptált), Győr, 1875. ápr. 1.–Losonc, 1916. febr. 23.

= SZAKALL István

b₁. István

b₂. Aladár, Zabzó (Osgyánhoz [Gömör m.] tartozik), 1893. jan. 18.–

= Tamássy Anna

c₁. György, 1922. aug. 28.

b₃. Zoltán, Zabzó, 1894. máj. 21.–Rimaszombat, 1940. máj. 3.

= Prihradny Mária

c₁. Marian, Losonc, 1918. máj. 16.–1965

= LÁSZLÓ ?

d₁. Katalin

d₂. Mária

c₂. Bertalan, Tornaalja, 1920. máj. 16.–1990

=?

d₁. Zoltán

d₂. Edit

c₃. Ödön, ?–1987

=?

d₁. Zoltán

d₂. Zsuzsa

c₄. Ilonka

= SÁGI Pál

d₁. Pál

c₅. Judit, Bp., 1936. aug. 21.
 =TÓTH József
 d₁. Zoltán
 d₂. Zsolt
 b₄. Ilonka
 = PARÓCI András
 c₁. András
 c₂. Ferenc
 d₁. ?
 a₂. Flóra, Alsósztrégova, 1893. dec. 8.–Sao Paolo, 1980
 = 1. KUCHINKA István
 = 2. LÁZÁR Pál
 1.-től:
 b₁. István, 1912–Salzburg, 1988
 b₂. Vilmos, 1914–Kiskunfélegyháza, 1964
 = Háros Ferencné (házasságon kívül)
 c₁. Cecília Marcella Cidada, Körösmező, 1943 [USA]
 2.-től:
 b₃. Flóra, Losonc, 1919
 = BEZEGH HUSZÁGH István
 c₁. Borbolya, Bp., 1941
 c₂. Orsolya, Bp., 1942
 c₃. Katalin, Sao Paolo, ?
 c₄. MADÁCH Márton-Miklós Pál, Sao Paolo, 1953
 3. Jolán, Csesztve, 1851. jún. 7.–Zólyom? 1923 után?
 = 1. RUTTKAY György
 = 2. FABRICZY Pál
 1.-től:
 a₁. Sarolta, Fülekkelecsény, 1873. márc. 19.–Gács, 1951
 = Dr. REINHARDT István
 b₁. Alice, 1891. k.–Besztercebánya, 1971. jan. 27.
 = Dr. FITZEK József
 c₁. Magda
 = 1. PSANECKÝ, Demeter
 = 2. LIKOVECZ Rudolf

1.-től:
 d₁. Ivan Demeter, 1930. k.–Besztercebánya, 1992. aug. 1.
 e₁. Eugénia Psanecká
 = LOVISKOV ?
 e₂. Ivan
 e₃. Iveta Psanecká
 = JANCIAROV ?
 2.-től:
 d₂. Anna
 = Dr. SULLOVA ?
 d₃. Magda
 4. Anna Borbála, Csesztve, 1853. ápr. 28.–Bp., 1914. nov. 7.
 = Schönbauer Karolinától (házasságon kívül)
 5. SCHÖNBAUER Anna, Köbölkút, [=Gbelce] 1859. júl. 9.–
 Túristvándi, 1955. jan. 4.
 = BALOGHY István
 a₁. Károly, Mogyorósd, 1876. júl. 9.–Gyöngyös, 1945. dec. 12.
 = Kiss Róza
 b₁. Ida, Bp., 1917. febr. 7.–Békéscsaba, 1997. máj. 30./Hunya, jún. 10.
 = VARJÚ Vince
 c₁. Blanka, Szeged, 1947. szept. 8.
 = GALAMBOS János
 d₁. Tibor
 d₂. Edit
 c₂. Katalin, Szeged, 1950. ápr. 27.
 = PINTÉR Antal
 d₁. Ferenc
 d₂. Gábor
 a₂. Gizella, Eger, 1880–Hunya, 1964. márc. 1.
 a₃. Ágost, Eger, 1884. dec. 17.
 a₄. László, Eger, 1884. dec. 17.
 a₅. László, Eger, 1887. ápr. 23.–Debrecen, 1939. ápr. 18.
 = Keéky Mária, Nyírbátor, ?–Kalifornia, 1972
 b₁. György, Nyírbátor, 1915. dec. 25.–Kalifornia, 1971
 b₂. Barnabás, Nyírbátor, 1917. febr. 23.–Nyírbátor, 1938. dec. 13.

a₆. Olga Sára, Eger, 1888. jún. 14.–Túristvándi, 1956. aug. 2.
 VII. György Sándor, Alsósztrégova, 1825. febr. 17.–Alsósztrégova, 1825. márc. 11.
 VIII. Károly, Alsósztrégova, 1826. márc. 26.–Csesztve, 1888. szept. 8.
 = Csernyus Emma, Lice, 1836. máj. 31.–Parád, 1927. ápr. 20.
 1. Emánuel, Csesztve, 1855. ápr. 27.–Bp., 1924. máj. 29.
 = 1. Kacskovics Hermin
 = 2. Majovszky Irén
 2. László, Csesztve, 1856. okt. 15.–Bp., 1920. aug. 3.
 = Szentmiklóssy Margit
 3. Pál, Csesztve, 1858. ápr. 25.–Csesztve, 1907. jan. 3.
 = br. Buttler Matild, Balassagyarmat, 1870. máj. 31.–Csesztve, 1960. aug. 2.
 a₁. Alice, Csesztve, 1889. máj. 2.–Bp., 1977. okt. 20.
 = GROSSCHMID Károly
 b₁. Pál, Kassa, 1908. okt. 18.–Bp., 1985. aug. 23.
 = 1. Hajós Edina
 = 2. Weldin Dorottya
 = 3. Ottlik Éva
 2.-től:
 c₁. Péter, Gödöllő, 1950. ápr. 7.
 = Ferencz Rózsa
 d₁. Gábor, Bp., 1978. nov. 29.
 d₂. Júlia, Bp., 1980. jún. 25.
 b₂. István, Fiume, 1911. szept. 13.–Madrid, 1993. máj. 29.
 = gr. Crouy-Chanel Adél
 c₁. Mária, 1940
 = 1. Mario ECHEGOYEN
 = 2. Kurt WESTI
 1.-től:
 d₁. Krisztina, 1970–71
 c₂. Pál, 1942. júl.
 = Ursula Dietrich
 d₁. Elena, 1977
 d₂. Katalin, 1979

a₂. Ella (Gabriella), Csesztve, 1902. febr. 19.
 = BOGÁTHY József
 a₃. Paula, Csesztve, 1903. jan. 14.
 = SIMONYI Dénes
 b₁. Denise, Szügy, 1921. jan. 1.
 = KOVÁTS László
 c₁. László, Balassagyarmat, 1943. aug. 17.
 = 1. ?
 = 2. ?
 1. től:
 d₁. Gabriella, 1975. márc. 26.
 c₂. Annamária, Balassagyarmat, 1946. ápr. 9.
 = ?
 d₁. Rita, 1978. aug. 1.
 d₂. Kristóf, 1985. nov. 60.
 c₃. Dénes, Bp., 1954. febr. 7.
 = 1.
 = 2. Pachnik Hedvig
 1.-től:
 d₁. Tamás, Bp., 1977. febr. 26.
 2.-től:
 d₂. Hedvig, 1983. febr. 20.
 d₃. Dénes, Tatabánya, 1984. dec. 28.
 b₂. Pál, Szügy, 1922. szept. 4.
 = 1. Gilisch Berta
 = 2. Pereira Teresa
 2.-től:
 c₁. István, Brazília, 1975. szept. 14.
 4. Imre, Csesztve, 1859. dec. 29.–Balassagyarmat, 1915. nov. 10.
 = Petheő Mária
 a₁. Emma, Bp., 1886. nov. 6.–Nógrádmárcal, 1969. márc. 9.
 = SZTRANYAVSZKY Sándor
 b₁. Sztranyavszky MADÁCH Imre, Balassagyarmat, 1908–Bp., 1958
 = Tömöry Huberta
 c₁. Dr. MADÁCH Ádám, Bp., 1938

= Dr. Gyalog Mária
d₁. Krisztina, Bp., 1975.
b₂. Ilona, Balassagyarmat, 1910. ápr. 30.–Balassagyarmat, 1983. aug. 2.
= SZILÁGYI Lajos
c₁. Lajos, 1931. jún.–1932. júl.
c₂. Sándor, Bp., 1934. márc. 22.
= Dr. Solymossy Ibolya
d₁. Ágnes, Bp., 1961. ápr. 9.
= SZABÓ György
e₁. Sándor, Bp., 1985. márc. 14.
c₃. Erzsébet, Bp., 1936. aug. 27.
= Dr. KÖLES Tibor
d₁. Rita, Bp., 1959. máj. 24.
= 1. NAGY László
= 2. Pálfi Albert
1.-től:
e₁. Zoltán, 1978., szept. 15.
b₃. Sándor, Balassagyarmat, 1913–1942
a₂. Mike, Bp., 1889. febr. 17.–1929. nov. 28.
= 1. Décsey Iza
= 2. Deschka Jozefin
5. Margit, Csesztve, 1861. máj. 1.–Bp., 1953. okt. 25.
= KUCHINKA István
a₁. Gyula, 1894. k.–1936. okt. 17.
a₂. Ádám, ?–1910–1915 körül
6. Sarolta, Csesztve, 1862. szept. 19.–Nógrádludány, 1953. ápr. 20.
= br. BUTTLER Ervin, ?–Kelecsénypuszta, 1927. jún. 4.
a₁. Izabella, Kelecsénypuszta, 1884. jún. 24.–Kelecsénypuszta, 1942. szept. 16.
= GLATZ Gyula
a₂. Lenke, Kelecsénypuszta, 1887. ápr. 12.–Bp., 1970. jan. 27.
= HANZÉLY Ferenc, ?–Ligonier, Pa. USA, 1969. dec. 10.
b₁. Ervin, Bp., 1913. jan. 30.–1992
= Fogarassy Enikő
a₃. Elemér, Kelecsénypuszta, 1889. máj. 8.–Bp., 1889., jan. 16.

= 1. Lovassy Klára, ?–Bp., 1946. máj. 21.
= 2. gr. Andrassy Margit, ?–Bp., 1984. szept. 13.
1.-től:
b₁. Magdolna, Kelecsénypuszta, 1925. szept. 2. (Belgium)
= SZEMERE Csaba
c₁. Marian, Bp., 1958. (Belgium)
= DUCHATEAU, Pierre
d₁. François, Namur, 1985
d₂. Sophie, Namur, 1990
b₂. Klára, Kelecsénypuszta, 1926. dec. 15. (Belgium)
= SZALACHY Béla
c₁. Johanna, Bp., 1949. szept. 22.
c₂. Hubertus, Bp., 1953. jan. 23. (Belgium)
= de Potter d'Yndoie, Claire
d₁. Mathias, Bruxelles, 1981. szept. 22.
d₂. Gábor, Bruxelles, 1984. febr. 2.
d₃. Krisztina, Bruxelles, 1988
c₃. Nicolette
= br. VERHAEGEN, Frédéric (Belgium)
d₁. Jonathan, Gand, 1985
d₂. László, Gand, 1987. márc. 9.
d₃. Johanna, Gand, 1991
a₄. Ervin, Kelecsénypuszta, 1890. júl. 27.–Bp., 1975. márc. 12.
= gr. Mailáth Etelka, ?–Balassagyarmat, 1945. máj. 8.
b₁. Ervin, Nógrádgárdony, 1925. márc. 27.
b₂. Mária, Nógrádgárdony, 1926. jún. 6.
= BRÓDY Tibor
b₃. Ilona, Órhalom, 1927. aug. 4.
= gr. NYÁRY Zsigmond
c₁. Orsolya, Bp., 1953. jún. 24.
= FARKAS Péter
d₁. Balázs, Bp., 1978. szept. 15.
d₂. Kristóf, Bp., 1986. dec. 25.–Bp., 1992. dec. 14.
d₃. Gábor, Bp., 1988. febr. 19.
c₂. Péter, Bp., 1954. nov. 19.

= Fábry Katalin

d₁. Lőrinc

c₃. Ilma, Bp., 1958. jún. 26.

= BALOGH István (Kanada)

d₁. Dávid, Toronto, 1988. júl. 2.

d₂. Ádám, Toronto, 1991. aug. 1.

c₄. Zsófia, Bp., 1962. nov. 12.

= dr. SZALAY Tamás

d₁. Edina, Bp., 1992. júl. 13.

c₅. Krisztina, Bp., 1964. dec. 18.

= HARANGHY Csaba

d₁. Zsófia, Bp., 1992. okt. 24.

c₆. Zsigmond, Bp., 1967. szept. 6.

b₄. János, Nógrádgárdony, 1928. dec. 31.–Basel, 1990. júl. 23.

= Korbonits Márta

c₁. Katalin, New York, 1966. nov. 5.

c₂. Steve, New York, 1971. ápr. 20.

b₅. Ilma, Órhalom, 1932. szept. 8.–New York, 1972. júl. 13.

= SZABADHEGY Dénes

c₁. Péter, New York, 1961. nov. 6.

c₂. Kristóf, New York, 1964. júl. 23.

7. Izabella, 1864. okt. 30.–Bp., 1923. ápr. 14.

= KOVÁCS Ákos

a₁. Kató, ?–1917

a₂. Emerencia, 1884–Bp., 1982. márc. 1.

= ZAKARIÁS Antal

b₁. András, 1915. júl. 22.–Bp., 1992. szept. 26.

= Szabó Gabriella

c₁. Enikő, Bp., 1949. jún. 25.

= GYARMATI István

d₁. Rita, Bp., 1976. okt. 3.

c₂. Gábor, Bp., 1955. márc. 13. (NSZK)

= Weindl Karin

d₁. Ruben–Gabriel, München, 1990. máj. 15.

b₂. Gábor, 1922. márc. 22.

= Kövessházi Magdolna

c₁. András, Bp., 1954. szept. 9.

= Nagy Judit

d₁. Eszter, Bp., 1981. aug. 27.

d₂. Tamás, Bp., 1982. nov. 12.

c₂. Judit, Bp., 1957. márc. 22.

= VIDA András

d₁. Andrea, Bp., 1982. okt. 14.

d₂. Gusztáv, Bp., 1984. jún. 22.

b₃. Katalin, 1923. febr. 28.

= BOROSNYAY Pál

c₁. Klára, Bp., 1956. szept. 12.

= BAKÓ Gyula

d₁. Klára, Bp., 1979. máj. 20.

d₂. Péter, Bp., 1981. okt. 1.

d₃. Mária, Bp., 1993

c₂. Balázs, Bp., 1958. júl. 7.

c₃. Katalin, Bp., 1961. aug. 14.

= DAUNER Márton

d₁. Benedek, Bp., 1992. jún. 27.

d₂. Eszter, Bp., 1994

d₃. Ágoston Bp., 1995

c₄. Anna-Mária, Bp., 1963. febr. 10.

c₅. Pál, Bp., 1965. aug. 28.

= Csoboth Nóra

d₁. Márk, Bp., 1992. dec. 7.

d₂. Bálint

a₂. Kató

= LASZY Gyula

b₁. dr. Pál, 1907. nov. 15.–Bp., 1966. máj. 29.

= Milosevics Mária

c₁. Nóra, Bp., 1940. júl. 21.

= ZLINSZKY István

d₁. András, Bp., 1971. máj. 28.

d₂. György, Bp., 1972. okt. 14.

c₂. Gyula, 1943. ápr. 22.–1966. júl. 21.

a₃. Ilma, ?–Bp., 1979. márc. 24.

= 1. STAEL–HOLSTEIN Rudolf

= 2. SUHAY Imre altábornagy

8. Emma, Csesztve, 1874. márc. 2.–Csesztve, 1874. okt. 6.

IX. Pál, Alsósztrégova, 1827. ápr. 23.–Alsósztrégova, 1849. okt. 1.

Személynevek

a. t. 81

Algöver Soma 189

Almásy (család) 28, 30, 36

Almásy 114

Almásy Károly 30, 33

Almásy Károlyné Gyurcsányi Mária (Mirna, Mimi) 17, 18, 33, 50, 60, 69, 210

Ambrózy (család) 44, 59, 70, 105

Ambrózyné 66

András 20, 100, 119, 183

András felesége 119

Arendorfer 124

Argenti Döme 84, 87, 189

Attomyr József 89

Atya (Karátsonyié) 3

Atya 167

B. Károly 180

Babnigg (Babnik) 63, 80

Baintner Ferenc 116

Balassa 51

Balassa Antal 38, 80

Balassa János 186, 187, 191

Balogh (család) 141, 143, 145, 149

Balogh Károly 146, 147, 148, 150, 152

ifj. Balogh Károly 148, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 163, 164, 166, 167, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 190, 191, 193, 196, 197, 198, 199, 200, 202

Battha (család) 74

Battha György 17

Battha József 69, 76

Battha Józsefné gr. Almásy Zsófia 16, 17, 21, 50, 61, 69, 72, 76, 98, 99, 129, 209

Battha Mária 17, 129

Battha Róza 17, 50, 127, 134
 Bedekovich Lajos 65
 Béla 170
 Bencsik 156, 164
 Bende István 160, 170
 Bene Ferenc 62, 68
 Beniczky (család) 70
 Beniczky Gyula 182
 Beniczky Lajos 28
 Beniczky Ödön 38, 80
 Berchtold Antelné Strachan Matild 129
 Bergen 83
 Bódi Ferenc 59, 63, 65
 Bodó 133
 Bolgár Gábor 186
 Bornemissza 96
 Boronkay 49, 59, 80
 Boronkay Rudolf 70
 Borsody Miklós 176, 179, 180, 181
 Bory 59, 63, 65, 94, 135, 142, 152, 210
 Boryné 129
 Bory István 91, 92, 127
 Bory Istvánné Kemény Krisztina 26
 Bory Lajos 123
 Bory László 21, 85, 145, 181
 Bory Manó 127
 Bory Pál 116
 Bory Pálné Osztrólczy Lujza 99, 116
 Braumüller 132, 206
 Brunswick Ferenc 34
 Buderman 79
 Bujanovics 114
 Bukva György 63, 65, 154, 207
 Bukva Lajos 155
 Buttler 185

Buttler Henrik 189
 Candel: lásd: Kandel
 Cebrian László 175
 Czeh 180
 Czetvicz Antalné Simonchich Antónia 2, 3, 8, 14, 73
 Cziráky Antal 64, 65
 Cs. 83
 Csaborcsa Mária 171
 Cserny Mária 113, 122, 128
 Csernyus Emánuelné de la Motte Izabella 167
 Csernyus Emma 166, 167, 171, 172, 173, 178, 188, 199, 202
 Csernyus Ida 167
 Csikányiné 183
 Csikányi Gábor 189
 Dacsó (Datso) 3
 Diószeginé 133
 Divald Gusztáv 172, 181, 188, 198
 Dori 83
 Dvorzsák 11
 Ebersberg, Jos. Sigmund 47
 Efner Ferenc 133
 Elfer: lásd: Efner Ferenc
 Eötvös Ignác (Ötvös) 64, 65
 Erdősi 113
 Erzsi 182
 Eti 146, 167
 F.: lásd: Forgách Antal
 Faitner Jozefa (menyasszony) 183
 Fáni, Fanni: lásd: Szójka Fanni
 Farbakiné 155
 Fejér (család) 21, 28, 31
 Fejér Lajos 16, 28, 32
 Fejér Miklós 28
 Fekete László 165, 166, 170
 Festetich Ágostonné gr. Almásy Adél 16

Flóris: lásd: Pátz Flórián
 Fodor 25, 30, 36
 Forgách 154, 155, 157, 184
 Forgách Antal 49, 50, 52
 Forgách Gyula 198
 Forgách Jenő 172
 Forgách József 172, 179
 Forgách Pál 75
 Forray 182
 Forray Júlia 17
 Földvári 80
 Fráter (család) 75
 Fráter Erzsébet (Erzsi, Megera) 140, 150, 152, 164, 167, 169
 Fráter Pál (vice ispán) 18, 35, 131
 Fráter Pálné Platthy Klára 147, 155
 Freiburg Lajos 149
 Frideczky Lajos 127
 Friderich Ferenc 52, 54
 Fromer 176
 Gaál Ignác 157, 163, 166, 167
 Gáborné 210
 Garba 116
 Gazdasszony 38
 Gazdik József (Pepi) 183
 Géczy Elek 85
 Gellén 92, 94, 117, 131, 210
 Gellén József 90
 ifj. Gellén József 22, 25, 55
 Gellénné 25, 86
 Gerhardt Pál 105
 Gosztonyi Bora 16
 Gouvernante (Battha Józsefőknél) 17
 Gouvernante (Huszár Annáé) 162
 Gouvernante (Madách Joláné és Áráé) 192, 193, 197
 Gömöry Andrásné de la Motte Mária 167

Gömöry Szidónia 166, 199
 Görög János 36, 69, 76, 84, 85, 86, 87
 Grassalkovich Antal 65
 György (Gyura, Gyurka) 30, 61
 Gyura: lásd: György
 Gyurcsányi Anna 18
 Gyurcsányi Antal 18
 Gyurcsányi Antalné Gyurcsányi Anna 131
 Gyurcsányi Gábor 127
 Gyurcsányi István 135
 Gyurcsányi József (öreg) 69
 Gyurcsányi Józsefné Radics Janka (Mimi anyja) 17, 18, 30, 33, 60, 69
 Gyurcsányi Teréz 127
 Gyürky 194
 Gyürky Antal 133
 Gyürky Pálné Vay Erzsébet 75, 194
 Habsburg (V.) Ferdinánd (király, császár) 51, 134
 Habsburg József (palatinus) 43
 Habsburg Sándor (a palatinus kisebb fia) 42
 Hamar 67
 Hamza Ágoston (fiskális) 3, 45, 59, 73, 92, 112, 113, 114, 125, 132, 139, 140, 145, 149, 150, 152, 168
 Hanni 20, 25, 111, 159
 Harmstar 29
 Háznagy 19
 Henrici Ágoston 157, 163, 167, 171, 172, 181, 184, 189, 190
 Henricy Mihályné 167
 Herkovics Sándor 172, 173, 179, 180, 181
 Hirsch 81
 Hoeller Mária 130
 Hoffman 124
 Honig: lásd: Hönigh Ignác
 Horony 59, 64, 65
 Horváth 209
 Hönigh Ignác: (Honig, König) 100, 102

Hrabovszky János 148
 Huszár Albertina (Berta) 42, 44
 Huszár Anna (Nincsi, Panka) 79, 84, 88, 90, 93, 98, 100, 104, 115, 129, 131, 134, 135, 141, 146, 147, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 171, 172, 173, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 199, 200, 201, 202
 Huszár Boldizsár 96, 99
 Huszár Etelka 128, 133, 138
 Huszár István 152, 180
 Huszár Jolán 133
 id. Huszár József (öreg úr) 17, 18, 21, 30, 33, 36, 37, 61, 62, 64, 88, 90, 96, 111, 129, 131, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 166, 210, 211
 Huszár József (Pepi) 13, 14, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 31, 34, 35, 36, 46, 49, 50, 55, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 65, 67, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 119, 121, 129, 204, 207, 208, 209, 210, 211
 ifj. Huszár József (kis Pepi) 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 36, 39, 40, 41, 44, 46, 57, 58, 60, 63, 67, 68, 69, 72, 76, 79, 86, 90, 93, 95, 98, 103, 111, 113, 115, 124, 127, 129, 131, 134, 135, 141, 146, 147, 208
 Huszár Júlia 16, 18, 28, 30, 84
 Huszár Károly 19, 30, 61, 75, 76, 85, 88, 89, 101, 102, 113, 114, 120, 126, 127, 129, 131, 135, 136, 193, 204, 210
 Huszár Károlyné Tersztyánszky Mária (Miczi, Mizi) 30, 88, 89, 118, 133, 136, 210
 Huszár Lajos 133
 Huszár Mária 133
 Huszár Sándor 92, 118, 120, 122, 128, 130, 133, 135, 138, 149, 160, 170, 196
 Imádi (Olim) Szmolik (gyarmati pap) 180
 István 150
 István (inas, lásd még: Juhász István) 134

Ité Anna 148, 155, 156, 157, 158, 159, 163, 166, 167, 171, 172, 177, 179, 183, 185, 188, 190, 197
 Jancsó Sándor 182, 198
 Jankovich László (Jancovics) 25, 61, 67
 Jankovich Lászlóné Kovács Laura 16, 75
 János (lásd még: Magyar János) 57, 112, 113, 115, 124, 166, 186, 190
 Jarossné 128
 Jaross Berta 128
 Jean 185
 Johan: lásd: Magyar János
 József 82
 Juhász István (inas, Pista, Istvány) 33, 34, 35, 45, 59, 61, 62, 64, 66, 70, 77
 Juhász Istvánné (Márton Kata?) 34, 45
 Julcsa 146, 204
 Kacs Kovics 76
 Kacs Kovics Károly 18, 23, 67, 209
 Kállay Gusztáv 38
 Kállainé 210
 Kálnay Nándor (tanító) 186
 Kámánházy (család) 133
 Kandel 3, 40, 97, 98, 140, 145
 Kapy Nelly 127
 Karátsonyi 3
 Károlyi Ferencné Szentmiklóssy Klára (mama) 171, 172, 173, 175, 177, 180, 181, 182, 183
 Károlyi László 172, 180, 181
 Károlyi Miksa 171, 172, 173, 175, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 200, 201, 202
 Kata (Catinka) 82, 83, 172
 Kauszki 157
 Kazinczy Ferenc 173
 Kecskeméti 59, 63, 64, 66, 73, 78
 Keglevich Gábor (főispán) 30, 115, 116
 Kendelényi 34

Király: lásd: Habsburg (V.) Ferdinánd
 Kisfaludy Sándor 42
 Kiss Lajos 130, 133
 Kóczányi Ferenc (professzor) 11
 Komornok 66
 Komornyik 57, 88, 210
 Kors (fiskális) 34
 Kossuch (Kozuch) Gyula 198
 Kovács 25, 36, 91
 Kovács Sebestény Endre 174, 179
 Kovacsóczy 34, 51
 Kováts 3, 11, 59, 182
 König: lásd: Hönigh Ignác
 Kubinyi Ferenc 75
 Kubinyi Ferencné Gyürky Franciska 75
 Kubinyi szakácsa 25, 33
 Kunszt 196
 Kunsztné 180, 184, 193
 Kusányi 61, 62, 204
 L. 49
 Labri 185
 Lanczinger László 36, 76, 133, 157, 159
 Laskay 108, 145
 Léderer Ignác 147
 Lehoczki 189
 Lenhard (család) 134
 Lenhardné Pyber Mária 134
 Lideman 81
 Lilus 28
 Lipthay György 134
 liptói alispánné 83
 Lónyay (család) 70, 81
 Lónyay János 64
 Lónyay Jánosné Lónyay Florentina 70
 Lónyay Menyhért 59, 64, 65, 80, 81, 87

Lotti 46
 Louise 153, 155, 156, 157, 158, 159
 Luby István 38, 80, 113
 Luzsénszky (család) 167
 Madách Aladár 146, 150, 164, 166, 167, 176, 185, 189, 190, 196, 198, 200
 Madách Anna (Nincsi, Nintsi, háládatlan leány) 2, 6, 14, 16, 17, 20, 21, 22, 25, 26, 29, 30, 31, 33, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 67, 69, 70, 72, 74, 75, 76, 79, 81, 83, 84, 85, 86, 90, 93, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 122, 124, 128, 130, 133, 134, 141, 146, 149, 170, 196, 204
 Madách Ára 164, 179, 183, 190
 id. Madách Imre (Pupi, Putzi) 3, 4, 9, 11, 12, 14, 15, 20, 137, 203
 Madách Imre (Imre, Emi) 1, 5, 8, 11, 12, 14, 15, 16, 19, 24, 26, 28, 29, 30, 33, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 61, 63, 64, 65, 66, 70, 71, 77, 78, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 107, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 120, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 138, 140, 141, 142, 144, 145, 146, 147, 150, 151, 152, 155, 158, 159, 160, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 194, 196, 205, 206, 209
 Madách Jolán 164, 169, 184, 190, 197, 198
 Madách Károly (Károly) 1, 3, 14, 15, 16, 26, 29, 30, 33, 54, 66, 80, 90, 93, 95, 102, 103, 112, 114, 115, 125, 126, 129, 130, 131, 133, 134, 138, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 149, 151, 152, 154, 155, 158, 159, 160, 163, 164, 165, 166, 167, 170, 171, 173, 176, 178, 179, 180, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 197, 202
 Madách Mária 2, 3, 4, 8, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 54, 57, 58, 60, 61, 63, 67, 68, 69, 72, 74, 75, 76, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 111, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 124, 127, 129, 131, 133, 134, 137, 138, 144, 145, 146, 148, 150, 152, 153, 158, 203, 204, 205, 208, 209, 210, 211

Madách Pál (Pali) 1, 3, 14, 15, 16, 26, 29, 30, 33, 47, 54, 80, 90, 95,
 102, 103, 112, 114, 115, 125, 126, 129, 130, 131, 133, 134, 135,
 138, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152
 Madva Ferenc (rudnói pap) 134, 135
 Magyar János 33, 35, 61, 131
 Majer István 206
 Majláth Lajosné Zmeskál Antónia 128
 Majthényi (család, Péteré) 178
 Majthényi Adrien 25
 Majthényi András 4
 Majthényi Antal 42, 132, 136, 141, 206
 Majthényi Gábor 63
 Majthényi Géza 159, 167
 Majthényi József 63
 Majthényi László 38, 132
 Majthényi Lászlóné 4
 Majthényi Matild 158
 Majthényi Pálné 21
 Majthényi Pálné Veres Johanna 158
 Majthényi Péterné Gerhauser Ludmilla 178
 Máli 99
 Malvieux 82
 Marczibányi (család) 125
 Mari 177
 Martina 189
 Maszáné 25
 Matkovich Ida 133
 Matolcsy György 165, 173, 188
 Mensdorf 16
 Mertens Vilmosné Forgách Franciska (Fáni) 172
 Mészáros Lázár 145
 Michalidesz Mihály 69
 Mihály (Misa; lásd még: Michalidesz Mihály) 64, 91
 Mikulás 179
 Mikulásné 179

Misa (Jancsi kocsis fia) 166
 Mildner 164, 166
 Mizseiné 157, 161
 Mocsáry 91
 Mocsáryné 183, 200
 Mocsáry Gáborné Szemere Zsuzsanna 75
 Mocsáry Miksa 199
 Mocsáry Miksáné Jeszenszky Mária 199
 Moshaim 94, 108
 de la Motte család 160
 de la Mottené 167
 de la Motte Antal 167
 de la Motte Róza 167, 202
 Muzslay Sándor 21, 89
 Nádasdy Ferenc (váci püspök) 17
 Nádasdy Lipót 17
 Nagy 84, 116, 127, 131, 140
 Nagy Lipót (direktor) 11
 Nekula 142, 149
 Néri (lásd még: Czetvicz Antalné Simonchich Antónia) 2, 14, 16,
 17, 25, 30, 33, 38, 39, 40, 41, 44, 45, 48, 54, 55, 56, 59, 60, 63, 64,
 65, 66
 Nina 165, 167
 Ocskay (család) 79
 Okolicsányi Miksa 83, 116
 Okolicsányi Miksáné 83
 Orczy Eleonóra 17
 Os[z]termann József (Hofmester) 7, 15
 Osztroluczky 199
 Öregasszony (Mutter) 46, 96, 99, 115, 116
 P. 189
 Palacsáné 21
 Pálné 170
 Palya 81, 82, 127, 135
 Pápa 182
 Pass András 186, 189, 196, 197

Pátz Flórián 145, 152
Pelathy 70
Pencz Károly 135
Petykó 182
Philipp Károly (tisztartó) 182
Pictor 12
Pipsz 74
Pízs 102
Platthyné 128
Pongrácz 164, 173, 186,
Pongrácz Károly 187
Pongrácz Mihály 190
Pongrácz Paulina 183, 189
Potulička 83
Professzor 48
Prónay 189
Prónay Ida 17, 209
Prónay Jánosné Kubinyi Ludovika 17, 93
Prónay Kálmánné Posch Karolina 17
Prónay Miksáné Kubinyi Ottilia 75
Pröbsztl 157, 163, 165, 167
Pröbsztlné 162, 163, 165, 166, 167
Pyber 135
Rainer József János (vice király) 4
Rajhelbné 138
Rakovsky 62
Reder 25
Reisinger János 19, 55, 56, 102, 129
Rézi (lásd még: Somogyi Ferencné Bethlen Rozália) 25, 105
Robicsek 34, 51, 149
Rossiérné 54
Rozália 98, 104
ifj. Rudnay József 182
S. dr. 182
Salamin 114

Schwindt Károly 59
Scultéty 136
Serédiné 180
Simonchich János 91, 92, 139
Simonyi Simon 128, 130
Skrebensky 202
Skrebensky Ottóné: lásd: de la Motte Róza
Sneiderné 189
Somogyi (család) 127, 134, 152, 188
Somogyi Ferenc 18, 60, 67, 68
Somogyi Ferencné Bethlen Rozália (Rézi) 20, 36, 58, 60, 67, 68, 72, 76, 127, 131, 134
Somogyi Károly 209
Somogyi Károlyné Prónay Emma 68
Somogyi Zoltán 188
Sósné 32
Spányik Antal (Hofmester, Spanik, gonosz ember) 48, 55, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 70, 73, 77, 81, 82, 90
Sperling 102
Spetykó 80
Sréter Alfréd 194
Sréter Horác 157, 194
Sréter Horácné 194
Sréter János 18, 116, 119, 120, 194
Sréter Miklós 174, 179, 189
Stáhly Ignác 25, 62, 68, 105, 106, 207
Stainlein Eduárdné Hellenbach Zsuzsa (Steinlerné) 98
Stainlein Malvina 98
Starhembergné 75, 99
Sternberg Jaroszló 17
Stróbelné 102
Stubenbergné 54
Szabadhegyi 128
Szabó (orvos) 21
Szentiványi (család) 83, 117

Szentiványiné 172
 Szentiványi Mária 100, 101
 Szerémi (család) 116
 Szeréminé 83
 Szeverin 83
 Sziber 182
 Szilágyi 188
 Szilassy (család) 83, 172
 Szilassy Paulina 198
 Szily István 127
 Szojka Fanni 2, 10
 Szolics 74
 Szonauer 102
 Szontagh Ábrahám 196
 Szontagh István 187
 Szontagh Pál 131, 145
 Szőnyi Pál 153, 154, 156, 157, 158, 159
 Szőnyi Pálné 153, 154, 156, 157, 158, 159
 Sztrókay 34, 51
 Szvoboda 102
 T. 74
 Tahy Károlyné 128
 Taterle 198
 Tersztyánszky 52, 114, 128
 Tersztyánszky Mária 133
 Tihanyi Ferenc (vice ispán) 4, 9, 35
 Tihanyi Ferencné Hodossy Mária 4
 Tihanyi Mária lásd: Zmeskál Jóbné
 Tili 120
 Toncsi 190
 Tóni: lásd: Forgách Antal, Majthényi Antal
 Tonke 47
 Török (család) 182
 Török János 149
 Török Sándor 182

Trajtlerné 46
 Traun 157
 Tucsek János 19
 Turtsoky András (daróci molnár) 63
 Turtsoky Teréz (daróci molnár lánya) 63
 Ubelliné 69
 Umlauf 182
 Vargusné 182
 Vartensleben 9
 Vattay 209
 Vay Gyuláné Vay Ida 194
 Veres Gyula 179, 182, 188, 189, 195, 196, 197, 198, 200
 Veres Gyuláné Kheberich Etelka 192
 Veres Janka 196, 197
 Veres Pálné Meskó Magdolna 196
 Veres Szilárda 182
 Verner Bálintné Egri Mária 183
 Verner József 40
 Verzár 70
 Verzák Mihály 193
 Vice király: lásd: Rainer József János
 Vieloposzka 83
 Vigyázó 167
 Vigyázó Béla 129
 Virozsil Antal 82
 Vörösné: lásd: Veres Gyuláné Kheberich Etelka
 Wieland, Cristoph Martin 40, 42
 Wilczek Henrik 98
 Zaari 88, 210
 Zaduba 129
 Zalay (prefektus) 34
 Zerdahelyi (Szerdahelyi) Flórián 16
 Zmeskál György 133
 Zmeskál (család, Györgyé) 128
 Zmeskál Jób 5

Zmeskál Jóbné Tihanyi Mária 5
Zmok 69
Zsamané 83
Zsuzsi (Suzsi) 72, 76, 98, 104, 204

Településnevek

Alsósztrégova 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 16, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 36, 38, 41, 42, 43, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 68, 70, 71, 73, 74, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 91, 99, 102, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 135, 137, 138, 145, 146, 150, 153, 154, 157, 158, 162, 165, 167, 168, 173, 175, 179, 187, 189, 198, 203, 204
Antalfalva 189
Arad 170
Balassagyarmat (Gyarmat) 4, 5, 16, 21, 22, 23, 46, 49, 50, 51, 57, 61, 72, 79, 90, 93, 94, 98, 115, 116, 117, 122, 126, 134, 149, 185, 188, 189, 196
Balatonfüred 30, 128, 178, 179
Bánk 134
Baráti 59, 128, 138, 195
Bécs 43, 127, 133, 134, 145, 186
Buda (Ofen) 2, 11, 141, 142, 143, 144, 147, 148, 149, 150, 171, 172, 179
Csalomja: lásd: Nagycsalomja
Csesztve 4, 22, 23, 27, 29, 30, 33, 57, 58, 61, 69, 82, 83, 84, 94, 119, 120, 127, 135, 143, 145, 152, 153, 164, 167, 173, 186, 187, 188, 189, 197, 202, 203
Daróc (Darótz) lásd: Panyidaróc, Tibolddaróc
Debrecen 151
Dolány 117
Dunakeszi 94
Ebeck 5, 35
Ecséd 169
Eger 200
Érsekújvár 128
Érsekvadkert 94
Esztergály 172
Esztergom 9, 79

Fabianka-puszta 117
 Felsősztrégova 172
 Felsőzellő 167
 Földvár (Palánka) 150
 Fülek 200
 Fülekkovácsi 189
 Füred: lásd: Balatonfüred
 Gács 179, 185
 Gyarmat: lásd: Balassagyarmat
 Gyöngyös 135
 Hartyán: lásd: Váchartyán
 Horpács 178, 188
 Hugyag 46
 Ipolyság (Ság) 16, 52, 121, 133
 Karlsbad 96
 Kelecsény 29, 34, 117, 173
 Keszeg 13, 14, 16, 17, 20, 21, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34,
 36, 38, 43, 62, 69, 72, 74, 79, 81, 82, 83, 84, 87, 92, 118, 134, 135,
 138
 Keszthely 86
 Kisterenye 75, 194
 Kokova: lásd: Rimakokova
 Losonc 16, 30, 35, 49, 84, 143, 159, 166, 171, 173, 182, 184, 188,
 190, 194, 199, 200, 211
 Lőrinci 28
 Ludány 9, 46, 120
 Majland: lásd: Milánó
 Martonvásár 34
 Milánó 4
 Nagycsalomja: 168, 206
 Nagyoroszi 38
 Nagyzellő: lásd: Felsőzellő
 Nézsza (Nezva) 21, 96, 124, 126
 Nógrádszakál 9, 153, 189, 193, 200
 Óbecse 150

Óbuda 107
 Páhi 200, 210
 Patakalja 83
 Penc 9, 16, 89, 210
 Pest 12, 23, 24, 26, 30, 34, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 46, 47, 48, 50, 51,
 52, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 68, 70, 71, 72, 79, 81, 82, 85,
 86, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 104, 111, 112,
 113, 114, 116, 118, 120, 125, 126, 128, 129, 138, 130, 153, 155, 156,
 157, 158, 159, 164, 165, 166, 169, 172, 179, 180, 182, 186, 188, 189,
 190, 194, 196, 200, 208, 210
 Pest-Buda 143
 Petény 28, 60, 72, 127, 134, 185
 Pétervárad (Peterwardein) 148
 Pető-puszta 188
 Pilisvörösvár 4, 94, 114, 145, 168
 Pinc 172, 180, 182, 190, 196, 197, 199, 202
 Podrecsán: lásd: Patakalja
 Pozsony 83, 127, 131, 133, 199, 202
 Pöstyén 83, 84, 91
 Pusztaszalatnya 4, 160, 167
 Rárós (puszta) 46
 Rátod: lásd: Vácrátót
 Recsk 21, 25, 26, 27
 Rimakokova 198
 Róma 129
 Rudnó 130
 Ság: lásd: Ipolyság
 Solymár 139
 Surány 163
 Szt. Pölten 127
 Szakal: lásd: Nógrádszakál
 Szalatnya: lásd: Pusztaszalatnya
 Szécsény 10, 75, 172, 194
 Szeged 151
 Szendehely 9

Szklenó 128
Szliács 83, 84
Szolnok 4
Sztregova: lásd: Alsósztrégova
Tarján 28, 75, 76
Teren(y)e: lásd: Kisterenye
Tereske 21, 28, 30, 84, 99
Tibolddaróc 4, 63
Trencsén-Teplic (Trencsin) 83
Tugár 198
Vadkert: lásd: Érsekvadkert
Vác 9, 11, 16, 17, 18, 49, 60, 91, 93, 125, 134, 135, 136, 138, 143, 146, 173, 182, 183, 189
Váchartyán 16
Vácrátót 85, 88, 93
Vanyarc 182, 188
Vörösvár: lásd: Pilisvörösvár

Egyéb nevek, címek

Alis és Pompeji utolsó napjai 65
Alsómagyarország 5
Anglia 99
Angol Királyné (fogadó) 186
Arany Sas 51
Árvízkönyv 107
Auwinkel: lásd: Zugliget
A táltosok vagy a drótos tót 59
Athénaeum 63, 80
Belatristicai Társaság 59
Calliope 63
Császár fürdő 3, 11, 79
Duna 63, 151
Erdély 127
Fehér hajó 124
Fortuna 9
Gemeinnützige Blätter (közönséges német újság) 80
Gömör 159
Heves 116
Hont 9, 160
Kígyó utca 153
Kisdédóvó Intézet 117
Korona 200
Lánchíd (épülendő híd) 43
Liptó 172
Lord (kutya) 197
Magyar theatrum 90
Mizer (kutya?) 210
Nógrád 9, 45, 133
Olaszország 4, 147
Országgyűlési szállás 134
Régiposta utca 70
Spiegel 45

Szabolcs 165
Széna tér (széna-piartz)
Szibéria 195
Tót teatrum 70
Turóc 179
Úri utca 65
Váci utca 153
Városmajor 11
Vesztfália (Vesztphalia) 4
Zugliget (Auwinkel) 81

A Majthényi Annának írt levelek sorszámai a feladók szerint

Balogh Károly 148
Fráter Erzsébet 169
Hamza Ágoston 112, 139
Huszár József 22, 23, 24, 26, 29, 34, 62, 73, 79, 92, 94, 97, 105, 106,
107, 108, 109, 110, 211
ifj. Huszár József 95, 103
Ismeretlen 8
Madách Anna 6, 102, 122, 128, 130, 133, 138
id. Madách Imre 4, 11
Madách Imre 1, 2, 15, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 51, 52, 53,
54, 55, 56, 59, 63, 64, 65, 66, 70, 71, 77, 78, 80, 81, 82, 87, 113,
114, 115, 116, 117, 123, 174
Madách Károly 1, 126
Madách Mária 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 25, 27, 28, 30, 31, 32,
33, 35, 36, 37, 46, 49, 50, 57, 58, 60, 61, 67, 68, 69, 72, 74, 75, 76,
83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 93, 96, 98, 99, 100, 101, 104, 111,
118, 119, 120, 121, 124, 127, 129, 131, 134, 135, 146, 147, 203, 204,
205, 208, 209, 210
Madách Pál 1, 47, 125, 126
Os(z)termann József 7
Szojka Fanny 10
Tihany(i) Mária 5

**A Majthényi Anna által írt levelek
sorszámai a címzettek szerint**

ifj. Balogh Károlynak 197, 199

Huszár Józsefnek 207

Huszár Károlynak 136

Károlyiné Huszár Annának 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 161,
162, 163, 164, 165, 166, 167, 171, 172, 173, 175, 177, 178, 179, 180,
181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194,
195, 196, 200, 201, 202

id. Madách Imrének 3, 9, 12

Madách Imrének 140, 150, 151, 160, 168, 170, 176

Madách Károlynak 141, 142, 143, 144, 145, 149, 152

Madách Máriának 137

Majthényi Antalnak 132, 206